A-16545

Duplum

PROF. S. K. TATUR

TÖÖSTUSETTEVÕTETE MAJANDUSLIKU TEGEVUSE ANALÜÜS

RK

„TEADUSLIK KIRJANDUS"

Duplum

PROF. S. K. TATUR
MAJANDUSTEADUSTE DOKTOR

TÖÖSTUSETTEVÕTETE MAJANDUSLIKU TEGEVUSE ANALÜÜS

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“
TARTU, 1947

Tõlgitud teose järgi: Проф. С. К. Татур, Анализ хозяйственной деятельности промышленных предприятий, Госпланиздат, Москва/Ленинград, 1940, mis eestikeelse tõlke jaoks autori poolt eriliselt täiendatud.

Tõlkinud G. Meri.

NSVL Ministrite Nõukogu juures asuva Kõrgemate Õppeasutiste Komitee poolt kinnitatud kõrgemate majanduslike õppeasutiste õppevahendina.

Bibliotheca
Universitatis
Tartuensis
1947:4904
12943
A-16545

Venekeelse väljaande eessõna.

Selle raamatu ülesandeks on esitada võimalikult arusaadaval kujul meetodid ja võtted, millede abil, kasutades raamatupidamise, aruandluse ja bilansi andmeid, võib tundma õppida sotsialistlike tööstusettevõtete tööd.

Analüüsimise meetodeid on käsitletud 1939.—1940. a. aruandevormide uurimise alusel, kusjuures neis leiduvaist teatmeist on kasutatud vaid tähtsamaid. Raamatus on esitatud aastaaruande analüüsimise konkreetne näide ühe üldmasinatööstuse tehase andmete järgi.

Peab tähendama, et aruandevormide ja arvestuse registrite sisu pole kaugeltki leidnud täielikku kasutamist ettevõtte majandusliku töö uurimisel. Viimaste aastate jooksul on raamatupidamislik ning statistiline aruandlus ja raamatupidamine ning statistiline allarvestus tunduvalt paisunud. Töötasu arvestusvormid ja kaudsete kulude ositustehnika kalkuleerimise käigus on tihti liialt keerulised, suurendades arvestustöö mahtu ja ummistades arvestusandmeid liigsete näitajatega, mida ei kasutata ettevõtte juhtimiseks. Praegu teoksil olev esmase arvestuse vormide kui ka raamatupidamise aruannete ja statistika aruannete kärpimine ja lihtsustamine tõstab ettevõtte juhtimisel majandusliku töö jooksva analüüsimise tähtsust.

Raamat on määratud õppevahendiks kõrgemate majanduslike õppeasutiste üliõpilastele. Ühtlasi võivad seda kasutada ka operatiiv- ja arvestusplaanimisala töötajad praktilise käsiraamatuna ettevõtte majandusliku tegevuse analüüsi küsimustes.

Detsember 1940. Autor.

Eestikeelse väljaande eessõna.

Suurest Oktoobrirevolutsioonist on möödunud 28 aastat. Nõukogude Liit — sotsialismimaa — on läbinud nende aastate jooksul suure ja üleva tee. Saanud pärast 1914.—1918. a. Maailmasõda pärandina purustatud majanduse, on Nõukogude Liit kujunenud selle aja kestel võimsaks tööstuslikuks riigiks. See majandusliku ehitustöö edu on saavutatud sotsialistlike tootmissuhete arendamise tagajärjel. Tuginedes sotsialistliku poliitilise ökonoomia seadustele ja organiseerides ettevõtete tööd ühtsa rahvamajandusliku plaani ning majandusliku arvestuse alusel, on tööstus, põllumajandus, transpordiala ja teised rahvamajandusharud kindlustanud oma tööga saavutatud edu.

Sõda saksa anastajate ja jaapani militaristide vastu on tõestanud sotsialistliku majanduskorra jõudu ning elulisust ja näidanud kogu maailmale, milliseid võimsaid allikaid tootlike jõudude arendamiseks evib sotsialistlik majandus. Kuid samal ajal tõi sõda Nõukogude Liidu rahvastele hulga kahjustusi. Kannatasid tööstus, põllumajandus ja transport neis rajoonides, mis olid ajutiselt hõivatud vaenlase poolt. Hävis hulk elamuid, kultuuriasutisi, haiglaid ja koole. Meie praegused ülesanded seisnevad vajaduses võimalikult kiiresti taastada kõik, mis sõda on hävitanud, parendada töötajate aineliste tarvete rahuldamist, luua meie maal põhitarbeainete küllus ja tõsta NSV Liidu kaitsevõimet. Nende ülesannete lahendamiseks on tarvis hulk vahendeid. Neljanda stalinliku viisaastaku jooksul, viisaastakul 1946—1950, peab rahvamajandusse mahutatama kümneid miljardeid rublasid. Üksi Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis on 1946.—1950. a. kinnitatud kapitaaltööde maht 3,5 miljardi rubla suuruses, millest 708 miljonit rubla tuleb investeerida vabariikliku alluvusega majandusse.

Vajadus taastada need purustused, mis on tekitanud sõda, samuti vajadus meie sotsialistliku majanduse edasiseks arenemiseks nõuavad muuhulgas majandusliku arvestuse kindlustamist, kõige karmimat võitlust iga liiki kaotuste, ebatootlike ja ebamajanduslike kulutuste vastu.

Muude vahendite seas, mis on kinnitatud NSVL rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta seaduses 1946.—1950. a. jaoks ja mis on suunatud ülalmainitud ülesannete lahendamiseks, rõhutatakse vajadust: „tugevdada raharinget ja krediidisuhteid rahvamajanduses; tõsta kasumi ja majandusliku kalkulatsiooni tähtsust rahvamajanduses kui toodangu tõstmise lisategureid; tõsta toodangu omahinna alandamise teel kõigi tootmisharude tulukust; juhtida majandusorganisatsioonide suuremat tähelepanu sisemiste ressursside mobiliseerimisele, kokkuhoiurežiimile ja ebaökonoomsest talitusviisist tekkinud kadude ja ebatootlike kulutuste otsustavale likvideerimisele; suurendada preemiate osa tootmisplaanide täitmise ja ületamise eest tööliste ja teenistujate palgas."

Võitlust omahinna alandamise eest ja ebatootlike ning ebamajanduslike kulutuste vastu võib edukalt pidada ainult siis, kui on korraldatud materiaalsete ja rahaliste varade ning ettevõtte poolt teostatava majandusliku töö õigeaegne, tõepärane ja selge arvestus, kui arvestuse ja aruandluse andmete põhjal teostub süstemaatiline analüüs ja kui on käepärast kõik vajalikud andmed majandusliku töö käigust. Kui arvestus on halvasti korraldatud, kui aruandlus hilineb ja kui seda süstemaatiliselt ei uurita, siis ei saa ka majandusliku töö alal saavutada olulisi kordaminekuid. Meenutame, et „ettevõtete töö, kus puudub enam-vähem normaalne arvestus, on tulvil ootamatusi. Säärastes ettevõtetes on vältimatud tootmisprotsessi katkemised, sest ettevõtte juhataja ei tea aimatagi, millal materjalidest, pooltoodetest, tööriistadest ja seadistustest tuleb puudu. Kui seadistuse ja materjalide arvestus on jäetud lohakile, siis puudub direktoril võimalus kasutada õigesti ning täielikult ettevõtte ressursse ja kindlustada tootmise lakkamatut käiku" [1].

Majandusliku tegevuse analüüsi tuleb teostada päevast päeva. Igas ettevõttes ja tsehhis olgu kindlaks määratud näitajate hulk, mida majandusjuht peab kasutama oma jooksvas töös ettevõtte tegevuse juhtimisel ja selle edukuse kontrollimisel. Rida sääraseid plaanist ning aruandest võetud näitajaid võib direktor üles tähendada märkmikku, kuhu tuleb samuti süstemaatiliselt sisse kanda jooksvad andmed. Loomulikult tuleb niisuguste näitajate valikul arvestada vastava ettevõtte spetsiifilisi iseärasusi, mis peavad kajastuma tehtud valikus, aga see ei tohi paisutada arvestust ega suurendada aruandevormide arvu ning sisu. Arvestuse ja aruandluse õige kasutamine tagab küllaldasel määral vajalike andmete saamist ilma aruandevormide arvu ning sisu suurenemiseta.

---

[1]) ÜK(b)P XVIII üleliidulise kongressi resolutsioonid, Gospolitizdat, 1941, lk. 8 (vene keeles).

Raamatu teksti on lisatud täiendusi ja selles on tehtud muudatusi, mis on tingitud majandusliku tegevuse analüüsi arenemisest raamatu venekeelse väljaande ilmumise ajast kuni 1946. a. maini. Mis puutub analüüsi praktilisesse näitesse, siis on see jäetud endiseks, seda enam, et ettevõtte tüüp, mille aruandeandmeid on kasutatud, on lähedane analoogilistele näidetele Eesti majandusest. Pärast raamatu venekeelse väljaande ilmumist (s. o. pärast 1940. a-t) toimunud aruandevormide muutused on tekstis mainitud.

Juhul, kui raamatu lugejail peaks üles kerkima mingeid küsimusi või soove, palun neist teatada ENSV Riikliku Plaanikomisjoni juures töötavale Majanduse Teadusliku Uurimise Instituudile — aadr. Tallinn, Toompea.

Moskvas, mai 1946. Autor.

I peatükk.

Sotsialistlike tööstusettevõtete majandusliku tegevuse analüüsi sisu, ülesanded ja meetodid.

§ 1. Sotsialistlike tööstusettevõtete majandusliku tegevuse analüüsi sisu ja ülesanded.

Oma ettekandes NSVL rahvamajanduse arendamise kolmanda viisaastaku plaanist ÜK(b)P XVIII kongressil ütles Nõukogude valitsuse juht V. M. Molotov, viidates meie varudele ja võimalustele:

„1. Meie majandusjuhtidel on tarvis tugevdada tähelepanu tootmise ökonoomikale, otsustavalt tugevdada võitlust ebamajanduslikkusega."

„2. On tarvis veel suurema innuga omandada ja kasutada tehnikat, mida meil on kogunenud väga palju ..."

„3. On tarvis tugevdada võitlust töötootlikkuse edasise tõstmise eest..."

„4. Selleks ei pea meie mitte nõrgendama, vaid tugevdama mõnede meie organisatsioonide ja töötajate töös esinenud puuduste arvustust"[1].

Meie ettevõtete ja organisatsioonide majanduslik tegevus, toodangu omahind, selle kogus ja mihus, töötootlikkus ja rida teisi andmeid fikseeritakse arvestuses. On ülitähtis kasutada arvestuses fikseeritud andmeid jooksva operatiivtöö vajadusteks, et võidelda ebamajanduslikkuse vastu ja varade säästliku ning otstarbeka kasutamise eest. Selleks, et arvestuse andmete põhjal hinnata majandusliku töö edukust, tuleb neid analüüsida.

Majandusliku tegevuse analüüsi sihiks on kogusliku ja mihusliku iseloomustuse saamine

[1]) ÜK(b)P XVIII kongress, stenograafiline aruanne, lk. 303—306 (vene keeles).

ettevõtete majandusliku tegevuse edukuse kohta seaduste alusel, mis on formuleerinud rahvamajandusteadus.

Töö edukuse mõiste sotsialistlikus ettevõttes on oma sisult põhimõtteliselt erinev samast mõistest kapitalistlikus ettevõttes. Ettevõtte majandusliku töö analüüsi sisu on tingitud klassivahekordadest.

Kapitalistlikes oludes näitab majanduslik arvestus individuaalse kapitali liikumist. „Raamatute pidamisega, millesse kuulub ka hindade määramine või kaubahindade arvutlus (kalkulatsioon), see liikumine fikseeritakse ja kontrollitakse seda“ [2]).

Aruandlus, mis tehakse teatavaks kapitalistlikes oludes, on oma mahult äärmiselt piiratud (koosneb vaid bilansist ning kasumite ja kahjumite kontost); ta on tavaliselt looritud ja võltsitud. Selle aruandluse ulatus on nii napp, et selles olevate majandusliku tegevuse andmete kogu ja nende väärtuski pole kuigi suured. See kapitalistliku arvestuse iseärasus leidis purgiva hinde V. I. Lenini töödes. Tsiteerides oma töös „Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium“ L. Eschwege artiklit „Tütarühingud“, kirjutab V. I. Lenin: „Paljude aktsiaühingute bilansid sarnanevad keskajast tuntud palimpsestidega, millelt tuli kõigepealt maha kustutada sinna kirjutatu, et siis avastada selle all olevad märgid, mis andsid käsikirja tõelise sisu (palimpsest on pärgament, millelt on kustutatud põhitekst, ja selle peale on kirjutatud uus)“ [3]). Ja edasi, andnud hinde kontrolli efektiivsusele kapitalistlikes oludes, kirjutab V. I. Lenin: „Igasugustel kontrollieeskirjadel, bilansside avaldamisel, kindlate bilansiskeemide väljatöötamisel, järelevalveasutistel jms., millega köidavad publiku tähelepanu heatahtlikud — s. o. hea tahtega kaitsta ja ilustada kapitalismi — professorid ja ametnikud, ei saa siin olla mingit tähtsust“ [4]).

Kodanlik teadvus eitab ja mõnitab üldse ühiskondliku kontrolli tootmisprotsessi käigu üle. K. Marx rõhutas väga huvitavalt seda kodanliku teadvuse omapära: „Seepärast toosama kodanlik teadvus, mis ülistab manufaktuurset tööjaotust kui tööorganisatsiooni, mis tõstab ta tootvaid jõude, ülistab töölise elupõlist kinnistumist mingi üksikoperatsiooni külge ja üksiktöölise tingimusteta alistumist kapitali võimule, — toosama kodanlik teadvus mõnitab niisama tuliselt igasugust teadlikku ühiskondlikku kontrolli ja ühiskondliku tootmisprotsessi reguleerimist kui rünnakut

---

[2]) K. Marx ja Fr. Engels, Teosed, XVIII k., Kapital, II k., lk. 136 (vene keeles).

[3]) V. I. Lenin, Teosed, XIX k., 3. tr., lk. 110 (vene keeles).

[4]) Samas, lk. 110, 111.

omandi, vabaduse ja individuaalse kapitalisti ennastmäärava „geeniuse" puutumatuile õigustele" [5]). Siin on väga selgesti alla kriipsutatud kapitalismi omapära, mis määrab majandusliku tegevuse arvestamise ja analüüsimise sisu ja ülesanded kapitalistlikus majanduses. Sotsialistlikus majaduses esineb majandusliku töö allumine ühiskondlikule kontrollile kui üks tema põhilisi seadusi [6]).

Kapitalismi oludes on majandusliku tegevuse arvestus ja analüüs tööriistadeks kodanluse kätes, nad varjavad ekspluateerimise protsessi ja loorivad tõelikkust. Kodanlike professorite kõiksugused fraasid „arvestuse eksimatusest" ei vasta tõelikkusele. Majandusliku töö arvestamise ja analüüsimise sihiks on kapitalismi oludes individuaalse kapitali liikumise uurimine. See uurimine on oma sisult, sügavuselt ja usaldatavuselt järsult erinev ja nimelt: a) uurimise puhul kapitalisti poolt ta enda huvides ja b) uurimise puhul teatava majandi suhtes kõrvaliste isikute ja asutiste poolt.

Omaenda huvides ettevõetud majandusliku tegevuse uurimisel püüab kapitalist kasutada arvestuse andmeid võimaliku täielikkusega ekspluatatsiooni edasiseks kõvendamiseks, kasumi kui eraomandiks omastatava lisaväärtuse muutunud vormi suurendamiseks. Materjaliks majandusliku tegevuse analüüsimisel on sel juhul kõigi aruandeliste ja arvestuslike andmete kogum.

Teisel juhul piirdub uurimine avaldatava aruande sisuga, s. o. bilansi, kasumite ja kahjumite konto analüüsiga. Avaldatavate andmete põhjal võib otsustada üksnes ettevõtte finantsseisundi ja rentaabluse (kasutoovuse) üle, kusjuures analüüs ise sugugi ei taga järelduste õigsust, sest aruande andmeid looritakse, sageli isegi võltsitakse.

---

[5]) K. Marx ja Fr. Engels, Teosed, XVII k., Kapital, I k., lk. 393 (vene keeles).

[6]) Ühiskondlik ja riiklik kontroll riiklike, ühistegelike ja ühiskondlike organisatsioonide ja ettevõtete materiaalsete ja rahaliste vahendite kasutamise õigsuse ja säilimise tagamiseks teeb vajalikuks materiaalsete ja rahaliste vahendite iga sissetuleku ja väljamineku vormistamise dokumentidega. NSVL Rahanduse Rahvakomissariaadi poolt on välja töötatud „Ettevõtete ja majandusorganisatsioonide dokumentide ja kirjete põhimäärus", mis on kinnitatud NSVL Rahanduse RK poolt 25. jaan. 1946. a. nr. 60 all, ja juhend materjalide arvestamise kohta ettevõtete raamatupidamises, mis on kinnitatud 30. okt. 1945. a. nr. 639 all. Need kaks dokumenti sisaldavad kõik dokumentide koostamisel ja raamatupidamisel kasutamisele tulevad põhilised juhised, mille tundmine on kohuslik igale raamatupidajale.

Sotsialistliku ja kapitalistliku majandussüsteemi vastandlikkusest on tingitud ka majandusliku tegevuse analüüsimise objekti erinevus neis süsteemides. Majandusliku tegevuse arvestuse ja analüüsi objektiks sotsialistlikus majanduses on laiendatud sotsialistlik taastootmine.

Arvestusele ja analüüsile sotsialistlikus majanduses on omane rahvamajanduslik iseloom. Iga meie majandusharu kujutab endast üksikettevõtete kogumit, kusjuures igaüks neist on tervikliku süsteemi osis, mis on sellega seotud organaaniliselt. Korraldades arvestust või teostades ettevõtte majandusliku tegevuse uurimist, lähtume arvestuse rahvamajanduslikust tähtsusest kui ühest põhilisest eeldusest. Aruande ulatus ja sisu määratakse tsentraliseeritult kõigile ettevõtteile. Aruandevormid kinnitatakse NSVL Rahandusministeeriumi ja NSVL Riikliku Plaanikomisjoni juures asuva Statistika Keskvalitsuse poolt ja need on kohuslikud kõigile ettevõtteile selles rahvamajandusharus, millele nad on määratud.

Teatavas majandusharus kasutatavate vormide ühtlus tagab arvestuse näitajate üldistamise võimalust, samuti nende kokkuvõttu nii üksikute majandusharude kaupa kui ka kogu rahvamajanduse kohta tervikuna.

Kogu meie majandussüsteem töötab plaani järgi; tootmisprotsesse juhib töölisklassi diktatuur. Sotsialistlikus majanduses kujutab plaan enesest direktiivi, ülesannet, mille täitmine on kohuslik. „Meie plaanid pole plaanid-prognoosid, pole plaanid-oletused, vaid on plaanid-direktiivid, mis on kohuslikud juhtivaile organeile ja mis määravad meie rahvamajanduse arenemise suuna tulevikus kogu maa ulatuses“[7]), ütles sm. Stalin 1927. a. XV partei kongressil.

Plaani täitmise ja ületamise analüüs kõigi koguslike ja mihuslike näitajate kohaselt on ettevõtte töö uurimise kõige tähtsamaid ja kõige põhilisemaid ülesandeid. Tuleb alati meeles pidada, et „üksnes bürokraadid võivad arvata, et plaanipärane töö lõpeb plaani koostamisega. Plaani koostamine on ainult plaanimise algus. Tõeline plaanipärane juhtimine avaldab end täielikult alles pärast plaani koostamist, pärast kontrollimist koha peal, plaani elluviimise, parandamise ja täpsustamise käigus“ [8]).

---

[7]) ÜK(b)P XV kongress, stenograafiline aruanne, Partizdat, lk. 69 (vene keeles).

[8]) I. Stalin, Leninismi küsimusi, 10. tr., lk. 413 (vene keeles).

Vajadusele konkreetselt analüüsida arvestusest ja väljastpoolt arvestust saadud plaani täitmist näitavaid andmeid viitas ka V. I. Lenin. Oma töös „Ühtsast majandusplaanist" kirjutas ta: „Tühiste teeside asemel asub asjalik majandusteadlane aruannete, arvude ja andmete uurimisele, analüüsib meie oma tegelikke kogemusi ja ütleb: viga on seal, see tuleb parandada niiviisi" [9]).

Samas töös ütleb V. I. Lenin: „... on vaja, et ökonomistid, literaadid ja statistikud plaanist üldsõnaliselt ei lobiseks, vaid et nad uuriksid detailselt meie plaanide täitmist, meie vigu sellel tegelikul alal, nende vigade parandamise viise. Ilma sääraste uurimisteta oleksime pimedad" [10]).

Plaani täitmise analüüs peab läbima ettevõtte kogu majandusliku töö. Arvestus peegeldab plaani täitmist, aitab aktiivselt kaasa plaani täitmisele ja ületamisele. Näidates ettevõtte edu, avastades kitsaid kohti ja ebamajanduslikke kaotusi, rakendame majandusliku töö analüüsi sotsialismi teenistusse ja teeme arvestuse ning analüüsi sotsialistlike ettevõtete juhtimise tähtsaimaks hoovaks.

Meie näeme, millist erakordselt tähtsat osa omistatakse sotsialistlikus majanduses arvestusele ja kontrollile. Ettevõtte töö analüüsimine arvestusandmete põhjal on üks kontrollimise meetodeid.

Arvestus ja analüüs etendavad suurt osa stahhaanovliku liikumise, sotsialistliku võistluse ja lööktöö arenemiskäigus. Stahhaanovlaste saavutuste demonstreerimine ning nende poolt kindlustatud tulemuste edasiandmine kogu tööliskonnale on võimas vahend võitluses töötootlikkuse tõstmise ja sotsialistlike töömeetodite arendamise eest.

Näitajad, mis iseloomustavad normide ületamist stahhaanovlaste ja parimate brigaadide poolt, tuleb lihtsaimal ja arusaadavaimal kujul ja nii kiiresti kui võimalik edasi anda kogu tööliste massile. Stahhanovi, Bussõgini, Gudovi jt. saavutused on tuntud üle kogu maa.

Majandusliku töö analüüs etendab äärmiselt tähtsat osa ettevõtte töö majandusliku arvestuse korralduse ja finantstulemuste hindamisel.

Sm. Stalin ütles 1931. a.: „Et kindlustada tööstuse ja põllumajanduse edasiarenemist, tuleb tarvitusele võtta uusi akumuleerimisallikaid, likvideerida ebaökonoomsus, juurutada isetasuvust, alandada omahinda ja suurendada sisemist akumulatsiooni" [11]).

Analüüsil on etendada suur osa meie tööstuses peituvate reservide

---

[9]) V. I. Lenin, Teosed, XXVI k., 3. tr., lk. 173 (vene keeles).

[10]) Samas, lk. 172.

[11]) J. Stalin, Leninismi küsimusi, 11. tr. järgi, lk. 306 (eesti keeles).

avastamisel. Analüüs on tähtsaim relv võitluses sotsialistliku omandi säilitamise eest.

See kõik eristab majandusliku tegevuse analüüsimise sisu sotsialistlikus ja kapitalistlikus majanduses.

Kapitalismi oludes jaguneb analüüs välis- ja sisemajanduslikuks. Sotsialistlikus majanduses pole säärast jagunemist olemas. Aruandeandmed on töötajaile laialt kättesaadavad. Tööliste informeerimiseks vaadatakse vastavad aruandeandmed läbi tootmisnõupidamistel, millede aktiivne abi on väga oluline ettevõtte töös esinevate puuduste kõrvaldamiseks.

Sotsialistlikus majanduses on analüüsi allikaks aruandeliste materjalide kogum ja vajaduse korral ka arvestusregistrite sisu ning rida mitte-arvestuslikke andmeid.

Majandusliku tegevuse analüüsimise ülesanded seisnevad näitajate, võtete ja arvutluste süsteemi läbitöötamises, mille abil võib hinnata meie sotsialistlike ettevõtete majandusliku töö edukust ning plaani täitmist kõigi ta näitajate alal.

Hinne ei tohi piirduda tõsiasjade palja konstateerimisega, vaid peab olema aktiivne, sisaldama näpunäiteid ettevõtte töö parendamiseks, avastama ettevõtte reservid ja sotsialistlike töövormide edasisi arenemisteid, ühtlasi andma konkreetseid juhiseid ettevõtte töö kõigis muudes tähtsamates lõikudes.

Kui aruandeandmete sisu nõuab kontrollimist ja olukorra kohapealset uurimist, on analüütik kohustatud seda kontrolli teostama. Olles analüüsi põhimaterjaliks ei puri aruande- ja arvestusandmed ta allikate kogu mitmekülgsust. Meil on alati vaja meenutada sm. Stalini juhiseid: „Kontrollida ülesannete täitmist, see tähendab kontrollida neid mitte üksnes kantseleis ja formaalsete aruannete järgi, vaid kõigepealt kontrollida neid töökohal täitmise tegelike tulemuste järgi“ [12]).

Sotsialistlike ettevõtete majandusliku tegevuse analüüsimise käigus uuritakse ka sotsialistlike ettevõtete töö edukuse hindamise viise, s. o. nende poolt majanduslike plaanide täitmise hindamise viise. Seda tehakse sihiga paremini suunata ettevõtte tööd sotsialistlike töövormide arendamise, sotsialistlike ressursside efektseima kasutamise ja kõrgeima töötootlikkuse saavutamise teel.

---

[12]) Lõppsõnast ÜK(b)P KK pleenumil 5. märtsil 1937. a. „Pravda“ 1. apr. 1937. a. (vene keeles).

§ 2. Majandusliku tegevuse analüüsi ja tööstusstatistika vastastikune seos.

Vaatleme, milles seisneb majandusliku töö analüüsi ja tööstusstatistika erinevus.

Tööstusstatistika õpetab, kuidab tuleb teostada laiendatud sotsialistliku taastootmise kõigi üksikute elementide arvestust, peamiselt koondnäitajate leidmise seisukohalt, mis iseloomustavad üht või teist majandusliku töö ala. Majandusliku tegevuse analüüsimisel püüame seondada näitajaid, mis iseloomustavad majandusliku töö eri külgi, ühte kompleksi, süsteemi, mis lubaks hinnata teatava majandusühiku majandusliku töö edukust.

Erinevad lähtekohad uuritava materjali käsitlemisel määravad tööstusstatistika ja majandusliku analüüsi vahelised piirid ning mõlemate erinevuse. Tööstusstatistikas on majandusliku tegevuse uurimine suunatud peamiselt rahvamajanduslike näitajate saamisele. Andmete läbitöötamisel teeb tööstusstatistika kindlaks seose üksikettevõtete aruandeandmete sisu ja rahvamajanduse bilansi vastava osa vahel; andmete kokkuvõtu küsimused läbivad tööstusstatistika sisu. Majandusliku tegevuse analüüsi sihiks seevastu on sotsialistliku ettevõtte majanduse uurimine, mis on orgaaniliselt ja lahutamatult seotud kogu rahvamajanduse süsteemiga ja mis samal ajal on iseseisev ning „esineb kui tööstuse juhtimise põhimine lüli". Kui tööstusstatistika püüab peamiselt uurida grupeerimist ja vastastikuseid seoseid piki vertikaali (andmed peavad suubuma rahvamajanduse bilanssi), siis majandusliku tegevuse analüüsimisel uuritakse osa samu küsimusi piki horisontaali, ettevõtte töö üksikkülgede seoses ettenähtud plaani täitmise seisukohalt. Mõlema distsipliini eri suund määrab neile eri sisu, mõjustades seega ka nende meetodeid.

Professor A. J. Rotštein'i töös „Tööstusstatistika probleemid" loeme üksikute arvestusteaduste vahekordade analüüsile pühendatud lõigendis:

„Lähenedes sellelt seisukohalt tööstusstatistika, raamatupidamise ja kalkulatsiooni vahekorra probleemile, tuleb veel kord alla kriipsutada tööstusstatistika eri seisukohti. Viimane, uurides tööstustootmisele omaseid nähtusi kui rahvamajanduslikke kogumikke, seab endale eesmärgiks esijoones rahvamajanduslike proportsioonide kindlakstegemise. Kui mihuslikud näitajad võivad need proportsioonid esineda nii naturaal-koguslikus (tööjõu, seadistuse arvestus jm.) kui ka väärtusväljendis; kuid plaanimajanduse oludes koostatakse nad igal juhul nii, et nad oleksid kõlblikud koondiseloomustuse andmiseks kogu tööstustootmisele kui rahvamajandusharule; nad annavad järe-

likult võimaluse formuleerida üldistavaid järeldusi rahvamajanduse maastaabis" (minu poolt sõrendatud. — S. T.).

Niisiis rõhutatakse, et tööstusstatistika eesmärgiks ja ülesandeks on rahvamajanduslike kogumikkude uurimine.

Majandusliku tegevuse analüüsi eesmärgiks on aga ettevõtete töö uurimine; ta orienteerub selle töö hinde konstrueerimisele ja tulevikuks vajalike abinõude väljatöötamisele.

Tööstusstatistika ja majandusliku tegevuse analüüsi erinevus avaldub ka mõõtühiku valikus üksikute majandusprotsesside ja nähtuste mõõtmisel. Näit. analüüsides valtsraua väljalaset, valib tööstusstatistika suuruse, mis iseloomustab väljalaske massi, s. o. ta kaalu tonnides; rahvamajanduslike koondkokkuvõtete jaoks võtab ta selle väärtuse rahalises väljendis. Kui aga analüüsime valtsimistsehhi tööd, siis huvitab meid see küsimus ka teissugustes seostes. Suuremõõtelise ja väikesemõõtelise valtsraua töömaht on erinevad; töömaht sõltub niihästi metalli kõvadusest kui ka profiili iseärasustest. Et analüüsida valtsimistsehhi tööliste töötootlikkust, peame võtma valmis valtsraua kaalu tingühikuis. Kasutades toodangu üht mõõtmisviisi koondkokkuvõtete konstrueerimiseks tööstusharude või kogu rahvamajanduse ulatuses, valime teise ühiku tsehhi või brigaadi töö analüüsimiseks. Sääraseid küsimusi nagu plaani täitmise uurimine sortimendi ja sortide alal, ettevõtte kaod jt. uuritakse märksa täielikumalt ja mitmekülgsemalt majandusliku tegevuse analüüsimisel.

Peab tähendama, et majandusliku tegevuse analüüsi kursuses esineb küsimusi, mida tööstusstatistikas üldse ei valgustata. Need puudutavad finantstulemusi, ettevõtte finantsolukorda, finantsplaani täitmist, finantsarvelduslikku distsipliini analüüsimist jms. Kõiki neid küsimusi ei käsitleta tööstusstatistika kursuses peaaegu sugugi.

Lõppeks tahaksime rõhutada veel ühte asja külge. Uurides sotsialistliku ettevõtte tööd, peame alati meenutama ta seoseid rahvamajandusega ja hindama tema tööd just nende seoste valguses. Meie sotsialistlikud ettevõtted kujutavad endast keerulisi kogumikke ja nende töö igakülgne hindamine on tootmise otstarbekaks korraldamiseks äärmiselt tarvilik. Ka tööstusharu töö analüüsimisel rakendatakse täielikult majandusliku tegevuse analüüsi meetodeid, ainult selle vahega, et näitajad muutuvad ümmardatumaks. Üksiksuuruste arv kahaneb ja kasvab andmete üldistamise määr. Majandusliku tegevuse analüüs on ettevõtte juhtimise tähtsamaid hoobasid.

Majandusliku tegevuse analüüsi ülesanne seisneb vastastikku seotud näitajate süsteemi väljatöötamises, mis on suunatud sotsialistliku ettevõtte töö igakülgsele iseloomustamisele; sotsialistliku ettevõtte töö hindamisel lähtub analüütik tööstusharule esitatud ülesandeist kui lähteandmeist.

§ 3. Sotsialistlike ettevõtete majandusliku tegevuse analüüsi meetodid.

Majandusliku tegevuse analüüsi käigus peame uurima majandamise konkreetseid alasid, töötingimusi nende vastastikuses seoses. Analüüsides näit. töötootlikkust tuleb näidata, kuidas on mõjunud töötootlikkusele sotsialistlike töövormide arenemine, kuidas on muutunud töötootlikkus seoses tehnika omandamise ja kaadrite ettevalmistamisega, kuidas on mõjunud töötootlikkuse muutumisele töötajate ainelis-kultuurilise taseme parendamine, tootmise organisatsioon, töötasu-süsteem jm.

Töötootlikkuse tase põhjustab omakorda rea näitajaid, mis iseloomustavad ettevõtte töö teisi alasid, ta põhjustab toodangu omahinna alanemist, aga see viimane suurendab eraldamisi ettevõtte direktorifondi [13]).

---

[13]) Enne Suure Isamaasõja algust jäi osa majandusliku arvestuse alusel töötava ettevõtte poolt saadud kasumist ettevõtte direktori käsutusse ja oli määratud premeerimiseks, elamu-kommunaalseks ehitustegevuseks ning ettevõttes töötajate teiste kultuurilis-eluoluliste tarvete rahuldamiseks. Kasumi osaline eraldamine direktorifondi seisnes vajaduses luua kindel kasumi kasutussüsteem, et ettevõttes töötajad oleksid aineliselt huvitatud ettevõtte töö finantsilistest tulemustest. Direktorifondi eraldati 2% plaanitud ja 50% üle plaani saavutatud kasumist.

Vähemalt 50% sellest fondist oli määratud elamute ehitamiseks töölistele, insener-tehnilistele töötajatele ja teenistujatele. Ülejäänud osa fondist oli ette nähtud ettevõttes töötajate kultuurilis-eluolulise teenindamise parendamiseks teistel aladel, individuaalseks premeerimiseks, täiendavaiks kapitaaltöiks, ratsionaliseerimisüritusteks ja tehnika-ala propagandaks.

Selle fondi kõrval loodi teine direktori käsutusse kuuluv fond, mis pidi virgutama jäätmeist valmistatavate laiatarbekaupade tootmist. Sellesse akumulatsioonifondi kanti üle kogu kasumisumma, mis saadi jäätmeist valmistatavate laiatarbekaupade tootmisest.

Selle fondi summadest oli määratud jäätmeist laiatarbekaupu tootvate tsehhide laiendamiseks ja toodete mihuse ning välimuse parendamiseks 25—50%; üleplaanilisteks kapitalimahutusteks oli ette nähtud 25—50%; premeerimiseks ja kultuurilis-eluoluliste vajaduste rahuldamiseks võis tarvitada kuni 25% fondi summadest.

Pärast seda, kui oli alanud sõjategevus saksa anastajate vastu, kanti nende fondide yabad jäägid kõigi riigivarade mobiliseerimise korras sõja finantseerimise huvides riigi eelarvetuludeks; kasumite uusi eraldamisi nendesse fondidesse pole tehtud. Seeläbi osutus võimalikuks juhtida riigieelarvesse tuluna senisest suurem summa

Direktorifondi suurenemine lubab omakorda laiendada virgutavaid abinõusid ja parendada kultuurilis-eluolulisi tingimusi, s. o. avaldada edasist mõju töötootlikkuse kasvule. Seepärast ei saa eraldada näiteks töötootlikkuse analüüsi töötasu muutumise (nii vormilt kui ka suuruselt) analüüsist, sest need nähtused on vastastikku seotud (töötootlikkuse kasv peab ületama töötasu kasvu).

Majanduslikku tööd analüüsides püüame selle üksikute alade vastastikust seost väljendada k o g u s l i k u l t, mõõtes nähtuste ridu ja nende vastastikust sõltuvust. Kuid me ei oska kaugeltki veel kõigil juhtumeil väljendada seda sõltuvust arvuliselt. Kui suudame arvuliselt väljendada töövarustumuse määra ja töötootlikkuse muutumise vastastikust seost, kui võime näidata stahhaanovlaste töötootlikkuse taset, ühes sellega ka võimalusi, mis peituvad stahhaanovliku liikumise arenemises, siis ei oska me veel arvuliselt väljendada vahenditut seost näiteks parema seadistuse eest hoolitsemise ja väljalastud toodangu mahu suurenemise vahel. Mõlemate poolte mihus on meile selge, kumbagi neist üksikult me võime mõõta. Kuid väljendada nende vastastikust seost mingis kindlas suuruses on väga raske.

Analüüsides ettevõtte majanduslikku tegevust, oleme kohustatud ettevõtte tööd uurima tema arenemises, kõrvutades aruandeaja üksikjärkude andmeid. Analüüsimise käigus peame kasvatama sotsialistlikku suhtumist ühiskondliku omandi vastu, s. o. võitlema selle säilitamise eest, meenutades, et see on püha ja puutumatu. Analüütik peab avastama loorimise ja tolmu silma puistamise tõsiasju ning nende vastu võitlema, sest need on kuritegu meie Nõukogude riigi vastu.

Stahhaanovlik liikumine on revolutsiooniline arenev liikumine. Analüütik on kohustatud tähelepanelikult ja hoolsalt selgitama kõiki näitajaid, mis aitavad kaasa liikumise arenemisele, ning neid propageerima. Analüütik peab olema relvastatud marksistlik-leninistliku õpetusega, peab aru saama, et sotsialistliku majandi majandusliku tegevuse analüüs on ründav, parteilik teadus, mis kohustab teda pühendama kõik oma jõud ja teadmised sotsialistliku ühiskonna teenindamisele ja võitlusele selle kõigi ja iga liiki vaenlastega. Ta praktilised teadmised oma erialal muutuvad sääraste teadmiste abil aktiivseks.

---

kasumit. Niiviisi kujunesid sõja ajal nende fondide vabad jäägid kui ka jooksvate eraldamiste summad üheks erakordsete riigitulude allikaks.

Sõja lõppemisel hakkavad need fondid uuesti kujunema. Mõnede üleliiduliste ministeeriumide poo't taastati need 1945. aastal. Eraldamiste täielikku taastamist neisse fondidesse kõigi tööstusettevõtete suhtes on oodata 1946. a. teisel poolel.

§ 4. Sotsialistlike ettevõtete majandusliku tegevuse analüüsi allikad.

Analüüsimisel uurime kõigepealt ettevõtte tööstus-finantsplaani või kaubandus-finantsplaani sisu. Ettevõtte plaan sisaldab endas minimaalset ülesannet ettevõttele ja on viimasele direktiiviks, mis määrab tema poolt töödeldava toodangu koguse, sortimendi, mihuse ja teised näitajad.

„Plaanid on muutunud meie maal asendamatuks organiseerivaks jõuks. Seepärast on vastuvõetud plaani täitmine saanud NSV Liidu töötajate auasjaks“ [14]).

Ettevõtte töö hindamine toimub kõigepealt aruandeandmete võrdlemise teel plaanis ettenähtud ülesannetega.

Et majandusliku tegevuse analüüsimisel etendab suurt osa andmete võrdlemine, siis tuleb võrdluse algmõõduks peale plaaniandmete arvesse võtta ka andmeid e e s r i n d l i k e ettevõtete kohta. On otstarbekohane kasutada ühtlasi andmeid, mis iseloomustavad parimate kapitalistlike ettevõtete kogemusi, muidugi vajaliku kriitilise ümbertöötamisega.

Teatmed, mis iseloomustavad ettevõtte tööd, leiduvad selle aruandeandmeis, ettevõtte poolt koostatavas perioodilises aruandluses. Täielikem näitajate kogum võetakse aastaaruandesse ja selle aruande seletuskirja.

Igakuusesse aruandlusse võetavate aruandeliste teatmete sisu on märksa kitsam. Kuuaruandluse koostisse lülitatud põhidokumendiks on bilanss rea lisadega. Need lisad sisaldavad teatmeid toodangu väljalaskeplaani täitmisest, toodangu kaubanduslikust omahinnast, toodangu realiseerimisest ja ettevõtte poolt osutatud teenustest, teatisi tähtajaks lunastamata jäänud võlgnevusest, amortisatsiooni arvestusest, säästust ja ülekulutustest ning teisi andmeid.

Aruandlus (aastane ja igakuune) sisaldab sünteetilisi teatmeid ettevõttest tervikuna. Tsehhide, osakondade, jaoskondade ja brigaadide töö analüüsimisel tuleb kasutada teatmeid, mis saadakse raamatupidamise, statistilise ja operatiiv-tehnilise arvestuse registrite uurimisel. Analüütilise arvestuse, raamatute, žurnaalide, kaartide või muude operatiiv-tehnilise arvestuse vahendite sisu esineb samuti analüüsi allikana. Teatmed, mis on saadud sellest allikast, võimaldavad real juhtumeil tõlgendada näitajaid, mis on saadud perioodilise aruandluse analüüsi tulemusena.

Tsehhide detailsel uurimisel tuleb selgitada ka aruandluse liialdusi ja taotleda nende kõrvaldamist. Raamatupidamise ja statistika algarvestus on paisunud suureks ja algdokumentatsiooni ning ettevõtete raamatupidamise aruandlust on vaja otsustavalt vähendada ning korrastada.

---

[14]) Sm. V. M. Molotovi aruanne ÜK(b)P XVIII kongressil, stenograafiline aruanne, lk. 313 (vene keeles).

Juhtimise seisukohalt võimaldaks liigse aruandluse piiramine märksa operatiivsemalt ja täielikumalt kasutada aruandeandmeid.

Analüüsimise käigus on vaja tutvuda tootmisnõupidamiste protokollide ja ettevõtte hulgatiraažiliste ja seinalehtede sisuga, milledes samuti tuuakse teateid põhjustest, mis pidurdavad ettevõtte tööd, ja nende kõrvaldamise viisidest.

Peale selle tuleb tutvuda ettevõtte dokumentaalse revisjoni viimase toimikuga ja peavalitsuse poolt viimase aastaaruande kohta väljaantud määrusega.

Tähtsamaid analüüsi allikaid on elavate inimeste, tehase kuulsusrikaste töötajate, parimate tootjate, stahhaanovlaste ja vanade, ettevõttes kaua töötanud tööliste küsitlemine. Säärane tööliste küsitlemine aitab analüütikut avastada ettevõtte ühtede või teiste puuduste põhjusi ja soodustab sel teel nende kõrvaldamist.

Me jõuame tulemusele, et analüüsi allikaks pole mitte üksnes aruandeandmed, kus enamalt jaolt on konstateeritud fakte, vaid ka teised allikad, mis lubavad mõõta ettevõtte tööd mõjustavate üksiktegurite suurust ja nende vastastikust seost.

Analüüsi allikate küsimus tuleb siduda analüüsi ülesannetega. Majandusliku töö analüüs toimub meie majandussüsteemi mitmes lülis, mitmes ministeeriumis.

Ettevõtte tööd analüüsitakse selle ministeeriumi peavalitsuses, millele ettevõte allub; seda uuritakse tehase juhatuse üksikosakondades ja töötajate poolt tsehhides. Ettevõtte tööd analüüsitakse Statistika Keskvalitsuse vastavas rakus, Keskvalitsuse volinike aparaadis liiduvabariikide plaanikomisjonide juures ja oblastinõukogude täitevkomiteede plaanikomisjonides, seda analüüsitakse Rahandusministeeriumis, tema kohalikes organeis, Riigipanga osakondades ja üksikuis rahvamajandusalade finantseerimise ja pikaajalise krediidi pankades. Majanduslikku tööd kontrollib Riigikontrolli Ministeerium. Analüüsi ulatus ja sisu on lahkuminevad; ka analüüsi allikate küsimus lahendatakse mitmel eri viisil.

Erilist tähtsust omab majandusliku tegevuse analüüs NSVL Riigikontrolli Ministeeriumi töötajaile. NSVL Riigikontrolli Ministeerium kutsuti ellu NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 6. septembrist 1940. NSVL Riigikontrolli Ministeeriumi põhimäärus kinnitati ja avaldati 16. oktoobril 1940. Riigikontrolli Ministeerium on liiduvabariiklik, see tähendab, et peale Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Riigikontrolli Ministeeriumi on olemas ka liiduvabariikide riigikontrolli ministeeriumid (sealhulgas ka ENSV-s), mis teostavad oma ülesandeid NSV Liidu Riigikontrolli Ministeeriumi juhtimisel.

Riigikontrolli Ministeeriumi põhimääruse kohaselt pannakse tema peale:

„a) igapäevane nii eel- kui ka järelkontroll p. 3-ndas näidatud riigivarade ja materiaalsete väärtuste arvestuse, hoiu ja kulutamise üle;

b) plaanitud ja ootamatute riiklike revisjonide teostamine NSVL Riigikontrolli Ministeeriumi või vastavalt liiduvabariikide riigikontrolli ministrite poolt antud juhiste kohaselt;

c) arvamuste avaldamine NSVL valitsusele riigieelarve täitmise kohta;

d) NSV Liidu valitsuse määruste ja korralduste täitmise kontroll nii valitsuse ülesandel kui ka NSV Liidu Riigikontrolli Ministri äranägemise järgi" (Riigikontrolli Ministeeriumi põhimääruse § 4; §-s 3 on loetletud järgmised riigivarad ja materiaalsed väärtused: riigi rahalised varad ning materiaalsed väärtused, mis on riiklike, ühistegelike ja teiste ühiskondlike organisatsioonide, asutiste ja ettevõtete käsutuses).

NSV Liidu Riigikontrolli Ministeeriumile on omistatud suured õigused:

„a) anda juhiseid, mis on kohuslikud kõigile ministeeriumidele, peavalitsustele ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuvaile komiteedele ja nende kohalikele organisatsioonidele kui ka kõigile teistele riiklikele, ühistegelikele ja muudele ühiskondlikele ettevõtteile, asutistele ja organisatsioonidele aruannete, seletuste, teatmete ja teiste materjalide andmise kohta nende poolt küsimustes, mis kuuluvad Riigikontrolli kompetentsi;

b) kõigist kontrolli ja revideerimise kestel avastatud puudustest riigivarade ja materiaalsete väärtuste arvestuses, hoidmises ja kulutamises kui ka valitsuse määruste ja korralduste mittetäitmisest teatada revideeritava asutise, organisatsiooni ja ettevõtte vastavatele juhtidele ning anda neid kohustavaid juhiseid; eriti tähtsail juhtudel teeb Riigikontrolli Minister valitsusele ettekande revisjoni tulemustest ja Riigikontrolli poolt antud juhistest;

c) määrata neile, kes on süüdi valitsuse otsuste mittetäitmises, arvestuse lohakilejätmises, materiaalsete ja rahaliste väärtuste ebamajanduslikus hoius ja kulutamises ning Riigikontrolli organeile ebaõigete teatmete andmises, distsiplinaarkaristusi: hoiatus, noomitus, vali noomitus, kohalt tagandamine.

Ülaltähendatud karistused määratakse NSV Liidu Riigikontrolli Ministri poolt, kantakse isiklikku toimikusse või teenistuslehte ja tema näpunäidete kohaselt võib neid avaldada ajakirjanduses;

d) toimetada valitsuse poolt kinnitatud reeglite kohaselt rahalisi palgast kinnipidamisi ametiisikuilt, kes on riigile kahju tekitanud;

e) kuritarvituste ja muude kuritegude avastamise korral võtta süüdlased ettenähtud korras kohtulikule vastutusele ...“ (Riigikontrolli Ministeeriumi põhimääruse § 8).

Nende vastutavate ülesannete täitmiseks kasutavad riigi kontrolörid ja revidendid peale muude kontrollimismeetodite laias ulatuses ka majandusliku tegevuse analüüsi meetodeid. Analüüsides majanduslike organisatsioonide ja ettevõtete tööd arvestuse ja aruandluse andmete põhjal, selgitavad nad, kuidas ettevõte täidab Nõukogude riigi seadusi, kuidas kasutab temale usaldatud varasid, kuidas ta võitleb sotsialistliku töödistsipliini kindlustamise, töötootlikkuse tõusu, toodangu mihuse parendamise, praagist, seisakuist jne. tingitud kahjude täieliku likvideerimise ja omahinna alandamise eest, s. o. kuidas täidavad ettevõtte töötajad oma nõukogude kodanike kohuseid kõigil neil jooksva töö löökaladel.

Riigikontroll ei teosta mitte üksnes järelkontrolli, vaid korraldab ja teostab ka eelkontrolli, mille ülesandeks on ebamajanduslikkuse ja teiste seaduserikkumiste vältimine. Eelkontrolli teostatakse eelarvete, rahaliste kuludokumentide, materiaalseisse väärtustesse puutuvate tellimuste ja orderite kontrollimise teel, kusjuures Riigikontrolli kontrolöril on õigus kulusummat kas täielikult või osaliselt keelu alla panna.

Materiaalsete väärtuste ja kuluartiklite nimistu, mille kohta eelkontroll on sunduslik, samuti ka eelkontrolli teostamise kord, on kindlaks määratud juhistes, mis avaldatakse NSV Liidu Riigikontrolli Ministri poolt (põhimääruse § 6) [15].

Aruandeandmeid kontrollitakse ka Rahandusministeeriumi organite poolt. Seistes valvel meie eelarve huvide eest, võideldes riigivarade otstarbekaima ja säästlikema kulutamise, maksude ja teiste riigitulude täieliku ja õigeaegse laekumise eest, kindlustades meie sotsialistlikku rublat, võtab Rahandusministeerium vahetult osa aruannete läbivaatamisest, neid järelikult enne analüüsides.

Raamatupidamise aruannete ja bilansside põhimääruse §-dest 6 ja 7 loeme :

„6. Finantsorganeile (§ 1) antakse õigus:

a) osa võtta raamatupidamise aruannete ja bilansside läbivaatamisest ja esitada nende kohta oma ettepanekuid ja märkusi;

---

[15]) Väljavõtted Riigikontrolli Ministeeriumi korraldamise seadlusest ja Riigikontrolli Ministeeriumi põhimäärusest on toodud redaktsioonis, mis esineb viimastes seadusandlikes aktides (Seaduses RKN ümberkujundamise kohta Ministrite Nõukoguks).

b) nõuda majandusorganeilt ja ettevõtteilt kõigi vajalike täiendavate materjalide ja aruandeandmete esitamist, mis selgitaksid raamatupidamise aruande ja bilansi juurde kuuluvaid lisasid ning kokkuvõtteid, majandusorganile või ettevõttele määratud raamatupidamise aruandlusvormi piirides;

c) läbi vaadata koha peal raamatupidamise sissekanded ja aruandlus ning kõik vajalikud dokumentaalsed andmed.

7. Kui finantsorgan (§ 1) on arvamusel, et raamatupidamise aastaaruanne ja bilanss on kinnitatud ebaõigesti, siis esitab ta asutisele, kes nad on kinnitanud, ettepanekud vajalike paranduste kohta aruandes ja bilansis. Niisugused ettepanekud peavad finantsorganisatsiooni poolt olema tehtud kirjalikult kümne päeva jooksul, alates aruande ja bilansi kinnitamise protokolli kättesaamisest tema poolt. Kui finantsorgan ei tee kümne päeva kestel ettepanekuid aruande ja bilansi parandamise kohta, arvatakse need lõplikult kinnitatuks.

Kui asutis, kes on kinnitanud aruande ja bilansi, ei teata finantsorganile kümne päeva jooksul, viimase ettepaneku saamise päevast arvates, et ta sellega ei nõustu, arvatakse see ettepanek vastuvõetuks.

Lahkhelide puhul võib finantsorgan (§ 1) kümne päeva jooksul vastulausete saamisest arvates anda küsimuse kuuluvuse järgi NSV Liidu või liiduvabariigi Ministrite Nõukogu või vastava täitevkomitee lahendada.

Kuni tähtaja möödumiseni, mis on ette nähtud finantsorganile ettepanekute esitamiseks aruande ja bilansi kohta, ja sääraste ettepanekute esitamise korral kuni nendest tekkinud lahkarvamuste lahendamiseni, võetakse aruande ja bilansi asjus tehtud otsused täitmisele üksnes selles osas, millega on nõustunud finantsorgan."

Peale üldiste juhiste aruannete ja bilansside koostamise korra kohta, mis leiduvad ülaltähendatud põhimääruses ja ta rakenduse juhendis, avaldatakse iga aasta erijuhendid aruandevormide täitmise korra kohta ettevõtete aastaaruannetes. Need juhendid antakse pärast nende sisu kinnitamist NSVL Rahandusministeeriumi ja NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse poolt.

Ettevõtte kuu- ja aastaaruandeid analüüsitakse majandusharu peavalitsuses; aga neil juhtudel, kui on määratud tähtajaline operatiivne aruandlus, analüüsitakse seal ka selle sisu. Kuuaruannete analüüsi teostatakse ettevõtte jooksva töö kontrollimiseks, kuna aastaaruande järgi vaadeldakse suuremat näitajate hulka; sel puhul mitte üksnes ei kontrollita ettevõtte tööd, vaid analüüsi käigus fikseeritakse ka töö edukust iseloomustavad näitajad. Selliste näitajate fikseerimine teostub aastaaruande analüüsimisel peavalitsuse määrusega või käskkirjaga aastaaru-

annete kohta, kusjuures määrus või käskkiri sisaldab ettevõtte töö hinnet ning tähtsamaid tulevikuülesandeid.

Ettevõtte töö analüüsimisel peavalitsuses esinevad ettevõtte aruanded analüüsi põhimise allikana. Kui aga analüüsi teostatakse tehases endas, siis kasutatakse selleks mitte üksnes aruandeandmeid, vaid ka arvestusregistrite sisu. Paljud ettevõtted on sisse seadnud erilised tsehhide tootmis- (tehnilised) aruanded. Neis on andmeid tootmiskulude kohta, mis on peamiselt esitatud teatmetena kuludest ühe toodanguühiku kohta. Eriti üksikasjaliselt tuuakse sellistes tsehhide tootmisaruannetes andmed tootmiskadude kohta. Seda tehakse nende kadude vastu peetava võitluse tugevdamiseks.

Analüüsi tulemustest antakse aru juhatusele, tulemused registreeritakse erilistes õiendiraamatutes, mis kannavad direktori poolt jooksvaks tööks kasutatavate õiendiraamatute iseloomu.

Toome näitena andmeid sm. Šopanovi, Novo-Lipetski metallurgilise kombinaadi ordenikandja direktori märkmiku struktuurist. Raamat on jaotatud kuude ossa: I — seadistuse iseloomustus, II — tootmisprogrammi täitmine, III — tehnilis-majanduslikud näitajad, IV — töö, V — omahind, VI — bilansilised näitajad ja administratiiv-juhtimiskulud. Iga osa on omakorda jaotatud mitmeks tabeliks. Nii sisaldab III osa, milles on toodud tehnilis-majanduslikud näitajad, järgmisi tabeleid: 1) kõrgahjude kasuliku mahu kasutamise koefitsiendid, 2) päeva keskmise toodangu suurus, 3) tööseisakud, 4) õhupihustite ja ambrasuuride vahetus, 5) materjalide kulu koefitsiendid, 6) malmi mihus, 7) malmi sulatamine sortide järgi, 8) soojuselektritsentraali töö, 9) raudteetranspordi töö. Näitajad, mis kantakse sellesse raamatusse, arvutletakse päevade, dekaadide ja kuude kaupa (päevade kohta koostatakse võrdlemisi kitsas ring teatmeid). Käesoleval juhul teostatakse töö analüüs varem väljatöötatud näitajate süsteemi kujul.

Et seletada üht või teist kõrvalekaldumist normist, on tarvis kasutada mitte üksnes teatmeid, mis peegelduvad analüütilistes arvestusregistrites, vaid uurida ka algarvestuse andmeid, küsitleda tsehhide juhtkonda, meistreid, töölisi jne. Neid allikaid kasutatakse ettevõtte töö üksikute külgede analüüsimisel, kui see toimub otseselt tehases.

Aruannete analüüsimisel Rahandusministeeriumis ja Riigipangas on analüüsi allikaks peamiselt aruandeline materjal.

§ 5. Sotsialistlike ettevõtete majandusliku tegevuse analüüsi vahendid ja võtted.

Me juba tähendasime, et analüüsi ülesandeks on anda sotsialistlike ettevõtete töö edukuse koguslik ja mihuslik iseloomustus. Seda iseloomustust võib väljendada kas arvuliste näitajatega või kirjeldusega.

Lihtsa nähtuse koguslik iseloomustus väljendatakse eeskätt absoluutse suurusega. Absoluutsete andmete näiteks on toodangu väljalaske suuruse näitajad naturaalühikuis, tingühikuis, tööühikuis või rahalises hindes. Toodangu suuruse igal mõõtmisviisil on oma iseärasused, mis on tingitud mainitud mõõtühikute teoreetilis-tunnetuslikest omadustest. Et iga mõõtühiku teoreetilis-tunnetusliku iseloomu analüüsi on kergem teostada nende omadusi iseloomustavate näidete analüüsimisel, siis käsitleme seda küsimust peatükis, mis on pühendatud plaani täitmise analüüsile toodangu väljalaske alal.

Ülal tarvitasime väljendit „lihtne nähtus" ja tõime selle selgituseks toodangu väljalaske suuruse näitaja. Nimetasime seda lihtsaks sellepärast, et siin toodangu suurus iseloomustab selle massi ennast, mis on võetud eraldi ta mõõteid mõjustavaist tegureist. On loomulik, et toodangu uurimine tema sortimendi, mihuse jms. seisukohalt viib lihtsa nähtuse liigendamisele koostusosadeks, mille järel teda enam ei saa nimetada lihtsaks.

Lihtsate suuruste vastastikust seost väljendatakse mitmesuguste suhteliste suuruste arvutluse abil. Kui suurus, mis iseloomustab väljatöötuse kogust (tonnides, tükkides, rublades), jagada plaanis ülesantud toodangu kogusega, siis saame teatme plaani täitmisest, mis on väljendatud koefitsiendiga (seda näitajat võib väljendada ka protsentides). Majandusliku tegevuse analüüsimisel kasutatakse laialt mitmesuguseid suhtelisi suurusi. Klassifitseerides suhteliste suuruste näitajaid, võime neid liigitada järgmistesse rühmadesse:

a) suurused, mis iseloomustavad antud rida :
   1) keskmised,
   2) osatähtsuse suurused (osa suhe tervikusse);

b) ühesuguste andmete ridade omavaheline suhe väljendub indeksites; eristatakse :
   1) individuaalindekseid, mis peegeldavad lihtsa suuruse mõõtmist,
   2) keskmisi indekseid, mis kajastavad muutumisi reas;

c) erisuguste andmete ridade omavaheline suhe annab meile suhteliste suuruste eri liigi; neid suurusi võib nimetada suheteks ehk operatiivseteks koefitsientideks;

d) variandiks suhteile, mida kasutatakse vahendite liikuvuse määratlemiseks, on vahendite ringluskiiruse näitajad.

Keskmiste ja indeksite omadusi uuritakse statistika teoorias. Seepärast käsitleme oma töös ainult suhete ja vahendite ringluskiiruse näitajate arvutamise küsimusi.

Nagu juba ütlesime, peegeldavad suhted ehk operatiivsed koefitsiendid kahe andmestikurea vastastikust seost. Nii annab näit. motoorse jõuna

kulutatud energia koguse suhe tootmistööliste poolt sooritatud inimtundidesse töö tegeliku energiaga varustumuse iseloomustuse. Metallisaak martäänahju põranda ühelt ruutmeetrilt annab ahju kasutamise iseloomustuse; valtsimistoodeteks kulutatud metalli ja kõlbliku toote kaalusuhe näitab materjalide kasutamise efektiivsust töötluses. Toodangu väljatöötamine ühe töölise kohta iseloomustab töötootlikkuse taset. Iga operatiivne koefitsient, iga suhe leiab kasutusvõimalusi analüüsi konkreetsel alal. Esimene mainitud näitajaist näitab töövarustumuse taset, teine — seadistuse kasutamist, kolmas — materjali kasutamist. Seepärast pole otstarbekohane arutada kõigi suhterühmade üldisi omadusi. Sellesse rühma võetud tähtsaimate näitajate sisu selgitatakse vastavais peatükkides.

Vahendite ringluskiiruse näitajad on oma iseloomult suhete eriliik. Siiski erinevalt ülal näitena toodud suhetest kasutatakse neid analüüsi mitmes lõigus, nagu ettevõtte varumine materjaliga, tootmisprotsessi kestus, ettevõtte finantsseisund. Seepärast eraldame nad eri peatükki, kus selgitame nende omadused ja arvutamise korra.

§ 6. Analüüsi tehnika.

Sotsialistlike ettevõtete majandusliku tegevuse analüüsi iseloom, ulatus, purgivus ja rida teisi iseloomujooni on väga erilaadsed. Analüüsimistööde põhimass teostatakse tavaliselt aruandeaasta lõpul, sest ettevõtte poolt esitatavate aruandeandmete ring on avaraim just aastaaruandluses. Analüüs omab sel juhul hoogtöö iseloomu, ja tuleb kahetseda, et analüüsi taoti ei tehta süstemaatiliselt kogu aasta läbi. Peegelduvad ju aastaaruandes ettevõtte töötulemused kogu aasta kohta; aruandes esinevad igal sammul niisugust liiki kaod, mis analüütilise töö hea korralduse juures oleksid olnud välditavad terve aasta kestel. Aastaaruande analüüsi teostatakse nii ettevõttes kui ka peavalitsuses. Andmed, mis saadakse ettevõttes analüüsi tulemusena, lülitatakse tavaliselt aruande seletuskirja, mis oma olemuselt on analüütiline dokument.

Teatmed raamatupidamise aruannete esitamise tähtpäevade ja korra kohta on toodud raamatupidamise aruannete ja bilansside määruses, mis on kinnitatud NSV Liidu RKN poolt nr. 1372 all 29. juulil 1936. a. ja NSVL Rahanduse RK juhendis, mis on kinnitatud NSV Liidu RKN poolt nr. 1365 all 29. juulil 1936. a.

Ettevõttes ja peavalitsuses teostatava analüüsi allikad on, nagu juba tähendasime, erisugused. Ka analüüsi tehnika on teatava määrani erinev. Ettevõte koostas aruande; viimases leiduvate andmete kontrollimine teostus järelikult aruande koostamise protsessis. Peavalitsus aga peab kontrol-

lima ka aruande õigsust, töötades vajaduse korral välja ettepanekud aruande korrigeerimiseks.

Käesolevas töös ei seadnud me endale eesmärgiks analüüsi tehnika läbivaatamist kogu ta mitmekesisuses. Me püüame eraldada ja läbi vaadata analüüsi tüüpilisi üldisi võtteid.

Kõnelesime juba majandusliku töö edukuse analüüsi jooksva teostamise vajadusest. Jooksvat analüüsi tuleb teostada kuude ja kvartaalide kaupa, valgustades ettevõtte töö tähtsamaid alasid. Tähtsamaid näitajaid (toodangu kogus, töötootlikkus jms.) peab analüüsitama iga päev.

Millised elemendid tuleb võtta sellesse osasse, mis on pühendatud analüüsi tehnikale? Me tähendasime juba, et seoses analüüsi iseloomu, ta ulatuse ja allikate mitmekesisusega tuleb analüüsi tehnika käsitlus teostada üldiste tehniliste võtete esitamise teel. Nende võtete kogumikku võib vastavalt analüütilise töö üksikjärkudele käsitleda niisuguses järjestuses:

a) analüüsi plaani koostamise kord,
b) materjali mihuse kontrollimine,
c) materjali töötlemine ja uurimine; tabelite koostamine,
d) graafikud analüüsis,
e) analüüsi tulemuste vormistamine. Lõpparvamus. Sõnastuse iseloom. Analüüsist tuletatavad ettepanekud.

A. Analüüsi kava koostamise kord.

Enne analüüsi algust koostab analüütik oma tööplaani. See plaan on tema töö organiseerimise tähtsaim vahend. Plaani koostamine on vajalik selleks, et asetada kogu analüüsimistöö kindlasse ajaraami ja samal ajal haarata kogu vajalik materjal. Analüütiline töö peab toimuma säärases tempos, et oleks kindlustatud analüüsi tulemusena saadud järelduste tegelik kasutamise võimalus. Hilinenud järeldused kaotavad suure osa oma aktuaalsusest. Analüüsi kava koostamine kindlustab peale selle õiget ajajaotust üksikute küsimuste uurimisel. Kui analüüsimise käigus tulevad ilmsiks asjaolud, mis nõuavad detailset uurimist, kui avastatakse kahjurluse ning ebamajandusliku talitusviisi fakte või mingeid muid sotsialistlike seaduste rikkumisi, siis peab analüütik oma lõpparvamuses selle kohta tooma küllalt üksikasjalisi andmeid ja tööplaani ümber korraldama, pikendades analüüsiks vajalikku aega. Analüüsi kavasse tuleb võtta aeg, mis on vajalik analüüsitava materjali kontrollimiseks, töötlemiseks ja lõpparvamuse koostamiseks.

B. Analüüsi allikmaterjali mihuse kontrollimine.

Sotsialistlik majandussüsteem nõuab tõepäraseid ja selgeid teatmeid majandusliku töö kohta. Iga aruandeandmete moonutamise juhtum desorganiseerib tulevikus otseselt või kaudselt ettevõtte tööd ja halvab arvestuse ning analüüsi osa sotsialistliku omandi kaitsevahendina. Sotsialistlik arvestustööline ei tohi lubada ühtede või teiste näitajate kenitlemist. Ent aruandeandmete loorimise juhud esinevad kuni tänapäevani. Seepärast peab aruandeandmete kontrollimine kujunema analüüsimistöö oluliseks osiseks.

Aastaaruande koostamisel tuleb kontrollida kõiki ettevõtete arvelduspuhteid. Ettevõtte võlgnevuse kogusumma jaguneb kolme ossa: a) osa, mis ei tekita mingeid kahtlusi tasumise kohta; need võlad näidatakse ettevõtte bilansis täie rublaga; b) osa, milles esinevad vaieldavad summad, ja c) lootusetud võlad, mis kirjutatakse kahjumi arvele. On juhtumeid, kus lootusetute võlgade hulka võetakse seadusevastaselt aruandealuseid summasid või ettevõtte kaastööliste muud võlgnevust. Oma olemuselt on selline mahakirjutamine vaid sotsialistliku omandi riisumise varjatud vorm.

Kui bilansi sisu kontrollitakse aastaaruande analüüsimise käigus või selle vastuvõtmisel, tuleb bilansi sisu kontrollimisel arvesse võtta, et seadusekohaselt peab ettevõte aastaaruande koostamisel teostama kõigi kaubalis-materiaalsete väärtuste täielikku inventeerimist, majandi kõigi vahendite ja arvelduste tegeliku olemasolu kontrolli bilansi koostamise päevaks [16]).

Kogu kontrollimise töö hõlmab järgmisi momente:

1. Kõigi ettevõttes olemasolevate vahendite ja nende allikate selgitamine. Seda teostatakse inventeerimise tulemuste vahetu kontrollimisega. Arvelduste kontrollimine sünnib sel teel, et kõigile deebitoridele saadetakse väljavõtted nende kontodest kirjendite õigsuse kontrollimiseks. Kreeditoride suhtes on tarvis kontrollida, kas neilt on saabunud väljavõtted, ja kinnitada saldo õigsus.

2. Kontrollides inventuuri tulemusi, võrreldakse viimaseid arvestusandmetega, tehakse kindlaks lahkuminekud ja neid tekitanud põhjused ja vastavalt sellele korrigeeritakse varade jäägid, kandes leitud vahed

---

[16]) NSVL Rahanduse Rahvakomissariaadi juhendis, mis on kinnitatud NSVL RKN määrusega 29. juulist 1936. a. nr. 1365, loeme: „Raamatupidamise aastaaruannete ja lõppbilansside koostamisel teostatakse kohuslikult täielikku inventeerimist ja bilansi kõigi kirjendite hinnet aruandeaastale järgneva aasta 1. jaanuariks, sõltumata aasta jooksul teostatud inventeerimisest."

vastavatesse kontodesse (normaalsed kaotused ettevõtte kahjumiks, kaotused, mis ületavad normi, süüdlaste isikute arvele, kusjuures algatatakse kohtulikku jälitamist jne.).

3. Peale selle teostatakse jääkide hinde õigsuse kontroll. Aastaaruande analüüsimisel tehakse kindlaks, kui suures ulatuses ja milliste meetodite alusel teostati inventuur, kuivõrd täielikult on kontrollitud kõik arveldused, kas on õigesti teostatud vastavate esemete hinne. Bilansi kontrollimine sünnib selles osas inventeerimisdokumentide, arvelduste kontrollimise kohta käiva kirjavahetuse jne. otsese läbivaatamise teel.

Edasi tuleb kindlaks teha, kas aruandes toodud algbilanss vastab möödunud aasta kinnitatud lõppbilansile, ja kontrollida, kas algbilanssi on kantud kõik need korrektiivid, mis olid selgitatud eelmise aastaaruande läbivaatamisel ja kinnitamisel. Pärast seda tuleb alg- ja lõppbilansi jääke võrrelda nende aruandelisadega, milles need jäägid on näidatud. Lõppeks peab märkima, et aruande lisades on toodud teatmeid, mis on sisult lähedased või koguni identsed, kuid on antud erinevas rühmituses. Kõigil neil juhtumeil tuleb aastaaruande lisade vastavaid lahtreid kontrollida ja vahede ilmnemisel kontrollida ka nende erinevuse põhjusi, mille järel aruandesse kantakse vastavad parandused.

Samal viisil kontrollitakse ka eri aruannete vastastikku seotud osi. Nii näit. tuleb kontrollida, kas vastavad üksteisele põhitegevuse ja kapitaalehituse arvelduste saldode summad, mis on näidatud põhitegevuse ja kapitaalehituse aruandes, kas vastavad põhitegevuse aruandes leiduvad teatmed kapitalimahutuste kohta, mis jookval aastal on võetud kasutamisele, kapitaalehituste aruandes leiduvaile teatmeile kapitaalehitustest, mis on antud ekspluatatsiooni, jne. Praktikas nimetatakse niisuguseid vastastikuseid seoseid „bilansi seondusteks". Ametkondade juhendeis bilansi koostamise kohta antakse sageli sääraste „seonduste" loendid [17]).

---

[17]) Nii on näit. NSVL Rahandusministeeriumi Raamatupidamise ja Aruandluse Valitsuse metoodilistes juhendites tööstusettevõtete aruannete ja ministeeriumide, peavalitsuste ja trustide koondbilansside ja aruannete kontrollimise ja analüüsimise kohta (17. jaan. 1946. a. nr. 24—5) tööstusettevõtete aastaaruande vormi alusel toodud sääraste „seonduste" eri tabel, milles on näidatud 67 seondust. Toome niisuguste seonduste näiteid: 1) a) bilansi 1. real näidatud põhivahendite väärtuse summa, b) põhivahendite juurdehindlus, mis on näidatud bilansi real 1[a], ja c) põhivahendite kulumissumma, mis on näidatud tööstusettevõtte põhitegevuse bilansi real 158, peavad kokkuliidetult võrduma summaga, mis on näidatud vormis 2 „Aastaaruande lisa" lõike VIII real „Kokku"; 2) eelmise aasta kasumi summa, mis on esitatud bilansi real 94, aasta algusele pühendatud lahtris, peab võrduma vastava summaga, mis figureerib vormis 20 „Kasumite ja kahjumite konto". Samasugune seonduste loetelu on toodud ka mõnedes teistes Rahandusministeeriumi instruktsioonides aruannete ja

Juhul, kui aruandeandmete sisu kontrollitakse ettevõttes, võib nende aruandetabelite sisu, mis täidetakse sünteetilise arvestuse andmete alusel, võrrelda kirjenditega arvestusregistrites.

Peab igal juhul märkima, et suurima hoolega tuleb kontrollida järgmisi teatmeid: 1) teatmed kõigist kahjumi ja kadude kontosse kantud kaubalis-materiaalsetest väärtustest ja lootusetu võlgnevuse mahakirjutatud summadest; 2) edasiste tegevusperioodide arvel tehtud kulude loetelu; 3) teatmed ettevõtte poolt tasutud trahvidest, leppetrahvidest ja viivistest; 4) valmistoodete jäägid (nende komplektsuse ja valmiduse mõttes); 5) lõpetamata toodangu jäägid (praagi mahakirjutamise ja jääkide hinde õigsuse kindlakstegemiseks); 6) kulusummad erifondide arvel ja üldse need bilansi artiklid, milles võivad peituda varjatud kaotused või peegelduda vääriti ositatud kulud (kulud, mis peaksid olema omahinna koostusosaks, on kantud teistesse artiklitesse). Lõpetanud materjali kontrollimise, minnakse üle selle analüüsimisele.

C. Materjalide töötlemine ja uurimine. Analüütiliste tabelite koostamine.

Kui on koostatud analüüsi kava ja kontrollitud esitatud materjali mihus, minnakse üle materjali töötlemisele ja uurimisele.

Materjali töötlemine teeb selgeks, kuivõrd üksikasjaliselt võib olemasolevate materjalide alusel uurida ühtesid või teisi küsimusi. Kui materjal ei sisalda küllaldasi andmeid ettevõtte töö hindamiseks, esitatakse täiendavaid küsimusi, nõutakse lisamaterjali. Materjali töötlemine seisneb vajalike näitajate arvutlemises ja analüütiliste tabelite koostamises. Näitajad peavad iseloomustama ettevõtte poolt saavutatud *taset* (töötootlikkuse, seadistuse kasutamise jne. alal) ja ettevõtte arenemise *tempot*. Need näitajad tuuakse absoluutsete või suhteliste suurustena. Neid arvutledes peavad analüütikud taotlema maksimaalset ülevaatlikkust ja lihtsust. Selleks ümmardatakse absoluutsed suurused, kuna suhtelised väljendatakse lihtsalt ja arusaadavalt koefitsientidena, protsentidena jne.

Arvulised andmed paigutatakse tavaliselt tabelitesse. Tabelid kas selgitavad teksti või tähistavad ühe või teise teguri poolt avaldatava mõju arvestust. Analüütiliste tabelite näited on toodud tagapool.

---

bilansside kohta. Nii näit. on seonduste loetelu avaldatud sovhooside ning tööliste varumisosakondade ja toiduainete varumise abimajandite aruande ja bilansi analüüsi metoodilistes juhendites, mis ilmusid 25. jaanuaril 1946. a. nr. 24—5.

Analüüsi lähtematerjaliks on andmed, mis on saadud praktikast, tegelikest kogemustest, — majanduslik töö ise. Analüütiline töö, nagu iga teine uurimine, algab faktide konstateerimisega. Need võivad olla kas arvestusandmed, mis on märgitud tabelite või üksikute näitajate kujul, faktid, mis on fikseeritud kirjeldavas vormis, või analüütiku vahenditud vaatlused, mis peegelduvad tema teadvuses ja on kinnistunud tema mällu.

Uurides, kõrvutades ja tõlgendades andmeid, kasutab analüütik mitmeid detailsemaid konstateeringuid ja ettevõtte arenemist tingivate majandusseaduste tundmist.

Konstateerimine ja põhjusliku sõltuvuse uurimine pole vastastikku seondamatud mõisted, vaid mõisted, mis, olgugi erinevad, on siiski vastastikuses seoses ja tingivad teineteist. Põhjuslike sõltuvuste uuring toimub iga kord uue konstateeringu alusel.

Uurimise kestel tekib analüütikul kujutlus ettevõtte tööst analüüsitaval alal ja kujunevad ettepanekud ettevõtte töö parendamiseks.

Nii näeme, et tee, mida läbib analüüsimisel tunnetus, on järgmine:

a) ettevõtte tööd iseloomustava ja arvestuse andmeis fikseeritud materjali uurimine (nende andmete puudulikkuse korral teeb vastavaid vaatlusi analüütik ise);

b) selle materjali liigitamine ja töötlemine;

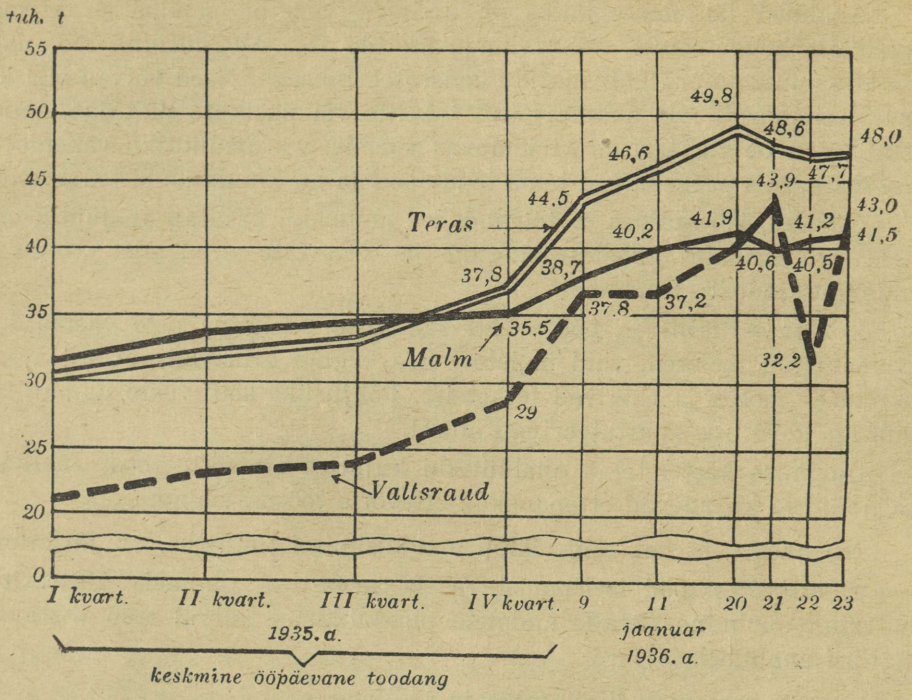
c) järelduste konstrueerimine, milledes peavad aset leidma nii ettevõtte töö hinne kui ka ettepanekud. Kui analüüsis jäävad ettepanekud tegemata, on ta lihtsalt lõpetamata.

D. Graafikud analüüsis.

Kasutades graafikuid võib saavutada tähelepandavat näitlikkust. Graafikute kasutamine kergendab arvuliste tabelite sisu tajumist ja aitab vajalikke arvulisi andmeid paremini meeles pidada. Graafikute küsimus on sünnitanud üsna rohke kirjanduse. Siinkohal piirdume vaid mõningate näidetega sellest, kuidas teostub analüütiliste konstruktsioonide graafiline illustreerimine.

Kõigepealt toome kaks näidet koordinaatseist graafikuist (joon. 1 ja 2).

Näitena esitame graafiku, mis teeb piltlikuks plaani täitmise malmi, terase ja valtsimistoodete väljalaske alal ühe möödunud ajalõigu kestel (vt. joon. 1, lk. 30).

Joon. 1. Malmi, terase ja valtsraua keskmine ööpäevane toodang.

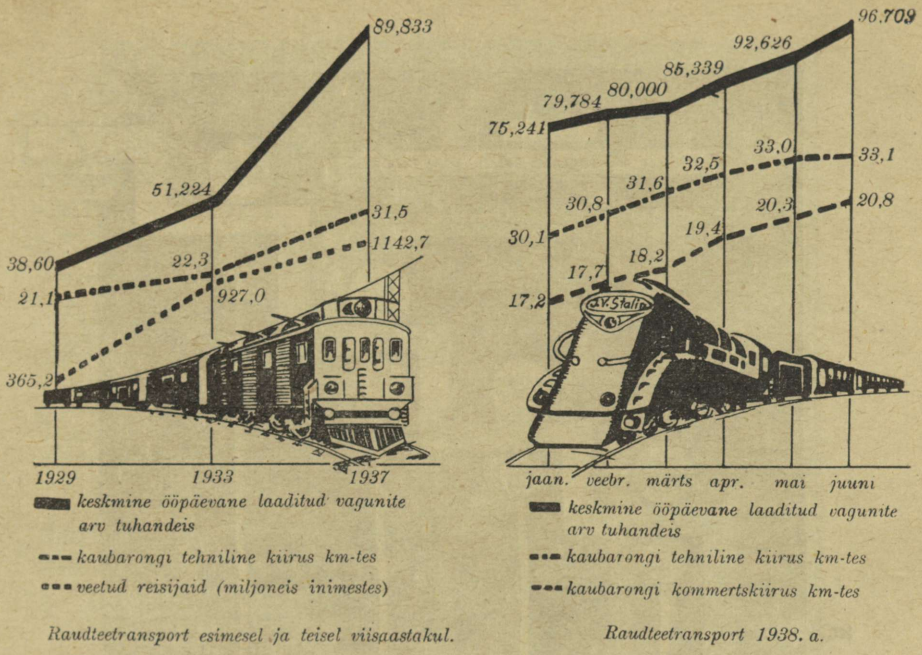
Sedasama meetodit on kasutatud raudteetranspordi töö illustreerimiseks 1938. a. ja selleks, et ta 1937. a. tööd võrrelda eelmiste aastate tööga. Esitame graafiku joonisel 2 (lk. 31).

Analüütiliseks otstarbeks võib laialt kasutada Hunt'i graafikuid. Hunt'i graafikute meetodi iseärasus on selles, et pindala, millele graafik on konstrueeritud, näitab ülesannet plaani teatava ajalõigu kohta, kuna eri joontega kantakse peale andmed tegelikult teostatud tööst.

Tööstuse arengut Eesti NSV-s viisaastakul 1946.—1950. a. illustreerivad graafikud joonistel 3—5 (lk. 32—34).

Peale toodud näidete kasutame rida jooniseid ka otseselt vastavate peatükkide tekstis [18]).

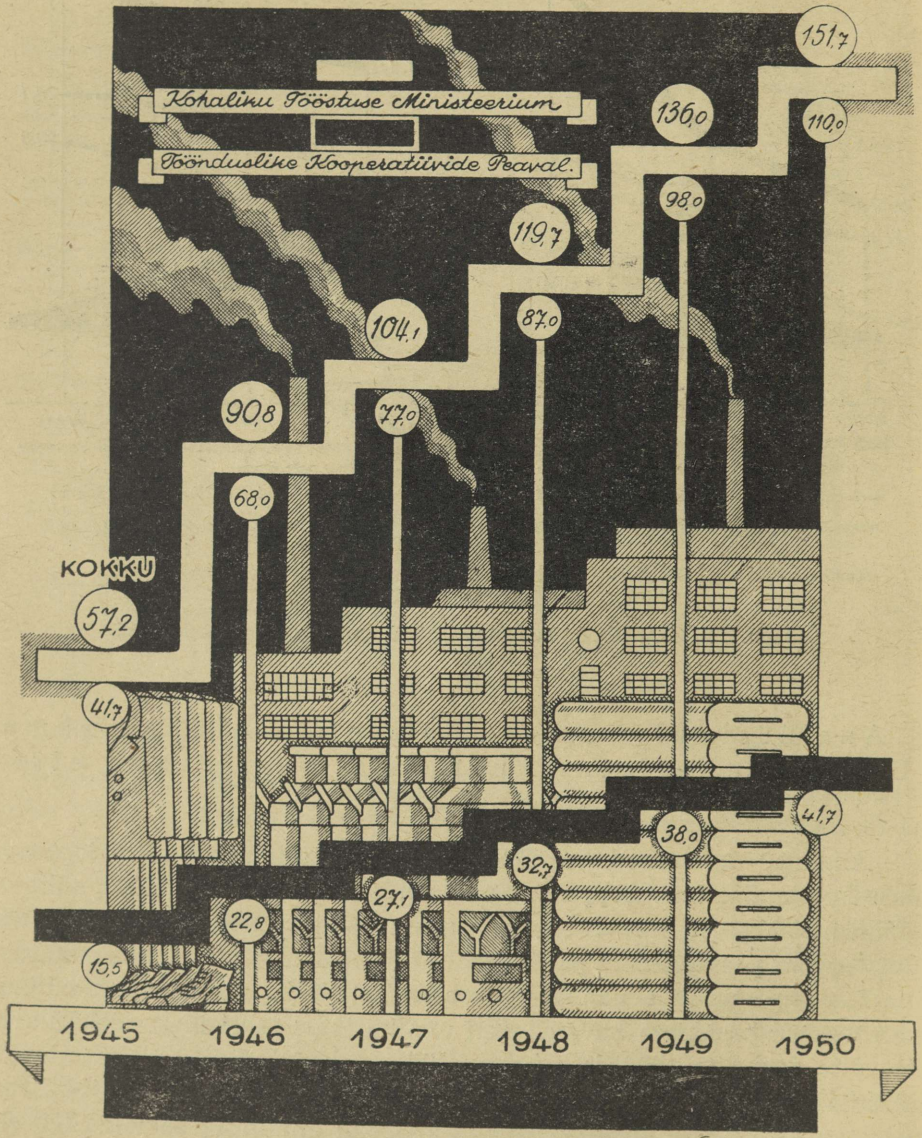
[18]) Et graafikute küsimust detailsemalt uurida nende rakendamise huvides, arvestuses, plaanimises, statistikas ja majandusliku tegevuse analüüsimises, soovitame raamatut: L. A. Bõzova, „Grafiki v utšote, planirovanii i statistike" (Graafikud arvestuses, plaanimises ja statistikas).

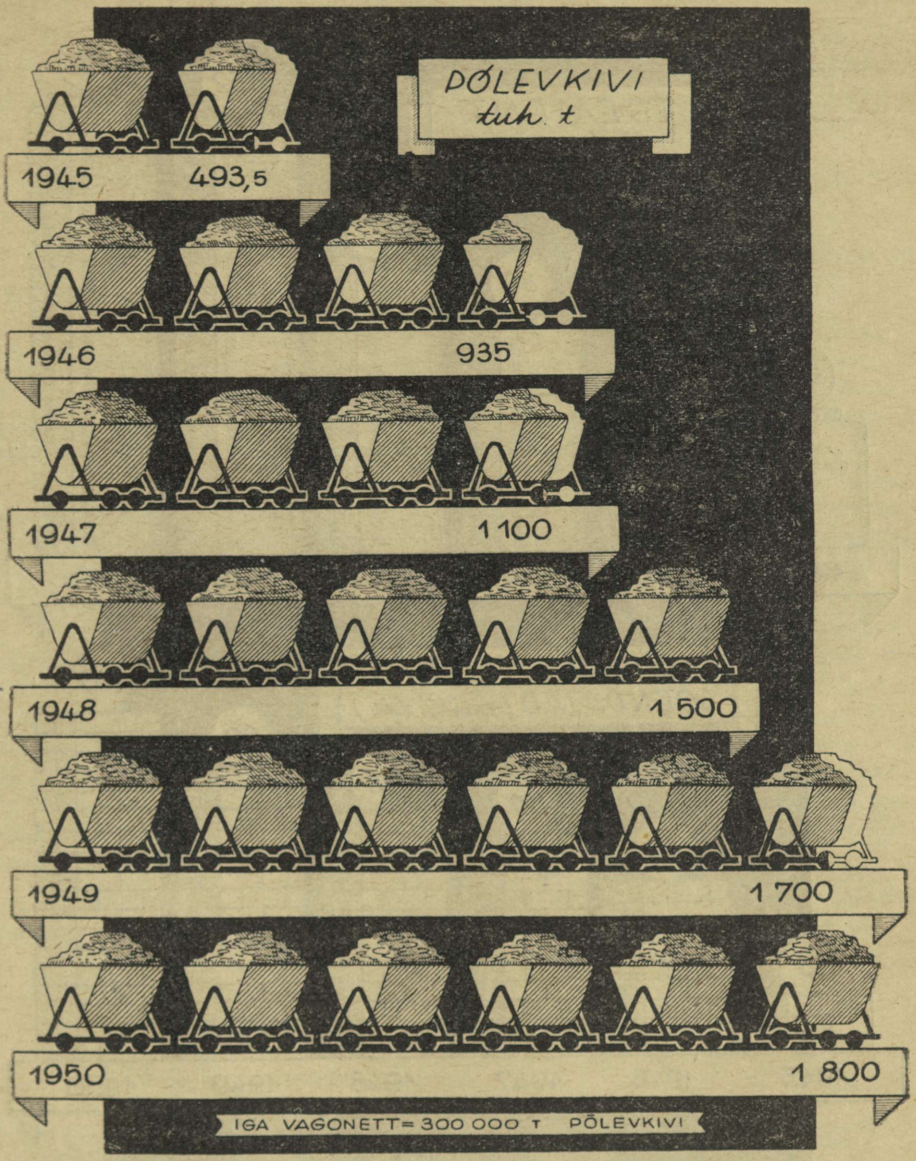
Joon. 2. Graafikud, mis ilmestavad raudteetranspordi tööd.

E. Analüüsi tulemuste vormistamine. Lõpparvamus. Sõnastuse iseloom. Analüüsist järelduvad ettepanekud.

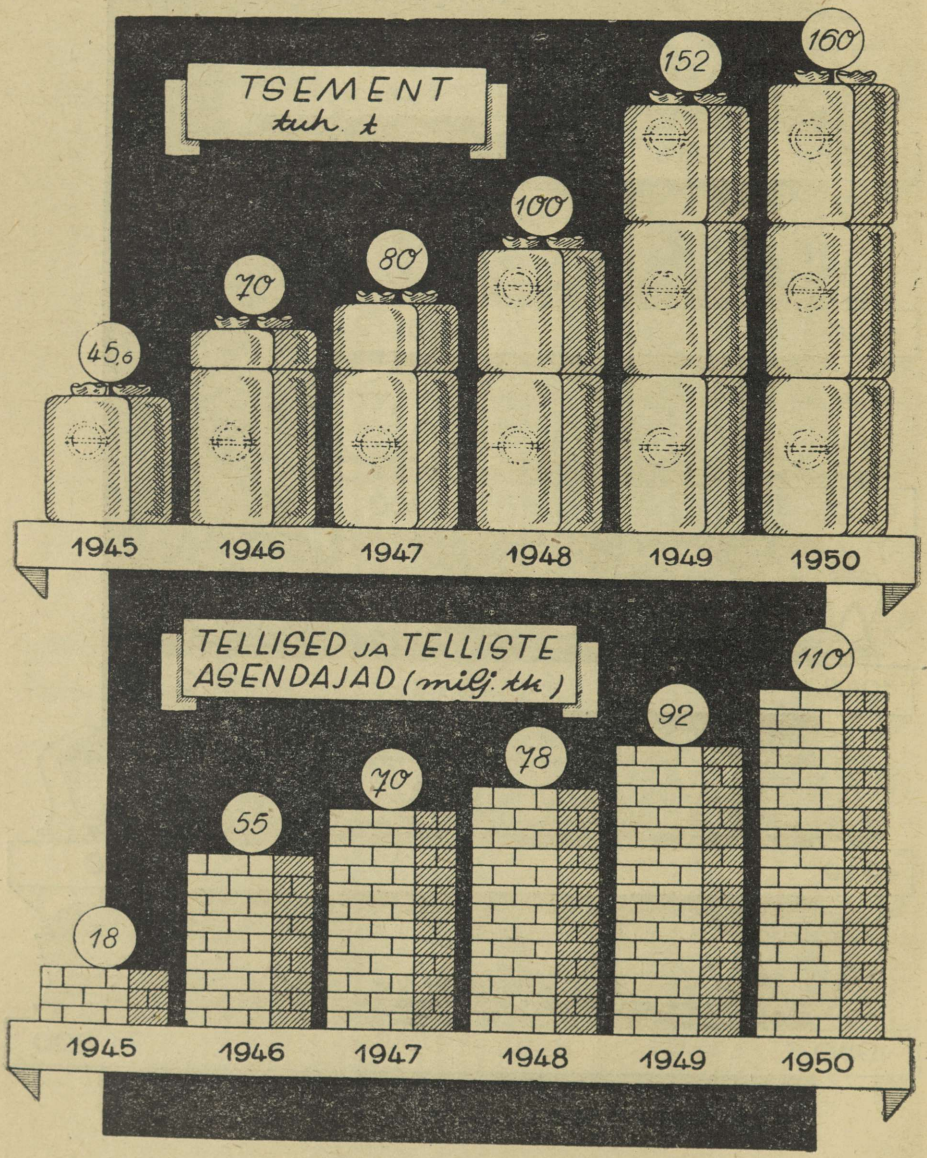
Analüüsi tulemused vormistatakse üldreeglina kirjaliku lõpparvamuse koostamise teel. Lõpparvamus vormistatakse mitmel viisil, sõltuvalt analüüsi otstarbest. Kui oli tegemist aasta töötulemuste analüüsiga ja analüüs teostati peavalitsuses aastaaruande kinnitamise puhul, siis esitatakse analüüsi tulemused aruande läbivaatamisel ja koostatakse peavalitsuse määruse või käskkirja kavand. Kui analüütikule tehti ülesandeks uurida ettevõtte jooksvat tööd ja teha analüüsi tulemused teatavaks ettevõtte juhtidele, vormistatakse need tulemused erilise lõpparvamuse kujul. Samal kujul vormistatakse lõpparvamus ka siis, kui analüütik sooritas töö eksperdina. Kui analüüs tehakse ettevõttes ja see sisaldab seletusi peavalitsusele, siis antakse analüüsile aasta- või kuuaruande seletuskirja kuju, kus kommenteeritakse aruandeandmeid ja selgitatakse põhjusi, millest on tingitud üks või teine näitaja, või jälle antakse analüüsile ettevõtte töö

Joon. 3. Eesti NSV tööstusliku kogutoodangu kasv 1946.—1950. a. (1926./27. a. püsivhindades, milj. rbl-des).

Joon. 4. Eesti NSV Põlevkivi- ja Keemiatööstuse Ministeeriumi tööstustoodangu kasv 1946.—1950. a.

Joon. 5. Eesti NSV Ehituse ja Ehitusmaterjalide Tööstuse Ministeeriumi tööstustoodangu kasv 1946.—1950. a

majandusliku ülevaate kuju, kus valgustatakse ettevõtte tegevust aruandeaja jooksul. Lõpparvamuse tekst peab olema lühike. Tekstis tuleb märkida, milliste materjalide põhjal lõpparvamus on tehtud, kuidas analüütik töötles materjale, millised ettepanekud järelduvad analüüsist; ühtlasi peab selgitama, kuidas on arvutletud lõpparvamuses esitatud näitajad. Arvulised andmed tuuakse kas tabelite või graafikute kujul.

Analüüsi põhjal tehtavad ettepanekud tuleb teha konkreetselt, neis peab näidatama nende teostamise aeg ja võimalused.

Olenevalt sellest, kes analüüsib ettevõtte tööd, ja sellest, milline on analüüsi iseloom, kasutatakse neid või teisi allikaid.

Et näidata, kuidas võib teostada majandusliku töö analüüsi ettevõtte aastaaruandesse lülitatud andmete alusel, toome säärase analüüsi näite. Allikmaterjaliks on ühe grammofoniplaatide-tehase aruanne, koostatud 1939. a. kohta põhitegevuse aruannete kinnitatud vormi kohaselt. Aruandele on lisatud seletuskiri ja resolutsioon tehase majandusaktiivilt, kelle koosolekul aastaaruannet arutati.

Andmed aastaaruandest toome edaspidi selles osas, kus neid analüüsiks kasutatakse. Algandmed on toodud vaid tähtsamail aladel. Rida tabeleid baseerub aruandeandmeil. Neis tabeleis on märgitud, kust nimelt vastavad andmed on võetud. Analüüsimise käigus tulevad kasutamisele andmed, mis on saadud raamatupidamislikult või statistiliselt arvestuselt.

On loomulik, et käesolevas raamatus toodud majandusliku töö analüüsimise konkreetses näites ei kasutata kõiki selle töö tekstis käsitletud näitajaid. Majanduslik töö on väga mitmekesine ja see, mis on iseloomustav ühele käitisele, võib osutuda mittetüüpiliseks mõne teise käitise kohta. Nii näiteks toimub töö mehhaniseerimise efektiivsuse näitaja arvestus niisuguste töömahutavuslike tööde analüüsimisel, mida võib teha nii käsitsi kui ka mehhaniseeritult, seevastu seda näitajat tavaliselt ei rakendata masstoodanguliste tehaste mehhaniseeritud tsehhide töö analüüsimisel, kus tootmisel kasutatakse laialt kõiksuguseid automaate. Viimasel juhul on kogu töö mehhaniseeritud ja siinsamas rööbiti seda käsitsi üldse ei tehta.

Iga peatüki lõppu paigutame eri paragrahvi, milles käsitletakse analüüsitavat materjali. Kogu ettevõtte töö analüüs liigitatakse järgmisteks osisteks:

a) toodangu väljalaske plaani täitmine;
b) töövahendite kasutamine;
c) tööesemete kasutamine;
d) tööjõu, kaadrite ja töötasu näitajad;
e) tootmine ja toodangu omahind;
f) ettevõtte rentaablus ja ta kadude analüüs;
g) ettevõtte finantsseisund;
h) üldised järeldused.

Toome lühidad andmed analüüsitava ettevõtte kohta.

Grammofoniplaatide-tehas, mille tööd analüüsime ta aastaaruandes toodud andmete põhjal, astus tegevusse 1910. a. Vabriku põhiliste tootmisvahendite väärtus oli alghinde kohaselt 1. jaan. 1940. a. 10 153 tuh. rbl. Aasta keskmine tööliste arv oli

1939. a. 1387 inimest. 1938. a. kogutoodang oli 1926./27. a. hindades 16 774 tuh. rbl., 1939. a. kogutoodang 16 997 tuh. rbl. [19]).

Tehase koosseisu kuuluvad järgmised põhitootmise tsehhid: valtsveski-, pressimis-, lihvimis-, galvaanimis-, trükkimis- ja kartonaažitsehh. Peale selle on vabrikus veel järgmised abi- ja teenindusalad: kompressorite-, katla-, elektri-, vesivarustus-, remondi-, mehhaanika-, puidutöötlus- ja transporditsehh. On korraldatud eriline laiatarbekaupade tootmise tsehh. Kogu tehase maa-ala hõlmab 9,18 ha [20]). Tehasel on laboratoorium ja konstruktsioonibüroo.

Tehase põhiliseks toodanguks on grammofoniplaadid. 1939. a. oli tehas omandamas Euroopa turule määratud eksportplaatide tootmistehnikat ja plaatide „Mignon", mitmevärvilise kunstipärase etiketiga atsetüül-tselluloosplaatide, jäätmeist toodetavate plaatide „Gnom" ja grammofonikirjega postkaartide tootmistehnikat.

Nende toodanguliikide tootmismenetluse omandamine suurendas tunduvalt väljalastava sortimendi mitmekesisust. 1939. a. olid tehnika omandamise ülesanded tehase poolt põhiliselt sooritatud. Tehas ei suutnud 1939. a. ainult saavutada mitmekohaliste pressvormide väljalaskmist plaatide „Mignon" ja „Gnom", samuti postkaartide tootmiseks, mis oleksid märgatavalt tõstnud töötootlikkust ja suurendanud ettevõtte rentaablust.

Tehase laiatarbekaupade toodang hõlmab jäätmeist toodetavaid plaate „Gnom" ja postkaarte, peale selle märk-pabertrükiseid, nende hulgas kaubamärke ja etikette kondiitritooteile [21]).

Peale selle täitis tehas 1939. a. veel New Yorgi näitusele määratud plaatide eritellimuse.

Tootmisprotsess on tehases üldjoontes korraldatud järgmiselt: valtsveskitsehhis peenendatakse valtsidel materjale, mis edasises käigus moodustavad massi, millest tehas teeb grammofoniplaate. Pärast peenendust segatakse massi koostusosad kindlaksmääratud retseptide järgi ja tehakse mass, mis liigub edasi pressimistsehhi. Galvaanimistsehh tegeleb galvaanjäljendite võtmisega originaalidelt, mida tehas saab peavalitsuselt. Peavalitsuselt saab tehas ka temaatilise tootmisplaani. Galvaanimistsehhi töötootlikkust võib iseloomustada ühelt originaalilt tehtud galvaanjäljendite arv. Pressimistsehh toodab hüdrauliliste presside abil plaate, mis on äratõmbed galvaanjäljendeist. Pressvormid valmistatakse remondi-mehhaanikatsehhis. Etiketid, plaatide ümbrikud ja karbid tehakse trükkimis- ja kartonaažitsehhis. Kastid valmisplaatide pakkimiseks toodetakse puidutöötlustsehhis. Valmisplaadid, mis on lihvitud pressimistsehhi lihvimisosakonnas, lähetatakse ekspeditsiooni, kus nad pannakse kokku komplektideks ja saadetakse ostjaile.

Peaaegu kõikjal on kasutatud tegelikku arvmaterjali. Ainult üksikjuhtudel on tehtud korrektiive, mille otstarbekus oli tingitud metoodilistest kaalutlustest.

---

[19]) Need andmed on hangitud ettevõtete ja tööstuste loendist (1939. a. aruande juurde kuuluv vorm 21).

[20]) Tehnilised tootmisnäitajad 1939. a. kohta (vorm 1).

[21]) Märgid ja etiketid on oma olemuselt toodang, mis pole otseselt määratud tarbimiseks, vaid mida kasutatakse kondiitritööstuses kui abimaterjali. Antud juhul oleks õigem käsitleda seda toodangut abitoodanguna, mis realiseeritakse mujale.

II peatükk.

Väljalastud toodangu mahulise tootmisprogrammi täitmise analüüs.

§ 7. Väljalastud toodangu mahu kindlakstegemine ettevõtte töö analüüsimisel.

Sotsialistliku tootmisettevõtte majandusliku töö lõppmõõduks on väljalastud toodangu maht ja osutatud teenuste summa. Seepärast on toodangu mahu määramise küsimus, selle mõiste sisuline külg ja toodangu mahu mõõtmisviiside uurimine olulise tähtsusega.

Andmed toodangu mahu kasvust iseloomustavad meie maa edusamme, nende põhjal määratletakse maa arenemistempo.

Nagu teada, on tööstusstatistikas kujunenud neli toodangu mahu mõistet (ilma et oleks arvestatud nende mõistete eri varjundeid toodangu mahu määramisel ettevõttes ja trustis).

Need mõisted on järgmised : 1) kogukäive, 2) kogutoodang, 3) turutoodang, 4) netotoodang.

Kogukäibe all mõistetakse toodangu summat, mille on lasknud välja kõik ettevõtte tootvad tsehhid, kaasa arvatud ka see osa toodangust, mis kuulus edasisele töötlusele ettevõttes endas. Kogutoodangu määramiseks peab kogukäibest lahutama töödeldud pooltoodete väärtuse.

Kogutoodang erineb kaubalisest turutoodangust selle poolest, et ta koostisse kuulub ka veel lõpetamata toodang. See toodang ei või veel järelikult siirduda käibesse tervelt, sest ta on osalt alles tootmisprotsessis.

Toome kogutoodangu määratlemise tööstusettevõtete raamatupidamise aastaaruande täitmise korra juhise järgi 1945. a. kohta.

Kogutoodanguks tehaselise meetodi kohaselt arvatakse põhi-, abi-, teenindus- ja kõrvaltsehhide täielik toodang (valmistooted, pooltooted, tootmise iseloomuga teenused), mis teataval aastal on välja töötatud nii omast materjalist kui ka tellija toorainest, maha arvatud need omatoodetud pooltooted, mis on tootmise otstarbeks tarbitud ettevõttes eneses (arvestamata seda, kas need toodeti aruandeperioodil või varem).

Nii võetakse kogutoodangu hulka ainult need pooltooted, mis on toodetud aruandeperioodil ja on müüdud väljapoole, peale selle ka veel pooltoodete juurdekasv ja kahanemine.

Tooteid, mille tootmine on katkestatud, kogutoodangusse ei võeta. Eksperimentaalse, realiseerimisele mittekuuluva toodangu väärtust ei võeta ei kogu- ega turutoodangu hulka.

Kogutoodangust ei lahutata järgmiste tsehhide ja tootmisalade toodangut, mis kuulub töötlemisele samas ettevõttes:

a) tulekindlate materjalide tsehhide, metallurgiaettevõtete püsivormide ja valtsimistsehhide toodangut;

b) portselani-, fajansi- ja klaasitööstuse tulekindlate materjalide tsehhide toodangut;

c) musta ja värvilise metallurgia ühendletud ettevõtete kaevandustsehhide toodangut;

d) paberivabrikute tselluloositsehhide toodangut;

e) lihakombinaatide tapmis-tükeldamistsehhide toodangut, kui see tuleb töötlemisele vorsti-konservitsehhides;

f) keemiliste maakide kaevandamist neis keemiakombinaatides, mis evivad omi kaevandusi;

g) turbakaevandamist turbatöötlusettevõtteis;

h) taimeõlitoodangut, mis töödeldakse taimeõlitehastes värnitsaks;

i) salomassi- (hüdreeritud taimeõli) toodangut, kui see töödeldakse samas ettevõttes teisteks toodeteks;

j) piiritusetoodangut, mis töödeldakse samas ettevõttes viinatoodeteks;

k) peensuhkrutoodangut suhkru rafineerimistehastes;

l) pooltooteid marjaviinatööstuses (viinamarjaviin — kuiv ja magustatud, kontsentraat jms.), mis töödeldakse valmistoodeteks;

m) turbatööstuste ja

n) metsatööstuste toodangut.

Kogutoodangu hulka ei võeta:

a) väljastpoolt saadud ja hiljem väljapoole antud elektrienergia väärtust;

b) ettevõtte jäätmete väärtust (saepuru, laastud, lõikeribad jne.);

c) mittetööstuslikku laadi abi- ning kõrvalharude ja juurviljamajandite toodangut, sööklate, köökide ja kaupluste toodangut ning laekumisi, samuti klubide, puhkekodude ja mitmesuguste kommunaal- ja kultuurilis-eluoluliste ettevõtete sissetulekuid;

d) tootmisiseloomu mittekandvate teenuste väärtust, näit. majandusosakondade, kaevandus- ja konstruktsioonibüroode töökulusid, kaadrite ettevalmistamise ja elamukommunaalsete majandite ekspluateerimise kulusid, laekumisi ladude ja äriruumide väljaüürimisest ja õmblus-, kingsepa- ning teiste töökodade toodangut erirõivaste, erijalatsite tootmise ja parandamise alal ettevõtte oma personaalile;

e) iga liiki väljapoole määratud transporditeenuste väärtust, peale omatoodetud tarbepuidu, küttepuidu ja turba väljaveo;

f) toodete väärtust, mille tootmine on katkestatud.

Kogutoodangu hulka ei arvata mingit liiki praaki (s. o. toodangut, mida pole tehnilise järelevalve või vastuvõtja poolt vastu võetud), sealhulgas ka realiseeritavat praaki, vaatamata sellele, kas see on tekkinud ettevõtte enda või kõrvalise organisatsiooni süü tõttu.

Märkused: 1) Tooteid ja pooltooteid, mis on võetud 1945. a. mingi ühe kuu kogutoodangusse, hiljem aga tellija poolt tagastatud kui praak, ei võeta kogutoodangu hulka. 2) Neil juhtudel, kus tehnilise kontrolli osakonna ja tellija poolt vastuvõetud toode on 1945. a. tagastatud täiendamise või ümbertegemise otstarbel, võetakse kogutoodangusse ainult 1945. a. teostatud lisatööde kulu, kui neid pole tehtud ettevõtte arvel; kui aga tööd on tehtud ettevõtte arvel, siis nende väärtust kogutoodangusse ei võeta.

Kogutoodangu hulka ei arvata omatoodetud toodangu väärtust, kui see on tarbitud tootmise huvides (peale ülalmainitud erandite).

Omatoodetud taara arvatakse kogutoodangu hulka üksnes siis, kui selle väärtust pole võetud toote hinda. Tagastatud ja ettevõtte poolt teiskordselt kasutatud taarat kogutoodangu hulka ei arvata.

Õppetöökodade toodangu väärtus arvatakse kogutoodangu hulka ainult siis, kui ta realiseeritakse väljapoole ettevõtet.

Seadmete või konstruktsiooni montaaztööde väärtus arvatakse nende teostaja kogutoodangusse ainult siis, kui neid töid pole arvestatud seadme või konstruktsiooni hinnas ja kui nad teostati ettevõtte oma personaali poolt.

Andmed kogutoodangu väljalaske kohta on tööstusettevõtete 1945. a. aastaaruandes näidatud vormis 8 „Toodang". Sellesse vormi on võetud *tehaselise meetodi* järgi arvutatud kogutoodang. Sõnad „tehaseline meetod" tähendavad, et kogutoodangusse pole võetud pooltooteid, mis on määratud edasisele töötlemisele samas tehases. Kui trusti koosseisu kuulub mitu ettevõtet ja üks neist annab pooltooteid üle teisele, siis võetakse kogutoodangu arvutamisel tehaselise meetodi kohaselt need pooltooted neid tootnud tehase kogutoodangusse. Kui pooltooteid, mis on lähetatud trusti (või peavalitsuse) alla kuuluva ettevõtte poolt sama trusti (või peavalitsuse) ettevõttele, oleks pidanud kogutoodangust välistama, siis oleks kogutoodangu arvestamise meetodit nimetatud mitte tehaseliseks, vaid trustiliseks (või peavalitsuseliseks) meetodiks.

Toodangu väljalaske plaani täitmise analüüsimisel tuleb kasutada *turutoodangut*, sest lõpetatud toodangu juurdekasvu ei saa käsitleda kui suurust, mis iseloomustaks lõpetatud töid.

Töötootlikkuse analüüsimiseks tuleb võtta kogutoodang, sest see mõiste on adekvaatne ettevõtte üldise töökulu summaga. Meie otsustame töötootlikkuse üle nii lõpetatud kui ka lõpetamata tööde alusel.

Ülal vaadeldud küsimust kaaluti Töö ja Kaitse Nõukogu koosolekul 28. sept. 1936. a. Selle koosoleku kohta avaldatud teadaandest loeme : „NSVL RKN ja ÜK(b)P KK tunnistasid otsusega 19. juulist 1936. a. ebaõigeks *plaani täitmise arvestuse* praksise kogutoodangu järgi ja määrasid, et plaani täitmist iga tööstusettevõtte poolt peab kõigepealt hindama *valmis- ja komplektse toodangu* põhjal, mis täpselt vastaks kindlaksmääratud mihuse standardidele ja tehnilistele tingimustele teatava ettevõtte jaoks ettenähtud sortimendis" [1].

---

[1]) Teadaanne Töö ja Kaitse Nõukogu koosoleku kohta ajalehes „Pravda" 30. sept. 1936. a.

Edasi leiame juhised toodangu arvestamise korra kohta : „... plaani täitmise arvestus kogu toodangu kohta väärtusväljendis jääb kehtima, kuid peale selle peab igas tööstusharus, igas ettevõttes eraldi näitama antud majandusharu toodangu peamisi liike. Seejuures on vaja fikseerida säärane kord, et plaan arvatakse teatava tööstusharu ulatuses täidetuks üksnes siis, kui peale kogu tootmiskava täitmise väärtuselises väljendis plaan on ühtlasi täidetud ka eriliselt mainitud tootmisliikide alal vastavalt neis tootmisliikides ettenähtud mihuse standardidele ja tehnilistele tingimustele. Kui kava pole sel viisil täidetud peamiste toodanguliikide sortimendi kohaselt, pole ei ettevõte ega vastav majandusharu plaani täitnud, isegi siis mitte, kui nad kõigi teiste tootmisliikide alal on kava ületanud."

Lõppeks leidub siin ka nende abinõude hinne:

„Uue arvestuskorra elluviimine tööstuslike plaanide täitmise alal peab kindlustama tootmisprogrammide parema täitmise tähtsaimate toodanguliikide järgi ja tõstma tööstustoodangu mihust."

Seega näeme, et küsimuse otsustamisel, kas ettevõte on toodangu väljalaske alal plaani täitnud, on põhiliseks mõisteks turutoodangu maht. Ettevõtte majandusliku tegevuse analüüsimisel tuleb turutoodangu mõistet liigendada. Eristatakse järgnevaid turutoodangu osi:

a) põhitoodang, mille üldine kogus jaguneb järgmiselt : 1) plaanis selle ülesannete piirides ettenähtud sortide komplektne ja täiemihuseline tootmine, 2) plaani ületamine selles ettenähtud sortimendi üksiksortide tootmise alal, 3) plaanis ettenägemata madalasordilise toodangu väljalase, 4) plaanis üldse ettenägemata sortide väljalase;

b) peale põhitoodangu näidatakse eraldi laiatarbekaupade toodangut;

c) lõppeks näidatakse eraldi teisale (selle hulgas ka ettevõtte oma kapitaalehitusele) osutatud teenuseid ja abitööstuse toodangut. Selgitame öeldut näite abil.

Oletame, et meil on tab. 1 toodud andmed lõikeriistade-tehase kohta. Toodangu ühe või teise hinde rakendamise korda füüsilise mahu indeksi koostamiseks ja selle hinde mõju analüüsis tehtavatele järeldustele käsitletakse järgnevais peatükkides.

Vaatleme nüüd tabeli 1 (lk. 41) sisu. Valmistatud toodangu kogused näitavad üksikuis sortides plaanist kõrvalekaldumisi mõlemale poole. Kui piirduksime vaid ühe üldise füüsilise mahu indeksi arvutlusega, siis oleks plaani täitmine ühtede sortide alal kompenseerinud (üle katnud) plaani täitmata jätmise teistel aladel; kuid selle tagajärjel oleksid tehased, mis

Tabel 1.

Toodangu väljalase aruandeaastal.

Toodete loetelu	Kogus		Omahind (rbl.)	
	Plaani järgi	Tegelikult	Plaani järgi	Tegelikult
1. Puurid, silindrilised, karboonsed, 3 m/m	80 000	77 019	0.18	0.17
2. Puurid, silindrilised, kiirlõiketerasest, 6 m/m	200 000	251 202	0.94	0.89
3. Puurid, koonilised, kiirlõiketerasest, 12 m/m	50 000	37 108	4.11	3.82
4. Whitworth'i keermepuurid, suurus 0,5 tolli	50 000	55 171	2.18	2.42
5. Whitworth'i keermeterad, suurus $^3/_4$ tolli	10 000	13 034	5.76	5.42

vajavad vastavaid tööriistu, kogenud takistusi oma töös nende varustamise pärast mittekomplektsete tööriistadega. Analüüsimisel on tarvis näidata plaani täitmist mitte üksnes kogusummas, vaid ka sortimendi järgi.

Plaani täitmise analüüsimisel väljalastud toodangu mahu järgi on eriti tähtis selgitada, kuidas on täidetud plaan mihusliku toodangu väljalaske alal sortide kohaselt, mis on plaanis ette nähtud. Toodangu mihus, ta omaduste vastavus nõudeile, mis on ette nähtud OST-i (NSV Liidu standardid) poolt lepinguis ja tehnilistes tingimustes, on tehase töö positi vse hinde hädavajalikke tingimusi.

See on seda enam tarvilik, et NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadluses 10. juulist 1940. a. kriipsutatakse alla, et „halvakvaliteedilise või mittekomplektse tööstustoodangu väljalaskmine ja toodangu väljalaskmine kohuslike standardide rikkumisega on kahjurlusega võrdne riigivastane kuritegu".

Eriti hoolsasti peab plaani täitmist kontrollima uute toodangusortide alal, mille väljalase on tingitud meie maa jooksvaist vajadustest. Tuleb ette, et üksikuil juhtudel ettevõte on ületanud plaani sortide alal, mille tootmistehnika on küllalt hästi omandatud, kuna samal ajal on jäänud täitmata uute sortide väljalaske kava. Ettevõtte töö säärane suunamine on väär ja seda asjaolu tuleb ära märkida analüütiku poolt koostatavas lõpparvamuses ettevõtte töö kohta.

Tuleb silmas pidada, et aastaaruandesse võetakse mitte üksnes teatmeid toodangu valmistamise kohta summeeritud tulemuste põhjal, vaid ka toodangu üksikute sortide kaupa erinomenklatuuri kohaselt.

Koostame nüüd ülaltoodud andmete alusel analüütilise tabeli, mis meile võimaldaks teha järgnevaid arvutlusi. (Vt. tabel 2, lk. 43.)

Arvutame selles tabelis toodud andmete põhjal toodangu füüsilise mahu indeksi.

Väljalastud toodangu füüsilise mahu indeks on

$$\frac{597\,855.80}{574\,500} \cdot 100 = 104{,}3\ \%.$$

Nagu ülaltoodud tabelist näha, oli plaaniülesanne mõnede sortide alal ületatud, mõnede alal jäänud täitmata. Füüsilise mahu indeks kui kaalutud keskmine annab üldise iseloomustuse, kuid ei näita sugugi plaani täitmise iseloomustust üksikute sortide kaupa. Lahutame selle näitaja kaheks. Selleks teeme järgmised arvutused. Kõigepealt arvutame näitaja, milles plaani täitmist iseloomustavate suurustena üksikute sortide alal võtame :

a) plaanikoguse nende sortide alal, kus plaan on ületatud (s. t. oletame, et plaan on täidetud 100%-liselt) ; b) tegelikud andmed neil aladel, kus plaan on jäänud täitmata.

Siis on plaani täitmise indeks plaanitud sortimendi piirides (ilma et oleks arvestatud plaani ületamist üksikute sortide alal) selline :

$$\frac{13\,863.42 + 188\,000.00 + 152\,513.88 + 109\,000.00 + 57\,600.00}{574\,500.00} \cdot 100 = 90{,}9\ \%.$$

Järelikult on plaan väljalastud toodangu mahult jäänud täitmata 9,1% ulatuses. Samal ajal on ta teatud sortide alal ületatud.

Plaani ületamise indeks on

$$\frac{48\,129.88 + 11\,272.78 + 17\,475.84}{574\,500.00} \cdot 100 = 13{,}4\ \%.$$

Liites mõlemad indeksid, saame plaani täitmise üldindeksi :

$$90{,}9\% + 13{,}4\% = 104{,}3\%.$$

Jaganud füüsilise mahu üldindeksi osisteks, selgitasime, kuidas on plaan täidetud sortimendi järgi.

Võib veelgi kujukamalt näidata toodangu väljalaske plaani täitmise indeksi liigendust eriindeksiteks, mis peegeldavad toodangu väljalaset plaanis ettenähtud sortimendi ja plaaniülesande piirides, samuti plaani ületamist plaanis ettenähtud toodanguliikide alal ja sääraste toodangu-

Tabel 2.

Analüütiline tabel tehase lõikavate tööriistade toodangu väljalaske kohta.

Jrk.-nr.	Toote nimetus	Kogus		Omahind plaanis (rbl.)	Väärtus plaanihindade kohaselt		Vahe			
		Plaani järgi	Tegelikult		Plaanitud koguse kohaselt	Aruande-koguse kohaselt	Rbl.	%	Rbl.	%
1	Puurid, silindrilised, karboonsed, 3 m/m	80 000	77 019	—.18	14 400.—	13 863.42	—	—	536.58	—
2	Puurid, silindrilised, kiirlõiketerasest, 6 m/m . .	200 000	251 202	— .94	188 000.—	236 129.88	48 129.88	—	—	—
3	Puurid, koonilised, kiirlõiketerasest, 12 m/m .	50 000	37 108	4.11	205 500.—	152 513.88	—	—	52 986.12	—
4	Whithworth'i keermepuurid, suurus 0,5 tolli . .	50 000	55 171	2.18	109 000.—	120 272.78	11 272.78	—	—	—
5	Whitworth'i keermeterad, suurus $^3/_4$ tolli	10 000	13 034	5.76	57 600.—	75 075.84	17 475.84	—	—	—
					574 500.—	597 855.80	76 878.50	—	53 522.70	—
							23 355.80	—	—	—

liikide väljalaset, mis üldse polnud plaanis ette nähtud, kui märgime sellise indeksi arvutuse erilisele analüütilisele tabelile.

Oletame, et meil on olemas järgmised andmed plaani täitmisest toodangu väljalaske alal (tabel 3).

Tabel 3.

Turutoodangu väljalase sortimendi järgi analüüsitava ajalõigu kestel.

Jrk.-nr.	Toodangu-liikide nimetus	Kogus		Hulgimüügi väljalaske-hind ühikult	Väärtus hulgimüügi väljalaskehindade alusel	
		Plaani järgi	Tegelikult		Plaanitud kogus	Tegelik kogus
1	Liik „A“	1000 tk.	1400 tk.	500 rbl.	500 000	700 000
2	„ „B“	1200 „	900 „	600 „	720 000	540 000
3	„ „C“	2000 „	1800 „	1000 „	2 000 000	1 800 000
4	„ „D“	—	500 „	800 „	—	400 000
					3 220 000	3 444 000

Üldine plaani täitmise indeks turutoodangu väljalaske alal (ilma plaani täitmist sortimendi järgi arvestamata) :

$$\frac{3\,440\,000}{3\,220\,000} \cdot 100 = 106{,}8\ \%.$$

Plaaniülesanne on toodangu üldise väljalaske alal ületatud 6,8%.

Et hinnata plaani täitmist sortimendi järgi, koostame erilise analüütilise tabeli (tabel 4).

Tabel 4.

Tabel plaani täitmise analüüsimiseks toodangu väljalaske alal sortimendi järgi (rublades).

Jrk.-nr.	Toodangu-liikide nimetus	Väljalastud toodangu väärtus hulgimüügi väljalaskehindade alusel		Välja lastud		
				Plaanis ettenähtud sortide alal		Plaanis ettenägemata sortide alal
		Plaanitud kogus	Tegelik kogus	Plaaniülesande piires	Üle plaani	
1	Liik „A“	500 000	700 000	500 000	200 000	—
2	„ „B“	720 000	540 000	540 000	—	—
3	„ „C“	2 000 000	1 800 000	1 800 000	—	—
4	„ „D„	—	400 000	—	—	400 000
		3 220 000	3 440 000	2 840 000	200 000	400 000
Protsentides plaani suhtes		100 %	106,8 %	88,2 %	6,2 %	12,4 %

Plaani täitmise eriindeksid, mis peegeldavad plaani täitmist sortimendi järgi, arvutletakse järgmiselt :

$$\left.\begin{array}{l}\text{Plaani täitmise indeks plaanis}\\ \text{ettenähtud toodanguliikide alal}\\ \text{plaaniülesande piirides}\end{array}\right\} = \frac{2\,840\,000 \cdot 100}{3\,220\,000} = 88{,}2\ \%.$$

$$\left.\begin{array}{l}\text{Plaani ületamise indeks plaanis}\\ \text{ettenähtud toodanguliikide alal}\end{array}\right\} = \frac{200\,000 \cdot 100}{3\,220\,000} = 6{,}2\ \%.$$

$$\left.\begin{array}{l}\text{Toodangu väljalaske indeks plaanis}\\ \text{ettenägemata toodanguliikide alal}\end{array}\right\} = \frac{400\,000 \cdot 100}{3\,220\,000} = 12{,}4\ \%.$$

Plaani täitmise üldindeks toodangu väljalaskelt võrdub eriindeksite summaga, s. o. $106{,}8 = 88{,}2 + 6{,}2 + 12{,}4$.

See võte, liigendada üldindeks mitmeks eriindeksiks, võib leida laialdast kasutamist teistegi analüütiliste ülesannete lahendamisel ja mitte ainult sortimendi järgi plaani täitmise analüüsil. Analüüsides näiteks eelarve täitmist üldiste haldus- või tehaseliste kulude alal, võib kulude kogusummat liigitada üksikute kulu- või üksikute eelarvepunktide järgi. Tegelike ja eelarves ettenähtud kulusummade kõrvutamisel tehakse ühel alal kindlaks sääst, teisel alal ülekulutus. Tegelike kulude aruandes võivad leiduda ebatootvate ja ebamajanduslike kulude summad, aga niisuguseid summasid ei tohi eelarves üldse esineda. Eelarve täitmise analüüsimiseks kululiikide järgi võib rakendada analoogilist võtet: eelarve täitmise üldindeksit võib liigendada mitmeks eri indeksiks, millest igaüks peegeldab mihuselt ühesuguste nähtuste rühma suurust (eraldi: sääst, ülekulutus või kulude suurus eelarves ettenägemata aladel). Seepärast tuleb ülalarutletud võtet — üldindeksi liigendust eriindeksiteks — käsitleda laiemini ja mitte piirduda selle kasutamisega ainult toodangu väljalaske plaani täitmise analüüsimisel.

§ 8. Ühiku valik väljatöötatud toodangu mahu mõõtmiseks. Küsimuse formuleerimine.

Ühiku valiku küsimust väljatöötatud toodangu mahu mõõtmiseks lahendatakse erisuguselt tööstusstatistikas ja majandusliku tegevuse analüüsis. Toodangu mahu mõõtühiku küsimus on tööstusstatistikas aluutatud rahvamajandusliku arvestuse ülesannetele ja järelikult võib ole-

masolevate mõõtühikute hulgast valida vaid niisuguseid, mille rakendamine kindlustab kokkuvõtete tegemise võimalust tööstusharude ja rahvamajanduse ulatuses, hiljem aga saadud näitajate võrdlust.

Väljatöötatud valmistoodangut hinnatakse stabiilse hinde alusel, mille vundamendiks on kasutatud 1926./27. a. hulgimüügi-väljalaskehindu. Uute sortide alal määrab need hinnad vastav peavalitsus ja kinnitab Statistika Keskvalitsus. Tööstusstatistika kasutab rahalist hinnet 1926./27. a. hindade alusel universaalsena. Ettevõtte töö analüüsimise käigus meie süvendame seda küsimust, kasutades veel teisigi mõõtühikuid, sest analüüsides ettevõtte ja ta osiste tööd võib toodangu mahtu väljendada eri mõõtühikuis, mis on kõige iseloomustavamad töömahu mõõtmisel üksikutel aladel.

Tootmismahu mõõtühiku õige valik on ettevõtte töö analüüsimise puhul väga oluline. Ebaõigesti valitud ühik võib viia ekslikele tulemustele.

Kahjurid tekitasid meie majandusele kahjustusi sel teel, et nad esitasid ettevõtete töötulemused mõõtühikuis, mis oma omadustelt ei sobinud teatava ettevõtte töö iseloomustamiseks (näiteks otsustati plaani täitmise üle klaasitehase poolt väljalastud toodangu kaalu järgi). Seepärast on tähtis analüüsida iga eri mõõtühiku omadusi nii võitluseks kahjurluse tagajärgedega kui ka kahjurluse ennetamiseks. Et tõestada mõõtühikute valiku küsimuse tähtsust, esitame mõned näited.

N ä i d e 1 v a l a m i s t ö ö s t u s e a l a l t. Oletame, et valamistsehhi t o o d a n g u m a h t u mõõdetakse kõlblike valandite k a a l u g a. Niisugusel juhul võivad üksikud töötajad tsehhis „heade" näitajate püüdluses eelistada suurte detailide tootmist, unustades väikeste töömahutavuslike detailide tootmise. Võib tekkida ummik suurte detailide minemis ja samaaegselt võib esineda takistusi konstruktsioonide kokkupaneku alal, kuna puuduvad väikesed detailid. Kui näit. oleks plaanitud ja arvestatud kaalu järgi tekstiilmasinate tagavaraosade tootmine, oleks see võinud põhjustada vahendite matmist suurte detailide liigsete koguste alla, kuna samal ajal oleks tekstiilseadistuses esinenud seisakuid väikeste ja töömahutavuslike detailide puudumise tõttu.

N ä i d e 2 v a l t s i m i s t o o d e t e a l a l t. Valtsimistoodete sortide arvestamine tonnides, ilma et oleks arvesse võetud töötluse töömahtu, võib viia jämedasordiliste valtsimistoodete toodangu ja raudlehtede, toruseinte jne. paksuse suurendamisele, sest niisugusel juhul võivad tsehhi töö näitajad, mis väljendavad toodangu mahtu lihtsalt naturaalühikuis (tonnides), põhjustada ettevõtte töö ebaõiget suunamist ja varjata riigivastast praktikat, kui selline on olemas, metodoloogiliselt valesti rakendatavate näitajatega.

N ä i d e 3 k u d u m i s t o o d e t e a l a l t. Väljatöötatud toodangu arvestus ainuüksi jooksvais meetreis võib viia nende toodanguliikide väljatöötuse suurenemisele, mille eritihkus on väiksem (vähem koelõnga ühele sentimeetrile, riie hõredam), või katsele parendada ettevõtte töö näitajaid hõredamate, järelikult ka vähema töömahutavuslikkusega riidesortide osatähtsuse tõstmisega.

Näide 4 sordiklaasi tootmise alalt. Toodangu arvestamine kaalu või rahasumma järgi võib põhjustada toodangu raskemate sortide tootmise eelistamist, kuna sääraseid tooteid, nagu lambiklaasid, väiksemad söögiõud jne., ei toodeta vajalikul määral, sest nende kaal on väiksem, nende väljatöötamise töömaht aga suurem.

Toodud näited lubavad järeldada, et toodanguühiku valik on väga oluline ja tähtis majanduslik küsimus. Iga ühiku omadused peavad analüütikule olema purgivalt selged; analüütik ei tohi toodangu mahu üht või teist mõõtühikut kunagi kasutada mehhaaniliselt, vaid ta peab mõistma iseloomu neil tegureil, mis igale mõõtühikule avaldavad omamoodi mõju. Ebaõigesti valitud mõõtühik tekitab ebaõige kujutluse ettevõtte tööst.

Ettevõtteid võib nende poolt teostatavate protsesside olemuse järgi seoses toodangu mahu mõõtmisküsimuse uurimisega liigitada materjali-, töö- ja energiamahutavuslikeks.

Oletame, et meil on tegemist materjalimahutavusliku käitisega, kus materjalide osatähtsus toodangu omahinnas on üle 70%. Sel juhul avaldavad toodangu rahalisele hindele väga tugevat mõju muutused tarbitud materjalide sortimendis. Oletame, et analüüsime tubakavabriku tööd. Tubaka väärtuse osatähtsus toodangu omahinnas (paberossid, pakktubakas) on siin suur. Kui muudetakse tubakasorte ja vabrik vähendab odavate, massiliste sortide toodangut ning suurendab kõrgemate, kallimate sortide väljalaset, võivad vabriku töö näitajad oma rahalises väljendis põhjustada vabriku töö jaatavat hinnet näit. selgi juhul, kui puudulikku töötootlikkust katab toodangu kallimate sortide väljalaske osatähtsuse suurenemine. Seepärast teades, et ülekantud töö kulu (tubakas, mida vabrik kasutab toorainena) iseloomustab kogu ühiskondlikku töötootlikkust ja mitte ainult teatava töötajate kollektiivi (selle tubakavabriku tööliste) töötootlikkust, ei saa töötootlikkuse analüüsimiseks kasutada väljatöötatud toodangu mahu rahalist väljendit, vaid peab leidma teise mõõdu. Käesoleval juhul oleks parimaks mõõtühikuks tingühikute süsteem, mille juures koefitsiendid väljatöötatud toodangu ümberarvutamiseks tingühikuisse peavad peegeldama üksikute sortide väljatöötamise suhtelist töömahutavuslikkust. Et analüüsida plaani täitmist väljalastud toodangu mahu järgi, kasutatakse peamiselt hindühikuid. Nende kõrval võib kasutada ka vastavaid naturaalühikuid. Plaani täitmise analüüsi väljalastud toodangu mahu järgi tuleb tingimata teostada mitte üksnes kogusumma, vaid ka üksikute eri sortide järgi.

Et väljalastud toodangu mahu määramisel rakendatakse mitut mõõtühikut, saadakse ka erinevad vastused küsimusele, kuidas on plaan väljalaske alal täidetud. Igal valitud ühikul on oma kindlad omadused, mis iseloomustavad suuremal määral küsimuse üht või teist külge.

Selgitame ülalöeldut kahe näite abil. Kasutame seejuures ühe tekstiilkombinaadi andmeid kangakudumistsehhi kohta ja ühe trikotaaživabriku andmeid ketramistsehhi kohta, kuna need andmed on eriti näitlikud.

Oletame, et meil on tekstiilkombinaadi kudumistsehhi kohta aruandeaastal järgmised andmed (vt. tabel 5).

Arvutame selles tabelis toodud andmete põhjal väljalastud toodangu füüsilise mahu indeksid. Neid võib arvutada kolmes variandis: a) väljendades toodangu mahtu plaanilises omahinnas, b) tehes arvutuse jooksvais meetreis, c) arvutades füüsilise mahu indeksi meetritihkuse andmete alusel.

a) Füüsilise mahu indeks, arvutatud plaanitud omahinna andmete alusel $= \frac{24\,765\,256}{22\,530\,804} \cdot 100 = 110\%$.

b) Füüsilise mahu indeks, arvutatud toodangu väljalaske andmete alusel jooksvais meetreis $= \frac{20\,789}{17\,292} \cdot 100 = 120{,}2\%$.

c) Füüsilise mahu indeks, arvutatud meetritihkuse andmete alusel $= \frac{89\,765}{91\,445} \cdot 100 = 97{,}8\%$.

Füüsilise mahu indeks on kõigil neil juhtudel lahkuminev [2]).

Vaatleme toodud tabelit. Töömahutavuslikema tootena esineb käesoleval juhul satään (eritihkus 59,5 koelõnga), vähima töömahutavuslikkusega tootena käterätiriie (16,55 koelõnga plaani järgi). Tegelikult muutus toodangu maht järgmiselt: satääni pidi toodetama 14 378 tuh. m, tegelikult aga toodeti 12 798 tuh. m, mis moodustab plaanist 89%. Käterätiriide alal, mille töömahutavus on vähim, lasti välja plaanis ettenähtud 1 023 tuh. m asemel 6 079 tuh. m ehk plaan ületati jooksvais meetreis 5,94% võrra. Need nihked väljendusid ka näitajais. Kui indeks arvutatakse toodangu mõõtmise alusel jooksvais meetreis (ja rahalises väljendis), on plaan ületatud, plaani täitmise protsent on 120,2. Kui aga arvestada töömahutavust ja rajada arvutus koe tihkusele, tuleb ilmsiks, et on täidetud vaid 97,8% plaanist.

Vabrik liikus oma töös vähima vastupanu joonel ja võimaldas plaani täitmise moonutamist. Saadud näitajaist peegeldab igaüks ettevõtte töö teatavat omadust või külge. Parimaks näitajaks töömahutavuse peegeldamise seisukohalt on meetritihkuse alusel arvutatud näitaja. Kuid õigem oleks kasutada kahte näitajat: näitajat, mis on arvutatud jooksvais meetreis, ja meetritihkuse näitajat. Siis selgub ettevõtte töö suund ja on võimalik saada töö selget mihuslikku iseloomustust.

Vaatleme nüüd teist näidet. Selleks kasutame trikotaažitehase andmeid, võttes meelevaldselt iga sordi valmistoodangu mahu. Andmed on toodud tabelis 6.

Füüsilise mahu indeksi võime arvutada neljas variandis:

a) Füüsilise mahu indeks, arvutatud andmete järgi naturaalühikuis $= \frac{6000}{6000} \cdot 100 = 100\%$.

b) Füüsilise mahu indeks, arvutatud andmete järgi 1926./27. a. hindades $= \frac{40\,710}{49\,740} \cdot 100 = 81{,}8\%$.

c) Füüsilise mahu indeks, arvutatud aruandeaasta plaanitud omahindade järgi $= \frac{76\,640}{113\,165} \cdot 100 = 67{,}7\%$.

---

[2]) Näites (tabel 5) on toodud ühe Moskva oblasti tehase tegelikud aruandeandmed.

Tabel 5.

Toodangu väljatöötamine tekstiilkombinaadi kudumistsehhis aruandeaasta jooksul.

Jrk.-nr.	Sortimendi rühmade nimetus	Plaaniülesanne						Tegelikult						
		Metraaž		Eritihkus [2]	Meetritihkus miljonites koelõngades [3]	Omahind 1 m kohta [4]	Summa (rbl.)	Metraaž		Eritihkus [5]	Meetritihk. miljonites koelõngades	Omahind 1 m kohta	Summa tegeliku omahinna alusel (rbl.)	Summa plaanitud omahinna alusel (rbl.) [6]
		Kogus 1000 m	Rühma osatähtsus %-des [1]					Kogus 1000 m	Rühma osatähtsus %-des					
1	Satään . . .	14 378	83,1	59,5	85 299	1.29,5	18515151	12 798	61,5	58,2	74 466	1.34,2	17178839	16175885
2	Rogusk . . .	1 156	6,7	27,1	3 132	1.45,9	1 687 465	1 789	8,6	28,5	5 092	1.42,2	2 544 118	2 628 918
3	Käterätiriided	1 023	5,9	16,55	1 690	95,8	978 730	6 079	29,3	16,4	9 962	96,2	5 856 702	5 765 595
4	Muud	735	4,3	18,1	1 324	1.83,5	1 349 458	123	0,6	19,94	245	1,68	206 435	194 858
	Kokku	17 292	100	—	91 445	1.30,3	22530804	20 789	100	—	89 765	1.24,1	25786094	24765256

1) Andmed sortimendi üksikrühmade osatähtsusest on antud selleks, et tugevamalt alla kriipsutada sortimentide nihkeid.

2) Eritihkuse all mõistetakse niitide arvu 1 cm koe kohta. Murdarvulised kogused tekkisid sellest, et tabelis tuuakse andmed sortimendi rühmade järgi, milledest igaüks hõlmab hulga üksikuid sorte. Eritihkus on antud rühma kaalutud keskmisena.

3) Meetritihkus on tingühik tihkuse arvutamiseks. Meetritihkus väljendub miljoneis koelõngades: 85 299 =

$$= \frac{14\,378 \cdot 10^5 \cdot 59{,}5}{10^6}$$

4) Tabelis on toodud vastavasse rühma kuuluva toodangu ühe meetri kaalutud keskmine omahind.

5) Aruandelise eritihkuse kõrvalekaldumine plaanilisest on seletatav üksikute sortide osatähtsuse kasutamisega ja väikeste kõrvalekaldumistega standardist.

6) Plaanitud omahind, mida on rakendatud selles lahtris toodud summade arvutamisel, kaldub kõrvale plaanikohase omahinna näitajaist tabelis. Kõrvalekaldumiste põhjuseks on sortimendi üksikute sortide osatähtsuse muutumine rühma piirides.

Tabel 6.

Toodangu väljatöötamine trikotaaživabriku kudumistsehhis.

Jrk.-nr.	Villa nimetus	Lõnga nr.	Plaaniülesanne					Tegelikult					
			Kogus kg-des [1]	1926./27. a. hindades		Plaanitud omahinnas		Tingühikuis (kilonumbrid)	Kogus kg-des [1]	1926./27. a. hindades		Plaanitud omahinnas		Tingühikuis (kilonumbrid)
				Hind	Summa	Hind	Summa			Hind	Summa	Hind	Summa	
1	Pooljäme puuvill-lõngaga	23/2	1 000	7.36	7 360	12.28	12 280	23 000	2 500	7.36	18 400	12.28	30 700	57 500
2	Crossbred puhas-villane	30/2	2 000	10.82	21 640	22.80	45 600	60 000	500	10.82	5 410	22.80	11 400	15 000
3	Lõngaheie . . .	28	500	7.30	3 650	14.28	7 140	14 000	1 000	7.30	7 300	14.28	14 280	28 000
4	Täisvillane lõng .	17/2	1 000	9.89	9 890	32.95	32 950	17 000	—	9.89	—	32.95	—	—
5	Vill, segatud puu-vill-lõngaga . .	9/1	1 500	4.80	7 200	10.13	15 195	13 500	2 000	4.80	9 600	10.13	20 260	18 000
		—	6 000	—	49 740	—	113 165	127 500	6 000	—	40 710	—	76 640	118 500

1) Näitlikumate järelduste saamiseks on kogused võetud ligikaudsed.

d) Füüsilise mahu indeks, arvutatud andmete järgi tingühikuis $\left.\begin{matrix}\\ \\ \end{matrix}\right\} = \frac{118\,500}{127\,500} \cdot 100 = 92{,}9\%.$

Tutvume tabeli 6 sisuga ja selgitame, millest on tingitud erinevused näitajate vahel. Kõigepealt vaatleme näitajat, mis on saadud arvutusel naturaalühikuis. Plaaniülesandes on märgitud, et lõnga nr. 30/2 ja 17/2 tuleb puhtast villast välja töötada 3000 kg, s. o. 50% üldkogusest. Seejuures on mõlema sordi tootmise töömahutavus käesolevas tehases ligi kaks korda suurem kui teiste tabelis mainitud lõngasortide tootmisel. Tegelikult aga toodeti neid töömahutavuslikke sorte ainult 500 kg ehk 8,3%, kuna muu toodang langes vähema töömahutavuslikkusega sortidele. Käesoleval juhul toodeti 6000 kg lõnga mitte seadistuse täieliku kasutamise, vaid vähema töömahutavuslikkusega sortimendi tootmise arvel. Näitaja, mis on saadud arvestusel naturaalühikuis, iseloomustab küll toodangu füüsilist massi (ta kaalu), kuid pole sugugi iseloomustav selle töö hinde jaoks, veel enam — ta moonutab andmeid tehase töö kohta.

Näitaja, mis on arvutatud 1926./27. a. hindades, viib meid otsusele, et plaaniülesanne toodangu väljalaske alal on täidetud 81,8% ulatuses. Uurides sortimendi struktuuri näeme, et tegelikus väljalaskes domineerivad odavad sordid, kuna kallite sortide väljatöötamine on kahanenud (plaan on ületatud pooljämeda lõnga alal, mille kilo maksab 1926./27. a. hindades 7 rbl. 36 kop., ja puuvillaga segatud villa alal, mille kilo maksab 4 rbl. 80 kop., ja pole täidetud täisvillase lõnga alal, mille kilo maksab 10 rbl. 82 kop. ja 9 rbl. 89 kop.). Seejuures on tooraine väärtuse osatähtsus omahinnas umbes 75%. On selge, et selles näitajas tugevasti avaldub ülekantud kulude mõju, mis esineb veelgi tugevamini füüsilise mahu indeksi arvutamisel plaanitud omahinna alusel. Hinnaliste näitajate rakendamine ei anna sortimendi niisuguse muutmise puhul ettevõtte töö edukuse iseloomustust, sest ülekantud töökulud avaldavad toodangu hindamisel rahas liialt tugevat mõju, siin aga on just tegemist selle kulude osa järsu muutusega. Järelikult tuleb meie näites leida mingi muu toodangumahu mõõtühik, et iseloomustada selle tehase töö edukust. Toodud näites on andmed lõnga väljatöötuse kohta tingühikuis — väljalastud lõnga kilonumbreis. Väljatöötatud lõnga kilonumbrite arv on väljatöötatud lõnga kilode ja ta numbri korrutis. Lõnga number on seda kõrgem, mida suurem on lõnga töötlemise töömahutavus. Mida peenem on lõng, seda pikemaks tuleb see venitada ja seda töömahutavuslikum on väljatöötamise protsess. Plaani täitmise näitaja arvutamine füüsilise mahu alusel oleks andnud küllalt rahuldavaid tulemusi, kui tehases oleks toorkiust vahetult toodetud nii puuvillast kui ka villast lõnga. Tegelikult toodab vabrik küll villast lõnga kogu tootmisprotsessi ulatuses, kuid puuvillast lõnga saab ta mujalt. Et puuvillane lõng tuleb mujalt väljatöötatud kujul, siis ka lõnga kilonumbrites väljendatud tingmõõtühik ei või käesoleval juhul iseloomustada tehases toimuvate lõngatöötlemisprotsesside töömahutavust.

Ex libl. univ. Tart.

Tekib küsimus, millist mõõtühikut tuleb siis õieti käesoleval juhul kasutada, et saada selgust vabriku töö edukuse kohta. Kõige õigem oleks vastaval juhul kasutada tingühikuid, mis peegeldaksid masinpingitundide proportsionaalset suhet toodanguühiku väljatöötamisesse.

Küsimuse otsustamisel, kuidas valida toodangu mahu selline mõõtühik, mis kõige paremini peegeldaks vastava ettevõtte või tsehhi töömihust, peab püüdma selle poole, et juba toodangu mahu plaanimisel rakendataks selle mahu mõõtühikuid, mis

õigesti peegeldaksid toodangu mahu muutusi ja mille kasutamisel toodangu mahu kasv annaks tunnistust just ettevõtte majandusliku töö parendamisest, mitte aga teistest majanduslikest nähtustest. Kui näit. individuaalsete rõivaste õmblustöökoja töö oleks plaanitud toodete koguväärtuse alusel, kaasa arvatud ka materjalide väärtus, siis toodangu maht rohkem suureneb või väheneb materjali väärtuse muutuste mõjul kui tänu ettevõtte kollektiivi töömihuse näitajaile. Säärastel juhtudel tuleb toodangu maht liigendada üksiksummadeks: materjalide väärtus ja nende töötluse (õmbluse) väärtus. Toodangu mahu iseloomustusena võib kasutada ka normitundide arvu, mida normide alusel võis kasutada ülesantud töö sooritamiseks. Üldse on analüüsist õigete järelduste saamiseks toodangu mahu mõõtühikute valiku küsimusel suur tähtsus.

§ 9. Ühiku valik väljatöötatud toodangu mahu mõõtmiseks.

Ühiku valik toodangu mahu mõõtmiseks on lähedalt seotud majandusliku töö uurimise iseloomuga ja konkreetsete andmete üldistamise määraga. Mida rohkem andmeid üldistatakse, mida universaalsem on valitud mõõtühik (raha, töötunnid), seda suuremal määral kustutatakse toodangu väljendis selle konkreetseid iseärasusi (sort, mihus, otstarve jms.). Niisugusel juhul jääks paistma vaid toodangu üldisim tunnus, mis väljendatakse kas tootmisel kulutatud vahendite või kulutatud töö kogusega.

Kui analüüsitakse kogu rahvamajanduse töö edukust, on töö mahtu tarvis esitada ümmardatud näitajais, väljendades seda universaalseis mõõtühikuis. Üksiku tööstusharu töö analüüsimisel võib mõõtühikuid juba laiemalt varieerida, käsitledes toodangu mahtu mitte üksnes väljalastud toodangu üldise koguse seisukohalt, vaid vaadeldes ka ta tähtsamaid sorte. Kui aga analüüsitavaks alaks on ettevõtte või tsehhi töö, peab konkretiseerimise määr kujunema veelgi suuremaks; siin peavad näitajad, mis iseloomustavad toodangu mahtu, peegeldama plaani täitmist mitte ainult eri sortide, vaid ka tüüpsuuruste, markide, artiklite jms. järgi.

Ettevõtte toodang koosneb ülekantud töö ja elava töö kulutusest, mis esemestatakse teatavas ettevõttes. Nende tööliikide osatähtsus on eri tööstusharudes erisugune. Ülekantud töö kulude osatähtsus on madalaim kaevandavas tööstuses ja üldse neis tööstusharudes, kus inimene esmakordselt omastab loodusvarasid, neid „filtreerib tööga". Need tööstusharud, mis tööobjektina tarbivad juba töötlusjärke läbiteinud aineid, tarbivad suuremal määral eelmiste tööjärkude tööd ülekandvaid elemente. Mida suurem on ülekantud töö kulude osatähtsus teatava tööstusharu toodangus, seda kõrgem on ta tööstuslik kultuur ja tehnilise varustumuse määr.

Ettevõtte töö analüüsimisel peame eristama selle enda ja kogu ühiskondliku tootmisaparaadi efektiivsust, nagu see avaldub ettevõtte kogutoodangus. Me näitasime juba, et ettevõtte töö efektiivsus peegeldub tema

poolt toodetud netotoodangu koguses, mis kujutab tema osa kogu maa rahvamajandusliku sissetuleku loomises [3]).

Analüüsides ettevõtte tööd, väljendame selle töö tulemusi nii absoluutseis kui ka suhtelisis andmeis. Et saada töö edukuse hinnet, selleks võrdleme ettevõtte poolt saavutatud näitajaid plaanis ettenähtud andmetega, samuti andmetega, mis iseloomustavad teisi ettevõtteid, jne.

Kui ettevõtte töö hindamiseks kasutatakse peamiselt suhtelisi suurusi ja mitte absoluutseid, siis võrdluse tegemisel ei etenda osa ülekantud töö kulude osatähtsus, vaid ainult selle osatähtsuse muutumine.

Nii sõltub mõõtühiku valiku küsimus ülesseatud ülesande sisust. Et me uurime just ettevõtete majandusliku töö analüüsi meetodeid, siis suurustest, mis selgitavad ettevõtte tööd, tuleb nii täielikult kui võimalik eemaldada need koostusosad, mis ei peegelda ettevõtte oma tööd, vaid ainult väljendavad ettevõtte poolt väljatöötatud toodangus ühiskondliku töö efektiivsust tervikuna.

Üldistame esitatud andmed, milles peegeldub üksikute ettevõtete praktika vastaval alal.

Kõik ühikute liigid ettevõtte toodangu mahu mõõtmiseks võib kokku võtta järgmiselt:

a) naturaalmõõtühikud (tükid, tonnid, jooksvad meetrid, ruut- ja kantmeetrid, liitrid, kraadid jne.);

b) tingmõõtühikud (tingtonnid, tingtükid jms.);

c) hinnalised mõõduviisid (hinne 1926./27. a. hindades, plaanilistes omahindades, eelmise aasta omahindades jms.);

d) toodangu mahtu võib väljendada ka töötundides (masinpingitundides).

Naturaalmõõtühikuid rakendatakse väljatöötatud toodangu mahu iseloomustamiseks ainult sel puhul, kui toodang on ühesugune ja üksikute sortide tootmistingimused üksteisest palju ei erine. Naturaalühikute kasutamist väljalastud toodangu füüsilise mahu iseloomustamiseks aitavad selgitada järgmised näited: andmed maakide kaevandamises antakse tonnides, telliste tootmises — 1000 tükis, vormiliiva tootmises — kantmeetreis, malmitootmises — tonnides jne. Analüüsi käigus tuleb meenutada

---

[3]) „Rahvatulu on see osa ühiskondlikust produktist, mis lisandub (uuesti toodetud) ühiskonna töö läbi teatava aja (tavaliselt aasta) jooksul ja mis astub ühiskonna käsutusse kui tarbimis- ja säästufond."

„Sotsialistliku ühiskonna aastane rahvatulu on see osa rahas arvestatud ühiskondlikust produktist, mis on loodud aasta kestel uuesti rakendatud töö läbi."

Koguteos „NSVL rahvatulu, selle teke ja arvestus", NSVL Teaduste Akadeemia Majandusinstituut, 1939. a. väljaanne, Gosplanizdat, lk. 3 ja 11 (vene keeles).

otstarvet, milleks teatavat näitajat kasutatakse. Nii näit. valmis valtsitud metalli mõõtmine tonnides iseloomustab töödeldud metalli massi, kuid ei iseloomusta vajalikul määral ta väljatöötamise töömahutavust. Kui analüüsitakse tööliste töötootlikkust valtsimistoodete alal, ei või kasutada sama mõõtühikut, (s. o. kõlblike toodete kaalu füüsilistes tonnides), vaid tuleb luua koefitsientide süsteem kogu töödeldud valtsimistoodangu ümberarvutamiseks tingkaalu ühikuisse, ja nimelt selleks, et oleks arvestatud üksikute metallisortide valtsimise töömahutavust. (Peab arvesse võtma valtsitava metalli mihust, ta kõvadust ja väljatöötatud sortimendi iseärasusi.)

Tingühikuis võib väljendada selliseid toodanguliike, mille puhul on kerge näidata üksikute sortide suhet üksteisesse kas tarbimisomaduste või väljatöötuse töömahutavuse järgi. Järelikult tuleb seda tingühikute kasutamise p õ h i l i s t iseärasust seepärast eriti silmas pidada; see iseärasus on tingitud k o e f i t s i e n d i k o o s t a m i s e v i i s i s t, mis taotleb väljatöötatud toodangu tegeliku koguse ümberarvutamist tingühikuisse.

Toome mõned näited tingühikute koostamisest, lähtudes väljatöötatud toodangu tarbimisomaduste arvestamisest. Veduritehase toodangu väljalaset iseloomustab tingvõimsusega vedurite arv, kusjuures ümberarvutuse koefitsiendid määratakse lähtudes võimsusest haakimiskonksul; vagunitehase toodangut võib väljendada kinnistes kaheteljelistes tingvagunites kandevõimega 16 t, kusjuures ümberarvutus tingühikusse toimub kandevõime alusel. Turbatootmist väljendatakse tingtonnides, mis sisaldavad 67% kuivainet (33% niiskust). Väävelhappe (või teiste hapete) toodangut märgitakse standardkanguse ühikuis. Toodetud sisepõlemismootorite arvu võib näidata toodetud võime kilovattides. Konservide toodangut saab märkida tingtoosides, kuna ümberarvutuse koefitsiendid koostatakse võrdselt eri suurusega tooside kaaluga. Koefitsiendid üksikute toodangusortide ümberarvutamiseks tingühikuisse on kõigis neis näiteis koostatud toodangu tarbimisomaduste alusel.

Real juhtudel koostatakse need koefitsiendid üksikute sortide töömahutavuse arvestamise alusel. Näiteks väljendatakse tekstiili alal lõnga väljatöötus kilonumbreis, puuvillriide väljatöötus miljoneis koelõngades, kuna töödeldud riide väljatöötust võib väljendada ruutmeetreis. Valamistoodangut saab esitada tingtonnides, koostades ümberarvutuse koefitsiendid valu tüsilikkuse (seinte paksus, varte arv jne.) ja kõlblike toodete arvu (valandite mõõtmistabel) põhjal. Valtsmetalli väljatöötust väljendatakse tingtonnides, kusjuures koefitsiendid eri sortide väljatöötuse arvutuseks tingühikuis koostatakse lähtudes eri sortide väljatöötuse töömahutavusest (arvestades metalli kõvadust ja profiili iseärasusi).

Kõigil ülaltoodud juhtudel on ettevõtte poolt väljalastud toodangu maht väljendatud tingühikuis, kuid toodangu mahu näitaja omab seejuures erisuguseid omadusi. Näitaja iseloomustab harilikult toodangu mahtu, kui aga analüüsida teatava ettevõtte töötootlikkust, siis võib tingühikute konstrueerimise ülaltoodud näiteist kasutada üksnes neid, milles koefitsiendid väljalastud toodangu arvutuseks tingühikuis on koostatud arvestades eri sortide väljatöötamise töömahutavust selles ettevõttes. Küsimus

tingühikute kasutamise kohta väljatöötatud toodangu mahu iseloomustamiseks otsustatakse seoses nende andmete edasise otstarbega analüüsi käigus.

Toodangu väljalaset võib esitada ka toodangu mahu mõõtmisega hinnalistes mõõtühikutes. Et rea aastate kohta käivad andmed oleksid võrreldavad, kasutatakse väljatöötatud toodangu hindeks 1926./27. a. hinnataseme alusel rakendatavat stabiilset hinnet. Need hinnad ise on tublisti vananenud, sest tollest ajast saadik on ilmunud hulk uusi toodangusorte, mida 1926./27. a. veel ei toodetud. Niisuguste sortide 1926./27. a. hinnad fikseeritakse arvutluse teel ja need võivad mitmel põhjusel olla võrreldamatud toodangu teiste sortide hindadega. Analüüsides ettevõtte tööd võrdleme ühelt poolt toodangu tegelikku väljalaset plaanis ülesantuga, teiselt poolt aga eelmise aasta tegeliku väljalaskega. Võrreldes toodangu väljalaset plaanis ettenähtud kogusega, võime hinnata tegelikult väljalastud toodangut plaanitud omahinnas; võrreldes aga seda toodangu väljalaset eelmise aasta väljalaskega, võime teda hinnata möödunud aasta omahinna alusel. Sellest näeme, et ettevõtte töö analüüsimisel lühema ajalõigu (näit. aasta) kohta võib kasutada mitte üksnes 1926./27. a. hindu, vaid ka hinnet plaanihindade või eelmise aasta hindade alusel.

Toodangu hinnalise mõõtmise viiside iseärasuseks on see, et väärtuse summa hulka arvatakse ülekantud töö ja ettevõttes uuesti rakendatud töö kulud. Ülekantud elava töö kulude tase sõltub mitmest eri tingimusest, toote nende osade muutumine on täiesti eri põhjuste tulemus. Ülekantud töö kulude osatähtsus toodangu üldises omahinnas osutab real juhtudel järske võnkeid. Kui näit. tubakavabrik vähendab odavate ja suurendab kallite paberossisortide osatähtsust või vähendab paberosside ja suurendab pakktubaka väljalaset, tõstab ta kunstlikult toodangu mahu näitajaid just nimelt ülekantud töö osatähtsuse suurendamise, s. o. teiste ettevõtete töö näitajate arvel. Trikotaaživabrik, mis tootis varemini puuvilltrikotaaži, parendab oma töö näitajaid, kui läheb üle vill- või siidtrikotaaži väljatöötusele. Käesolevalgi juhul võib toodangu mahu suurenemine teostuda mitte niivõrd trikotaaživabriku enda töö parendamise kui ülekantud töö kulude osatähtsuse suurendamise arvel toodangu üldmahus. Seepärast on väljatöötatud toodangu mahu hinnalised näitajad üksnes vastuvõetavad, kui aruandeaja kestel puudusid järsud võnked ülekantud töö kulude osatähtsuses. Vastasel korral (s. o. kui osatähtsus on tugevasti muutunud) on parem kas kasutada naturaalühikuid või kõrvaldada ülekantud töö kulude mõju, kaotades varema ja hilisema materjalikulu vahe. Toodangu väljalaske juurdekasvu ülekantud töö kulude arvel tuleb igal juhul näidata, kuid seejuures peab ära märkima, mille arvel toodangu maht oli tegelikult suurenenud.

Toodangu mahu mõõtmise neljanda viisina esines töö- või masinpingitundide rakendamine selleks otstarbeks. Mõõtmine töötundides on eriti otstarbekas neil juhtudel, kus ülekantud töö kulude osatähtsus järsult kõigub (näiteks tööd remondi, rakestuse, montaaži, ehituse jne. alal)

ja kus järelikult tehtud töö rahaline väljend on suuremal määral tingitud ülekantud töö kui elava töö kuludest (mis tuleb esemestamisele vastavas ettevõttes). Peale selle ei saa ülaltoodud tööliikide alal kasutada ka mahu mõõtu naturaal- või tingühikuis, sest nende ühikute abil võib töötulemusi väljendada mingi ühe tööliigi, mitte aga kogu mahu alal, mis on tavaliselt väga mitmekesine. Väljalastud toodangu füüsilise mahu indeksi arvutamine töötundides toimub analoogiliselt selle indeksi arvutamisega rahalises väljendis. Et käesoleval juhul on tegemist indeksi arvutamisega, mis iseloomustab töödeldud toodangu mahtu, siis peab töötundide kulutused baas- ja aruandetoodangu koguse kohta võtma baasperioodi normide alusel. Neil juhtudel, kus töötlus toimub peaaegu automaatselt, võib mõõtühikuna kasutada masinpingitunde.

Käsitledes plaani täitmise analüüsi meetodeid väljalastud toodangu mahu järgi, oleme seega jõudnud järgmistele tulemustele :

a) plaaniülesande täitmise iseloomustamiseks väljalastud toodangu mahu alal kasutatakse näitajat, mis peegeldab turutoodangu väljalaset ;

b) töötootlikkuse analüüsimiseks kasutatakse andmeid kogutoodangu kohta;

c) analüüsides plaani täitmist mahu alal ei piirdu me üldnäitajaga, vaid arvutame näitajad üksikute sortide alal, selgitades, kas pole olnud ühtede (enam töömahutavuslikkude) sortide ülekatmist teistega (vähem töömahutavuslikkudega) ;

d) tuleb eraldi arvutleda põhitoodangu-, jäätme- ja laiatarbetsehhide, samuti abitööstuste näitajad (mujale osutatud teenuste osas) ;

e) näitajad peavad peegeldama plaanis ettenägemata sortide väljalaset ja avastama nende väljalaske põhjusi; peavad eraldi iseloomustama mittetäisväärtusliku või vähendatud mihusega toodangu väljalaset ja avastama kõik toodangu tarbijate pretensioonid;

f) edasi tuleb uurida küsimust, millised tegurid mõjustavad valitud toodangu mahu mõõtühiku näitlikkust. Igal üksikjuhul tuleb rakendada seda mõõtühikut, mis ülimal määral iseloomustab teatava ettevõtte tööd.

Et orienteeruda valitud mõõtühiku tunnetuslikes omadustes, tehakse kindlaks, millised muutused on toimunud ettevõttes kulutatud ülekantud ja elava töö osatähtsuses;

g) kui on ettevõtte töö iseloomustus toodangu väljalaske alalt käes, siis seotakse see näitaja teistega ja selgitatakse, kas ettevõte ei võiks töötada paremini. Seejuures uuritakse sotsialistlike töövormide arenemist, kasutatud seadistuse mihust, tootmise omahinda jne. vastastikuses seoses

näitajatega, mis iseloomustavad ettevõtte tööd väljalastud toodangu mahu alal;

h) toodangu maht on tingitud reast näitajaist, mis iseloomustavad ettevõtte töö edukust (töötootlikkus, varumine tööjõuga, seadistuse kasutamine, varustusorganisatsioon ja rida teisi). Samal ajal esineb toodangu maht omakorda tegurina, mis mõjustab toodangu omahinda. Ettevõtte tinglikud püsivkulud muutuvad toodanguühikule langevas osas pöördvõrdeliselt väljatöötatud toodangu mahu muutustega. Seepärast on tarvis analüüsimise edasises käigus kõikjal näidata seda mõju, mida avaldavad toodangu mahu muutused tootmisühiku omahinna tasemele;

i) tegurite uurimisel, mis on mõjustanud plaani täitmist toodangu väljalaske alal, püütakse eriti selgitada jäätme- ja praagikadude suuruse mõju plaani täitmisele.

Üksikuil juhtudel uuritakse plaani täitmise näitajaid esimese, teise ja järgnevate sortide väljalaske alalt, kui toodangu olemuse kohaselt ta üksikliigid liigenduvad oma mihuse järgi sortideks (jalatsid, trikotaaž, kangad, saematerjalid, klaaskaubad jne.). Neil juhtudel iseloomustatakse teatava liigi toodangu mihust sortide koefitsiendi arvutamise abil.

Konkreetne näide aitab selgitada sortide koefitsiendi arvutlust. Oletame, et plaani kohaselt pidi välja lastama teatavat liiki naiste jalatseid 1. sorti 50 000, 2. sorti 10 000, 3. sorti 5000 paari. Sortide koefitsiendid on plaanis ette nähtud järgmiselt: ühe 1. sordi jalatsipaari koefitsient on 1,0, ühel 2. sordi jalatsipaaril 0,9, ühel 3. sordi jalatsipaaril 0,8. Plaaniülesannet võib nüüd väljendada kas esimese sordi jalatsite tingühikuis või võib näidata jalatsite koguarvu ja sortide keskmist kaalutud koefitsienti.

Plaanis ülesantud jalatsite tingpaaride arv on $50\,000 \cdot 1 + 10\,000 \cdot 0{,}9 + 5000 \cdot 0{,}8 = 50\,000 + 9000 + 4000 = 63\,000$ 1. sordi tingpaari.

Sortide keskmine kaalutud koefitsient on plaani järgi:

$$\frac{50\,000 \cdot 1 + 10\,000 \cdot 0{,}9 + 5000 \cdot 0{,}8}{50\,000 + 10\,000 + 5000} = 0{,}97.$$

Oletame edasi, et tegelik jalatsite väljalase oli 1. sordis 60 000 paari, 2. sordis 15 000 paari ja 3. sordis 2000 paari. Kokku on välja lastud $60\,000 + 15\,000 + 2000 = 77\,000$ paari ehk 118,5%. See näitaja ei peegelda toodangu sorte. Et meie tuletustes oleks arvestatud sortide muutumise mõju, peame arvestama kas esimese sordi tingpaare või sortide keskmist kaalutud koefitsienti.

Esimest sorti jalatsite tingpaaride arv on $60\,000 \cdot 1 + 15\,000 \cdot 0{,}9 + 2000 \cdot 0{,}8 = 60\,000 + 13\,500 + 1600 = 75\,100$.

Plaani täitmise indeks, arvestades sorte, on $\frac{75\,100 \cdot 100}{63\,000} = 119{,}2\%$.

Plaani täitmise indeks, mis on arvestatud sorte tähele panemata, on 118,5%, arvestades sorte — 119,2%. Plaan pole järelikult mitte ainult ületatud, vaid ettevõte on andnud jalatseid kõrgemais sortides, kui oli plaanis ette nähtud.

Sortide keskmine kaalutud koefitsient on

$$\frac{60\,000 \cdot 1 + 15\,000 \cdot 0{,}9 + 2000 \cdot 0{,}8}{60\,000 + 15\,000 + 2000} = 0{,}975.$$

Niisiis peegeldab ka tegelikult väljalastud toodangu keskmine kaalutud koefitsient sortimendi parendust.

§ 10. Toodangu väljalaske plaani täitmise analüüsi konkreetne näide (aastaaruande andmeil).

Asume nüüd meie poolt analüüsitava ettevõtte tootmisprogrammi täitmise analüüsimisele toodangu väljalaske suhtes.

Plaani täitmist tehase poolt kogutoodangu alal iseloomustavad järgmised andmed (vt. tabel 7).

Tabel 7.

Grammofoniplaatide-tehase 1939. a. kogutoodangu väljalase (1926./27. a. hindades).

(Koostatud 1939. a. aastaaruandest saadud andmetel tuhandeis rublades.)

	Tegelikult 1938. a. jooksul	1939. a. andmed		Vahe							
				Plaaniga võrr eldes				1938. a. andmetega võrreldes			
				Rohkem		Vähem		Rohkem		Vähem	
		Plaanitud	Tegelikult	Kogus	%	Kogus	%	Kogus	%	Kogus	%
1. Põhitoodang	15775	15300	16296	996	106,5	—	—	521	103,3	—	—
2. Jäätmeist laiatarbekaupade tootmine . .	175	250	352	102	140,4	—	—	177	200,6	—	—
3. Tööstuslike tootmistsehhide teenused ja tööd mujale ning omale kapitaalehitusele . .	201	150	349	199	283	—	—	148	174	—	—
4. Sellest kogutoodangu väljalaske plaani üles võtmata (arvesse ei kuulu)	201	—	158	—	—	—	—	—	—	43	78,6
Kokku kogutoodang	16151	15700	16997	1 297	108,3	—	—	846	105,2	—	—

Peale selle oli osutatud transporditeenuseid mujale 93 tuh. rbl. ulatuses.

Tabeli 7 sisust on näha, et tehas täitis plaani kogutoodangu väljalaske alal 108,3% ja et jooksval aastal väljalastud toodangu maht suurenes eelmise aastaga võrreldes 5,2% võrra. Siit võib teha järelduse, et plaaniülesanne toodangu väljalaske alal 1939. a. oli mõnevõrra väheldane. Tegeliku toodangu väljalaske juures 1938. a. 16 151 tuh. rbl. suuruses 1926./27. a. püsivhindades oli 1939. aasta peale plaanitud ainult 15 700 tuh. rbl.

Nüüd vaatleme, kuidas on täidetud plaan väljalastava toodangu sortimendi, tähtsaimate tooteliikide alal. Andmed toodangu eri sortide väljalaske kohta nomenklatuuri järgi tuuakse aastaaruande lõigendis „D", vormis 8. Selles vormis leiduvate andmete alusel koostame tabeli 8.

Tabel 8.

Plaani täitmine toodete väljalaske alal üksikute sortide järgi.

Jrk.-nr.	Toodete nimetus	Mõõtühik	Kogus			1939. a. andmed %-des	
			1938. a.	1939. a. plaani järgi	Tegelikult 1939. a.	1938. a.	1939. a. plaani kohta
1	Grammofoniplaadid „Grand"	tk.	17 573 491	16 920 000	18 242 959	103,8	107,8
2	Grammofoniplaadid „Gigant"	„	985 784	1 080 000	796 089	80,7	73,7
3	Grammofoniplaadid „Gnom"	„	—	333 300	247 059	—	74,1
4	Karbid ja kastid	tuh. rbl.	1 268	1 108	889	70,1	80,2

Väljalastud toodangu ümberarvutamisel 1926./27. a. hindade kohaselt hinnati plaadid „Grand" ja „Gigant" à 85 kop., plaadid „Gnom" à 75 kop. Nii moodustab 1939. a. tegelikult väljalastud plaatide „Grand" väärtus 1926./27. a. hindades 18 242 959 · 0,85 = 15 506 515 rbl.; plaatide „Gigant" väärtus 1926./27. a. kindlates hindades 796 089 · 0,85 = 676 676 rbl. ja plaatide „Gnom" väärtus 247 059 · 0,75 = = 185 294 rbl. Selle toodangu koguväärtus 1926./27. a. hindades on 16 368 tuh. rbl. ehk 98,4% põhitoodangu koguväärtusest. (Plaadid „Gnom" on toodangu väljalaske tabelis võetud jäätmeist toodetud laiatarbekaupade toodangusse. Kogu põhitoodangu väärtus on 16 296 tuh. rbl. + 352 tuh. rbl. = 16 648 tuh. rbl.) Plaatide „Grand" väljalase moodustab 93,2% vabriku põhitoodangust.

Toodud andmete analüüsist selgub, et kuigi kogutoodangu maht üldiselt ületab plaanis ülesantud koguse, pole toodangu väljalaske plaan sortimendi järgi üksikute liikide alal siiski mitte täidetud. Plaatide „Gigant" alal jättis vabrik põhiülesandest täitmata 283 911 tk. ehk 26,3% ja plaatide „Gnom" alal 86 241 tk. ehk 25,9%. Et töötluse seisukohalt plaadid „Gigant" on töömahutavuslikumaid tooteid, siis plaani täitmata jätmine selles toodanguliigis esineb tehase töö olulise puudusena.

Plaani täitmise analüüsimisel toodangu väljalaske alal selgitatakse, nagu ülal tähendasime, ka toodangu mihuse küsimusi.

Seletuskirjas aastaaruande juurde viitab tehas mihuse kestvale paranemisele. Kuid praagikaotusi arvestamata (mis on võetud toodangu omahinnasse) on tehasele 1939. a. jooksul esitatud hulk reklamatsioone. Tehas seletab, et umbes 70% pretensioonide summast lükati tagasi, sest suurem osa reklamatsioone oli katseks koormata tehast plaatide purunemise kahjumiga transportimisel. Kogu ülesantud purunemine ületab keskmiselt 0,3% väljasaadetud plaatide kogusest. Nii kõrge purunemise protsent annab tunnistust sellest, et taara ja pakendi mihus ei taga

küllaldasel määral plaatide ohutut transportimist. Saabunud reklamatsioonidest on tehas võtnud enda kanda purunemise alal 17 tuh. rbl. ja tootmispraagi alal 47 tuh. rbl. Reklamatsioone purunemise alal võib pidada täiesti võrdseiks reklamatsioonidega praagi alal, sest rahuldati ainult need reklamatsioonid purunenud plaatide pärast, kus oli tehtud kindlaks, et purunemine oli tingitud plaatide ebaühtlasest paksusest, mis ületas tehnilistes tingimustes ettenähtud normid.

Nii võib märkida, et tarbijate juures ilmsiks tulnud ja tehase enda poolt tunnustatud praak moodustas 64 tuh. rbl. Realiseeritud toodangu väärtus väljamüügihindade alusel oli 57 679 tuh. rbl., järelikult oli väljapraagitud toodangu osatähtsus, arvestades tehase poolt vastuvõetud reklamatsioone, 0,11%.

Plaatide praak tehases tootmise ajal moodustab palju märgatavama suuruse. Tehases endas oli plaatide praak 1939. a. 1 728 727 tk. ehk 8,24% kogu väljalaskest. See arv on koguni kõrgem kui 1938. a. (1 703 276 tk. ehk 8,0%).

Tabel 9.

Praagi ositus põhjuste järgi.

Jrk.-nr.		%-des	
		1938. aastal	1939. aastal
1	Külgepõlemine	0,04	0,02
2	Mustus massist	0,32	0,25
3	Kriimustused, purunemine	0,74	1,06
4	Halb lihvimine	0,78	0,91
5	Mullid	5,36	5,39
6	Etikettide vead	0,06	0,21
7	Muud	0,70	0,40
		8,00	8,24

Peaaegu kõik need põhjused annavad tunnistust tootmisprotsessi puudulikust korraldusest vaadeldud tehases.

III peatükk.

Töövahendite kasutamise analüüs.

§ 11. Töövahendite kasutamise analüüsi eeldused.

Tootmisvahendite arenemise ja nende kasutustaseme uurimine on äärmiselt tähtis moment sotsialistliku majandusettevõtte analüüsimisel. Iga ühiskondlik-majanduslik formatsioon, iga tootmissuhete tüüp toetub tootvate jõudude arenemise määratletud tasemele; nende tootvate jõudude koostisse kuuluvad ka tootmisvahendid. Sotsialistlikud tootmissuhted kindlustavad tehnika piiramatut kasvu ja arenemist, töövahendite parendamist ja nende efektiivsuse kasvu.

Millistest seisukohtadest lähtudes peaksime õieti uurima töövahendite kasutamist ettevõttes selle töö analüüsimise puhul? Kõigepealt selgitatakse töö varustumuse määr töövahenditega. Pärast seda uuritakse töö varustumuse määra energiaga, määratakse mehhaniseeritud tööde maht ja mehhaniseerimise efektiivsus. Analüüsi edasises käigus seondatakse kõik need näitajad nende näitajatega, mis peegeldavad töötootlikkuse taset ja kasvu tempot. Töötootlikkuse kasv on mõistagi tingitud mitte ainult muutustest töö varustumuses; inimesed esinevad kui tähtsaim tootlik jõud; kuid töövarustumuse määral on oluline mõju töötootlikkusele. Analüüsis tuleb näidata, milline vastastikune suhe ühendab ühelt poolt töö varustumust töövahenditega, energiaga ja mehhaniseerimisvahenditega ja teiselt poolt töötootlikkuse muutumist.

Analüüs ei piirdu töövarustumuse määra uurimisega; uuritakse ka töövahendite kasutamist tootmises. Selleks analüüsitakse andmeid seadistuse tööseisakuist, uuritakse seadistuse kasutamise režiimi ja aega, tehakse kindlaks seadistuse kasutamise intensiivsus ja ta kasutegur. Säärane analüüs peab võimaldama ettevõtte töö hinnet teataval alal ja selgitama seadistuse võimsusreserve, mis on ettevõtte kasutada. Töövahendite kasu-

tamise analüüsi lõppjärgus tuleb selgitada, millist mõju avaldas seadistuse kasutusviis plaani täitmisele väljalastud toodangu mahu alal.

Peale töövahendite kasutamise analüüsi selliste põhisuundade tuleb iseloomustada ka seadistuse seisundit ja peab analüüsima andmeid, mis selgitavad seadistuse eest hoolitsemise korda ja remontide otstarbekust ja mihust. Samuti tuleb selgitada, kuidas mõjub väljalastava toodangu mahule, töötootlikkuse kasvule ja toodangu omahinnale uute kapitalimahutuste kasutusele võtmine.

Töövahendite kasutamise analüüsi allikaiks on peamiselt andmed, mis saadakse vahetult arvestuselt ja mis leiduvad aastaaruandesse võetud statistilistes tabelites.

Tööstusettevõtete aastaaruandeis 1945. a. vormide alusel on teatmed, mis peegeldavad masinate ja seadistuse liikumist ja kasutamist, tabelis 2, lõige VIII — „Põhivahendite liikumine", tabelis 24 — „Energeetiline bilanss", tabelis 25 — „Seadistuse koostis" ja tööstusharude järgi spetsialiseeritud aruandetabeleis tehniliste tootmisnäitajate kohta.

Teatmeid arvestatud amortisatsioonisumma ja jooksva ning kapitaalremondi kulusummade kohta saab eri teatistest, mis on võetud aruandevormi 2 „Aastaaruande lisa".

Andmed uutest kapitalimahutustest esitatakse aruandetabelites mitmel viisil, vastavalt kapitalimahutuste suurusele. Kui ettevõtte kapitalimahutuste summa ei ületa 100 tuh. rbl. aastas, siis toimub kapitalimahutuste arvestus tehase põhitegevuse bilansis. Sel juhul märgitakse lõpule viidud kapitalimahutuste väärtus ja saadud põhivarade summa bilansi „B" rühma „Vahendid kapitaalremondis ja kapitalimahutuses" reale 46 (bilansi vorm on kinnitatud 8. augustil 1945. a.). Kui kapitalimahutuste summa ületab 100 tuh. rbl. aastas ja nende arvestus toimub kapitalimahutuste eri bilansis ja ta lisades, siis hangitakse vajalikud andmed lõpetatud ja kasutamisele võetud kapitalimahutuste kohta neist allikaist.

Ettevõtte töö üksikasjalist analüüsi käsitletud alal võib sooritada ettevõttes eneses; kui aastaaruannet analüüsitakse peavalitsuses, siis piirdub põhivarade kasutamise iseloomustus tavaliselt nende andmetega, mis leiduvad ülaltähendatud tabelites ja seletuskirjas.

§ 12. Töö töövahenditega varustumuse analüüs.

Mida suuremat töövahendite hulka tööline tootmiskäigus otstarbekalt kasutab, seda efektiivsem on tööprotsess, seda täiuslikumalt on korraldatud tootmisprotsess ja seda vähem on koormatud töölise enda füüsiline jõud.

Töövahendite koostis ja otstarve on üksikutes tööstusharudes erisugused. Töövahendite hulka kuuluvad hooned, tehnilised ehitised, jõujaamad, seadistused, masinad, tööriistad jms. Eri ettevõtteis toimuvad erisugused tehnoloogilised protsessid. Mõnedes tööstusharudes on ülekaalus termilised ja füüsikalis-keemilised protsessid (metallurgia, keemia), teistes ühe või teise materjali mehhaaniline töötlus (masinaehitus, puidutööstus, suurem osa kergetööstusest jne.).

Töövarustumuse näitajaid tuleb konstrueerida nii, et nad peegeldaksid seda tegeliku olukorra omapärasust. Neis tööstusharudes, kus tootmine seisneb termilises või mingis muus füüsikalis-keemilises protsessis, mis toimub ahjudes, aparaatides, kolonnides jms., tööline tootmisprotsessis peamiselt kontrollib ja reguleerib seda protsessi. Töövarustumuse määra peegeldab sel juhul tootmisse paigutatud kapitalimahutuste kogusumma. Neil juhtudel, kus seadistust kasutatakse ühtede või teiste mehhaaniliste tööde sooritamiseks (lõikamine, purustamine, töötlemine surve abil jne.), on oluline selgitada, kuivõrd on mehhaanilise energia kasutamise läbi suurenenud töölise füüsiline jõud.

Töö varustumus töövahenditega väljendatakse mitme näitaja abil, nagu 1) töö tehnilise varustumuse näitaja; 2) tööjõu energeetilise (potentsiaalse ja tegeliku) varustumuse näitaja; 3) tööde mehhaniseerimise ulatuse näitaja (mehhaniseeritud tööde osatähtsus); 4) käitise mehhaniseerimise efektiivsuse näitaja; 5) mehhanismide teenindamise koefitsiendid (normid).

Asume iga üksiku näitaja arutlusele ja püüame selgitada arvutusi, mille abil neid näitajaid võib koostada.

Siin puutume esmakordselt kokku eriliste analüütiliste näitajate konstrueerimisega, mis on tuntud suhete või operatiivsete koefitsientide nime all. Seepärast arutleme käesolevas paragrahvis mitte üksnes materjali, mis selgitab ülaltähendatud näitajate arvutamise korda, vaid puudutame ka mõningaid analüüsimise meetodi küsimusi. Konstrueerides üht või teist näitajat mõne eri küsimuse uurimiseks, püüame selle näitaja abil selgitada mingi ühe teguri toimet. Järelikult tuleb ühe või teise suhte arvutus konstrueerida nii, et see suhe väljendaks ainult selle ühe uuritava teguri mõju, lülitades välja kõik muud, ka kokkupuutealade mõjustused. Et seda mõtet arendada küllaldase ulatusega ja näidata täiesti konkreetselt, kuidas tuleb kõrvaldada kokkupuutetegurite mõju, selleks selgitame üksikasjaliselt arutluste käiku, mis on seotud töö tehnilise varustumuse näitaja arvutusega.

Töö tehniline varustumus.

Töö tehnilise varustumuse näitaja tähistab ettevõtte põhivarade väärtuse summa ja tootmistööliste arvu suhet.

Märgime:

P — kasutamisel olevate põhivahendite algväärtus;

H — tootmistööliste arv suurimas vahetuses,

$$H = \frac{M}{K_{vah}},$$

kus M on tootmistööliste arv ja K_{vah} — vahetatavuse koefitsient.

Järelikult

$$K = \frac{P}{H}.$$

Saadud näitaja kujutab endast keskmist suurust. Veel parem on seda koostada järgmisel viisil: kapitalimahutuste summa jagatakse kahte ossa: 1) osaks, mis vastab hoonete ja tehniliste ehitiste väärtusele, ja 2) osaks, mis peegeldab seadistuse, masinate ja teiste töömehhanismide väärtust. Peale selle on parem arvutleda mitte üksnes keskmist näitajat kogu tehase, vaid ka tehnilise varustumuse näitajaid tootmise põhiala üksikute tsehhide kohta.

Vaatame, kuidas rakendatakse analüüsi meetodeid majandusliku tegevuse uurimiseks, kasutades näitena töö tehnilise varustumuse koefitsiendi konstrueerimist. Selleks vaatleme lähemalt näitaja konstrueerimise küsimust.

Kui

K on töö tehnilise varustumuse näitaja,

A — ettevõtte põhivarade väärtus ja

M — tootmistööliste arv, siis

$$K = \frac{A}{M}. \qquad (1)$$

Esitame endile küsimuse, kas selle murru lugeja peaks hõlmama kõigi põhivarade väärtuse kogusummat või on õigem sellest summast eemaldada kõik reservseadmed ja jätta sisse vaid nende põhivarade väärtus, mis on tegelikult ekspluatatsioonis. Varuseadistusel on täita teissugune majanduslik ülesanne: ta ei relvasta töölist vahetult, vaid aina kindlustab kasutamisel oleva seadistuse katkestamatut tööd. Seepärast oleks õigem töö varustumuse näitaja arvutamisel üldisest töövahendite koguväärtusest eraldada varuseadistuse väärtus ja väljendada ettevõtte varumismäära reservseadistusega mingi eri näitaja abil. Kui märgime varus seisva seadistuse maksumuse tähega T ja reservseadistusega varumise koefitsiendi K_{res}, siis võib töö tehnilise varustu-

muse näitaja ja ettevõttes leiduva varuseadistuse osatähtsust kapitalimahutuste koguväärtuses väljendada järgmiselt [1]):

$$K = \frac{A - T}{M}; \tag{1}$$

$$K_{res} = \frac{T}{A} \cdot 100. \tag{2}$$

Nüüd selgitame, kas põhivarade väärtuse summasse, mis iseloomustab töövarustumust, tuleb võtta ka elamute, kommunaal- ja kultuurihoonete väärtus. Töötajate korralik kultuurilis-eluoluline teenindamine (varumine elamispinnaga, kultuurilise puhkuse võimaldamine) avaldab tugevat mõju töötootlikkusele, sest see aitab kaasa töövõime kiirele taastamisele. Kuid see kultuurilis-eluoluliste tingimuste mõju moodustab ettevõtete tegevuse eri külje ja väärib omaette sügavamat uurimist. Seepärast oleks töö tehnilise varustumuse analüüsimisel õige põhivarade kogusummast eemaldada elamute, kultuurilis-eluolulise ja muu teeninduse hoonete väärtus ja väljendada nende osatähtsus eri suuruse abil.

Märgime:

B on kapitalimahutuste väärtus kultuurilis-eluolulise teenindusega seotud hoonetes, elamutes ja muudes teenindavates ehitistes ning üldse kõigis mittetootliku iseloomuga põhivarades.

K_{ol} on kultuurilis-eluoluliste kapitalimahutuste osatähtsus.

Siis

$$K = \frac{A - T - B}{M}, \tag{1}$$

$$K_{ol} = \frac{B}{A}\ 100. \tag{3}$$

Asume nüüd arutlema küsimust, kuidas tuleb hinnata põhivarasid töö tehnilise varustumuse näitaja arvutluse puhul. Põhivarade hinnet võib teostada kahe ainuvõimaliku variandi kohaselt: 1) võttes põhivarade täieliku alghinde ja 2) hinnates neid tegeliku väärtuse järgi, vähendades algväärtust kulumise summa võrra. Töövahendid kuluvad aegapidi tööstuslikul kasutamisel. Neis läheb esemestatud inimtöö aegamööda üle nende abil väljatöötatud toodetesse; selle osa väärtus lisatakse amortisatsiooni arvestamise teel tööstuse üldkuludesse, suurendades samal ajal põhivarade kulumise summat. Töövahendite tööomadused (võimsus, tiirude resp. löökide arv jne.) muutuvad kuni teenistusaja lõpuni võrdlemisi vähe. Määrates töövarustumust tuleb ühest küljest eristada selle varustumuse taset, teisest küljest ta mihust (töövahendite kulumise

[1]) Näitaja, mis on märgitud tähega K, peegeldab oma oluliselt tähenduselt reservseadistuse osatähtsust kogu kapitalimahutuste summale. Varuseadistus võib asetseda laos (siis ta figureerib raamatupidamises kui „tagavara“) või tsehhides (niisugusel juhul raamatupidamises ei eristata seda muust seadistusest). Reservseadistusega varumise määr sõltub selle üldisest kogusest, selle asukoht on kõrvalise tähtsusega.

Seepärast oleks õigem arvutada reservseadistusega varumise näitajat nii, et arvutatakse koefitsient, mis väljendab reservseadistuse koguväärtuse suhet sellesse kapitalikulude osasse, mille järgi varuseadistus on tarvilik.

mõttes). Kui arvutame töö tehnilise varustumuse näitajat, peame valemi lugejas säilitama täie hinde (põhivarade algväärtus), kuna nende kulumist peab iseloomustama erilise kulumiskoefitsiendi konstrueerimise abil. Rõhutame sel puhul, et analüüsides väljaminekuid põhivarade jooksva ja kapitaalremondi alal, peab remondikulude dünaamika uurimist alati siduma põhivarade kulumismäära kasvuga.

Kui märgime, et

V on põhivarade kulumise summa,

K_{kul} on põhivarade kulumise koefitsient,

siis

$$K_{kul} = \frac{V}{A}, \tag{4}$$

kus A all mõistame põhivarade täielikku esialgset väärtust.

Arutleme nüüd selle murru nimetajat, milles avaldub töö tehnilise varustumuse määr. Nimetajas oli näidatud tootmistööliste koguarv (ilma noorema teenindava personaalita). Töö sooritatakse eri ettevõtteis (ja koguni ühe vabriku eri tsehhides) erisuguse vahetuste arvuga. Vahetatavus aga näitab seadistuse kasutamise s a g e d u s t ajas; ta on oma tüübilt ekstensiivne näitaja. Vahetatavuse koefitsiendis peegeldub aja kasutamine, ilma et oleks arvestatud seadistuse tööpinge määra selle aja kohta. Sääraseid näitajaid, nagu on töö tehnilise varustumuse tase ühelt poolt ja töövahendite kasutamise sageduse näitaja teiselt poolt, ei tohi segi ajada. Seepärast peab töö tehnilise varustumuse näitaja arvutlusel tingimata arvutatama ka vahetatavuse koefitsient. Vahetatavuse koefitsient on tootmistööliste poolt sooritatud inimtundide arvu suhe inimtundidesse, mis on sooritatud suurimas vahetuses, või tootmistööliste koguarvu suhe tööliste koguarvusse suurimas vahetuses.

Kui märgime vahetatavuse koefitsiendi tähega K_{vah}, siis

$$K = \frac{(A - T - B)\, K_{vah.}}{M}. \tag{1}$$

Oleks otstarbekohane paigutada ka muud näitajad, millest oli ülal juttu, analüütilisse tabelisse (tabel 10).

Pöördume nüüd tagasi ülaltoodud arutluse juurde, kus käsitleti töö tehnilise varustumuse näitaja arvutuse korda. Kogu arutluse mõte oli käsitletava näitaja sisu täpsustamises, kokkupuutenähtuste eraldamises ja nende iseloomustamises eri näitajate konstrueerimise teel. Oskus üldisest nähtusest eraldada üksikuid näitajaid, mis iseloomustavad ta üksikuid külgi (omadusi), mõõta nende taset ja arenemise dünaamikat, väljendada nendega seotud teiste näitajate vastastikust seost — see ongi sotsialistlike ettevõtete töö majandusliku analüüsimise oskus. Ülaltoodud tekst annab võimaluse tutvuda mitte ainult töövarustumuse küsimusega, vaid ka majandusliku tegevuse analüüsimise meetodi ühe olulisema iseärasusega.

Tabel 10.

..... tehase töö tehnilise varustumuse iseloomustus.

Näitajad	Ekspluatatsioonis olevate tootva otstarbega põhivahendite algväärtus						Tootmistööliste koguarvsuurimas vahetuses	Töö tehniline varustumus (ühe tootmistöölise kohta suurimas vahetuses)						Vahe (%-des)		
	Kogusumma		Sellest					Kogusumma		Hooned ja ehitised		Seadistus ja masinad		Kogusummas	Hoonete ja ehitiste alal	Seadistuse ja masinate alal
			Hooned ja ehitised		Seadistus ja masinad											
	Eelmine aasta	Aruandeaasta	Eelmine aasta	Aruandeaasta	Eelmine aasta	Aruandeaasta		Eelmine aasta	Aruandeaasta	Eelmine aasta	Aruandeaasta	Eelmine aasta	Aruandeaasta			
a) Tehase keskmine .																
b) Iga tsehhi keskmine																
1)																
2)																
3)																

Tabel 11.

Seadistuse kasutamist, põhivahendite struktuuri ja kulumist iseloomustavad andmed.

Näitajad	Aruandeaastaplaan	Tegelikult eelmisel aastal	Tegelikult aruandeaastal	Vahe			
				Plaanis		Eelmisel aastal	
				Rohkem	Vähem	Rohkem	Vähem
1. Töödeldud kogutoodang 1926./27. a. hindades ühe töölise kohta [2]							
2. Vahetatavuse koefitsient							
3. Kultuurilis-eluolulise, elamumajandusliku ja muu teenindava otstarbega põhivarade osatähtsus							
4. Varuseadistuse osatähtsus							
5. Kulumiskoefitsient .							

Töö varustumus energiaga.

Et iseloomustada energia kogust, mida tööline tootmisprotsessis kasutab ja mis seeläbi suurendab ta lihaste elavat jõudu ning kergendab ta tööd, selleks arvutatakse näitajad, mis iseloomustavad töö varustumust energiaga.

Töö varustumust energiaga väljendatakse näitajate abil: 1) töö potentsiaalne varustumus energiaga ja 2) töö tegelik varustumus energiaga.

Näitajat, mis iseloomustab töö potentsiaalset varustumust energiaga, arvutatakse järgmisel viisil.

Märgime:

M on kõigi ülesseatud jõumasinate koguvõimsus kilovattides, välja arvatud energia sisekäivet teenindavate mootorite võimsus (peetakse silmas nii omal kui ka võõral voolul töötavaid mootoreid);

N — tootmistööliste arv suurimas vahetuses;

E —töö potentsiaalse energiaga varustumuse koefitsient.

Siis

$$E = \frac{M}{N}.$$

[2] Andmed ühele töölisele langevast töödeldud kogutoodangust on tarvilikud selleks, et otsekohe näidata töövarustumuse ja töötootlikkuse muutumise iseloomu.

Töö potentsiaalse energiaga varustumuse koefitsient iseloomustab vabrikus ülesseatud koguvõimsust ja tähistab ekstensiivset suurust. Arvutluse tulemusena saame andmed selle kohta, kui suur ülesseatud võimsuse kilovattide arv langeb suurima vahetuse ühele tootmistöölisele.

Töö tegeliku energiavarustumuse näitaja iseloomustab seda energia kogust, mida tootmise käigus on kasutatud motoorse jõuna. Käesoleval juhul on selgitamisel töö e n e r g i a g a v a r u s t u m u s ja see tähendab, et kogu energiakulu majapidamise otstarbeks (valgustus, küte, õhupuhastus), tehnoloogilisteks otstarveteks (elektriahjud, -soojendajad, energiakulu soolade lahustamiseks, keevitusprotsessideks jne.) ja energia andmist mujale tuleb eraldada üldisest kulutatud energia kogusest, sest kõigil loetletud juhtudel kasutati energiat mitte vahetult töölise varustamiseks tootmisprotsessis (muutus tehnoloogia ise või energia kulutati tootmisprotsessi teenindamise otstarbel).

Energiaga varustumuse koefitsiendi arvutust võib konstrueerida järgmiselt.

Märgime:

$E_{ü}$ on energia kogus kWh-des, mis on jõumasinate poolt välja töötatud (välja arvatud energia sisekäive ja kaod energia generaatoris);

E_s — mujalt saadud energia kogus;

E_a — mujale antud energia kogus;

E_t — vahetult tehnoloogilistele protsessidele kulunud energia kogus;

E_m — majapidamise otstarbeks kulutatud energia kogus;

E_k — kaod tehase võrgus:

E_f — töö faktilise energiaga varustumuse koefitsient;

D — kõigi tootmistööliste poolt sooritatud inimtundide arv.

Siis

$$E_f = \frac{E_{ü} + E_s - E_a - E_t - E_m - E_k}{D}.$$

Üksikute tsehhide tööliste energiaga varustumus on erisugune, sest tsehhides teostatavad tootmisprotsessid lähevad suuresti üksteisest lahku. Reas tsehhides võivad ülekaalus olla füüsikalis-keemilised, aparatuuri protsessid. Teisal võivad ülekaalus olla tööd materjalide mehhaanilise töötlemise alal (surumine, lõikamine, sepistamine, stantsimine, poleerimine jne.). Säärastes tsehhides etendab töö varustumus energiaga (energia kasutamine motoorse jõuna) otsustavat osa. Tegeliku energiaga varustumuse näitajaid tuleb seepärast tehase töö analüüsimisel detailiseerida

üksikute tsehhide kaupa ja võrrelda töö energiaga varustumuse muutumist tööliste arvu ja nende töötootlikkuse muutumisega.

Meie väistasime kaod võrgus üldisest kulutatud energia kogusest. Elektrienergia kadude suuruse suudab elektrik arvutada võrdlemisi väikese vaevaga, kuid hulga raskem on arvutada auru või suruõhu kadu. Ometi on nende kadude arvestus reas tööstusharudes äärmiselt tarvilik. Kui näiteks analüüsitakse kivisöekaevanduse tööd selles kivisöe kaevandamise osas, mis langeb raiehaamrite tööle, võib töösurve suruõhku andva kompressori puhul moodustada 7 at, kuna ülekandekadude tõttu õhusurve raiehaamri juures on 3 at. Sellised survekaod ülekandel kahjustavad tootmist. Töö tegelik varustumus on käesoleval juhul esinevate kadude arvel nominaalsest suurusest hulga madalam. Analüütiku ülesandeks on niisuguste kadude avastamine ja võitlus nende vastu. Neid kadusid võib nimetada nähtavaiks. On olemas ka varjatud kadusid. On juhtumeid, kus mootori võimsus nii rühmalisel kui ka individuaalsel rihmajamil on suurem, kui nõuavad tema poolt teenindatavad mehhanismid. Niisugusel juhul kulutatakse osa energiat ebamajanduslikult. Kui tehas saab elektrienergiat mujalt, s. o. rajooni elektrijaamalt, siis võib selle asjaolu avastada jaama inspektor-kontrolör ja tehasel tuleb tasuda trahv madala koosinuse φ eest [3]). On aga tehasel oma energeetiline baas, langevad säärased trahvid ära ja analüütiku kätte ei satu isegi mitte kaudseid näitajaid, mis tõendaksid energia varjatud kadu. Vastavaile tootmistöötajaile tuleb teha ülesandeks kontrollida energia kasutamise otstarbekust ja avastada varjatud kaod.

Töö energiaga varustumuse analüüsiks kasutatakse ka elektrijaama töö operatiivset arvestust. Operatiivse arvestuse andmestiku järgi saab kontrollida, kuivõrd ühtlaselt on energiat kasutatud. Neid andmeid võib saada kontrollaparatuuri kasutamise teel, kus energiakulu registreeritakse isekirjutavate seadmete abil.

Sääraste andmete abil võib selgitada, millistes tsehhides on registreeritud energia ebaühtlane kasutamine.

Eriti oluline on seda näitajat selgitada mäemaagi-, kivisöe- ja turbatööstuse ning peale- ja mahalaadimistööde analüüsimisel. Seesama kehtib ka massehitustööde kohta, nagu mulla-, betoon-, asfalt- ja tee-ehitustööd jms. Mõnedel tööaladel sõltub kapitalimahutuste summa suurel määral looduslikest tingimustest, kaevandatava maarde asetusest ja sügavusest, kaevandamiseks määratud lademete paksusest jms. Tänu sellele peegeldab töö tehnilise varustumuse näitaja niisuguseil juhtudel mitte üksnes tehnilise arenemise taset, vaid ka geograafiliste tingimuste mõju.

Tööde mehhaniseerimise ulatuse näitaja.

Tööde mehhaniseerimise ulatuse näitaja kujutab enesest ühtede või teiste mehhanismide abil väljatöötatud toodangu koguse suhet väljatöö-

[3]) Cos φ on elektrimootori kasulikkuse koefitsient. (Vastutav toimetaja.)

tatud toodangu üldkogusesse. Lihtsaimal juhul, kui kogu väljatöötatud toodangut võib mõõta naturaalühikuis, on selle näitaja arvutlus lihtne. Kui antud tööstusharus või ettevõttes kasutatakse erinevaid mehhanisme (söetööstuses raskeid ja kergeid raiemasinaid, raiehaamreid, elektripuure jt., turbatööstuses turba kaevandamisel elevaatormenetluse järgi suuri ja väikesi hüdroturba-masinaid, bagermasinaid jne.), on soovitatav anda tööde mehhaniseerimise ulatuse üldnäitaja ja seejärel selle detailiseerimise korras näidata toodangu osatähtsust üksikute mehhaniseerimise liikide kaupa.

Kui analüüsitakse erinevate tööde mehhaniseerimise ulatust, kus toodangut või tehtud tööde mahtu ei saa väljendada mingi ühe naturaalmõõtühiku abil, on selle näitaja arvutlus märksa tüsilikum. Sel juhul tuleb tööde mehhaniseerimise ulatuse näitajaid arvutleda järgmiselt.

Märgime:

q_1 on mehhaniseeritud menetlusel väljatöötatud toodangu kogus;

q_2 — käsitsi väljatöötatud toodangu kogus;

t_1 — töökulu mehhaniseeritud tööaladel, võetud kulude tingnormides, mis kehtiksid mehhaniseerimise puudumisel, ja töökulu käsitsi tehtava töö normides;

K_m — tööde mehhaniseerimise ulatuse koefitsient.

Siis

$$K_m = \frac{\Sigma q_1 t_1}{\Sigma q_1 t_1 + \Sigma q_2 t_1}.$$

Juhul, kui ettevõte töötleb või kaevandab toodangut, mis on mõõdetav naturaalühikuis (kivisüsi, turvas õhu abil kuivatatud turba tingtonnides), on mehhaniseerimise koefitsient lihtsam:

$$K_m = \frac{q_1}{q_1 + q_2}.$$

Tootmise mehhaniseerimise efektiivsus.

Ettevõtte töö analüüsimise käigus on otstarbekohane leida ja näidata tootmisprotsessi mehhaniseerimise tulemusi. Käesoleval juhul peab tulemusi käsitama kui seda tööjõu säästu, mida ettevõte saavutab ühe või teise protsessi mehhaniseerimisel. Lihtsaid arvutlusi mehhaniseerimise efektiivsuse näitajate kindlakstegemiseks võib teha järgmiselt.

Märgime:

N_k on tööaja kulunormid toodanguühiku väljatöötamisel (tööühiku sooritamisel) käsitsi või algeliste mehhaniseerimisvahendite abil.

N_m — tööaja kulunormid toodanguühiku väljatöötamisel mehhaniseeritud tööviisil või tööaja kulu normid üleminekul kõrgemale mehhaniseerimistasemele.

Siis tootmise mehhaniseerimise efektiivsuse koefitsient K_{ef} võrdub:

$$K_{ef} = \frac{N_k - N_m}{N_k}.$$

Rangelt võetult pole see näitaja täiesti täpne. Ta peegeldab tööaja säästu ainult elava töö osas, mis kulutatakse ettevõttes. Kasutades tootmise käigus üht või teist mehhanismi, ettevõte suurendab ülekantud töö kulude osatähtsust. Seepärast oleks õigem arvestada seda mõju, lisades suurusele N_m ülekantud töö kulud. Selle osa võib kindlaks teha lähtudes amortisatsiooni tähtaegadest, jagades amortisatsioonisumma keskmise töötasu normiga antud tööstusharus. See küsimus pole veel küllaldaselt läbi töötatud. Peale selle tuleb mehhaniseerimise efektiivsuse sügavama uurimise puhul arvestada ka vahet töö tüsilikkuses. Kui suureneb mehhaniseerimine, kasutatakse sageli tööd, mis on tüsilikum kui käsitsi töötamise puhul [4]).

Kui on kõne all mehhaniseerimise efektiivsuse näitaja koostamine mitme tööala kohta, siis toimub üldindeksi arvutlus kaalutud keskmiste indeksite arvutlemise teel, kuna osatähtsuse mõõduks on teostatud tööde füüsiline maht. Mehhaniseerimise efektiivsuse näitaja iseloomustab töö tehnilise varustumuse alal vaid selles toimuvaid muutusi, selgitades seeläbi töövarustumuse kasvu.

Seadistuse teenindamise koefitsient (normid).

See näitaja sisaldab andmeid tööliste arvu kohta, kes teenindavad üht või teist agregaati (näit. antud valtsimisseadistust teenindavate tööliste arv), või automaatsete masinpinkide arvu kohta, mida teenindatakse ühe töölise poolt (näiteks ühe kuduja poolt teenindatud kudumistelgede arv). Peab silmas pidama, et seda näitajat võib küll kasutada töövarustumuse määra analüüsimiseks, kuid mitte töötasude süsteemi koostamiseks. Töölise töötasu arvutletakse väljatöötuse normi alusel.

---

[4]) Mehhaniseerimismäära suurendamisel esinevad vahel töö tüsilikkuse alal ka vastupidised muutused. Nii võib näit. automaatide sisseseadmine lihtsate trei-, frees-, puur- ja teiste sääraste masinpinkide asemel, presside jms. kasutamine võimaldada ka vähemkvalifitseeritud tööjõu rakendust seal, kus varem tegutses kõrgema kvalifikatsiooniga tööjõud.

Teenindamise koefitsiente (norme) võib iseäranis hästi kasutada mitmemasinpingi-tööliste liikumise, selle uue stahhaanovliku liikumise vormi iseloomustamiseks. Ühest töölisest teenindavate masinpinkide arvu suurendamisega käivad tavaliselt kaasas muutused tööorganisatsioonis või mitmesuguste uute seadiste juurutamine (autostopid, mitmemasinpingi-töölise automaatsed käsitsemismehhanismid, hulgivooluseadised jms.); teenindamise koefitsiendi muutused peavad olema illustreeritud andmetega uute seadiste juurutamisest, tööorganisatsiooni muutustest jms.

Teenindamisnormi tõstmise analüüs peab olema seotud masinpinkide ja masinate kasuteguri uurimisega, sest ühes teenindamisnormi suurenemisega ei tohi langeda toodangu väljatöötamine ühe töövahendi-ühiku kohta. Parimad stahhaanovlased ongi näidanud suurepäraseid tulemusi töötamisega mitmel pingil. Eriti väljapaistev on Ülemnõukogu liikme sm. I. Gudovi poolt 4. oktoobril 1939. a. püstitatud rekord. Töötades kahel pingil täitis sm. Gudov normi 1360% (1050% tööpingil eriseadistega ja 310% tööpingil eriseadisteta).

Teenindamisnormide uurimine, nende võrdlus meie eesrindlike ettevõtete ja enam arenenud kapitalistlike riikide andmetega lubab selgitada tööjõu reserve. Nii näit. võib elektrijaamades loendada töötajate arvu 1000 kW võimsuse kohta, ja kui suuremates välismaa jaamades 1000 kW kohta töötab 1,3 inimest, siis pole kahtlust, et arvus 8—9 töötajat 1000 kW kohta peituvad varjatud tööjõu reservid.

§ 13. Töövahendite kasutamise analüüs.

„Oleme neil aastail kuhjanud tohutuid võimsusi. Kasutagem, nagu meid õpetab sm. Stalin, neid meie poolt kuhjatud võimsusi oskuslikult ja ratsionaalselt," tähendas XVII parteikongressil S. Ordžonikidze.

Olemasolevate võimsuste kasutamise analüüs, näitajate leidmine, mis iseloomustavad seadistuse kasutamist ajas, tööseisakute selgitamine, et nende vastu võidelda, seadistuse kasutegurite arvutlus — kõik need on analüüsi tähtsamad küsimused. Rahvavaenlased on sel alal teinud küllaltki tööd, et takistada sotsialistliku tööstuse arenemist. Oli koguni olemas eriline piiride „teooria". Selle pooldajad kinnitasid, et koormust ei tohi tõsta üle „normi", suurendada tiirude arvu, kiirendada liiklust transpordis jms. Need väärad väited kiskusid tegelikult tagasi ja pidurdasid sotsialistliku riigi arenemist.

Tehnikat vallanud sotsialismi ehitajate stahhaanovlik liikumine purustas selle konservatiivse suhtumise „normisse". Meenutagem, et juba

Fr. Engels ütles: „Inimkonna käsutuses olevad tootlikud jõud on mõõtmatud" ja edasi: „See piiramatu tootlikkus, mis on teadlikult ja kõigi huvides reguleeritud, vähendaks peatselt kuni miinimumini inimkonnale osaks langevat tööd ..." [5]).

Jälgime näiteks väävelhappetoodangu muutumist tinatorni 1 m^3 kohta.

Keskmine toodang ulatus 1936. a. algul 25 kg-le 1 m^3 mahu kohta. 1936. a. algul nõuti tööstuselt S. Ordžonikidze käsuga väävelhappetoodangu tõstmist kuni 60 kg ja tehasele „Krasnõi Hiimik" tehti ettepanek tõsta toodangut kuni 75 kg. Tornisüsteemide kasutamise intensiivsus pidi 1936. a. jooksul suurenema 2—2,5 korda. 1937. ja 1938. a. algul andis üks tehas 75 kg toodangut, mitmed teised 60—68 kg; eriti suure edu saavutasid mõnede eesrindlike ettevõtete töötajad Suure Oktoobrirevolutsiooni XXI aastapäevaks. Näiteks saavutas üks tehas, kus otsustati teha 100-kg-se toodangu saavutamise katse, veel enne intensiivistamistööde lõppu oktoobris 1938. a. 90—95 kg, kuna üksikuil päevil ta andis juba 100 kg torni ühelt 1 m^3 mahult. See teostus sellele vaatamata, et Keemiatööstuse Peavalitsuse tehaste keskmised toodangud olid 1937. a. olnud ainult pisut üle 30 kg.

Niisugused on võimalused, mis toob endaga kaasa seadistuse kasutamise intensiivistamine.

Teine näide. 1929. a. ehitati tehases „Serp i Molot" uus jämedasordiliste toodete valtsimisseadis „700". Selle tsehhi rekonstrueerimistööde puhul olid konsultantidena rakendatud ameerika eriteadlased „Gipromez'i" Leningradi osakonnas.

Ameeriklased-konsultandid olid arvamusel, et projekteeritud võimsuse täielikul valdamisel seadis „700" annab aastas 110 000 t valmistoodangut. Kuid stahhaanovliku liikumise tulemusena töötas see seadis välja 1936. a. 145 000 t, 1937. a. aga juba 162 000 t, kusjuures sel seadisel väljatöötatud toodang oli sortimendi järgi töömahutavuslikemaid. See on teine näide „piiride" teooria ümberlükkamisest, näide tulemustest, mis on seotud sotsialistlike töövormide arenemisega.

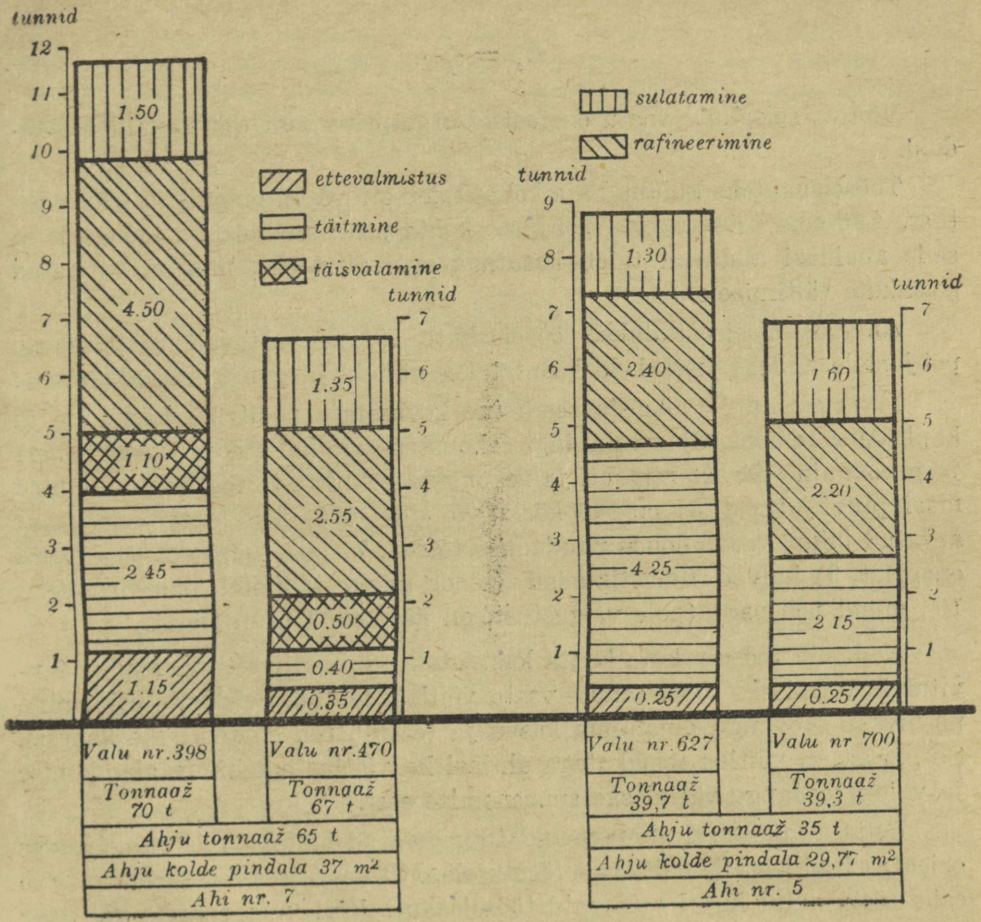
Kolmas näide. Enne stahhaanovliku liikumise arenemist oli valu kestus Dzeržinski-nimelise tehase martääntsehhis 9—12 tundi. Stahhaanovliku liikumise arenemisel lühendati valude aeg 6—7 tunnini, kusjuures aja piiramine avaldas oma mõju loomulikult kõigile teistelegi näitajatele (plaani täitmine mahu järgi, töötootlikkuse näitajad, toodangu omahind). Need andmed on toodud joonisel 6, kus andmed valu kestuse kohta on jagatud üksikosisteks.

Näitajad, mis iseloomustavad seadistuse kasutamist, võib kokku võtta järgmisteks:

1) koormuse ekstensiivsuse koefitsient;
2) koormuse intensiivsuse koefitsient;
3) koormuse integraalne koefitsient;
4) toodangu näitajad seadistuse ühiku kohta (naturaalses ja hinnalises väljendis).

---

[5]) K. Marx ja Fr. Engels, Teosed, II k., lk. 312 (venekeelne väljaanne).

Joon. 6. Sulatamise kestus üksikoperatsioonide järgi Dzeržinski-nimelises tehases.

1. Koormuse ekstensiivsuse koefitsient. Koormuse ekstensiivsuse koefitsient iseloomustab aega, mille kestel seadistust on kasutatud. Koormuse ekstensiivsuse koefitsienti arvutletakse järgmiselt.

Märgime:

T on masina töötundide arv (kaasa arvatud aeg, mis kulub töödeldavate detailide kinnitamiseks);

T_0 — seadistuse plaanitud töötundide arv;

K_e — koormuse ekstensiivsuse koefitsient.

Siis

$$K_e = \frac{T}{T_0}.$$

Võitlus seisakute vastu on tootmisorganisatsiooni tähtsamaid ülesandeid.

Tööseisakuteks kulunud aja kohta tuleb ettevõttel pidada täpset arvestust. Andmeid tööseisakute põhjuste kohta peab analüüsima jooksvalt ja selle analüüsi andmeid tuleb kasutada operatiivtööks, mis on suunatud seisakute vältimisele.

Analüüsimisel ositatakse tööseisakute üldarv vastavalt tööseisakute põhjustele. Selleks otstarbeks kasutatakse näiteks järgmist nomenklatuuri: 1) masinpingi töökorda seadmine korrastaja poolt, 2) keskmine ja kapitaalne remont, 3) masinpingi rekonstrueerimine (moderniseerimine) ja proovimine pärast remonti ja rekonstrueerimist, 4) töölise puudumine masinpingi juurest, 5) pole töökäsku või -juhist, 6) pole materjali (kaasa arvatud juhud veoabinõude puudumise tõttu), 7) pole tööriistu, 8) ei anta energiat, 9) halvad ilmastikuolud (tööde puhul lahtistel platvormidel), 10) muud põhjused (pole valgustust, on kärisenud rihm jms.).

Andmeid tööseisakute kohta kasutatakse operatiivsete vahendite tarvitusele võtmiseks tööseisakute vastu võitlemise alal. Seisakute esinemine põhjustab toodangu omahinna kasvu ja tekitab rea ebatootlikke kaotusi. Seepärast on võitlus seisakutega ühtlasi ka võitlus omahinna alandamise ja valmistoodangu väljalaske suurenemise eest.

Esitatud tööseisakute nomenklatuur on vaid näiteks, mis on esijoones orienteeritud metalle töötlevale tööstusele. Mitmes teises tööstusharus võib esile tõsta muul kujul esinevaid tööseisakute liike, mis on ühe või teise haru iseärasuseks.

Et arvutada töövahendite koormuse ekstensiivsuse koefitsienti, on tarvis arvestada aega, mille kestel on tehtud tööd. Koondnäitajad selgitavad ühetüübilise seadistuse puhul tööseisakute tõttu kaotatud masinpingitundide arvu. Koondnäitajaid võib saada seal, kus on ühetüübiline seadistus, või seadistuse alal, mille tööaega võib kaalumise teel muundada mõõdetavaks üldise mõõtühikuga. Kui seadistus on mitmelaadiline, siis ei või koondnäitajaid konstrueerida. Sel juhul, kui analüüsitakse andmeid, mis iseloomustavad toodangu väljalaset limiteerivaid seadistuse põhiliike, on soovitatav arvutleda toodangu kogust, mis seisakute tõttu on läinud kaduma, ja võtta see suurus arvesse, kui analüüsitakse plaani täitmist toodangu väljalaske alal.

Plaani täitmine väljalastud toodangu mahu järgi avaldab mõju toodangu omahinnale, sest tinglike püsivkulude osa, mis langeb toodanguühikule, on seda suurem, mida vähem toodangut on välja lastud. Seepärast on soovitatav analüüsimise käigus näidata seisakute mõju toodangu omahinnale, arvestades kaotuste summat, mis on tingitud plaani mittetäitmisest väljalastud toodangu mahu alal, ja nimelt selles osas, mis on tekkinud tinglike püsivkulude suurenemisest ühe toodanguühiku kohta.

Neid arvutlusi võib konstrueerida niiviisi.

Märgime:

A on püsivkulude summa;

S — väljalastud toodangu kogus;

S_n — seisakute tõttu kaduma läinud toodangu kogus.

Siis

X — kaotuste summa püsivkulude alal, mis on tingitud plaani täitmata jätmisest seadistuse seisakute tõttu — on:

$$X = \left(\frac{A}{S} - \frac{A}{S + S_n}\right) \cdot S.$$

N ä i d e. Püsivkulude summa moodustab 1 000 000 rubla. Kokku on välja lastud 200 000 t toodangut. Toodangu alatootmine tööseisakute tõttu on 10 000 t. Siis seadistuse seisakutest tingitud kaotuste summa tinglike püsivkulude alal (ilma teisi kulusid arvestamata) võrdub

$$X = \left(\frac{1\,000\,000}{200\,000} - \frac{1\,000\,000}{200\,000 + 10\,000}\right) \cdot 200\,000 = (5\text{rbl.} - 4\text{rbl. } 77\text{kop.}) \cdot 200\,000 = 46\,000 \text{ rbl.}$$

(See summa ei sisalda kaotusi, mis on tekkinud töötasu maksmisest tootmistöölistele tööseisakute ajal; püsivkulude summa on meie näites nii esimesel kui ka teisel juhul võetud võrdsena.)

2. Koormuse intensiivsuse koefitsient. Juhul, kui teatava masina või aparaadi abil teostatakse standardseid, massilisi ja ühismõõtseid (naturaalmõõtühikuis) töid, võib küllalt lihtsalt arvutada ka koormuse intensiivsuse koefitsiendi, mis iseloomustab seadistuse kasutamist läbitöötatud aja jooksul.

Koormuse intensiivsuse näitaja arvutus toimub järgmiselt.

M_f on seadistuse faktilise töötamise ajal faktiliselt väljatöötatud toodangu kogus;

M_p — faktilise töötamise ajal masinapassi järgi väljatöötamisele kuuluv toodang;

K_i — koormuse intensiivsuse koefitsient.

Siis

$$K_i = \frac{M_f}{M_0}.$$

Mõnedes tööstusharudes kasutatakse selle koefitsiendi konstrueerimiseks teist meetodit. Nii näiteks on kõrgahju kasuliku mahu kasutamise koe-

fitsiendiks kõrgahju kasuliku mahu suhe nominaalse ööpäeva jooksul väljatöötatud tonnide arvusse; mida väiksem on saadav suurus, seda paremini kasutatakse käesoleval juhul seadistust. Koormuse intensiivsuse näitaja arvutamiseks peavad analüütikul olema järgmised andmed: 1) seadistuse võimsus, 2) sooritatud töötundide arv, 3) tegelikult väljatöötatud toodangu maht.

Konstrueerides näitajaid, mis iseloomustavad seadistuse kasutamist, ja kasutades neid ettevõtte töö hindamiseks, peab arvesse võtma asjaolu, et seadistuse ühetüübiliste rühmade kohta käivad andmed varjavad ühest küljest parimate stahhaanovlaste saavutusi, teisest küljest aga ka ettevõtte halvimaid töölõike. Seepärast ei või analüüsis kasutada ainult seadistuse kasutamise keskmisi näitajaid, vaid tuleb arvesse võtta ka individuaalseid näitajaid. See on eriti oluline ettevõtte käsutuses olevate varude avastamiseks seadistuse parema kasutamise huvides.

Kui analüüsitakse universaalse seadistuse kasutamist, muutub koormuse intensiivsuse koefitsiendi arvutamine keerulisemaks. Sel juhul on väga raske väljatöötatud toodangu mahtu väljendada ühismõõtseis naturaalühikuis.

Niisugusel juhul on koormuse intensiivsuse iseloomustamise eelduseks erilised vaatlused, mis põhjenevad tehnilise normeerimise meetodite kasutamisel. Erivaatluste abil on võimalik analüüsida tööaja struktuuri (ettevalmistusaeg, aeg kontrollimiseks, mõõtmiseks, subsidiaarne ja lõpetamisaeg). Säärasel juhul nõuab analüüsi teostamine tööala tehnoloogia tundmist. Analüüs muutub tehnilis-majanduslikuks. Teda teostavad vahetult ettevõtte insenerid, kes kasutavad saadud andmeid plaaniarvutusteks. Tööaja kulu struktuuri selgitavaid sünteetilisi näitajaid kogu tehase kohta koostatakse väga harva; nende arvutamine on tülikas.

Tööaja kulu analüüsi näide on esitatud Dzeržinski-nimelise tehase kahe martäänahju tööaja kulu struktuuri graafikus. See graafik on koostatud tehaselt saadud andmeil (joon. 6, lk. 75).

3. Koormuse integraalne koefitsient. Koormuse integraalne koefitsient üldistab kahte eelmist, s. o. annab kokkuvõttelise iseloomustuse seadistuse kasutamisele ajas ja kasutuspingele tööaja jooksul.

Kui $K_{ü}$ on koormuse integraalne koefitsient, siis

$$K_{ü} = K_{e} \cdot K_{i}.$$

4. Toodangunäitajad seadistusühikult. Väga levinud on seadistuse kasutamise näitajad, mis on arvutatud naturaalses väljendis. Seadistuse kasutamist iseloomustab säärasel juhul toodang võimsuse, mahu,

pindala või mingilt muult mõõtühikult, mis iseloomustab seadistuse tootmisvõimet. Kui näiteks teame, et 1939. a. on väävelhappe süsteemidele keskmiselt ette nähtud 40,1 kg toodangut (monohüdraadis arvestatult) tinatorni 1 m^3 mahu kohta, eesrindlik tehas aga on saavutanud toodangut 95—100 kg, s. o. ületanud plaaniülesande 2,5-kordselt, siis see iseloomustab hästi seadistuse kasutamist. Toodangunäitajad selgitavad iga kord vaid kitsast ala, sest nad on tingitud töötava seadistuse eriomadustest ja tehnoloogilise protsessi iseärasusest.

Seoses detailide ja töötlusviiside mitmekesisusega, mis on omane metallide töötlemisele masinpinkidel, võib sel alal tarvitusele võtta ümmardatud näitajad, näiteks masinpingitundide arvu toodanguühiku kohta (masstootmise puhul); toodete väärtuse rublades ühe seadistusühiku kohta; valamisprotsesside alal võib võtta toodangu kõrgahju põhja 1 m^2 kohta jms. On laialt tarvitusel ka toodangunäitajad rublades, s. o. põhivarade väärtuse ühe rubla kohta. Ettevõtte töö võrdlevaks iseloomustuseks on see näitaja küllalt hea. Endastmõistetavalt tuleb analüüsitavate ajalõikude kohta võtta võrdsed toodangu hinnad, et kõrvaldada hindade muutumise mõju.

Esitatud näitajad lubavad iseloomustada seadistuse kasutamist küllaldase täielikkusega. Analüütik uurib põhjusi, millest on tingitud saadud tulemus, teeb otsuseid, mis sisaldavad ettevõtte töö hinnet, ja soovitab abinõusid, mis on sihitud ettevõtte töö parendamisele.

§ 14. Uute kapitalimahutuste ekspluatatsiooni toomise mõju plaani täitmisele väljatöötatud toodangu mahu järgi.

Stahhanovliku liikumise võimas kasv ja tehaste olemasoleva seadistuse kasutamisintensiivsuse tõus lasevad kapitalimahutuste suunamise küsimust esineda uues valguses.

Analüüsides uute kapitalimahutuste ekspluatatsiooni toomise mõju toodangu väljalaskele, tuleb selgitada järgmised küsimused:

1. On tarvis selgitada, kas ettevõte kui tervik töötab rütmiliselt ja kas tal pole kitsaid kohti, mille laiendamine uute kapitalimahutuste teel tõstaks toodangu väljalaset ja parendaks näitajaid, mis iseloomustavad seadistuse kasutamist.

2. On tarvis silmas pidada, milline on aruandeajal plaanitud kapitalimahutuste iseloom suuna, mahu ja ekspluatatsiooni toomise tähtaegade poolest ja kuidas on kapitalimahutuste plaan täidetud tööde mahult ja lõpetatud objektide tegevusse rakendamise tähtaegade järgi.

3. Kui analüüsimise käigus peaks tulema ilmsiks, et kapitalimahutuse plaan pole täidetud tööde mahu või lõpetatud objektide ekspluatatsiooni toomise tähtaegade järgi, peab analüütik arvutlema kaotuste mahu, mis ettevõttel selle tagajärjel on olnud. Arvutlus selgitab koguseliselt toodangu, mis kapitalimahutuste plaani mittetäieliku täitmise või nende hilinenud tegevusse astumise tõttu on ettevõtte poolt jäänud välja töötamata. Pärast seda on tarvis kindlaks teha finantskaotuste summa, mis on tekkinud ettevõttes sellel põhjusel. Need finantskaotused koosnevad ebatootlikest kulutustest (olid värvatud ja ette valmistatud töölised, kuid nende töö jäi kasutamata) ja püsivkulude osatähtsuse suurenemisest toodanguühiku kohta. Kui toodangut on koguselt välja töötatud vähem, kui oli ette nähtud, siis jääb täitmata ka akumulatsiooniplaan.

Kui ettevõte on suutnud enne tähtaega tuua ekspluatatsiooni ühed või teised objektid või aruandeajal teostatud rekonstrueerimise või seadistuse moderniseerimise tööd viia lõpule, mille tagajärjel ettevõte parendas oma näitajaid, tõstab analüütik esile need ettevõtte saavutused ja selgitab nende efektiivsuse.

§ 15. Ettevõtte töö analüüs seadistuse korrashoiu alal.

Toodangu väljalaskele avaldavad suurt mõju seadistuse seisund ja korrashoid. Seadistuse kulumismäära selgitab vastava koefitsiendi arvutlus, mis tähistab kulumise summa suhet seadistuse algväärtusesse. Mida rohkem seadistus on kulunud, seda suuremad on ettevõtte kulud jooksva ja kapitaalremondi alal. Seadistuse korrashoiu kvaliteeti võib aruandeandmete põhjal kindlaks teha analüüsimise teel. Seejuures kuuluvad analüüsimisele:

a) tööseisakud nende põhjuste järgi, sest tööseisakud võivad osaliselt olla tingitud seadistuse halvast korrashoiust; b) kulutused jooksva remondi alal; c) kulutused kapitaalremondi alal ja d) kulutused majanduslikuks otstarbeks, mis on seotud seadistuse hoiuga korras ja puhtuses (määrde-, nühkimisainete jms. kulu).

Seadistuse remondi- ja korrashoiukulude tase avaldub suhtelistes ja absoluutsetes andmetes. Suhtelised andmed näitavad nende kulude osatähtsust kogutoodangu väärtuse ja seadistuse väärtuse suhtes. Absoluutseis andmeis tuleb näidata kulutuste üldsumma ja keskmine kulusumma iga remonditava masinpingi kohta.

Juhul, kui remonti ei teostatud õigel ajal või kui remondi teostamise aeg venis pikale, tuleb eraldi määrata kaotuste summad ülalarutletud meetodi abil.

Seadistuse seisundit tuleb hinnata otsese vaatluse teel remontiva personaali poolt selle täpsuse kontrollimiseks ja katsete abil termiliste ja füüsikalis-keemiliste parameetrite kindlakstegemiseks. Jooksva remondi kulude kõrge tase või majapidamismaterjalide kõrged kulunormid ei tarvitse veel tähendada, et seadistust peetakse nõutavas korras. Remondi ja korrashoiu kõrged kulunormid võivad olla ebamajandusliku talitusviisi tulemus. Kui remontimine on hästi korraldatud, osutub täiesti võimalikuks seadistust pidada heas seisundis ka tagasihoidlike kulutuste abil jooksvale remondile ja teistele majapidamisnõuetele. Seepärast seadistuse korrashoiukulude tase, võetud omaette, eraldi tehnilise personaali poolt antud seadistuse seisundi iseloomustusest, pakub võrdlemisi vähe. Nende kulude analüüsi peab teostama üksnes seadistuse seisundi mihusliku hinde alusel, mis on saadud seadistuse vaatluse või proovimise tulemusena. Jooksva remondi ja teiste seadistuse kultuurse ekspluatatsiooniga seotud kulude suurenemist tuleb analüüsida seoses seadistuse seisundiga. Teostatud remontide mihust võib kontrollida ka remontide-vaheliste ajavahemikkude pikkuse uurimise teel. Arvestades seadistuse hea korrashoiu tähtsust peab analüütik oma töö käigus tutvuma eriti ka remontide teostamise süsteemiga ning kindlaks tegema, kuidas täidetakse plaanilist ennaklikku remonti (mahult ja tähtaegadelt). Ettemääratud režiimide ja töögraafikute juurutamine tootmisorganisatsiooni tõstab just selle remondiliigi tähtsust.

Analüüsimise käigus tuleb selgitada ka kapitaalremondi kulude kõrgus. 1938. a. 8. jaan. seaduse põhjal said ettevõtted erilised sihtassigneeringud selleks otstarbeks. Selliste assigneeringutena jääb nende kätte teatav osa amortisatsioonisummadest. Tuleb selgitada, kuidas kasutatakse neid vahendeid. Eriassigneeringud kapitaalremondiks antakse ettevõtte direktori käsutusse erilise amortisatsioonifondina; selle sihiks on luua kapitaalremondi alal säärased tingimused, mis tõstaksid majanduspersonaali vastutust seadistuse seisundi eest.

§ 16. Põhivahendite kasutamise mõju toodangu omahinnale.

Töövarustumuse suurenemine ja seadistuse parem kasutamine avaldavad mõju toodangu omahinnale. Töövarustumuse tõusu mõjul suurenevad motoorse jõu absoluutsed kulusummad ja tõusevad amortisatsioonikulud, kuna samal ajal alaneb toodanguühiku omahind. Kui toodangu maht pole muutunud, siis see suurenemine kattub kulude vähenemisega töötasufondi alal, sest ülekantud töö kulude suurenemist peab kompenseerima ettevõttes töötavate tööliste kulude vähenemine. Arvestades

nende elementide kulusid selles osas, mis langeb ühele toodanguühikule, võib motoorse energia ja amortisatsioonikulu mõnel juhul isegi näidata tõusu, mida tuleb täielikult katta toodanguühikule langeva töötasude osa alandamisega.

Kõige olulisemat mõju avaldab omahinnale seadistuse kasutamise intensiivistamine (ilma kulumise tempot kiirustamata). Niisugusel juhul suureneb väljalastud toodangu maht, kuna amortisatsioonikulude kui ka toodanguühikule langevate püsivkulude osa väheneb.

Sel puhul saadava omahinna alanemise summa arvutus on lihtne. Kui märgime, et

A on amortisatsioonikulude ja üldkulude püsivkulude osa absoluutne summa;

C — väljatöötatud toodangu kogus seadistuse kasutamise endise intensiivsuse puhul;

ΔC — toodangu juurdekasv seadistuse intensiivsema kasutamise tulemusena;

X — omahinna alanemise summa, mis on saavutatud ülaltähendatud kulude alal seadistuse parema kasutamise arvel, ja

$$X = \left(\frac{A}{C} - \frac{A}{C + \Delta C}\right) \cdot (C + \Delta C),$$

siis kulude languse tulemus, väljendatud protsentides toodangu omahinna kogusummast, võrdub

$$R = \frac{\frac{A}{C} - \frac{A}{C + \Delta C}}{M} \cdot 100,$$

kus R on kulude alanemise tulemus seadistuse parema kasutamise tagajärjel, väljendatud omahinna alanemise protsentides, ja

M — toodanguühiku täielik esialgne omahind.

Järeldused.

Analüüsinud seadistuse kasutamist, saame järgmised näitajad:

1) näitajad, mis iseloomustavad töövarustumuse taset ja muutusi;

2) näitajad, mis iseloomustavad seadistuse kasutamist.

Saanud need suurused, otsustame seadistuse kasutamise üle seoses töötootlikkuse muutumisega, stahhaanovliku liikumise arenemisega, muutustega tööliste arvus ja koosseisus ning seoses plaani täitmise näitajatega väljalastud toodangu mahu, mihuse ja omahinna alal. Need näitajad on omavahel seotud. Töövarustumuse tõus kutsub esile töötootlikkuse suurenemise. Seejuures muutub tööliste koosseis kvalifikatsiooni järgi, kusjuures kvalifitseeritud tööliste osatähtsus tavaliselt suureneb (varustumuse suurenemine enamal jaol juhtudel põhjustab tööliste kvalifikatsiooni tõusu vajadust ja see omakorda avaldab mõju nende kvalifikat-

siooni tasemele). Seadistuse parem kasutamine muude tingimuste võrdsuse puhul viib kindlasti toodangu mahu kasvule ja parendab selle mihust jne. Kui üksikud näitajad osutuvad oma mõttelt üksteisele vastukäivaks, siis tuleb säärase vastandlikkuse põhjusi hoolsalt uurida. Vastandlikkuse all mõistame siinkohal järgnevaid nähtusi: töö energiavarustumus on tunduvalt kasvanud, kuna samal ajal töötootlikkus on muutunud vähe ja tööliste arvu või kvalifikatsiooni alal pole üldse olnud erilisi muutusi. Niisugusel juhul on vastandlikkus kas mingi haiglase nähtuse sümptoomiks, mis analüüsimise käigus on jäänud avastamata, või arvutlusvea tunnuseks ebaõige mõõtühiku valiku tõttu ühe või teise nähtuse iseloomustamiseks.

§ 17. Töövahendite kasutamise analüüsi konkreetne näide.

Jätkame analüüsi konkreetset näidet.

Teeme esijoones kindlaks tehase põhivarade väärtuse kogusumma. Nende väärtus on näidatud bilansis ilma kulumissummata, kuna kulumissumma on näidatud bilansi kokkuvõtusumma järel. Tähendatud allikaist saame järgmised andmed (tuh. rbl.).

	1. I 1939. a.	1. I 1940. a.
Põhivarade väärtus, maha arvatud kulumine	10 836	11 712
Kulumine	1 071	1 011
Põhivahendite esialgne väärtus	11 907	12 723
Kulumise osatähtsus põhivarade algväärtuse suhtes .	9,2%	7,95%

Siit on selge, et tehase põhivarad on väga vähe kulunud. Põhivarade kulumise summa peaks reeglipäraselt aasta-aastalt suurenema, sest aasta jooksul asetleidnud töövahendite kulumise summa tavaliselt ületab lõpuleviidud ja ekspluatatsiooni antud kapitaalremontide summat ja seda kulumissummade jäägi vähenemist, mis peegeldub arvestuses töövahendite osalise likvideerimise puhul.

Kuid käesolevas näites on kulumissumma koguni vähenenud. See tähendab, et tehases teostati aasta jooksul suured kapitaalremondid. Andmed kapitaalremontide kohta on toodud vormis 10. Sellest vormist teeme kindlaks, et aastaplaani kohaselt olid kapitaalremondid ette nähtud 291 tuh. rbl. ulatuses. Tegelikult on aga kapitaalremonte teostatud eelarvelise maksumuse kohaselt 293 tuh. rbl. väärtuses. Remonditi peamiselt seadistust. Teostatud kapitaalremontide kogumaksumusest langeb eelarvehindade kohaselt 228 tuh. rbl. ehk 78% seadistuse remondile.

Põhivarade struktuur nende algväärtuse alusel on järgmine (andmed on võetud aastaaruandele juurdelisatud vormist 2):

	1. I 1939. a.		1. I 1940. a.	
	Tuh. rbl.	Osatähtsus	Tuh. rbl.	Osatähtsus
A.				
Tööstuslikud põhivarad	9 695	81,42	10 153	79,80
Sellest:				
1. Hooned ja ehitised	4 369	36,69	4 414	34,69
2. Jõumasinad	1 188	9,98	1 193	9,38
3. Töömasinad, aparaadid ja üleandeseadised	3 548	29,80	3 692	29,02
4. Muud	590	4,95	854	6,71
B.				
1. Elamumajandus	1 594	13,38	1 676	13,17
2. Kultuurilis-eluoluline majandus	618	5,20	894	7,03
Kokku	11 907[6])	100,00	12 723[6])	100,00

Eesolev tabel näitab, et tööstuslike põhivarade osatähtsus moodustas aasta lõpul 79,8%, töömasinate, aparaatide ja üleandeseadiste osatähtsus aga 29,02%.

Aruandeandmeis ja seletuskirjas analüüsitava aruande juurde puuduvad teatmed vahetatavuse koefitsiendi kohta. Et aga tööliste arv selles tehases, võrreldes eelmise aastaga, polnud palju muutunud ja 1939. a. vahetatavuse koefitsient 1938. a. suhtes pole muutunud, siis võib töö kapitalivarustumuse koefitsienti arvutleda tööliste keskmise nimestiku-arvu põhjal.

1. jaan. 1939. a. oli tehasel tööstusliku otstarbega põhivarasid nende algväärtuse järgi 9695 tuh. rbl. suuruses. Tootmistööliste keskmine nimestiku-arv oli 1938. a. 1473 inimest. Järelikult oli iga tootmistöölise kohta tööstusliku otstarbega põhivarasid umbes 6570 rbl. väärtuses. 1939. a. lõpuks oli tööstusliku otstarbega põhivarade väärtus 10 153 tuh. rbl. Tööliste keskmine nimestiku-arv oli 1939. a. kohta 1387 inimest, aasta lõpul oli töölisi vähem, sest hulk töölisi oli kutsutud Punaarmeesse. Ühe tootmistöölise kohta oli aasta lõpul juba 7320 rbl., mis võrdub kapitalivarustumuse kasvuga 11,4% võrra. Kapitalivarustumuse suurenemine tähendab töö tootmisvõime suurenemist. Neid andmeid peame silmas näitajate analüüsimisel, mis iseloomustavad stahhaanovliku ja mitmemasinpingi-töötajate liikumise arenemist käesolevas tehases.

Vaatleme nüüd töö energiavarustumuse näitajat. Vormis 24 „Energobilanss" on toodud andmed energia saamisest ja kulutamisest. Sellest tabelist nähtub, et 1938. a. kasutati motoorse jõuna 2567,2 tuh. kWh, 1939. a. 3041,3 tuh. kWh. Et tööliste keskmine nimestiku-arv on meil teada, siis aasta jooksul motoorse energiana

---

[6]) Rida aruandetabeleid sisaldab vastastikku seotud näitajaid. Säärasteks näitajateks on ka käesoleva tabeli summad, mis on toodud aastaaruandele lisatud vormis 2. Need summad peavad võrduma summadega, mis saadakse põhivarade bilansiväärtuse liitmisest põhivarade kulumise summaga, mis on näidatud bilansi kokkuvõtusummade all.

kasutatud kilovatt-tundide arvu jagamisel tootmistööliste arvuga saame töö tegeliku energiavarustumuse iseloomustuse. 1938. a. oli üks tootmistööline tarbinud motoorse jõuna 1740 kWh energiat, 1939. a. 2200 kWh, mis tähendab 26,5% kasvu. Seda suurust tuleb arvestada töötootlikkuse analüüsimisel. Kõrvutades töö energiavarustumuse kasvu näitajatega, mis iseloomustavad plaani täitmist toodangu mahu alal, nendime, et tehasel oli võimalus tõsta toodangu väljalaset suuremal määral, kui see tegelikult teostus. Tekib arvamus, et osa seda energiat, mis kasutati motoorse jõuna, läks tootmisprotsessis ebatootlikult kaduma.

Arvutleme nüüd töö tegeliku energiavarustumuse näitajat kõigi tööliste poolt sooritatud ühe inimpäeva kohta. Vormist 9 „Näitajad töö alal" on näha, et 1938. a. sooritati kõigi tööliste poolt 379 tuh. inimpäeva, 1939. a. aga 362 tuh. inimpäeva. Järelikult kulutati 1938. a. motoorse jõuna ühe inimpäeva kohta 6,8 kWh energiat, 1939. a. aga 8,4 kWh, s. o. 23,8% enam. See kinnitab täielikult ülaltehtud järeldust.

Töö energiavarustumuse kasvu kinnitavad ka andmed jõumasinate koostisest, liikuvusest ja võimest 1939. a. kohta (vorm 23, mis on lisatud aastaaruandele). Selles tabelis on näidatud, et 1939. a. 1. jaanuariks oli üles seatud 132 elektrimootorit koguvõimsusega 1440 kW ja 1939. a. jooksul 48 elektrimootorit koguvõimsusega 308 kW (mootori demontaaži juhtumeid tehases 1939. a. jooksul ei olnud). Andmed uute mootorite ülesseadmisest vastavad oma iseloomult muutustele põhivarade koosnevuses, mis on näidatud vormis 2 „Põhivarade liikumise aruandeleht". Sellest tabelist näeme, et aasta jooksul tuli juurde 748 tuh. rbl. väärtuses uusi kapitalimahutusi, sellest 338 tuh. rbl. väärtuses töömasinaid ja 73 tuh. rbl. väärtuses jõumasinaid. (Teistele organisatsiconidele tasuta üleantud põhivarade algväärtus on 104 tuh. rbl., vanaduse, kulumise ja likvideerimise tõttu kõrvaldatud põhivarade algväärtus — 391 tuh. rbl.).

Asume nüüd seadistust iseloomustavate näitajate analüüsimisele. Kõigepealt vaatame, kuidas on seadistust kasutatud ajalt. Selleks uurime näitajaid, mis iseloomustavad seadistuse seisakuid. Andmed seisakute kohta tehases on fikseeritud statistilises arvestuses, kuna aruandes need on paigutatud seletuskirja. Põhitsehhide seadistuse seisakud, väljendatud masinpingitundides ja tööaja kogufondi protsentides, on näidatud tabelis 12, lk. 86.

Pressvormide puudumine on seletatav tööseisakutega, mis tekkisid kulunud pressvormide asendamisel (tootmisorganisatsiooni defekt), massi puudumine on peamiselt seletatav massi ülekulutamisega, mis toimus samas tsehhis.

Meie ei too üksikasjaliselt ära tehases ettetulnud seisakute loetelu nende põhjuste järgi; märgime ainult ära, et vähemalt 80—85% kõigist seisakutest esines puuduliku tootmisorganisatsiooni tulemusena. Seisakute kogusuurust põhitsehhides tuleb hinnata ülaltoodud andmete põhjal umbes 3,5%-le tegeliku tööaja fondist. Kui oleksid kõrvaldatud kõik seisakud, mis olid põhjustatud tootmisorganisatsiooni puudustest, oleks tehas võinud täiendavalt välja lasta 3% tegelikult väljalastud toodangust.

Ülesseatud seadistuse võimsuse kasutamist (koormuse intensiivsust) näitavad andmed tabelis 13, lk. 86.

Põhiseadistuse kõigi liikide alal olid plaanitud kõrgemad näitajad kui 1938. a., aga valmistoodangu plaan ei näinud ette väljalaske suurenemist. Sel viisil olid tehasel valmistoodangu väljalaske plaanis teatavad varjatud reservid. Seda tuleb hinnata

kui väärkallakut valmistoodangu väljalaske plaanimise alal. Seadistuse kasutamise tegelikud näitajad ületavad peaaegu kõikjal plaanitud normatiive. Plaanitud koormuse mittesaavutamine galvaanimistsehhis on seletatav galvaanide praagiga, kivitrükimasinate alal — etikettide praagiga. Presside kasutamist oleks võidud paren-

Tabel 12.

Põhitsehhide seadistuse tööseisakute tabel.

Tsehhide nimetus	1938. a.		1939. a.	
	Inim- ja masinpingi-tunnid	Osatähtsus tööajas %-des	Masinpingi-tunnid	Osatähtsus tööajas %-des
1. Pressimistsehh	9 007	2,3	5 301	1,4
2. Valtsveskitsehh	Polnud arvestust	—	2 500	4,3
3. Galvaanimistsehh		—	5 993	4,8
4. Trükikoda		—	3 117	3,5

Seisakute põhjused pressimistsehhis.

Seadistuse remontimine	672	12,7
Pressvormide puudumine	256	4,8
Galvaanide puudumine	11	0,2
Massi puudumine	3 289	62,1
Auru puudumine	254	4,8
Vee puudumine	67	1,3
Elektrienergia puudumine	569	10,7
Tagavaraosade puudumine	183	3,4
	5 301	100

Tabel 13.

Põhiseadistuse tootlikkuse tabel ühe vahetuse kohta.

Seadistuse nimetus	Toote nimetus	Mõõtühik	Vahetuse tootlikkus			%-des	
			Tegelikult 1938. a.	Plaanis 1939. a.	Tegelikult 1939. a.	1939. a. plaanis	1938. a. aruandes
Kuulveskid	Kiltkivi	kg	1 460	2 000	2 320	116,0	1 59,0
Kuumvaltsid	Mass	„	1 920	1 975	1 988	100,6	103,5
Vaskvannid	Galvaanid	tk.	2,31	2,8	2,63	94,0	113,8
Litograafiamasinad	Etiketid	tuh. tk.	80,2	101,8	97,2	95,3	11 8,2
Hüdraulilised pressid	Plaadid	tk.	329	355	355	100,0	108,0

dada mitmekohaliste pressvormide tarvitusele võtmise teel, selle aga jättis tehas, nagu juba ülal tähendatud, 1939. a. teostamata.

Kuidas oli seadistuse tööprotsessis kasutatud üldine aja kalendrifond? Vastuse leidmiseks sellele küsimusele vaatleme järgmisi andmeid aja kalendrifondi kasutamise kohta seadistuse tähtsaimate liikide alal (tabel 14).

Tabel 14.

Aja kalendrifondi kasutamine seadistuse tähtsaimate liikide alal (ekstensiivne koormus).

Seadistuse nimetus	Mõõtühik	Seadistuste arv	Ajafond		Aja kalendrifondi kasutamise %
			Kalendrifond	Tegelik fond	
Kuulveskid	Masinpingitund	3	18 837	16 620	88,2
Kuumvaltsid	„	6	37 674	16 330	43,3
Vaskvannid	Vannitund	24	150 696	109 084	72,4
Litograafiamasinad	Masinpingitund	2	12 558	8 155	64,9
Trükimasinad	„	2	12 558	8 358	66,5
Hüdraulilised pressid	„	70	489 530	374 360	85,2

Oma seletuskirjas juhib tehas tähelepanu sellele, et andmed tegeliku tööaja kohta ei hõlma aega, mis on vajalik seadistuse plaanilis-ennaklikuks ja kapitaalremondiks. Kui arvestada nendeks remontideks vajalikku aega, tõuseb seadistuse kasutusprotsent 5—15% võrra. Aga ka sel juhul peab märkima, et tehase käsutuses olid aja varud ja seadistuse eri liikide kasutamine ajas oli väga ebaühtlane.

Kõige öeldu põhjal võib teha järelduse, et kuigi tehas ületas toodangu väljalaske plaani, oli tal võimalus toodangu mahtu väga suurel määral tõsta. Sellest annavad tunnistust töö energia- ja kapitalivarustumuse kasv, tööseisakute vähendamise võimalus ja lõppeks ka teatud varud aja kalendrifondi kasutamise alal.

IV peatükk.

Tööesemete kasutamise analüüs.

§ 18. Tööesemete kasutamise analüüsi eeldused.

Analüüsides tööesemete kasutamist tuleb kõigepealt selgitada, kuidas on täidetud materjalide varumise plaan. Materjalide korrapärane saamine, nende sortimendi ja mihuse vastavus tootmise nõuetele on takistamatu tootmisprotsessi eelduseks ja lubavad selle kulude osas alandada toodangu omahinda.

Pärast seda minnakse üle materjalide hoidmise korra analüüsimisele, selgitatakse hoidmiskulusid ja hoidmisega seotud kadusid ning tehakse lõppeks kindlaks, millisel määral ettevõte on materjalidega kindlustatud. Analüüsimise käigus on eriti tähtis selgusele jõuda nende materjalikadude üle, mis on tingitud ebamajanduslikust talitusviisist, ja kindlaks teha süüdlased nende vastutusele võtmiseks. Arvestus ja arvestusandmete analüüs peavad olema sotsialistliku omandi eest valvel.

Edasi selgitatakse materjalikulu mõju toodangu omahinnale. Meie töös käsitletakse seda küsimust peatükis, mis on pühendatud toodangu omahinna analüüsimisele.

Tööesemete (materjalide) tagavarasid analüüsitakse ka ettevõtte finantsseisundi uurimisel. Igal riiklikul ettevõttel on kindlaksmääratud käibevahendite normatiiv, mille koostisse kuuluvad ka materjalide tagavarad. Need tagavarad peavad olema minimaalsed, kuid samal ajal peavad nad võimaldama takistamatut tootmisprotsessi. Liigsete tagavarade pidamine seob ettevõtte käibevahendeid ja viib niikaugele, et muutub võimatuks ettevõtte kohustuste tähtajaline tasumine.

Käesolevas peatükis valgustame järgmisi küsimusi:

a) kuidas teostub materjalide varumise plaani täitmise analüüs;

b) kuidas analüüsitakse kõiki põhimomente, mis on seotud mater-

jalide hoidmise korra uurimisega. Tootmise kindlustamist materjalidega käsitletakse peatükis, mis on pühendatud finantsseisundi analüüsimisele.

§ 19. Materjalide varumise plaani täitmise analüüs.

Ettevõtte tööstus-finantsplaanis on andmed materjalide kogusest, mis peab olema varutud ettevõtte takistamatu töö huvides, varumise tähtaegadest, hindadest jms. Materjalide varumise plaan on orienteeritud plaanitud toodangu mahu 100%-sele väljalaskele (arvestades üleminevate jääkide suurust). Sotsialistlike töövormide arenemine, stahhaanovlaste arvu suurenemine, tööstuse täielik haaramine stahhaanovliku töö meetoditest, parendatud seadistuse kasutamine — kõik see aitab kaasa tootmiskava ületamisele, aga säärasel juhul suureneb tehases tarbitav materjalide kogus või paraneb nende kasutamise viis (väheneb jäätmete kogus).

Ümberpöördult, kui plaani pole täidetud, muutub osa materjalidest tööstusele liigseks, neid tuleb õigeaegselt kasutada teistes ettevõtetes.

Seepärast peavad varumisosakondade töö hindele olema aluseks mitte ainult vahetult plaanist saadud andmed, vaid ka arvutletud suurused, mis on korrigeeritud plaani täitmise protsendi kohaselt.

Analüüsides materjalide varumist, peab selgitama järgmisi põhilõikeid: a) tuleb näidata, kuidas ettevõte on realiseerinud temale antud materjalide fondid, kuidas kasutatakse kohalikke ressursse, lühendatakse materjalide veo kaugust, kasutatakse kohalikke võimalusi toorainete ja materjalide saamiseks (XVIII parteikongressi otsused); b) tuleb analüüsida materjalide varumise alal sõlmitud lepingute tähtaegu ja lepingute sõlmimise korda, kontrollida hankija valiku õigsust; c) tuleb selgitada lepingute omadusi nende konkreetsuse seisukohalt, nimelt kas nad ka tõesti kindlustavad ettevõtte varumist materjalidega vajalikus sortimendis ja mihuses, teha kindlaks, kas lepinguis on ette nähtud finantssanktsioonid hankija suhtes juhuks, kui ta ei toimi korrektselt või ei täida lepingut ettenähtud tähtajaks; d) tuleb analüüsida, kuidas on lepinguid täidetud hangete tähtaja, sortimendi, varutud materjalide koguse ja mihuse suhtes; e) tuleb uurida hankijatele ja raudteedele reklamatsioonide esitamise ja materjalide koguse ning mihuse kontrollimise korda materjalide vastuvõtmisel; f) tuleb analüüsida materjalide hinda, nende hankimise ja transportimise kulusid ja lõppeks arutleda eraldi nende aseainete varumise ja tööstusse juurutamise küsimust, mis on kasutatavad, ilma et selle tagajärjel kannataks toodangu mihus, ja mis avardavad toorainete baasi, lubavad mitmekesistada toodangu sortimenti ja piiravad defitsiitsete materjalide tarbimist.

Materjalide hankelepingute tähtaegade ja sõlmimise korra analüüs. Ettevõttele vajalikud materjalid hangitakse lepingute alusel. Materjalide hankelepinguis on ette nähtud kõik hankeoperatsiooni põhimomendid, on näidatud, mis nimelt on lepingu objektiks (materjali nimetus, viide standardile). Vajaduse korral lisatakse lepingule varutavate materjalide üksikasjaline spetsifikatsioon ühes tehniliste tingimuste loeteluga, millistele materjal peab vastama. Peale selle peavad lepingus olema näidatud hangitavate materjalide kogus, hanke tähtajad, lähte- ja sihtjaamad, arveldustingimused ja finantssanktsioonid (viivised, trahvid, leppetrahvid). Hankija valikul arvestatakse ka materjalide transportimise tingimusi, et vähendada transpordikulusid ja mitte koormata transpordivahendeid liigsete vedudega. Analüüsimise protsessis vaadatakse läbi tähtsamad lepingud ja tehakse kindlaks, kuivõrd nende sisu on suuteline kindlustama ettevõtte huvisid. See on võimalik ainult sel juhul, kui analüüs toimub otseselt ettevõttes ja kui on võimalik tundma õppida lepingute sisu ning tutvuda andmetega, mis peegelduvad lepingute täitmise operatiivarvestuses. Kui ettevõtte aastaaruannet analüüsitakse peavalitsuses, siis kasutatakse analüüsimise käigus aruande seletuskirja sisu ja ettevõtte vastuseid peavalitsuse poolt esitatud küsimustele. Analüüsimise käigus võib selguda, et sõlmitud lepingud ei rahulda ettevõtte kõiki tarbeid, et need on oma sisult osaliselt puudulikud või et nad on sõlmitud liiga hilja. Analüüsi tulemusena koostatakse eri tabel, milles on näidatud hangete kogusumma ülalmainitud lepinguliikide alusel ja iga liigi osatähtsus (hangete väärtuse järgi) kõigi varumite üldväärtuste suhtes. Eriti selgitatagu küsimust, kas pole sõlmitud lepinguid, mis oma sisult pole küllalt konkreetsed. Säärased lepingud võivad edaspidi tekitada vaieldavate summade ilmumist ja arbitraaži keeldumist rahuldada ettevõtte pretensioone nendele summadele. Arveldused vaieldavate summade pärast tavatsevad venida pikale, külmutavad ettevõtte varasid, kutsuvad esile lisakulusid asjaajamise alal ja asja kaotamise puhul ka kahjumeid. Ettevõtte sääraste kadude ja hagide kogusummad, millede järgi arbitraaž keeldus ettevõtte pretensioone rahuldamast, iseloomustavad lepingute puudusi või majandusliku töö defekte saadud materjalide mihusliku kontrollimise alal.

Lepingute täitmise analüüs. Lepingute täitmise arvestust teostatakse peamiselt operatiivarvestusena. Andmeid lepingute täitmisest ei võeta üles perioodilisse aruandlusse. Selles osas võib kujuneda ettevõtte töö analüüs küllalt sügavaks ja sisukaks ainult siis, kui see toimub vahetult ettevõttes endas. Sel juhul vaatab analüütik läbi lepingute täitmise operatiivse arvestuse kartoteegi ja selgitab lepingute täitmise käiku

tähtsaimate materjalide hankimise alal. Et materjalide hankelepinguid võib ettevõttel olla rohkesti, peab analüüsimisel koondama tähelepanu esijoones ettevõtte töö puudustele, et neid võimalikult kiiremini ja paremini kõrvaldada. Kui tuleb ilmsiks, et lepinguid pole täidetud õigeaegselt või et oli muid defekte, tuleb arvutada ettevõtte kaod nende puuduste tõttu ta tegevuses. Selliste arvelduste näited võivad olla muuhulgas järgmised. Oletame, et autotehas ei saanud temaga koopereeritud tehaselt õigel ajal radiaatorilinti ega saanud sel põhjusel oma toodangut välja lasta. Lõpetamata toodangu jääk on niisugusel juhul suurenemas, lõpeb väljalastud toodangu müügisummade juurdevool. Ettevõte on sunnitud kasutama Riigipangalt lühiajalisi laene, tasudes protsente laenu kasutamise eest. Osa tootmistöölisi, kes tegutsevad radiaatorite tootmisega, astub sunnitud tööseisakusse ja nende töötasu pole selle kestel midagi muud kui lisand ettevõtte tootmiskuludele ja tekitab kahjumit (sest et tõuseb omahind). Ka sel juhul, kui ettevõte saab materjali, mille suurus, profiil või kontsentratsioon erineb lepingu tingimustest, tekitab see ettevõttele kahjumeid, mis praegu kehtiva arvestusmeetodi järgi lähevad toodangu üldisesse omahinda. Kui on näiteks saadud ümmarrauda, mille läbimõõt on suurem, kui see on vastavale tootele vajalik, tekib ettevõttele lisakulu laastude mahavõtmisega; ka jääkide suurenemine kutsub esile lisakaotusi (sordi- ja vanaraua hinnavahe). Ettevõttel tekivad lisakulud veel elektrienergia, lõikeriistade jne. alal. Kui keemiatehas on näiteks saanud püriiti vähema väävlisisaldusega, siis isegi sel juhul, kui püriit arvestatakse mitte füüsilistes tonnides, vaid saadud koguse tonn-protsentides (füüsiliste tonnide arvu korrutis väävlisisalduse protsendiga püriidis), tekivad ettevõttele lisakulud selle püriidi transportimise ja töötlemise alal.

Analüütik põhjendab materjalide mittevastavusest tekkinud kaotuste arvestust viitega analüüsimise käigus kindlakstehtud faktidele ja kõrvutab ettevõtte kaotuste summa ettevõtte kasuks korratuilt maksjailt saadud trahvide ja viivistega. Iga ettevõte töötab majandusliku arvestuse alusel, ta töö peab olema rentaabel, ta tulud ja kulud peavad tõendama ta töö juhtimise oskust.

Selle väite hindamisel ei või lähtuda ainult ettevõtte seisukohalt. Tuleb arvestada selle või teise tõiga mõju kogu meie sotsialistlikule rahvamajandusele. Kui üksik ettevõte katabki oma kaotused saadud trahvirahade summaga, siis rahvamajanduslikult seisukohalt säärased kaotused jäävad ikkagi kaotusteks. Kui autotehase töölisi tabas tööseisak puuduliku varumise tõttu, läks nende tööaeg riigile kaduma. Analüütik peab seepärast näitama mitte ainult saadud tulemuste vahet, mis on tingitud ülaltoodud

põhjustest, vaid peab eraldi selgitama kaotuste ja tulude summat (operatsioonide alal, mis on seotud puudustega lepingute täitmises).

Materjalide vastuvõtmise ja hankijatele ning transpordiorganisatsioonidele reklamatsioonide esitamise korra analüüs. On väga oluline kontrollida ettevõttes materjalide vastuvõtmise korda.

Laadungite raudteelt vastuvõtmise kord sõltub nende koosnevusest, laadungivoolu mahust ja tehase transpordiasjanduse organisatsioonist. Kui tehasel on omad juurdeveoteed, siis juhitakse saabunud vagunid otseselt üle tehase maa-alale ja laadung paigutatakse tehase ladudesse. Materjalide saabumine peab olema iga kord vormistatud vastuvõtudokumentidega; juhul, kui ilmnevad mingisugused puudused, kui saabunud materjali kvaliteet (mis on märgitud hankija dokumentides) ei vasta andmetele, siis tuleb koostada eriline vastuvõtuakt, milles peab loetlema avastatud puudused[1]). Ettevõtte töö selle ala analüüsimisel tuleb kontrollida materjalide vastuvõtmise korda ja kindlaks teha, kas ettevõte vastuvõtmise ajal küllalt hästi kaitses oma huve ja kas ta fikseeris kõik vajalikud andmed pretensioonide esitamiseks transpordiorganisatsioonidele (kaubanduslike aktide koostamisega) või varustajatele (saabunud materjalide mihusliku iseloomustuse fikseerimine, vajalike analüüside või mõõtmiste teostamine jms.). Kui materjalide vastuvõtt on halvasti korraldatud, siis kaotused (materjalide mittevastavuse tõttu ettenähtud standardidele ja mõõtude lahkumineku tõttu nõutavaist mõõtudest) laskuvad tehase valmistoodangu omahinnale ja see on omakorda üks põhjustest, mispärast tehas ei suuda täita plaaniülesannet omahinna alandamise alal või mille tõttu tehase omahind isegi tõuseb. Saabunud materjalide hoolas vastuvõtmine tugevdab laopersonaali vastutustunnet saabunud materjalide hoiu suhtes.

Sotsialistliku omandi kaitse nõuab laomajanduse säärast organisatsiooni, mille puhul iga väärtuste rühma alalhoiu eest vastutab konkreetne isik. See vastutus on reaalne vaid sel juhul, kui hoiule antud väärtuste kogus ja mihus on täpselt fikseeritud. Täpselt samal viisil peab fikseerima ka väärtuste üleandmist tootmisosakondadele. Seepärast tuleb analüüsimise käigus kindlaks teha materjalide massi osatähtsus (nende väärtuse järgi), mis nende kogust ja mihust kontrollides on õigesti vastu võetud materjalide üldise koguse suhtes. Edasi on tarvis kontrollida

[1]) Pretensioonide esitamise kord ja tähtajad mittevastava kvaliteediga kaupade hankimise puhul ühelt riiklikult, majanduslikult, ühistegelikult ja ühiskondlikult organisatsioonilt teisele on ette nähtud NSVL RKN määruses 29. aug. 1939. a. nr. 1306 ja sellele määrusele lisatud juhendis (avaldatud NSVL Määruste Kogus nr. 51, 1939. a. ja Finants- ning Majanduslikus Bülletäänis nr. 27—28, 1939. a.).

nende aktide sisu, milledes on fikseeritud vastuvõtmisel ilmnenud puudused, ja arvutleda kaotuste summa, mis on põhjustatud aktides märgitud puudustest. Pärast seda peab kindlaks tegema esitatud pretensioonide summa ja selgitama selle summa vastavuse määra eelnevale suurusele, mis on arvutletud aktide läbitöötamisel. Esitatud pretensioonide summa tuleb võtta raamatupidamise andmestikust pretensioonide ja vaieldavate võlgade deebitoride konto järgi. Kui raamatupidamise arvestust peetakse küllalt korrektselt, siis vastab see summa kirjele, mis on märgitud deebitoride kontosse seoses pretensioonidega materjalide varumise kontolt [2]).

Leidnud esitatud pretensioonide summa, tuleb kontrollida ka pretensioonide edasist saatust, selgitades: a) millises nende osas hankija täitis ettevõtte nõudmised; b) millises nende osas ettevõte esitas asja kohtusse või arbitraaži; c) milline osa nendest summadest on kirjutatud maha kui lootusetu. Eriti tuleb selgitada, kas pärast hankija kõeldumist polnud osa pretensioonisummadest kantud materjalide omahinna arvele ja kui suur on selline omahinna korrektiiv.

Analüüsi küsimused, mis käsitlevad esitatud pretensioone, nende eda-

---

[2]) Õigesti korraldatud sünteetiline raamatupidamise arvestus pakub hulga andmeid majandusliku tegevuse analüüsimiseks. Õigesti korraldatud sünteetilise raamatupidamise all tuleb mõista sellist, kus kirjeid peetakse sünteetilistes registrites ja kus kontode korrespondeerimise süsteem on majandusliku küljest võetuna otstarbekalt rajatud. Selgitame seda näitega. Kõik ettevõtte poolt esitatud pretensioonid tuleb kanda pretensioonide-deebitoride kontosse. Kirjed selle konto deebetisse võivad olla tehtud mitmest teisest kontost. Kui need on tehtud materjalide varumise kontost, on tegemist pretensioonidega, mis on tekkinud seoses materjalide vastuvõtu operatsioonidega, s. o. seoses puudustega, mis on ilmnenud vastuvõtmise käigus. Kui on tegemist pretensioonidega, mis on tekkinud arvelduste jooksul ostjatega neile üleantud toodangu eest, siis tehakse kirjed pretensioonide-deebitoride kontosse võlgu jäänud ostjate kontost või mõnest muust kontost, millele see võlgnevus on märgitud. Pretensioonide-deebitoride kontosse kantud summade liikumine peab peegelduma selle konto kreeditisse märgitud vastetes. Nii peegeldub rahasaamine esitatud pretensiooni põhjal kirjendis, mis on kantud selle konto kreeditisse ja arvelduskonto deebetisse (või mõne muu konto deebetisse, mille järgi raha saadi) juhul, kui pretensiooni otsustamine antakse kohtu või arbitraaži kätte; see summa kantakse pretensioonide-deebitoride konto kreeditist vaieldavate summade konto deebetisse. Kui organisatsioon loobub asja esitamisest arbitraažile ja hankija omakorda ei tunnista esitatud pretensiooni õigeks, kirjutatakse pretensioonisumma maha kui kaotus, kusjuures mahakirjutamine ise peab olema küllaldaselt põhjendatud ja õigesti vormistatud. Toodud näitest selgub operatsiooni jooksva arvestuse ja majandusliku tegevuse analüüsi vaheline seos. Kontode korrespondeerimise uurimine on analüüsi tähtis osa; analüütik peab oskama kasutada andmeid, mida pakub kontode korrespondeerimine, püüdes samal ajal avastada liigseid arveid, mis arvestust aina koormavad ja pole majanduslikult põhjendatud.

sist liikumist, pretensioonide vormistamise õigsust, pretensioonide esitamiseks küllaldaste andmete olemasolu jms., kujutavad endast keerulist ja tähtsat analüüsi lõiku.

Varutud materjalide hinna, nende varumise ja transportimise kulude analüüs. Tootmisprotsessis kasutatavate materjalide hinna analüüs on seotud toodangu omahinna muutuste uurimisega ja ettevõtte direktorifondi tehtavate eraldamiste arvestuse kontrolliga.

Materjalide hinna muutused võivad teostuda kõigi osiste arvel, mis võetakse nende omahinda. Materjalide omahind aga koosneb ostuhinnast ja veokuludest.

Varutud materjalide omahinna arvutlus toimub tavaliselt kirjete abil nende varumise eri päevikusse. Materjalide arvestusviisid on eri ministeeriumides erisugused. Neid arvestatakse kas plaanitud või tegeliku omahinna põhjal. Analüüsi maht, allikad ja materjali läbitöötamise põhjalikkus on mõlemal juhul lahkuminevad. Kui materjalide arvestus toimub plaanitud omahinna alusel või kui plaanitud ja tegeliku omahinna vahe selgub vähemalt materjalide jooksval arvestusel nende üleandmise puhul tehase tootmisosakonda, siis võib jooksva arvestuse andmetest saada kujutluse materjalide plaanitud ja tegeliku omahinna vahest. Enamalt jaolt aga toimub lahkumineкute arvestus, ilma et eristataks lahkumineku osiseid. Kogu lahkumineкute summa rühmitatakse materjalide liikide, mitte aga nende koostusosade järgi ja arvestatakse kogusummad materjalide iga liigi alal.

Selgitame, milliste koostusosade arvel on võimalik materjalide omahinna muutumine. Materjalide ostuhinna määravad reguleerivad organid ja see muutub ainult nende korraldusel. Tegelikud ostuhinnad võivad plaanitud hindadest erineda nihete tõttu varutud materjalide sortimendis. Need mõlemad muutused on kõige tavalisemad.

Veokulude taseme muutused teostuvad harilikult nelja põhiteguri arvel: a) transpordiliigi enda muutumise tõttu: ettevõte võib rohkemal määral kasutada veetransporti, mis teatavasti on odavam kui transportimine raudteel; b) veotariifide muutumise tõttu: oma iseloomult ei lähe see lahku hindade muutmisest reguleerivate organite korraldusel; c) vedude raadiuse muutumise tõttu teise varumisrajooni valiku korral; d) vedude endi majanduslikkuse määra tõttu (veotonnaaži täielikum kasutamine, lastimise ja lossimise viisid, lasti kinnitamise viisid transportimise ajal jne.).

Materjalide omahinda võetakse kulud materjalide kohaletoimetamise eest ettevõtte ladudesse. Kaugus tehasest raudteejaama või laevasillani

esineb konstantse suurusena. Ka laadungite vedamise viisid, mis leiavad kasutamist teatavas ettevõttes, muutuvad võrdlemisi vähe. Kui on toimunud oluline muutus (näiteks on ettevõte ehitanud juurdeveoraudtee ja kasutab seda selle asemel, et vedada materjali autodel), tuleb seda arvestada. Laadungite veokulud raudteejaamast ettevõtteni sõltuvad esijoones muutustest transpordi tasunormides.

Järelikult võib eeldusel, et franko-tingimused on jäänud endisteks, varutud materjalide tegelik omahind muutuda kuue teguri arvel: 1) hindade muutumine reguleerivate organite korraldusel; 2) varutud materjalide sortimendi muutumine; 3) transpordiliigi muutumine; 4) raudtee- ja veetranspordi-tariifide muutumine ja transportimise majanduslikkus; 5) varumise raadiuse muutumine ja 6) autotranspordi tasunormide muutumine (materjalide veo alal jaamast ettevõtte lattu).

Sellega on loetletud vaid põhitegurid. Kaod seisudest ja hoiust raudteeladudes arvestatakse eraldi ja neid ei kanta varutud materjalide omahinda.

NSVL Rahandusministeerium võttis ettevõtte aastaaruandesse ka andmed põhjuste kohta, mis on tekitanud muutusi materjalide omahinnas. Nii leidub tabeli 5 märkuses andmeid aruandeaastal omandatud toorja abimaterjalide ning kütteaine veokuludest. Märkuses, mis on lisatud tabelile 6, on toodud näitaja, mis iseloomustab valitsuse korraldusel toimunud hindade muutumise mõju võrreldava toodangu omahinnale. Aastaaruandest on võimalik saada mõningaid andmeid materjalide omahinna muutumise põhjustest. Mainitud põhjuste analüüs on raskendatud ka veel selle läbi, et materjalide liikumise arvestus pole kooskõlastatud analüüsi nõuetega.

Enamikul juhtudel on analüüsimiseks tarvilikke andmeid võimalik saada analüütilise arvestuse läbitöötamise teel. Et seda läbitöötamist teostada õigeaegselt ja minimaalse töökuluga, tuleb analüütilise arvestuse arvestusregistrite sisu ennast kooskõlastada analüüsi nõuetega.

Saabunud materjalide omahinna arvutlus toimub operatsioonide sissekandmise abil erilisse materjalide varumise päevikusse. Päeviku vormi sel kujul, nagu see on tarvitusel mõnedes Moskva tehastes, toome ära eri tabelis. Tutvume selle tabeli sisuga (vt. tabel 15, lk. 96).

Me näeme, et selle päeviku deebetis on eraldatud säärased osad, nagu: 1) saadud materjalide väärtus arve põhjal, 2) veotariif, 3) muud hankija kulud, 4) mahalaadimine ja vedu lattu. Kõigi nende osiste summa moodustab materjalide täieliku omahinna. Kreeditis on eraldi näidatud plaanitud omahind, kuna kogusumma alal saadud vahe peegeldub kui lahkuminekute kogusumma, ilma et seda oleks koostusosadeks jagatud.

Tabel 15.

Materjalide varumise žurnaal.

Deebet

Kuupäev	Memoriaal-orderite nr-d	Korrespondeerivate kontode nr-d	Hankija	Arvete nr-d	Sissetuleku-dokumentide nr-d	Kogus või kaal	Väärtus arve järgi	Lisakulud			Täielik väärtus
								Tariif	Muud hankija kulud	Mahalaadimine, vedu lattu	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Kreedit

Kuupäev	Memoriaal-orderite nr-d	Korrespondeerivate kontode nr-d	Materjalide nimetus	Sissetuleku-orderite nr-d	Saatelehtede nr-d	Vagunite nr-d	Kogus või kaal	Plaanitud väärtus	Kõrvalekaldumised plaanitud väärtusest		Märkused
									Deebet	Kreedit	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Et vastata ülal-loetletud küsimustele, peab vastaval juhul kasutama varumispäevikut ennast. Meie poolt arutletav päevik on näide arvestuse sisu puudulikust kooskõlastamisest analüüsi nõuetega.

Kuidas tuleks siis sellel alal arvestust ümber korraldada, et ta sisu muutuks selgemaks? Selleks on tarvis muuta varumispäeviku vormi. Seda tuleb muuta sääraselt, et majanduslikkude operatsioonide päevikusse kandmise protsess ei oleks paljaks tõelikkuse fikseeringuks, vaid et päeviku kirjendid sisaldaksid aluseid ettevõtte töö selle lõigu hindamiseks. Varumispäeviku vorm peab olema nii koostatud, et sissekantud summade arvutamise teel oleks igal ajal võimalik teostada varumisaparaadi töömihuse hinnet. Selleks aga ei saa piirduda üheainsa „erinevuse"-lahtriga, vaid erinevused tuleb jagada koostusosadeks. Lähtudes ülaltoodud arutlusest oleks neid tarvis jagada umbes järgmisteks osisteks: a) hindade erinevused, mis on põhjustatud valitsuse korraldustest, b) muud (põhjendamatud) hindade erinevused, c) erinevused transpordikulude muutuse tõttu. Põhjendamata hindade ja transpordikulude muutuste väljatõstmine varumise arvestuses kindlustab operatiivsete vahendite õigeaegse rakendamise võimalust (sissenõudmised, reklamatsioonid jms.) ja suurema säästu saavutamist. Nii sääst kui ka ettevõtte töö parendamine ei tule isevoolu teel, vaid peavad olema organiseeritud. Varumispäevik saab niisugusel juhul tabelis 16 (lk. 98) toodud kuju.

Varumise ja tootmisprotsessi aseainete juurutamise analüüs. Sotsialismi ülesehitamise edusammud meie riigis, töötajate heaolu tõus nii linnas kui ka maal ja meie sotsialistliku tööstuse arenemine on põhjustanud tootmismahu kasvu ennenägemata tempot ja valmistoodete sortimendi kasvavat mitmekesisust. Seepärast osutuvad mõned materjalid teatavais tootmislõikudes defitsiitseiks. Tootmismahu laiendamise huvides mitte üksnes ei forsseerita nende materjalide tootmist, vaid otsitakse ka aseaineid, millede kasutamise arvel võiks laiendada toodetavat sortimenti. Real juhtudel võivad plastilistest massidest toodetud detailid asendada metalseid, kusjuures asendamine sugugi ei halvenda, vaid isegi parendab toote mihust või ta välimust. Loomulikku toorkummit võib paljudel juhtudel edukalt asendada sünteetilisega, kusjuures säärane asendamine suuresti tõstab sel alal meie ressursse. Rihmajamite nahka võib asendada toodetega tehnilistest kiudainetest, kummist jms.

Asendajate küsimust tuleb vaadelda kahes lõikes: a) aseainete kasutamine lubab suurendada tootmismahtu, sest aseainete kasutamisele võtmisega laieneb toorainete baas, b) aseainete tarvitamine avaldab mõju

Tabel 16.

Deebet

Materjalide varumise žurnaal.

Kuupäev	Memoriaal-orderite nr-d	Korrespondeerivate kontode nr-d	Hankija [1]	Materjalide nimetus	Arvete nr-d	Sissetuleku-dokum. nr-d	Kogus või kaal	Väärtus arve järgi		Lisakulud			Täielik omahind
								Hind	Summa	Tariif	Muud hankija kulud	Mahalaadimine ja vedu lattu	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

Kreedit

Kuupäev	Memoriaal-orderite nr-d	Korrespondeerivate kontode nr-d	Sissetuleku-orderite nr-d	Saatelehtede nr-d	Vagunite nr-d	Kogus või kaal	Plaanitud omahind					Kõrvalekaldumised									
							Hulgimüügihindade alusel	Plaanitud lisakulud [2]			Täielik plaanitud omahind	Kõrvalekaldumised valitsuse korralduse põhjal		Muud kõrvalekaldumised		Veokulu muutused		Muutused mahalaadimise ja lattu vedamise kuludes		Kokku	
								Tariif	Muud hankija kulud	Mahalaadimine ja vedu lattu		D	K	D	K	D	K	D	K	D	K
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22

[1]) Hankija nimi on märgitud ainult deebetisse, sest kreediti kirje asetseb deebeti kirje vastas.

[2]) Need lahtrid on tarvis täita otse tehaste hinnakirjadest.

omahinnale ja analüütik peab leidma näitajad, mis seda mõju iseloomustavad.

Analüüs toimub ettevõtte arvestusandmete põhjal. Aruandetabeleis aseainete küsimust ei valgustata, mõned andmed neist leiduvad aruandele lisatud seletuskirjas.

§ 20. Materjalide hoiuoperatsioonide analüüs.

Kui analüüsitakse ettevõtte operatsioone materjalide hoiu alal, koondub analüütiku tähelepanu järgmisele: a) ladude kasutusmäära ja laomajanduse organisatsiooni iseloomustusele; b) hoiukulude uurimisele ja nende otstarbekuse hindele; c) kaubalis-materiaalsete väärtuste kaole hoidmise tõttu ja sääraste kadude vältimiseks tarvitusele võetud abinõudele.

Ladude kasutusmäära ja laomajanduse korraldamise analüüs. Laomajandust tuleb uurida seoses ettevõtte enda organisatsiooniga. Laomajandust tuleb pidada nii, et a) oleks kindlustatud kõigi hoiule võetud väärtuste säilimine ja oleksid välditud kõrvaldamised ning väärtuste rikkumine; b) et oleks võimalik kiiresti leida igat laos hoiul olevat materjaliliiki ja oleks võimalik jälgida materjalide jäägi muutusi ning õigeaegselt anda märku tagavarade uuendamise vajadusest; c) et materjalide üleandmine toimuks nii kiiresti kui võimalik ja materjalide transportimine nende töötlemise kohale oleks kiire, hõlpus ja odav; d) et peale- ja mahalaadimistööde rinne, samuti rinne, millel toimub materjalide üleandmine tootmisse, oleksid asetatud nii, et need operatsioonid üksteist ei segaks.

Ladude kasutusmäära iseloomustus peab sisaldama järgmisi andmeid.

Esiteks on vaja iseloomustada laoruumide pindala kasutamist. Kui materjalid kujutavad enesest massilisi ja ühtlikke laadungeid, mille mahtu võib mõõta mingite naturaalühikute abil (kantmeetrid, tonnid jms.), siis esitatakse pindala kasutamise iseloomustus aastakäibe kujul, mis on väljendatud naturaalühikuis ladude pindala ühe ruutmeetri kohta. Kui materjalide sortiment on mitmekesine ja pole naturaalühikuis ühismõõdetav, siis antakse laoruumi lastikäibe maht rahalises väljendis. Niisugusel juhul väljendub laoruumi pindala käibekoormus rublades. Koormuse näitajaks on rublades väljendatud laokäibe suhe aruandeajal laoruumi pindala ruutmeetritesse.

Teiseks on tarvis peale- ja mahalaadimismehhanismide (kraanade ja transportööride) kasutusmäära ja nende tööde mehhaniseerimismäära iseloomustust. Laooperatsioonide mehhaniseerimismäära võib iseloomus-

tada mehhanismide poolt teostatud peale- ja mahalaadimistööde osatähtsuse näitaja abil. Mehhanismide kasutamise koefitsient arvutletakse samal viisil nagu koormuse intensiivsuse indeks (vt. peatükki töövahendite kasutamise analüüsist). Need näitajad lubavad otsustada, kuidas ettevõte kasutab olemasolevaid laoruume ja peale- ning mahalaadimismehhanisme.

Kolmandaks on tarvis andmeid peale- ja mahalaadimistööde rinde pingelisuse kohta (käibekoormus ühe rindejoone jooksva meetri kohta). Käivet võib väljendada kas naturaal- või hindühikutes, vastavalt töödeldavate laadungite iseloomule.

Hoiukulude analüüs. Hoiukulud koosnevad peamiselt laotööliste töötasust, kõigist lisakuludest töötasu alal, laoruumide ja laooperatsioonidel kasutatavate mehhanismide amortisatsioonikuludest ja majanduskuludest (valgustus, küte, laoruumide korrashoid, jooksev remont jms.). Analüüsimisel tuleb selgitamisele üldine kulusumma ladude alal.

Et suur osa laokuludest on püsiva iseloomuga, siis tuleb ladude kogukulu tegelikku summat kõrvutada eelarves ettenähtud kulusummaga. See töö sooritatakse lihtsa analüütilise tabeli koostamisega, milles tegelikke kulusid võrreldakse vastavate eelarvesummadega. Näidates tegelike kulutuste erinevust eelarveliste assigneeringute normist, selgitab analüütik dokumentide uurimise ja vastavate töötajate küsitluse teel erinevuse põhjused.

Pärast seda arvutatakse näitajad, mis iseloomustavad laokulude summa suhet lao käibesse protsentides. On soovitatav samas kasutada näitajat, mis iseloomustab materjalide käibe kiirust laos, sest materjalide käive ei selgita veel jääkide taset. Laokulude ja laokäibe suhe on küllalt tüüpiline üksnes ettevõtte töö analüüsimise puhul rea aastate jooksul või ühesuguste ettevõtete töö analüüsimisel. Laokulude ja laokäibe vaheline suhe seob omavahel kahte kokkupuutesuurust: laokulude summat ja materjalikäibe summat. Ent laokulude summa sõltub ka materjalide sortimendist ja seepärast on laokulude osatähtsus, väljendatud laokäibe protsentides, erisugune materjalide erineva sortimendi puhul.

Saadud andmed lubavad otsustada laomajanduse kulude otstarbekuse üle.

Detailse analüüsi puhul uuritakse laokulusid iga üksiku kulupunkti alal. Peale selle võib arvutada erinäitajad, mis iseloomustavad jooksva remondi osatähtsust laohoonete väärtuse suhtes, võib arvutada kütte- ja määrdeaine kulude väärtuse mootorite ja mehhanismide võimsuse 1 kW kohta jms. Kõiki neid näitajaid peab kasutama mitte ainult aastaaruande analüüsimisel, vaid ka iga päev, kuust kuusse. Aasta möödumisel tehtav

ettevõtte töö analüüs kajastab suurelt osalt juba ettevõtte tegevuse ajalugu; see sisaldab esijoones ettevõtte töö hinnet, kuna tulemuste kasutusvõimalused operatiivses töös on vähemad kui jooksva analüüsi teostamisel.

Hoidmise puhul esinevate kaubalis-materiaalsete väärtuste kadude analüüs. Kaubalis-materiaalsete väärtuste kadu nende hoidmisel või nende riknemise puhul on mõnikord väga suur. Need kaod on sageli ebamajandusliku talitusviisi tulemus või annavad tunnistust kõrvaletoimetamisest. Analüüsimisel selgitatakse täiskaotuste summa ja tehakse kindlaks, kuhu need kaotused on kirjendatud. NSVL RRK juhendis, milles käsitletakse 1936. a. 29. juuli seaduse rakendamise korda (juhend on kinnitatud NSVL RKN poolt 29. juulil 1936. a. nr. 1365), on §-s 9 ja selle märkuses ette nähtud kõigi bilansi artiklite sunduslik iga-aastane inventuuri teostamine.

Seepärast uurib analüütik esmalt, millal oli toimunud materjalide inventuur, millised olid olnud selle teostamise meetodid, millised tulemused on selgunud inventuuri tegemise ajal, ja vaatab läbi inventuuriaktid ning võrdluslehed, milledel inventuuri tegemisel saadud andmeid on kõrvutatud jooksva arvestuse andmetega. Inventuuriaktide tulemused kõrvutatakse bilansis näidatud tulemustega ja seeläbi tõestatakse tehtud inventuuri täielikkus. Pärast seda kontrollitakse, kas on aruandluses täielikult esitatud puudujäägid ja ülejäägid ja kas pole kasutatud ülejääke puudujääkide katteks (mida ei tohi teha). Hoidmisel selgunud kaubalis-materiaalsete väärtuste puudujäägid näidatakse aastaaruande lisas (vorm 2), lõigendis VI: „Üldtehaselised kulud" (toodangu, materjalide ja pooltoodete puudujäägid tehase ladudes); samas kajastuvad ka kaotused materjalide riknemise tagajärjel (materjalide, toodangu jms. praak ja riknemine). Kui analüüsitakse ettevõtte jooksvat tööd, siis võetakse samad andmed tehase üldkulude konto sisust. Selgitanud puudujääkidega seotud kadude summad, mis on kantud tsehhide ja tehase üldkulude kontosse, teeb analüütik kindlaks kaotuste summad, mis on kantud materiaalselt vastutavate isikute kontosse. Siinkohal ei tohi piirduda asjaolu palja konstateeringuga, et osa kaotusi on kantud materiaalselt vastutavate isikute kontosse, vaid tuleb teha järgmist.

Esiteks on tarvis kindlaks teha, kas kaotuste hulgas, mis on kantud üldiste tootmiskulude kontosse, pole sääraseid, mida peaks kandma materiaalselt vastutavate isikute kontosse.

Teiseks tuleb kaaluda nende kaotuste üldiste tootmiskulude kontosse kandmise normaalsust ja kindlaks teha, kas neis ei leidu tunnuseid, mis viitaksid ebamajanduslikule talitusviisile või teistele kuritegudele. Säärastel juhtudel on analüütik kohustatud juhtima oma otsuses tähelepanu

sellele, et asjale on tarvis anda kohtulik käik ja võtta need, kes sellistes puudujääkides on süüdi, kohtulikule vastutusele.

Kolmandaks peab kontrollima, kuivõrd reaalsed on ettevõtte poolt materiaalselt vastutavate isikute vastu alatud hagid, ja ühtlasi selgitama, millega on lõppenud analoogilised kahjude sissenõudmise hagid möödunud aastal toimunud inventeerimise või revisjoni kestel leitud puudujääkide puhul.

Neljandaks on tarvis kontrollida, kas pole olnud puuduvate materjalide fiktiivseid mahakirjutusi tootmise arvele selliselt, et materjalide puudujäägid võisid sattuda otseste kulude koostisse ja selle tulemusena aidata kaasa ettevõtte muude ebatootlike kulude hulgas näidatud puudujääkide summa kahanemisele.

Viiendaks tehtagu kindlaks, kui suur on ettevõtte poolt inventuuri tegemise korras selgitatud mittelikviidsete jääkide summa, kuidas tuleb neid hinnata ja kui kõrge on tõenäone kaotuste summa nende mittelikviidsete jääkide realiseerimisel. Peale selle peab analüütik eriti hoolikalt selgitama, kas materjalijääkide hulgas ei figureeri ettevõtte omi tootmisjäätmeid, ja kui neid on olemas, siis kas on reaalsed nende realiseerimise väljavaated ja kas sääraste jäätmete hinne ei tähista kahjumit tulevikus.

Analüüsi tulemusena tuleb teha arvutlus, mis näitab nende kaotuste mõju ettevõtte töö rentaablusele ja ettevõtte poolt väljatöötatud toodangu omahinnale.

Järeldused.

Majandusliku tegevuse selle ala analüüsimise tulemusena peab tekkima täiesti selge lõpparvamus järgnevate põhiküsimuste kohta:

a) Varumisplaani täitmise mõju ettevõtte tööle. Kas ettevõttel polnud tööseisakuid materjalide hilinenud saabumise tõttu ja kui suured on ettevõtte kaotused, mis sääraste tööseisakute tagajärjel on tekkinud.

b) Ettevõtte võitlus varumisplaani täitmise eest. Millised mõjustusvahendid võttis ettevõte korratute maksjate vastu tarvitusele, nende vahendite tulemused.

c) Ettevõtte kindlustusmäär põhimaterjalide tagavaradega, varumise komplektsus. Mitmeks päevaks keskmiselt oli ettevõte materjalidega kindlustatud ja kui kauaks tagavad ettevõtte tööd need materjalide jäägid, mis on ettevõttel aruandeaja lõpul olemas.

d) Kas varutud materjalide hinnad vastavad tööstus-finantsplaanis ettenähtud hinnale, kui suur on tekkinud erinevuste osatähtsus ja milline

on nende iseloom (sääst või ülekulutus), millised on erinevusi põhjustanud tegurid.

e) Kuidas on ettevõte kasutanud aseaineid.

f) Kuidas kasutab ettevõte oma laoruumi pindala.

g) Milline on laooperatsioonide mehhaniseerimise tase.

h) Materjalide hoiukulud, ladude ülalpidamiskulude otstarbekus, võimalused nende piiramiseks (ilma et kannataks ladude töö kvaliteet).

i) Kui suur on kaubalis-materiaalsete väärtuste kadude kogusumma. Kas pole ettevõttel võimalusi selle summa vähendamiseks kahjutasu nõudmiste läbi süüdi olevailt isikuilt. Kas materjalide jäägi hulgas pole sellist, mille hinnet tuleks alandada. Kes on süüdi nende kaotuste tekkimises ja kas on võetud tarvitusele abinõud nende vältimiseks tulevikus.

j) Kas ettevõte kasutab põhitoodangu alal tekkivaid jäätmeid ja kõrvaltoodangut. Kuidas hinnatakse kasutustsehhides töödeldavaid jäätmeid, kas materjalide väärtus on õigesti ositatud selle osa vahel, mida kasutatakse põhitoodangu alal, ja selle vahel, mis tuleb töötlemisele kasutustsehhides.

k) Kuidas hinnatakse ja kasutatakse põhivarade likvideerimisel saadavaid materjale [3]).

l) Kas pole liialdusi algdokumentatsioonis või materjalide analüütilises arvestuses.

Niisugused on ettevõtte selle ala töö tähtsamad küsimused. Meie pole muidugi suutnud purgida tõelisuse täit mitmekesisust, kuid põhimomendid on meie poolt ära märgitud.

§ 21. Tööesemete kasutamise analüüsi konkreetne näide.

Ettevõtte aastaaruandes on ta tegevuse see lõik võrdlemisi nõrgalt valgustatud. Aastaaruande koostises pole erilisi aruandetabeleid, milledes oleksid kajastunud andmed materjalide liikumisest, ettevõtte kindlustamisest tagavaradega, materjalide omahinnast jms. Väheldane kogu andmeid, mis iseloomustavad materjalide liiklust ja kasutamist, on laiali pillatud mitmes aruandetabelis, osa andmeid leidub seletuskirjas. Et meie analüüsime tehase tööd neis piirides, milledes see on valgustatud aastaaruandes, on meie järeldused lühidad.

---

[3]) Seoses praegusel ajal toimuva sõjajälgede likvideerimisega on võimalik saada materjale purustatud hoonete lammutamisel, sõjalise vanaraua kogumisest jne. Kõik säärased materjalid tuleb hinnata ja kanda ettevõtte tuludesse. Nende materjalide hindamine peab toimuma, arvestades nende seisukorda ja võimalikke kulusid nende muundamisel kasutuskõlblikeks. Ettevõtte töö analüüsimisel, kus on saadud niisuguseid materjale, tuleb selgitada, kas need olid õigesti hinnatud ja kantud ettevõtte tuludesse.

Materjalikulu kogusumma tehases oli 1939. a. jooksul tegeliku omahinna alusel 9646 tuh. rbl. (andmed on võetud vormist 5 „Tootmiskulud ilma tehase sisekäibeta"). Peale selle realiseeris tehas aasta jooksul materjale 1234 tuh. rbl. väärtuses (väljalaskehinna järgi maksid need 1416 tuh. rbl., käibemaks 182 tuh. rbl.; andmed on võetud vormist 17 „Aruanne realiseerimise kohta").

Tehase bilansis on toodud andmed, mis iseloomustavad tehase käsutuses majandusaasta algul ja lõpul olnud materjalide jääke. Nagu bilansist nähtub, oli tehase normatiiv materjalivarude, toor- ja kütteainete kohta määratud 5810 tuh. rbl., kuna tegelik jääk 1. jaan. 1939. a. oli 5185 tuh. rbl. ja 1. jaan. 1940. a. — 6752 tuh. rbl. Nii moodustas materjalide, toor- ja kütteainete, vähehinnaliste tööriistade ja teiste tootvate varude tegelik jääk tehases aasta lõpul 116,2% normatiivist.

Materjalide, toor- ja kütteainete jääkide kogusummast moodustasid toorainete ja põhimaterjalide jäägid aasta algul 1430 tuh. rbl. ja aasta lõpul 1791 tuh. rbl. Et analüüsitavas aruandes puuduvad andmed tehase tööreziimist, oletame päevade arvu aastas võrdseks 365-ga. Et tooraine kulutamine tootmisele peab haarama peaaegu kogu tööesemete kulu, võib seda suurust pidada umbkaudu võrdseks iga liiki materjalide käibega. Nende andmete põhjal võib arvutada tagavaradesse mahutatud vahendite käibe keskmise kiiruse. Ettevõtte keskmine varumine materjalidega ja toorainetega moodustas aasta jooksul

$$\frac{\frac{(1430+1791)\cdot 365}{2}}{9646} = 61 \text{ päeva},$$

plaani kohaselt aga pidid ettevõtte tagavarad ulatuma 82 päevaks. Ettevõte töötas sel aastal vähemate tagavaradega, kui oli ette nähtud, kannatades teatavate materjalide alal ajutisi pingeid. Tõesti leiame seletuskirjas viiteid sellele, et aasta esimesel veerandil oli tehasel raskusi varumise alal kiltkiviga, šellakiga ja kütteainetega. Teisel veerandil oli raskusi pakkimismaterjali tootmise kindlustamisega ja autokummide saamisega autotranspordile; tehas sai neist raskustest mitmel viisil üle. Raskused kütteainete saamisel ületati kändude, puidu ja turba isevarumise teel. Laari kiltkivi asendati gruusia kiltkiviga. Puuduva šellakisordi asemel kasutati teisi ja korraldati range järelevalve selle säästliku kasutamise üle tootmisprotsessis. Nende sammude tulemusena õnnestus tehasel saavutada sääst šellaki tarbimises plaatideks „Grand" 3466 kg, plaatideks „Gigant" — 3965 kg, s. o. kokku 7431 kg.

Raskused taaraga tekkisid peamiselt sel põhjusel, et osa metsamaterjali fondidest oli saadud kohtadelt, kus tehase suhtes polnud pärivoolu. Tehas suutis ületada raskused saematerjalide isevarumise teel, ostes osa vajalikust pakkimismaterjalist tööndusliikelt kooperatiividelt. Peale selle korraldas tehas osa toodangu vedu tehase oma autotranspordiga lähematesse suurtesse tööstuskeskustesse, kus see realiseeriti, ilma et toodang oleks olnud kastidesse pakitud. Traadi puudumine plaatide pakkimiseks määratud pappkarpide külgede kinnitamiseks viis karbi konstruktsiooni muutmisele, mille järel karpe enam ei õmmeldud, vaid kleebiti. Kõik need abinõud, mis polnud olemuselt midagi muud kui tehase töö tulemus defitsiitsete materjalide asendamisel vähem defitsiitsetega ja kohalike toorainete kasutamise alal, lubasid tehasel ületada mainitud raskused ja koguni ületada plaani toodangu mahult. Materjalide säästlik kasutamine võimaldas alandada materjalide kulude osise alal omahinda ja lõpetada aasta mitmete materjalide korralike varudega. Nii oli tehase materjalide

tagavara hulgas aasta lõpul paberit ümbrike valmistamiseks 50 päevaks, paberit etikettide valmistamiseks 75 päevaks ja pappi karpide valmistamiseks 50 päevaks.

Tehase poolt oma hankijaile esitatud pretensioonide arv oli võrdlemisi väike. Pretensioonide hulgast, kus võlgnevuse summad kanduvad järgneva aasta bilanssi, oli deebitoride võlgnevuse alal annulleeritud kütteaine tellimise võlga 40 tuh. rbl. ja materjalide vähemlaadimise eest 21 tuh. rbl. Aasta jooksul saadud trahvide ja viiviste summa moodustas 67 tuh. rbl. (vorm 13-a).

Aruandes ei leidu andmeid laomajanduse organisatsioonist ja ladude ülalpidamise kuludest. Tuleb märkida vaid kaubalis-materiaalsete väärtuste puudujäägi suurt osatähtsust hoidmisel, mis moodustas 221 tuh. rbl. (vorm 13-a). Plaatide purunemine saatmise ajal on võetud tootmiskaotuste hulka ja mainitud summa iseloomustab peamiselt kaotusi materjalide, tööriistade ja eririietuse alal. Et nende üldine käive on 14 591 tuh. rbl. (vormis 5 näidatud toormaterjalide käive on 9646 tuh. rbl., samas vormis näidatud abi- ja muude materjalide käive — 3711 tuh. rbl. ja realiseeritud materjalide tegelik omahind — 1234 tuh. rbl.), siis moodustab puudujääkide osatähtsus 1,52%. Tuleb aga arvestada ka kaubalis-materiaalsete väärtuste ülejääke, mis moodustasid 128 tuh. rbl. ehk 0,87%.

Kokku võttes peab tunnistama, et varumisosakond tegi suure positiivse töö. Samal ajal tuleb märkida laos olevate kaubalis-materiaalsete väärtuste puudujäägi ja materjalide realiseerimise suurt osatähtsust. Realiseeritud materjalide üldine kogus on 7,9% kogu käibest; see on väga väljapaistev suurus, mille taga võib peituda mitte ainult ebalikviidsete ja tarbetute materjalide realiseerimine.

V peatükk.

Tööjõu koosseisu, töötootlikkuse ja töötasu analüüs.

§ 22. Tööjõu koosseisu, töötootlikkuse ja töötasu analüüsi eeldused.

Analüüsides ettevõtte tegevust tööjõu koosseisu ja töötootlikkuse alal, on tarvis esijoones uurida sotsialistlike töövormide ja uue ning kõrgeima sotsialistliku töövormi — stahhaanovliku liikumise arenemist. Näitajad, mis valgustavad stahhaanovliku liikumise arenemist, peavad igakülgselt iseloomustama tehase edusamme stahhaanovlaste töö tulemusena.

Stahhaanovliku töö analüüsimisel peab selgitama stahhaanovliku liikumise uusi vorme (töötamine mitmel masinpingil, töökutsete kaaslus), töötootlikkuse suurenemist nende vormide arenemise tagajärjel ja neist tingitud toodangumahu kasvu ning omahinna alanemist.

Mitmemasinpingi-tööliste liikumine on seotud töökutsete kaaslusega. Töökutsete kaaslus, mis põhjeneb uute teadmiste ja kvalifikatsioonide omandamisel tööliste poolt, kajastab tööliste kultuurilise taseme tõusu, vähendab tarvet kvalifitseeritud tööliskaadrite järele ja loob võimalusi tööaja paremaks kasutamiseks. Kombinatsioonide arv töökutsete kaasluse alal on väga suur. Masinpingil töötaja teeb ise väikeremonti. Lukksepp-remontija omandab elektrik-remontija, keevitaja jne. kvalifikatsiooni. Tööliste kultuurilise taseme tõus ja tööoskuse edasine tõstmine suurendavad abitööliste ettenihutamise võimalust põhitööliste rühmadesse; ühes sellega kasvab stahhaanovlike koolide arv ja tööliste arv, kes on haaratud nende koolide õppetegevusest.

Õppinud tundma sotsialistlike töövormide arengut, asub analüütik töötootlikkuse käsitlemisele.

Sotsialistlik majandus loob võimalused tootvate jõudude ennenägematuks arenemiseks.

Töötootlikkuse analüüs ei pea mitte ainult võimaldama töötootlikkuse dünaamika alal saavutatud taseme iseloomustamist, ta peab ühtlasi selgi-

tama töötootlikkuse kasvu sõltuvust muutustest töövarustumuse alal, töö paremast organiseerimisest, tööliste kõrgemast kultuurilisest tasemest jne.

Töötootlikkuse analüüsimisega on seotud töötasu muutumise uurimine. Töötasu sotsialistlikus ühiskonnas, olles määratud vastavalt töö kogusele ja mihusele, on kõrge töötootlikkuse eest peetava võitluse stimuleerimise vahendiks. Seepärast tuleb analüüsimise käigus uurida materjale, mis iseloomustavad ka töötasude süsteemi enda struktuuri, töötasu taset, töötasu suurenemist ja selle suurenemise ning töötootlikkuse alal saavutatud kasvu suhet (töötootlikkuse kasv peab ületama töötasude kasvu). Töötasude analüüs näitab, millisel määral töötasude süsteem teatavas ettevõttes virgutab töölisi võitlusele oma kvalifikatsiooni tõstmise eest.

Töö ja töötasu näitajate analüüsimisel (nagu ettevõtte kõigi teiste tegevusalade analüüsimisel) peab lähtuma meie maa iga arenemisjärgu majandustingimuste iseärasustest, neist majanduslikest ülesannetest, mis analüüsitavas ajajärgus esinevad põhimistena, mis avaldavad otsustavat mõju ettevõtte poolt saavutatud ühe või teise näitaja hindele. See nõue kerkib erilise selgusega esile töö ja töötasu näitajate analüüsimisel.

Kuni 1941. a-ni, mil saksa anastajad reetlikult tungisid meie kodumaale, oli siin tehtud rahulikku loovat tööd.

Töötajate materiaalsete ja kultuuriliste tarvete rahuldamise tase oli lakkamatult tõusmas, tööpäeva pikkus oli rangelt piiratud, peeti energilist võitlust ületunnitöö vastu, töötajad kasutasid neile võimaldatud puhkust. Töötasu tõsteti süstemaatiliselt, ta kasvu määras peamiselt töötootlikkuse kasv kõige eesrindlikuma ja täiuslikuma tehnika kasutamise alusel. Meenutagem sm. Stalini sõnu aruandes XVII parteikongressil: „Sotsialismi võib üles ehitada ainult ühiskonna tootmisjõudude tormilise, hoogsa kasvu alusel, saaduste ja kaupade külluse alusel, töörahva jõuka elu alusel, kultuuri tormilise tõusu alusel. Sest sotsialism, marksistlik sotsialism, ei tähenda isiklike vajaduste vähendamist, vaid nende igakülgset avardamist ja õitsengut, mitte nende vajaduste rahuldamise piiramist või sellest keeldumist, vaid kultuuriliselt arenenud töötavate inimeste kõigi vajaduste igakülgset ning täielikku rahuldamist“ [1]).

22. juunil 1941. a. algas saksa anastajate reetlik rünnak meie kodumaale. Kogu nõukogude rahvas asus oma kodumaad kaitsma: ühed, relvad käes, pidurdasid algul vaenlase edasitungi selleks, et seda hiljem seisma panna, vaenlane meie kodumaa piiridest minema kihutada ja hävitada ta sõjalised jõud ta omal maa-alal; teised kujundasid ümber oma töö, suunasid kõik oma pingutused rinde vajaduste rahuldamiseks ja pühen-

[1]) J. Stalin, Leninismi küsimusi, 10. väljaanne, lk. 586 (vene keeles).

dasid kogu oma jõu rindele vajaliku varustuse tootmisele. „Peame viibimata kogu oma töö ümber korraldama sõjaaja nõuete kohaselt, allutades kõik rinde huvidele ja vaenlase purustamise organiseerimise ülesandeile," ütles sm. Stalin oma raadiokõnes 3. juulil 1941. a.

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 26. juunist 1941. a. anti tööstus-, transpordi-, põllumajandus- ja kaubandusettevõtete direktoritele õigus määrata NSVL Rahvakomissaride Nõukogu loal sunduslikud ületunnitööd 1—3 tunnini päevas, muudeti ära korralised ja lisapuhkused (peale haigus-, rasedus- ja sünnituspuhkuste). 13. veebr. 1942. a. avaldati NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus töövõimelise linnaelanikkonna mobiliseerimise kohta sõja kestuseks tööstuslikule ja ehitustööle. On loomulik, et ka töö ja töötasu näitajaid pidi hindama ülalmainitud direktiivide täitmise seisukohalt. Oli muutunud tööpäevade arv aastas, oli muutunud tööaja pikkus, ja kui sõja eel võideldi ületunnitööde vastu, siis sõja ajal sotsialistliku riigi töötajad, täites oma kohust isamaa vastu, ei lahkunud tehasest sageli mitme vahetuse jooksul, täites tähtajalisi rindele määratud tellimusi. Töötajad loobusid puhkusest isegi sellistel päevadel nagu 1. mai. Riigikaitse rahvakomissari sm. Stalini poolt 1. mai 1942. a. pühitsemise päeval avaldatud käskkirjast loeme: „Sõda on vajutanud oma pitseri meie elu kõigile aladele. Ta on vajutanud oma pitseri ka tänasele päevale, 1. maile. Meie maa töörahvas, arvestades sõjaolukorda, loobus pidupäeva puhkusest — selleks, et veeta tänane päev pingelises töös meie kodumaa kaitseks. Elades ühtset elu meie rindevõitlejatega, muutsid nad 1. mai püha töö ja võitluse päevaks — selleks, et osutada rindele suurimat abi ja anda talle rohkem püsse, kuulipildujaid, suurtükke, miinipildujaid, tanke, lennukeid, laskemoona, leiba, liha, kala ja juurvilja" [2]).

Proportsionaalsed sõltuvused, mis kehtisid enne sõda niisuguste näitajate vahel nagu töötootlikkuse kasv ja töölise keskmine tasumäär olid Isamaasõja ajal muutunud. Enne Isamaasõja algust tõusis keskmine töötasu pidevalt; tõusu tempo võrdus umbkaudu töötootlikkuse poole tõusuga (sest töötootlikkus ei kasva mitte üksnes tööaja parema kasutamise tagajärjel, vaid ka töövarustumuse kasvu, seadistuse ja tehnoloogia täiustumise ja mitme muu põhjuse tõttu). Isamaasõja ajal polnud võimalik säilitada säärast vastastikust seost töötootlikkuse ja keskmise töötasu liikumise vahel. Seati sisse toiduainete ja paljude laiatarbekaupade normeerimine, sest põhiülesandeks oli maa kõigi võimalike ressursside kasu-

[2]) J. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, 4. väljaanne, RK „Poliitiline Kirjandus", Tallinn, 1945, lk. 41.

tamine rinde tarbeks. Selle tagajärjel tekkisid uued küsimused, mida tuli uurida töötasu analüüsimisel. Oli tarvis selgitada, millisele töötasu osale vastab varumismäär normikaupadega ja laiatarbekaupade fondiga, mis jaotati ettevõtteile. Oli tarvis uurida tööliste varustamise osakondade (TVO) tegevust ja kindlaks teha, kuidas mõjus nende töö ettevõtte kollektiivi varustamise parendamisele, kuidas jaotati täiendavad kaupade varud, kas varustati nendega esijoones tehase parimaid töölisi, kas nende ressursside osituse süsteem kui ka töötajate normitud kaupadega varumise eriviisid tagasid töötootlikkuse tõusu maksimaalset virgutust.

Isamaasõda lõppes saksa anastajate ja jaapani militaristide täieliku purustamisega. Veel enne Isamaasõja lõppu seletas Riigikaitse Komitee esimees sm. Stalin Moskva töötajate saadikute nõukogu, partei- ja ühiskondlike organisatsioonide pidulikul koosolekul novembris 1943. a.: „Läinud aasta oli murranguaastaks mitte ainult sõjategevuse käigus, vaid ka meie tagala töös. Meie ees ei seisnud enam säärased ülesanded, nagu käitiste evakueerimine itta ja tööstuse ümberkohandamine relvastuse tootmisele. Nõukogude riik omab nüüd korrastatud ja kiiresti kasvavat sõjamajandust. Niisiis võidi kõik rahva pingutused koondada toodangu tõstmisele ja relvastuse, eriti tankide, lennukite, suurtükkide ja iseliikuva kahurväe edasisele täiustamisele. Sel alal oleme saavutanud suurt edu. Punaarmee, tuginedes üldrahvalikule toetusele, sai lakkamatult sõjavarustust, paiskas vaenlase vastu miljoneid pomme, miine ja mürske ning viis lahingusse tuhandeid tanke ja lennukeid. Võib täiesti õigustatult öelda, et nõukogude inimeste ennastsalgav töö tagalas läheb ajalukku — kõrvuti Punaarmee sangarliku võitlusega — kui rahva enneolematu kangelastegu kodumaa kaitsel“ [3]).

Tööjõu näitajate uurimisel selle ajajärgu jooksul on analüütiku ülesandeks näidata, kuidas sel ajal töötas analüüsitava ettevõtte kollektiiv ja milline oli tema poolt tehtud panus vaenlase hävitamiseks.

Veel enne, kui lõppes sõda, otsekohe peale vaenlase poolt ajutiselt okupeeritud rajoonide vabastamist, algas seal hoogus töö, mis oli esijoones suunatud transpordi, kommunaalettevõtete, tööstuse, põllumajanduse, elamute ja üldse kõige selle taastamisele, mis on tarvilik inimeste normaalsete elutingimuste jaluleseadmiseks. Töövaimustus avaldus mitte üksnes töötootlikkuse tõusus. Töötajad aitasid isikliku tööga kaasa purustatud hoonete, sildade ja teede taastamisel. Töönäitajate analüüsimisel selle aja kohta peab analüütik selgitama, mida andis meie majandusele säärane

---

[3]) J. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, 4. väljaanne, RK „Poliitiline Kirjandus, Tallinn, 1945, lk. 98.

töötajate osavõtt majanduselu taastamisest sõja tõttu kannatada saanud rajoonides. Selle töötajate osavõtu oma linnade, oma raudteejaamade ja sadamate, oma tehaste ja elamute taastamisest kutsusid esile sotsialistliku korra jõud ja elulisus. Hinnates selle ajastu ettevõtete tööd, peab näitama ülesehitustöö kõiki külgi; peab näitama, mida tegi töötajate kollektiiv määratud tööajal, mida ta tegi vabatahtlike ületunnitööde korras ja mida ta tegi oma ettevõttes kohaliku linna elanikkonna ning teistes ettevõtetes töötajate tööjõu abiga. On tarvis, et elanikkonna tööjõuabi arvel võimaldatud saavutused kajastuksid eri näitajais, et nad ei kaoks ära summaarseis kokkuvõtteis ja keskmistes arvudes.

Peale sõja lõppu algas demobilisatsioon, mis haaras sõjaväelaste seda osa, keda võidi vabastada edasisest teenistusest Punaarmees. Lõppesid sunduslikud ületunnitööd ja 1. juulist 1945. a. peale hakkasid taas kehtima tööliste ja teenistujate korralised ja lisapuhkused. See loomulikult põhjustab tööjõu struktuuri muutumist (ettevõttesse tulevad tagasi kvalifitseeritud töölised, üldine kultuuriline tase on sõja kestel tublisti tõusnud), muutub tööaja fond iga töölise tööpäevade arvult (puhkuste taastamine) ja tööpäeva jooksul sooritatavate töötundide arvult (sunduslike ületundide kaotamine). Muutub töödeldavate toodete sortiment, muutub nende tootmise organisatsioon.

„Nüüd peame asuma rahvamajanduse tõstmise põhiülesande lahendamisele, et mõne aasta pärast tunduvalt ületada maa majandusliku arenemise sõjaeelset taset ja kindlustada kogu elanikkonna elutaseme tunduvat tõusu. Selles on partei ja valitsuse poolt hiljuti avaldatud otsuse mõte NSVL rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaani väljatöötamise kohta 1946.—1950. a. jaoks; sedasama taotleb ka vastav plaan raudteetranspordi taastamiseks ja arendamiseks. Meie rahvas tunneb hästi stalinlike viisaastakute jõudu, mis panid aluse meie riigi võimsusele ja tagasid meie võidu. Vajame rasketööstuse uut tõusu, et varuda riiki metallidega, kivisöega, naftaga, veduritega, vagunitega, traktoritega, põllutööriistadega, autodega, mitmesuguste laevadega, elektrijaamadega ja palju muuga. Maa- ja linnaelanikkond ootab laiatarbekaupade pakkumise tunduvat suurenemist kui ka parendust toiduainete varumise alal. Vajadus rahuldada kolhooside tarbeid ja põllumajanduse nõudmisi on kujunenud küpsemaks kui kunagi varem. Meie kultuurilised nõuded on suurenenud ja kujunenud hulga mitmekülgsemaks. Hetkekski ei tohi me unustada oma kohustusi tagada riigikaitse, Punaarmee ja Punalaevastiku vajadusi. Meil pole ega ole tulevikuski töötaolu. Meie riigis jätkub tööd kõigile, sest oleme töötajate riik. Peame enam mõtlema sellele, kuidas õigesti organiseerida tööd tööstuses, põllumajanduses, transpordi alal

ja kõigis oma asutistes, et nõukogude inimese töötootlikkus ja ta töö mihus annaksid parimaid tulemusi," ütles sm. Molotov oma aruandes Moskva nõukogu pidulikul koosolekul 6. novembril 1945. a. [4]).

Kõigi nende muutuste olemasolu kohustab analüütikut lähenema kogu ettevõtte töö ja eriti ka töö ja töötasu näitajate analüüsimisele uutest seisukohtadest. Uurides pärastsõjaaegseis oludes töötootlikkuse näitajaid ja võrreldes väljatöötust püsivhindades ühe töölise kohta, tuleb selgitada, kuidas on tööpäeva pikkuse muutumine mõjunud töötootlikkuse näitajaile. Võrreldes töölise keskmise palgateenistuse summat peale sõja lõppu ja sunduslike ületunnitööde kaotamist, tuleb eriti kindlaks teha suurus, mis iseloomustab tegeliku tööaja kestust. Säärased uued küsimused kerkivad analüüsis seoses muutustega meie majanduselus. Maa läheb üle sõjamajanduselt rahuaja majandusele. See periood annab ennast tunda ettevõtte töö igal alal ja eriti tööjõu ning töötasude näitajais.

Tõime need näpunäited selleks, et selgitada, kuidas analüütilised võtted peavad alati lähtuma analüüsitava ajajärgu majanduse iseärasustest, neid iseärasusi peegeldama ja näitama nende arenemist. Analüüsi võtteid ei saa käsitada, nagu oleksid need jäävalt fikseeritud. Analüüsi võtted, kasutatud näitajate sisu, nende arvutusmeetodid ja seoste leidmine, milles saadud näitajaid käsitletakse, peavad alati olema põhjendatud vastava ajajärgu majandusliku korra iseärasustega. Kui analüüsi meetodeid ei käsitata sellelt lähtekohalt, ei suudeta kunagi vajalikul määral kasutada ettevõtte töö analüüsimisel saadud teadmisi, kui analüüs on toimunud muutunud majanduslikus olukorras (s. o. ettevõtte töö analüüsimisel üleminekul sõjaolukorda või, nagu see toimub praegusel ajal, majandusliku korra rekonstrueerimisel rahuaja tööle asumise tingimustes).

Peale tööjõu ja töötasu näitajate analüüsimise esineb väga olulisena küsimuste uurimine, mis iseloomustavad tööliste kultuurilis-eluolulise teenindamise taset ja mihust. Varumine elamispinnaga, lõunate mihus sööklates, saunade, pesumajade, klubide ja kultuurilise ajaviite organiseerimise töö — see kõik avaldab tugevat mõju tööliste töötootlikkusele.

Ülalöeldu näitab, kuivõrd mitmekesine on analüüsi programm ettevõtte töö sellel alal. Märgime ära, et perioodilises (aasta-) aruandluses leidub suurem hulk näitajaid tööjõu, kaadrite ja töötasu alalt kui näiteks küsimuste kohta, mis iseloomustavad laomajandust, ettevõtte varumist materjalidega jne.

---

[4]) Ajakiri „Plaanimajandus" nr. 6, 1945, lk. 14—15 (vene keeles).

§ 23. Tööjõu koosseisu, töötootlikkust ja töötasu iseloomustavate aruandetabelite sisu.

Ettevõtte jooksev aruandlus valgustab peamiselt tööjõu arvu ja koosseisu küsimusi. Aastaaruandes on andmed töö, kaadrite, nende ettevalmistuse, töötasu jne. kohta märksa täielikumad. Teatmed, mis iseloomustavad ettevõtte tööd käesolevas peatükis analüüsitaval alal, on koondatud vormidesse 2 (lõik III, siht-finantseerimise ja erifondide liikumine), 3-d (aruanne lasteaia ülalpidamise kohta), 4-k (aruanne kaadrite ettevalmistuse kohta), 9 (plaani täitmine tööjõu alal), 19 (aruanne elamu- ja kommunaalmajanduse alalt). (Vormide numeratsioon on toodud tööstusettevõtete põhitegevuse aastaaruande koostise põhjal 1945. a. kohta.) Juba vormide nummerdus näitab, et andmed tööliskaadrite liikumisest, nende ettevalmistuse korraldamisest, kultuurilis-eluolulistest tingimustest, töötasust ja töötootlikkusest asetsevad mitmes eri kohas.

Nende aastaaruandele lisatud vormide sisu on järgmine.

Vormis 2, lõikes III „Siht-finantseerimise ja erifondide liikumine" on toodud andmed erifondide kujundamisest ja kulutamisest. Eraldi on esitatud andmed direktorifondi liikumise kohta[5]).

Vormis 9 „Plaani täitmine tööjõu alal" toodud andmed tööliste töötasu fondi kohta on esitatud 13 kirjes, insener-tehnilise personaali töötasu jaguneb 3 kirjeks.

Vormis 9 on andmed kulutuste kohta töötasu üldise fondi alal, töötasude keskmised aastasummad, jagatud tööliste, insener-tehniliste töötajate, teenistujate ja noorema teenindava personaali ning õpilaste töötasudeks. Neist andmeist ei jätku veel tööliste eri rühmade töötasu suuruse selgitamiseks. Selles vormis ei avaldu töötasu muutused, mis on tööliste kvalifikatsiooni muutumise ja iga töölisrühma töötasu suurenemise tulemus.

Vormis 3-d „Aruanne lasteaia ülalpidamise kohta" on toodud andmed assigneeringuist ja lasteaedade teistest tuludest, kuludest ja vahendite üleminevatest jääkidest ning plaani täitmisest laste kontingendi järgi. Andmed vahendite üleminevatest jääkidest pole eriti väärtuslikud ja need näitajad pole põhjapaneva tähtsusega otsuse kujundamisel ettevõtte töö kohta. Aruandluse piiramise puhul oleks võimalik neid kokku suruda, eeldades, et selle ala jälgimine võib toimuda ettevõttes eneses. Oskus

---

[5]) Andmed direktorifondi summade liikumisest esitavad need ettevõtted, kellele selle fondi moodustamine on lubatud.

eraldada põhilist mittetähtsast on ettevõtte töö analüüsimisel väga oluline.

Vormis 4-k „Aruanne kulutustest masskaadrite ettevalmistuseks" on detailiseeritud andmed väljaõppel oleva kontingendi liikumise kohta. Selles vormis toodud andmete põhjal võib kindlaks teha kulud ühe õppuse lõpetanud õppija kohta, jagades üldise kulusumma õppuse lõpetanud isikute arvuga.

Vormis 19 „Aruanne elamu- ja kommunaalmajanduse kohta" leiduvad andmed kulutustest kommunaalmajandusele.

Vormis 19 on toodud andmed ettevõtte töötajaile kasutada antud elamupinnast, elamumajanduse kuludest ja tuludest ning näitajad, mis tähistavad kommunaalsete teenuste mahtu (veevärgi, kanalisatsiooni, saunade ja pesuköökide tegevust).

§ 24. Kaadrite komplekteerimise ja ettevalmistuse analüüs.

Kaadrite komplekteerimise iseärasuseks sotsialistlikes ettevõtteis on tööjõu plaanikohane organiseeritud taastootmine; tema ettevalmistus teostub laialdase tootmis-tehnilise väljaõppe abil.

Kuni viimase ajani olid tööjõu ettevalmistuse põhivormiks vabrikute ja tehaste õpilaskoolid. Kuid sotsialistliku ülesehitustöö käesoleva järgu iseärasused, meie majanduse kõigile lülidele esitatavate nõuete tugevdamine ja töö- ning tootmisdistsipliini otsustav kindlustamine põhjustasid sügavaid muutusi tööjõu ettevalmistuse ja organiseeritud osituse alal.

2. oktoobril 1940. a. kirjutati alla NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus „NSVL riiklikest tööjõureservidest" ja avaldati sellega seotud NSVL RKN määrused 2. oktoobrist 1940. a. „Tööjõureservide Peavalitsuse (nüüd Ministeerium) moodustamisest NSVL RKN juures" ja „Linnaning kolhooside noorsoo kutsumisest tööstus-, raudtee- ja vabriku-tehasekoolidesse". Need sotsialistliku riigi seadused määratlevad selgesti kvalifitseeritud tööjõu plaanikohase ettevalmistuse uue korra. Et oleks võimalik õigesti ositada olemasolevaid inseneride, teenistujate ja kvalifitseeritud tööliste kaadreid, on NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 19. oktoobrist 1940. a. „Inseneride, tehnikute, meistrite, teenistujate ja kvalifitseeritud tööliste kohusliku üleviimise korrast ühtedest ettevõtetest ja asutistest teistesse" NSV Liidu minisritele antud õigus „üle viia sundkorras insenere, konstruktoreid, tehnikuid, meistreid, joonestajaid, raamatupidajaid, ökonomiste, arvestus-finants- ja plaani alal töötajaid, samuti ka kvalifitseeritud töölisi, alates kuuendast järgust ülespoole,

ühtedest ettevõtetest ja asutistest teistesse, hoolimata ettevõtete ja asutiste territoriaalsest asukohast" (seadlus 19. oktoobrist 1940. a.).

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadluses 26. juunist 1940. a. „Kaheksatunnilisele tööpäevale ja seitsmepäevalisele töönädalale ülemineku ning ettevõtteist ja asutistest tööliste ja teenistujate omavolilise lahkumise ärakeelamise kohta" on öeldud §-s 5: „Määrata, et töölised ja teenistujad, kes on omavoliliselt lahkunud riiklikest, kooperatiivseist ja ühiskondlikest ettevõtteist või asutistest, antakse kohtu alla ja mõistetakse rahvakohtu otsusega vangimajja 2 kuust kuni 4 kuuni."

Isikuid, kes on süüdi ministri käsu mittetäitmises kohusliku üleviimise kohta teistesse ettevõtetesse, käsitatakse ettevõttest omavoliliselt lahkunuina ja antakse kohtu kätte NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 26. juuni 1940. a. seadluse § 5 kohaselt.

Kõigi nende abinõude kogum sisaldab eneses tööjõu plaanikohase taastootmise ja olemasolevate kvalifitseeritud kaadrite plaanikohase osituse programmi. Need seadlused on võimsaks aluseks töödistsipliini otsustavale tugevdamisele, tööjõu voolavuse likvideerimisele ja sellega ka töötootlikkuse edasisele tõusule.

Need seadlused asetavad kvalifitseeritud tööliskaadrite ettevalmistuse ja organiseerimise küsimuse uuele alusele.

Ajakirja „Bolševik" juhtkirjas (nr. 18, 1940) juhitakse tähelepanu sellele, et „meie maal, kus valitseb tootmisvahendite sotsialistlik omandus, kus põhilised fondid kuuluvad riigile, s. o. kogu rahvale, ei või ühe või teise kodaniku töö olla ta eraasjaks, vaid peab alati esinema ühiskondliku töö osisena. Riigil on õigus tööjõudu jaotada oma äranägemise järgi, teda suunata sinna, kus ta on kõige vajalikum, suunata neisse majandusharudesse, milledest sõltub kogu meie majanduselu edukas arenemine. Ei või suhtuda ükskõikselt sellesse, et niisugused tegurid, nagu töötaolu puudumine, töötajate heaolu tõus — need sotsialismi suursaavutused — paneksid piiri sotsialistliku majanduse edasisele arenemisele, sest selle majanduse võimsusest sõltuvad nõukogude korra saatus, rahva heaolu ning riigikaitse. Meie maa riigivõim peab k õ r v a l d a m a kõik takistused sellelt teelt" [6]).

Meie näeme, missugusele põhimõttelisele kõrgusele on meie riigis tõstetud töötajate kaadrite ettevalmistus ja jaotus ning milliste majandusliku analüüsi lööküsimustena esinevad tööjõu komplekteerimise, tema kutselise ettevalmistuse analüüsi ja allpool käsitletud töötootlikkuse, töödistsipliini jms. küsimused. Analüüsimise käigus tuleb purgivalt iseloo-

[6]) Ajakiri „Bolševik" nr. 18, 1940, lk. 6 (vene keeles).

mustada kõiki abinõusid, mis on ettevõtte poolt tarvitusele võetud oma tööala parendamiseks, tuleb selgitada, kuidas ettevõttes täideti sotsialistliku riigi seadusi, mis nõuavad raudset distsipliini ja tööpäeva kõigi 480 minuti tootlikku kasutamist.

Analüüsimise käigus selgitatakse, kas ettevõtte üksikud erialad ei kannatanud kvalifitseeritud kaadrite puudumise all. Pärast seda minnakse üle andmete läbivaatamisele, mis iseloomustavad tööjõu komplekteerimise korda ja näitavad, millised abinõud võeti ettevõttes tarvitusele, et saada vajalikku tööjõudu organiseeritud teel. Kuni selle hetkeni, mil ettevõttesse saabuvad uued ettevalmistatud tööliste kaadrid, värbab ta tööjõudu ja leiab võimalusi teistes ettevõtetes leiduvate tööreservide kasutamiseks. Tuleb selgitada, millised abinõud võttis ettevõte tarvitusele tööjõu organiseeritud värbamiseks, millised on selle töö tulemused ja kui suur on uute tööliste tehase asukohta transportimise kulu. Mõnedes tööstusharudes, peamiselt seal, kus tehakse hooajatööd, eraldatakse tööjõu organiseeritud värbamise kulude arvestus eri kirjesse, mis hõlbustab analüüsi.

Peale tööjõu komplekteerimise küsimuse selgitamist asutakse töölis-kaadrite ja üksikute teenistujate liikide (kalkulaatorid, toodangu arvestajad, töötasu arvutajad jne.) ettevalmistuse ja kvalifikatsiooni tõstmise uurimisele.

Nende näitajate analüüs toimub järgmiselt:

a) Kõigepealt selgitatakse õppijate arvu osatähtsus ettevõttes leiduvate vastava eriala kõigi töötajate suhtes. Seejuures on tarvis arvestada järeldusi, mis on saadud komplekteerimise korra tundmaõppimisel. Uuringu tulemusena tehakse kindlaks, millises seisukorras on nende töölisliikide ettevalmistus, keda tehas eriti vajab, ja selgitatakse, kui laialt on õppetegevusest haaratud töötajate rühmad, kelledest sõltub ettevõtte töö kordaminek. Analüüsimisel kasutatakse mitte üksnes aruandeaasta, vaid ka eelmiste aastate andmeid tootmisväljaõppe organiseerimise kohta, et selgitada, kuivõrd plaanikindlalt on ettevõtte töötajate kogu kollektiiv õppetegevusest haaratud.

b) Saanud kogusliku iseloomustuse ettevõtte tööst masskaadrite ettevalmistuse alal, minnakse üle ettevalmistuse omaduste uurimisele, kasutades selleks mitte üksnes õpetajate hindeid, vaid ka neid muutusi õppija tootlikus töös, mis esinevad ettevalmistuse tulemusena. Kui ettevõtte juures on töötanud stahhaanovlaste kursused, tuleb kontrollida, kuivõrd on tõusnud stahhaanovlaste arv ja kui suurel määral on kasvanud nende töötootlikkus. Kui on tegutsenud tehnilise miinimumi kursused ja rida töölisi, brigadiire ja meistreid on sooritanud tehnilise miinimumi katsed, tuleb

kindlaks teha, kuidas see on parendanud nende tööd, tõstnud toodangu mihust („ülihea" ja „hea" hindega toodangu andmine, esimeste sortide väljalase, täpsusklassi tõstmine), kuidas on vähenenud praak, paranenud masinpingi korrashoid (jooksvaist remontidest tingitud tööseisakute lühenemine), kuidas on vähenenud tööriistade kulumine ja rikkumine jms.

Nii saavutati näit. Koltšugini tehases 1939. a. lõpul üksikute tööliste poolt pärast stahhaanovlaste koolide lõpetamist järgmised tulemused.

Väljatöötuse normide täitmise näitajad peale valajate kooli lõpetamist:

	Enne kooli %-des	Pärast kooli %-des	
Sakov	85,5	113	122
Kirillov	104	118	132
Vlassov	112	120	135

Väljatöötuse normide täitmise näitajad peale toruvenitajate kooli lõpetamist:

	Enne kooli %-des	Pärast kooli %-des
Platonova	105	119
Savinova	107	123
Ivanova	99	115

On kohe märgata, et stahhaanovlaste kooli lõpetamine avaldas järsku mõju töötootlikkusele, põhjustades normide tunduvat ületamist. On selge, et käesoleval juhul on õppuse tulemused tootmisnäitajaid oluliselt parendanud.

Kaadrite ettevalmistuse kulusid analüüsitakse sageli ainult väljaõppest haaratud isikute loenduse ja ettevalmistuseks määratud vahendite kulutamise kindlakstegemise teel. Ei saa hinnata kaadrite ettevalmistuse töö edukust ainult kulutatud rahasummade põhjal. Tähtis on selgitada nende kulude arvel saavutatud tulemust.

Peale näitajate, mis kajastavad ettevõtte töö edukust olemasolevate kaadrite kvalifikatsiooni tõstmise alal, on analüüsimise käigus vajalik jälgida ka väljaõppe viljana toimunud muutusi tööliste koostises nende kvalifikatsioonilt ning tootmisõppuse edukalt sooritanud tööliste töötasu kasvu. Aruandevormid ei sisalda selle selgitamiseks vajalikke andmeid, kui aga analüüs teostub vahetult ettevõttes eneses, võib analüütik kasu-

tada töölisarvu statistilise arvestuse andmeid ja kõrvutada iga eriala tööliste keskmist kaalutud tariifilist kategooriat enne ja pärast õppust.

§ 25. Tööaja kasutamise analüüs.

Andmed, mis on vajalikud tööaja kasutamise analüüsiks (inimpäevade ja inimtundide arv), saadakse peamiselt statistilise arvestuse andmete alusel. Raamatupidamine kui hinna arvestus fikseerib esijoones tööjõu tasumiseks tehtud kulutused.

Aastaaruandes leiduvad vajalikud andmed aruandevormis 9 „Plaani täitmine tööjõu alal". Kuid tööaja kasutamise detailset analüüsi ei saa teostada ainult nende andmete alusel; seda võib teostada vaid jooksva arvestuse andmete kasutamisel, kusjuures üksikud küsimused võivad nõuda koguni erivaatluste korraldamist.

Üks tähtsamaid tööaja kasutamise analüüsi küsimusi on vahetuste arvu analüüs, mille kestel ettevõte töötab. NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 26. juunist 1940. a. üleminekust kaheksatunnisele tööpäevale ja seitsmepäevasele töönädalale näeb ette suure ettevõtete hulga üleviimist kolmelt vahetuselt kahe vahetusega tööle. „26. juuni seadlusest järelduvate organisatoorilis-tehniliste abinõude ahelas omab üht esimestest kohtadest üleminek kolmelt vahetuselt kahe vahetusega tööle," on öeldud ajalehe „Izvestija" juhtkirjas 29. augustist 1940. a.

Kolmanda vahetuse töö osutus ettevõtteis sageli vähem tootlikuks kui kahes esimeses vahetuses. Paljudel juhtudel lõpetati kolmanda vahetuse ajal kõiksuguseid pooleli jäänud töid, kusjuures töötati vähema tööliste arvuga ja seadistuse kasutusmäär oli madalam kui päevaste vahetuste ajal; see kõik põhjustas toodangu omahinna tõusu.

Paljude ettevõtete üleminek kahe vahetusega töötamisele näitas tegelikult, kuivõrd otstarbekohane oli see uuendus. Tehase „Stankonormal" kinnitusnormaalide põhitsehh viidi juuni lõpul 1940. a. kolmelt vahetuselt kahele vahetusele. See võimaldas toota juulikuu esimese dekaadi jooksul (s. o. peale tsehhi üleviimist kahe vahetusega töökorrale) selles tsehhis normaale 497 tuh. tk., kuna juunikuu esimese dekaadi jooksul (s. o. kolme vahetuse puhul) toodeti neid vaid 476 tuh. tk. Augusti esimese dekaadi jooksul tõusis normaalide toodang 529 tuh. tükile. Leningradi kummivabrik „Krasnõi Treugolnik" säästis pärast üleviimist kahe vahetusega töötamisele 10 000 kWh elektrienergiat ja 250 tuh. rbl., mis tasuti kolmanda vahetuse töölistele, meistritele ja juhtivale personaalile. Mis puutub toodangusse, siis osutus see kahe vahetusega töötamisel 12 tuh.

paari kummijalatsite võrra päevas suuremaks, kui oli olnud kolme vahetuse puhul.

Analüüsides kahele vahetusele ülemineku tulemusi, peab selgitama, kuidas on muutunud väljatöötatava toodangu maht, mitu töölist ja teenistujat on selle uuenduse läbi vabanenud, kuidas on tõusnud töötootlikkus ja kui suur on tehase poolt saavutatud sääst.

Pärast seda analüüsitakse ajafondi kasutamist.

Üldise ajafondi (kalendrifondi) võib üldse jagada järgmisteks osisteks: a) maksimaalselt mõeldav aeg aruandeperioodi jooksul ja b) maksimaalselt mõeldav tööaeg aruandeperioodi jooksul.

Esimene neist näitajaist peegeldab aasta või kuu üldist päevade arvu, teine — seda maksimaalset päevade arvu, mille kestel nõukogude seaduste järgi töötaja on kohustatud töötama, s. o. tööpäevade arv miinus puhkepäevad, pühad ja korraline puhkus.

Analüüs koondub maksimaalselt mõeldava tööaja fondi kasutamisele. Seejuures tuleb analüüsi ennast jagada täiepäevaliste tööle mitteilmumiste analüüsiks ja tööaja kasutamise analüüsiks tööpäeva jooksul.

Samas NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadluses „Kaheksatunnilisele tööpäevale ja seitsmepäevalisele töönädalale ülemineku ning ettevõtteist ja asutistest tööliste ja teenistujate omavolilise lahkumise ärakeelamise kohta" 26. juunist 1940. a. on näidatud juhud, millal töölist või teenistujat võib vallandada; nende omavoliline lahkumine töölt on keelatud ja seoses sellega antakse töölised ning teenistujad tööluusi eest kohtu alla, kuna kohuslik vallandamine ilma mõjuvate põhjusteta tööluusi eest on ära muudetud.

Seadluse §-s 4 on öeldud: „Määrata, et ettevõtte direktor ja asutise ülem on õigustatud ja kohustatud lubama töölise ja teenija lahkumist ettevõttest või asutisest järgmistel juhtudel:

a) kui tööline, naistööline või teenija arstliku tööekspertiisi komisjoni otsuse kohaselt ei saa haiguse või invaliidsuse tõttu endist tööd jätkata ja administratsioon ei saa talle võimaldada teist sobivat tööd samas ettevõttes või asutises või kui pensionär, kellele on määratud vanaduspension, soovib töölt lahkuda;

b) kui tööline, naistööline või teenija peab lõpetama töö seoses tema astumisega kõrgema või keskastme eriõppeasutisse."

Majandusliku töö analüüsimise käigus tuleb kindlaks teha, kas pole olnud juhtusid, kus omavoliliselt töölt lahkunud isikuid on varjatud; kui on olnud niisuguseid, tuleb üles tõsta süüdlaste vastutusele võtmise küsimus.

Tabel 17.

Tööjõu ajalise kasutamise näitajate süsteem (täiepäevased näitajad).

(Analüütiline näitetabel 1000 töötaja aja kasutamise kohta. Kasutatud arvud on meelevaldsed.)

Näitajad	Inimeste arv (nimestiku järgi)	Kalendripäevade koguarv	Puhkepäevad (ilma tööpuhkuseta)	Maksimaalselt võimalike tööpäevade arv				Mitteilmumise põhjused (üldarvestus on esitatud lahtris 7)					
				Tegelikult töötatud tööpäevade arv	Täiepäevased tööseisakud	Tööle mitteilmumine	Kokku (3—4)	Riiklike kohustuste täitmine	Haigused	Sünnitus	Mitteilmumine muudel kaaluvatel põhjustel	Mitteilmumine ilma kaaluva põhjuseta	Tööpuhkused
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Absoluutsed suurused (inimeste ja inimpäevade arv)	1 000	30 000	5 000	22 125	40	2 835	25 000	15	260	150	10	—	2 400
Tööaja kasutamise näitajad:													
a) absoluutsetes andmetes 1 töölise kohta	1	30	5	22 125	0,04	2 835	25,0	0,015	0,26	0,15	0,01	—	2,4
b) tööajafondi struktuur tervikuna . .	—	—	—	88,5	0,3	11,2	100%	—	—	—	—	—	—
c) mitteilmumiste jagunemine põhjuste järgi	—	—	—	—	—	100%	—	0,5	9,2	5,3	0,3	—	84,7
d) puhkeaja osatähtsus tööaja suhtes	—	—	20%	—	—	—	100%	—	—	—	—	—	9,6%

On võimalik koostada huvitavaid tööaja kasutamise näitajate analüütilisi tabeleid, kui koondada ühte sünteetilisse tabelisse põhinäitajad, mis iseloomustavad tööpäevade koguarvu kasutamist. Toome säärase tabeli näite (tabel 17, lk. 119) [7]).

Arutleme selle tabeli sisu. Kõigepealt kajastub tabelis tööaja maksimaalne kalendrifond. Tööloleku aeg on jagatud töötatud päevadeks ja täiepäevalisteks tööseisakuteks; tööle mitteilmumised on liigitatud põhjuste järgi. Rõhtridades (aluses) on toodud tööaja kasutamise koefitsiendid.

Kui näitajad, mis kajastavad kalendriaja struktuuri, on arvutatud maksimaalselt võimaliku kalendriaja fondi suhtes, siis esineb puhkuseks määratud aja osatähtsus palju vähem märgatavalt.

Nii näit. koostati ühe klaasitehase töö analüüsimisel järgmine analüütiline tabel.

Tabel 18.

Ühte klaasitehasesse tööle ilmumise ja mitteilmumise tabel (koostatud 1937. a. kohta).

Jrk.-nr.		Arv	%-des
1	Kokku ilmumisi ja mitteilmumisi (kalendrifond inimpäevades)	611 665	100
2	Ilmumiste päevade arv	422 683	69,1
3	Mitteilmumiste päevade arv	188 982	30,9
	Mitteilmumised põhjuste järgi		
1	Järjekordsed ja lisa-tööpuhkused	30 752	5,02
2	Sünnituspuhkused	12 630	2,07
3	Mitteilmumised haiguse tõttu	23 540	3,85
4	Mitteilmumised mõjuvatel põhjustel	6 706	1,1
5	Mitteilmumised ilma mõjuva põhjuseta	374	0,01
6	Erilised puhkepäevad ja pühad	114 980	18,8

Otsekohe puutub silma mitteilmumiste arv, mis võrdub 30,9%, kuna seaduslik puhkeaeg moodustab 23,82%, s. o. suurema osa mitteilmumistest. Meie peaksime õigemaks arvutada näitajad, mis iseloomustavad tööaja kasutamist maksimaalselt võimaliku tööaja, aga mitte kalendriaja suhtes.

Asume tööaja kasutuse analüüsimisele tööpäeva jooksul. Tööpäeva struktuuri võib üldiselt liigendada järgnevateks osisteks: a) töötatud aeg, b) tööseisakute aeg.

---

[7]) Neid küsimusi on huvitavalt arutlenud V. Glen. Vt. tema tööd „Töö arvestuse küsimusi tööstuses“ (1934. a. väljaanne, lk. 18, 19). Vt. ka tööaja näitlikku bilanssi D. V. Savinski raamatus „Tööstusstatistika kursus“, Gosplanizdat, 1939. a. väljaanne, lk. 114 (mõlemad raamatud vene keeles).

Töötatud aja kestus jaguneb tööaja normaalse kestuse suhtes: a) normaaltööajaks, b) ületunnitööajaks.

Töötatud aja kasutamise struktuur on eri tööstusharudes järgmine:

a) ettevalmistusaeg (materjalide ja tööülesande saamine, seadistuse kohandamine ja töödeldavate esemete asetamine tööpaigale);

b) tööaeg sõna otseses mõttes (töötlemisele kuluv aeg);

c) aeg, mis kulub töö kontrollimiseks, mõõtmiseks, järelevaatamiseks jms.

d) lõpetusaeg (toodangu äraandmine ja sellega seotud operatsioonid).

Tööaja struktuurile avaldavad tugevat mõju mitmesugustes tööstusharudes teostatavate tehnoloogiliste protsesside iseärasused. Kui töötatakse masinpinkidel, saame tööaja koostusosade ühe rühmituse; kui tööline teenindab aparaate, ahje jms., on see sootuks teine.

Tööaja arvestuses käsitletakse süstemaatiliselt vaid normaal- ja ületunnitööaja kulu, sest see jaotus selgitab vahet töötasu maksmise alal. Andmed, mis on vajalikud tööaja analüüsimiseks ülaltähendatud kululiikide järgi, saadakse tööaja fotografeerimise teel, mis teostatakse tehnilise normimise meetodite abil. Tööaja fotografeeringud näitavad tööaja kadusid seal, kus need esinevad, ja lubavad tugevdada nende vastu peetavat võitlust.

Töötatud aja dokumentatsioon tundides (ja mitte üksnes täispäevades) on äärmiselt tarvilik kui alus töötatud tundide arvestamisel. Andmed tööaja kadude kohta ühes vahetuses tähistavad suurust, mille põhjal võib otsustada tööaja ebamajanduslikkude kadude esinemise üle. Peab tähendama, et tööseisakuid, mis ei teki tööliste süü läbi, dokumenteeritakse küllaldaselt hästi, sest ilma säärase dokumentatsioonita ei arvataks neid tasu alla. Kuid neid tööpäeva jooksul esinevaid tööaja kadusid, mis toimusid tööliste süü läbi, dokumenteeriti kuni viimase ajani õige halvasti, mis on mõistagi täiesti lubamatu, sest see varjab töödistsipliini rikkumist.

Tabelis 19 on esitatud näitajad, mis iseloomustavad ühe vahetusega tööaja kasutamist. Selles tabelis leidub teatmeid töötatud inimtundidest (normaalsel ja ületunniajal) ja tööseisakute tunniarvust, samuti on arvutatud tööaja kasutamise koefitsiendid.

Mainitud tabeli sisu analüüsimisel tekib vajadus kindlaks teha tööalad, kus toimus ületunnitöö, ja selgitada selle põhjused. On vaja selgusele jõuda, kas ületunnitöö polnud tingitud tööseisakuist.

Tööseisakute ja teiste tööpäeva jooksul esinevate tööaja kadude analüüsi küsimused on seotud jooksva arvestusega. Tööseisakuist tingitud kaotused eraldatakse raamatupidamises eri kirjeks ja fikseeritakse rahas. Oleks hea, kui nende kaotuste arvestust ei peetaks üksnes üldise rahalise

Tabel 19.

Tööjõu ajalise kasutamise näitajate süsteem.

Vahetusaegse tööaja kasutamise analüüs.

(Analüütiline näitetabel 1000 töölise kohta.)

Näitajad	Tööliste arv nimestiku järgi	Töötamisele kuuluv inimtundide arv	Tegelikud andmed			Tööseisakute jagunemine põhjuste järgi					Muud põhjused
			Töötatud aeg kokku	Sellest		Arvestatud tööseisakud inimtundides	Energia mitteandmine	Materjalide puudumine	Tööriistade puudumine	Juhendite puudumine	
				normaalajal	ületunnitööl						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Absoluutsed andmed:											
a) kogu tööliste arvu kohta kuus	1 000	200 000	205 000	198 000	7 000	3 000	2 200	200	150	350	100
b) ühe töölise kohta . .	1	200	205	198	7	3	2,2	0,2	0,15	0,35	0,1
Suhtelised näitajad:											
a) tööaja struktuur . .	—	100%	102,5	99,0	3,5	1,5	—	—	—	—	—
b) vahetusaegsete tööseisakute struktuur	—	—	—	—	—	100%	73,4	6,7	4,9	11,7	3,3

kulu summana (tööseisakud, mis ei toimu tööliste süü läbi, tasutakse 50% suuruses; tööseisakuid, mis toimuvad tööliste süü läbi, ei tasuta, ja need ei kajastu raamatupidamises), vaid liigendatuna põhjuste järgi, millest tööseisakud olid tingitud. Peale selle oleks õige seda arvestust pidada mitte ainult rahalises väljendis, vaid arvestada ka kaduma läinud töötundide arv. Säärasel juhul oleks arvestuses eneses saavutatud võimalus statistilise arvestuse ja raamatupidamise andmete läbitöötamisel saadud näitajate vastastikuseks kontrolliks.

§ 26. Kultuurilis-eluoluliste tingimuste, tööjõu käibe ja koosseisu muutumise analüüs.

Töötajate kultuurilis-eluolulise teeninduse analüüsi küsimusi pole seni küllaldaselt läbi töötatud. Ettevõtte aruandlusse lülitatud teatmed ei valgusta nõutava üksikasjalisusega kultuurilis-eluolulise teeninduse kõiki liike. Seletuskirjades aastaaruannete juurde on see külg ettevõtte tegevusest sageli liiga nõrgalt valgustatud. Seejuures on ettevõtte töö sel alal väga oluline. Sotsialistlikus ühiskonnas on töötajaile loodud säärased tingimused, mille juures töötaja isiksus areneb igakülgselt.

Analüüsimise käigus tuleb meie elu seda külge selgesti näidata; kui aga ettevõtte töös on sel alal puudusi, on tarvis need täielikult paljastada ja seepeale kiiresti kõrvaldada.

Milliseid küsimusi peab sel alal selgitama? Siin tuleb esijoones analüüsida ettevõtte töötajate elamu-kommunaalset teenindust. Ettevõtte aastaaruanne sisaldab rea teatmeid (vorm 19), mis iseloomustavad ettevõtte töötajate varumist elamispinnaga, kuid need teatmed haaravad ainult neid isikuid, kes kasutavad ettevõttele kuuluvat elamispinda. Ettevõtte töö detailsel analüüsimisel peaksime tarvilikuks laiendada selle küsimuse uurimist, võrreldes aastaaruandesse võetud andmete kogumiga. Oleks näiteks vaja analüüsida isikute koosnevust, kes kasutavad ettevõtte elamispinda, ja teha kindlaks, kas on eelistatult rahuldatud stahhaanovlaste, paremate lööktööliste ja teiste ettevõtte töötajate tarbeid, kes ettevõttes on hulga aastaid ausalt ja kohusetundlikult töötanud.

Paljud ettevõtted soodustavad tööliste individuaalset ehitustegevust ja saavad selleks otstarbeks pangalt pikaajalisi krediite. Analüüsides ettevõtte töötajate varumist elamispinnaga, peab selgitama ka asja seda külge, näidates, kuidas haarab selline ehitustegevus tööliskaadreid.

Samas aruandetabelis on toodud andmed, mis iseloomustavad elamumajanduse rentaablust. Meie neid ei puuduta, sest siinkohal käsitletakse

elamumajandust seoses ettevõttes esinevate kultuurilis-eluoluliste tingimuste uurimisega ja ettevõtte vastava tegevusega.

Selles tabelis on toodud andmed ka kommunaalmajanduse järgmiste alade kohta: a) veevärk, b) kanalisatsioon, c) saunad, d) pesumajad. Töö neil teenindusaladel saab oma iseloomustuse aruandes. Mis puutub ühiskondlikusse toitlustamisesse ja kultuurilisesse teenindusesse, siis pole aastaaruandes nende kohta üldse andmeid. Kuni tänapäevani lülitatakse nii aastaaruandesse kui ka jooksvasse aruandlusse vaid andmed, mis otseselt iseloomustavad ettevõtte ja ta eriosade tööd t e m a l e k u u l u v a t e vahendite kasutamisel. Et ühiskondlikku toitlustamist korraldavad enamalt jaolt iseseisvad majanduslikud organisatsioonid ja kultuurilist teenindust teostavad ametiühingud, siis jäävad ettevõtte töö analüüsimisel vastavad sotsiaal-kultuurilise teeninduse näitajad väljapoole analüütiku vaatepiiri, seda enam, et ettevõtte arvestusaparaadi käsutuses pole küllaldasi andmeid. Sama lugu on ka kindlustus-abiraha summadega, kuivõrd need tasutakse sotsiaalkindlustuse vahendite arvel. Ettevõtte töö analüüsimise käigus peab iseloomustama ka kõiki neid momente.

Tööjõu käibe näitaja iseloomustab tööjõu liikumist ettevõttes. Aruandeandmed, mis iseloomustavad tööjõu arvu ja liikumist, tuuakse vabriku tähtajalises kuuaruandes.

Teatmed tööjõu käibe kohta on tähtajalises aruandes esitatud üldisel kujul. Seejuures aga peame märkima, et tööjõu käibe struktuur ja viimast põhjustanud tingimused on väga mitmekesised. Analüüsimise protsessis on soovitatav seda käibe näitajat liigendada vähemalt kolme rühma.

Esimesse rühma tuleks märkida käive, mille põhjuseks on a) tööliste edutamine juhtivatele kohtadele, b) kutsumine Punaarmeesse, komandeeringud õppustele jne. Teise rühma tuleb võtta käive, mis on tingitud pensionile minekust seoses vanusepiiriga, surnud tööliste asendusest jne. Kolmanda rühma moodustavad nähtused, mida võib kokku võtta üldnimetuse all: võitlus sotsiaalselt eitavate nähtustega, tööluusijate kohtu alla andmine, töödistsipliini rikkujate kõrvaldamine jne. Sellest näeme, kui mitmekesised on tööliste käivet mõjustavad põhjused. Põhjuste arutlust, millest on tingitud tööliste ja teenistujate käive, võib teostada veel üksikasjalisemalt, aga jätkub toodudki andmeist, et näidata, et tööjõu liikumist on parem nimetada käibeks kui voolavuseks, kuna voolavus kuulub oma olemuse kohaselt kolmandasse tegurite rühma. Tööjõu käibe näitajate arvutuskorda käsitleb tööstusstatistika kursus.

Toome näitena tabeli, milles on antud tööjõu käibe näitajad ühes klaasitehases (vt. tabel 20).

Tabel 20.

Tööjõu käive klaasitehases 1937. a. jooksul.

Töötajate kategooriad	Tööliste aastane keskmine arv (nimestiku järgi)	Tööliste arvu liikumine		Tööliste käivet iseloomustav protsendimäär	Lahkumise põhjused				
		Aasta jooksul			Koosseisu vähendamine ja astumine Punaarmeesse	Vallandatud töölusi pärast	Lahkunud omal soovil	Vallandatud töödistsipliini rikkumise pärast	Muud põhjused
		ilmus tööle	lahkus töölt						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Tööstuslik rühm:									
1. Töölised	20 116	868	1 005	4,34	121	138	576	47	123
2. Insener-tehnilised töötajad	1 053	16	9	0,66	1	1	6	—	1
3. Teenistujad . . .	1 065	43	46	3,94	4	—	33	2	7
4. Noorem teenindav personaal .	696	19	22	2,72	3	1	14	2	2
Kokku . . .	22 930	946	1 082	4,16	129	140	629	51	133
Mittetööstuslik rühm	6 192	294	345	5,20	23	45	193	36	48
Kokku tehases	29 122	1 240	1 427	4,89	152	185	822	87	181

Tähendatud tabelis on toodud tööliste vallandamise põhjused. Tähelepanu äratab omal soovil vallandatute suur arv. Analüütik peab väga tõsiselt uurima põhjusi, mis on esile kutsunud säärase „soovi". Käesoleval ajal toimuvad niisugused vallandused ainult motiividel, mis on märgitud NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlustes 26. juunist ja 19. oktoobrist 1940. a.

Alajaotusse, mis on seoses tööjõu käibe ja kultuurilis-eluoluliste tingimuste uurimisega, kuulub ka direktorifondi ja sihtassigneeringute arvel teostatud kultuurilis-eluoluliste ja lasteaedade ülalpidamise kulude analüüs. Teatmed erifondide arvel tehtud kulutustest leiduvad aastaaruande vormis 4. Mainitud kulutuste analüüsimisel tuleb selgitada nende osatähtsus üldise töötasufondi suhtes ja arvutada näitajad, mis iseloomustaksid nende kulutuste summat ühele töölisele langevas osas. Väljaantud preemiate summat tuleb analüüsida seoses näitajatega, mis iseloomustavad ettevõtte töö edukust tootmisülesannete täitmise alal (toodangu väljalase koguselt, mihuselt, sortimendilt ja omahinnalt).

Ettevõtte kulutused lasteaia ülalpidamiseks on samuti lisaks töötasule.

Muutused tööjõu koostises avaldavad suurt mõju töötootlikkusele, tootmisprogrammi täitmise näitajaile kui ka paljudele teistele näitajatele, mis iseloomustavad ettevõtte tööd.

Tööjõu koostise arvestamisel jagatakse see tööstuslikuks tootmispersonaaliks ja organisatsioonide mittetööstusliku iseloomuga personaaliks.

Tööstuslik tootmispersonaal jaguneb järgmisteks liikideks: töölised, õpilased, insener-tehnilised töötajad, teenistujad, noorem teenindav personaal ja sõjalise ning tuletõrje-vahiteenistuse personaal. Edasi jagunevad andmed tööliste üldarvu kohta andmeteks tööliste arvu kohta üksikutel kutsealadel. Andmete alusel, mis on registreeritud isikliku koosseisu statistilises arvestuses, võib saada teatmeid tööliste kvalifikatsioonist, nende ettevalmistusest, nende töö kestusest vastavas tehases, nende vanusest ja sugupoolte arvulisest vahekorrast.

Ettevõtte töö detailsel analüüsimisel on vaja selgitada, kuidas muutub abitööliste arvu suhe tööstuslike põhitööliste arvu suhtes, insener-tehniliste töötajate arv tööliste arvu suhtes, teenistujate ja teenindava personaali arv tööliste arvu suhtes. Töö peab olema korraldatud kõige ratsionaalsemal viisil ja liialdused teenistujate ja teenindava personaali arvu suhtes pole lubatavad. Insener-tehniliste töötajate arvu analüüsimisel on vaja selgitada, kus nimelt kasutatakse nende tööd, kuidas muutub sellesse rühma kuuluvate töötajate arv, kes tegelevad vahetult tootmisega, nende arvu suhtes, kes on ametis tehase administratsioonis; tuleb leida ka inseneride ja tehnikute arvu õige suhe. Peale selle peab, analüüsides sügavamalt tööjõu kasutuse õigsust, kindlaks tegema, kas inseneride, tehnikute ja kõigi eriharidusega isikute tööd kasutatakse vastavalt nende erialale.

Et otsustada ettevõtte tööliste kvalifikatsiooni ja selle muutuste üle, võib kasutada kaalutud keskmist tariifi koefitsienti. Toome selle näitaja arvutamise näite.

Tööjõu koosseisu ühes tehases enne Suure Isamaasõja algust ja 1. jaanuaril 1945. a. iseloomustasid lk. 127 toodud andmed.

Kaalutud keskmine tariifi koefitsient tööjõu koostise alal tehases enne Isamaasõja algust moodustas 1,79, 1. jaan. 1945. a. 1,8. Nii näeme, et tööliste kvalifikatsioon polnud peaaegu sugugi muutunud.

Meie teame, et sõja ajal lülitati tööstusse hulk naisi endiste koduste perenaiste seast ja et suurt osatähtsust omasid noortöölised, kes lõpetasid tööjõureservide komitee poolt juhitud koolid või olid oma kvalifikatsiooni saanud otseselt tehases eneses.

Tööjõu koosseis ühes tehases.

Tariifi järk	Tariifi koefitsient	Tööliste arv enne Isamaasõda	Eelmise kokkuvõtte %	Tööliste arv 1. jaan. 1945	Eelmise kokkuvõtte %
1	1,0	13	1,5	—	—
2	1,2	186	21,4	42	6,2
3	1,45	206	23,7	281	41,5
4	1,75	173	19,9	147	21,7
5	2,10	136	15,7	86	12,7
6	2,5	84	9,7	85	12,5
7	3,6	52	6,0	34	5,0
8	3,6	18	2,1	3	0,4
		868	100,0%	678	100,0%

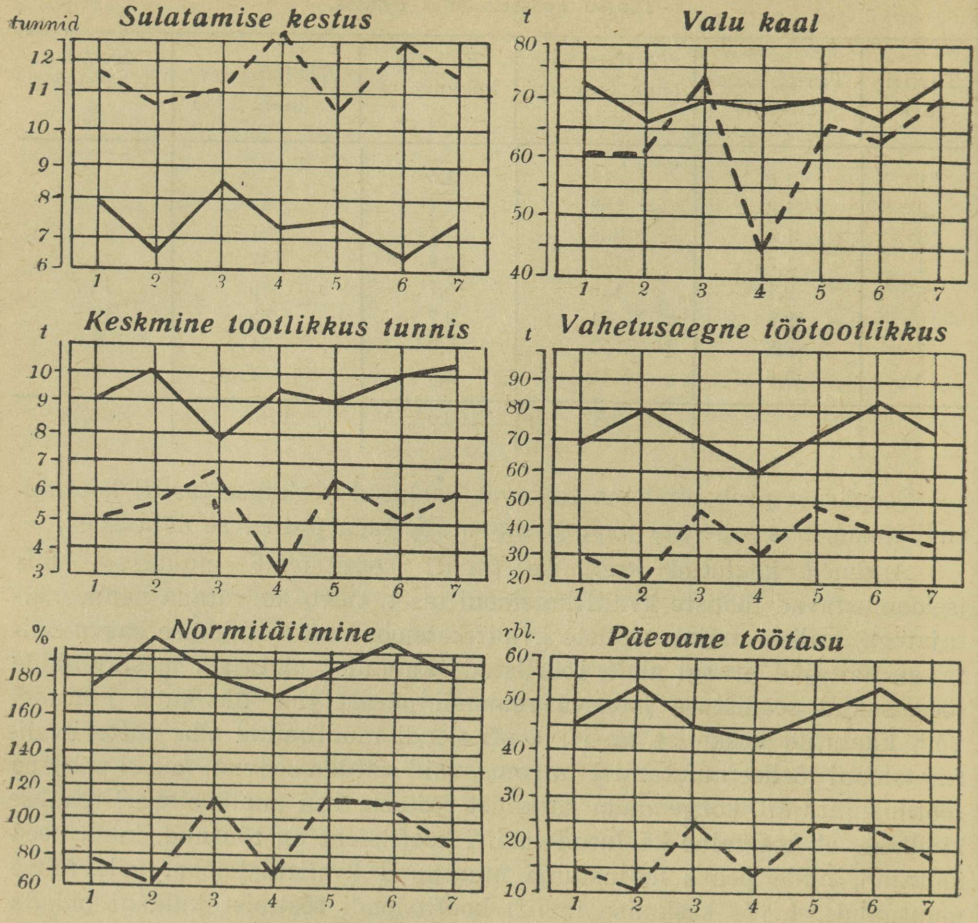
Seepärast peab hindama teatavat kaalutud keskmise tariifi koefitsiendi tõusu, mis selle aja jooksul saavutati, väga positiivse nähtusena.

Andmed kaalutud keskmise tariifi koefitsiendi muutusest, mis iseloomustavad tööliste kvalifikatsiooni taset, tuleb kõrvutada nende näitajatega, millele mõjub tööliste kvalifikatsioon: töötootlikkuse kasvu näitajad, näitajad praagi alalt, tööriistade kulumise näitajad, masinpinkide tööseisakud seadistuse jooksva remondi pärast jne. Üksikutel juhtudel võib kaalutud keskmise tariifi koefitsiendi muutumine olla mitte kvalifikatsiooni tõelise muutumise tulemus, vaid sõltuda soovist, mis ei põhjene tootmisnäitajail, kõrgendada keskmist töötasu. Kui analüüsimisel tehakse kindlaks, et keskmine kaalutud tariifi koefitsient on tõusnud, kuna need näitajad, mida peaks mõjustama muutunud kvalifikatsioon, pole mitte muutunud, et või keskmise tariifi koefitsiendi tõstmist kuidagi pidada põhjendatuks. Niisugusel juhul tuleb üksikasjaliselt uurida motiive, mille põhjal üksikud töölised on viidud üle ühest järgust teise, sest maale esitatud stalinliku neljanda viisaastaku ülesannete lahendamine nõuab ebamajanduslike ja ebatootlike kulutuste ning kadude kõrvaldamist, ükskõik mis alal need ka esineksid.

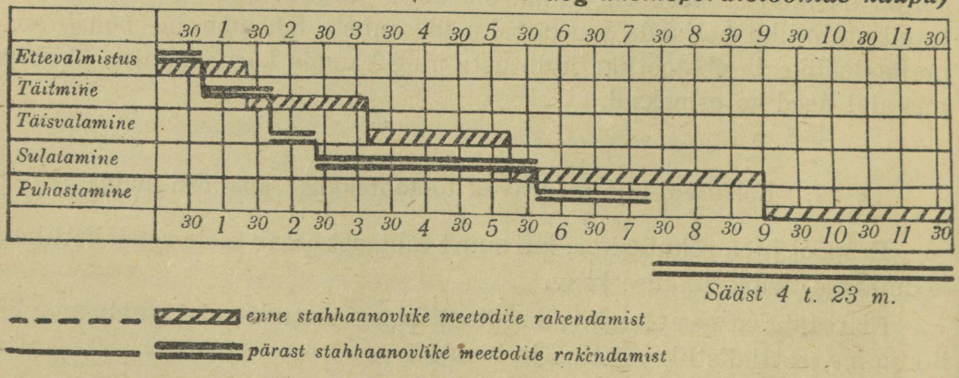
§ 27. Eeldused, mis määravad töötootlikkuse analüüsi suuna.

Eespool juba rõhutasime, kui suurt tähtsust omab meie sotsialistlikule kodumaale töötootlikkuse kasv.

Eriti tähtsat osa etendavad töötootlikkuse tõstmise alal stahhaanovlik liikumine, sotsialistlik võistlus ja lööktöö.

Sulatamise kestus ahjus nr. 7 (keskmine aeg üksikoperatsioonide kaupa)

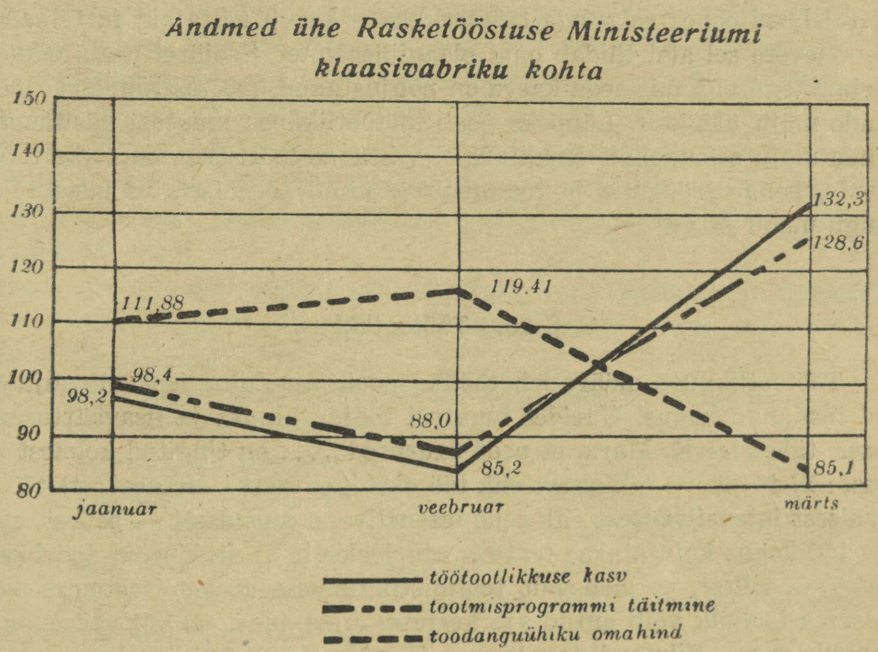

Joon. 7. Ahju nr. 7 töö Dzeržinski-nimelises tehases enne ja pärast stahhaanovlike töömeetodite rakendamist.

Selgitame mõningate näidete abil sotsialistlike töövormide arenemise mõju töötootlikkusele.

Näitlikkuse mõttes kasutame andmeid, mis on vahetult saadud ajamõõtmise tulemusena Dzeržinski-nimelises tehases 1935. a. oktoobrikuu esimese seitsme päeva jooksul, enne kui algas stahhaanovlike töömeetodite kasutamine, ja sama aasta novembrikuu seitsme esimese päeva jooksul, kui stahhaanovlik liikumine oli tehases levinud.

Ajamõõtmised tehti seoses ahjuga nr. 7. Selle kronometraaži andmed olid aluseks graafiku koostamisel (joon. 7).

Joon. 8. Töötootlikkuse kasvu mõju toodangu väljalaskeprogrammi täitmisele ja toodanguühiku omahinnale.

Graafik näitab ülevaatlikult sulatamise kestuse äkilist piiramist stahhaanovlike meetodite kasutamisel: 11 t. 50 min. asemel sooritati sulatamine keskmiselt 7 t. 27 min. jooksul, s. o. aja sääst moodustas 4 t. 23 min.

Vastavalt sulatamisaja lühenemisele muutusid kõik teised näitajad: suurenes valu kaal, moodustades keskmiselt umbes 70 t; keskmine tootlikkus tunnis tõusis 5 tonnilt 9 tonnini (toome ümmardatud andmed);

normid hakkasid täituma enam kui 180% võrra, töölise päevane teenistus tõusis 18—24 rublalt 45—50 rublani.

Töötootlikkuse kasv avaldab otsustavat mõju toodangu omahinnale, kusjuures nende suuruste suhe on pöördvõrdeline. Selle väite selgitamiseks esitame andmed Shodnenski klaastorude tehase kohta, mis pärinevad 1936. a. algusest. Diagrammis, mis on toodud joonisel 8 ja milles peegeldavad töötootlikkuse muutumine kuude kaupa, tootmisprogrammi täitmine ja omahinna muutumine, esineb seos töötootlikkuse ja omahinna vahel väga reljeefselt.

Esitatud andmed näitavad, et sotsialistliku ettevõtte töö analüüsimisel tuleb esijoones selgitada töötootlikkuse kasvu näitajaid ja tõika, kuidas ettevõte sel alal täidab oma plaaniülesannet. Seejärel peab analüütik uurima tegureid, mis seda kasvu on põhjustanud, mõõtes võimalust mööda nende mõju üksikult. Lõppeks peab töötootlikkuse muutusi käsitlema ka nende mõju seisukohalt omahinnale, vastavas tööstuses töötavate tööliste arvule, nende töötasule ja tootmisprogrammi täitmisele väljalastud toodangu mahu järgi.

§ 28. Töötootlikkus.

Töötootlikkust määratleb töölise poolt ajaühiku jooksul väljatöötatud toodangu kogus. Uurides muutusi tööjõu hinnas ja lisaväärtuse suuruses, tähendas K. Marx, et need suurused „... on tingitud kolmest asjaolust: 1) tööpäeva pikkusest ehk töö ekstensiivsest suurusest; 2) töö normaalsest intensiivsusest ehk selle intensiivsest suurusest — sellest, et teatav töö kogus kulutatakse teatava aja jooksul; 3) ja lõppeks töö tootvast jõust — sellest, et olenevalt tootmistingimuste arenemisastmest üks ja seesama tööhulk võib antud aja kestusel anda suurema või väiksema toodangukoguse. Silmanähtavalt on siin võimalikud kõige mitmekesisemad kombinatsioonid, kui üks kolmest tegurist on konstantne ja kaks muutuvad või kaks on konstantsed ja üks muutub või kui lõppeks muutuvad kõik kolm ühel ajal“ [8]). Oma teises töös „Töötasu, hind ja kasum“, VI peatükk „Väärtus ja töö“, kirjutas K. Marx:

„Töö kogus, mis on vajalik teatava kauba tootmiseks, muutub alatasa ühes muutustega kasutatud töö tootlikus võimes. Mida suurem on töö tootlik võime, seda enam tooteid valmistatakse antud tööajal; mida mada-

[8]) K. Marx ja Fr. Engels, Teosed, XVII k., Kapital, I k., lk. 567—568 (venekeelne väljaanne).

lam on töö tootlik võime, seda vähem tooteid valmistatakse sama aja jooksul" [9]).

Pisut kaugemal, käsitledes olusid, millest sõltub töötootlikkus, kirjutas K. Marx:

„Peale looduslike võimete ja eri rahvaste poolt omandatud tootmisoskuse erinevuse peab töö tootmisvõime peamiselt sõltuma esiteks töö looduslikest tingimustest, nagu pinnase viljakus, maarete rohkus jne.; teiseks sõltub töö ühiskondlike jõudude progressiivsetest parendustest, mis olenevad suurtootmisest, kapitali kontsentreerumisest ja töö ühendlusest, tööjaotusest, masinaist, parendatud menetlustest, keemia ja teiste looduslike tegurite kasutamisest, aja ja ruumi piiramisest side- ja transpordivahendite abil ja kõigist muist leiutistest, mille varal teadus rakendab loodusjõud töö teenindamisele ja mille abil areneb töö ühiskondlik või ühistegelik iseloom. Mida kõrgem on töö tootmisvõime, seda vähem kulub tööd teatud tootekogusele ja seda vähem on järelikult ta väärtus. Mida madalam on töö tootlik võime, seda enam kulutatakse tööd samale tootekogusele ja seda kõrgem on järelikult selle toote väärtus" [10]).

Tegureid, mis mõjustavad töötootlikkust, võib liigendada järgmiselt:

1. Töötajate haridusliku ja kultuurilise taseme tõus, sotsialistlike töömeetodite arenemine.
2. Tootmiskogemuste, -tõhususe ja tööoskuste omandamine.
3. Parem tööorganisatsioon.
4. Töödistsipliini tõstmine.
5. Töö looduslikud tingimused.
6. Töö ühiskondlik võime (tööjaotus ja -ühendlus).
7. Masinate tarvitusele võtmine, töövarustumuse tõus.
8. Tehnoloogilise protsessi muutumised, täiustatud menetluste ja tööriistade rakendamine.
9. Transportimise kiirendamine.

„Töötootlikkuse" mõiste sisaldab ka tööintensiivsust. Sotsialistliku võistluse levik, stahhanovliku liikumise arenemine, tootmise sotsialistliku ratsionaliseerimise teostamine — see kõik kindlustab sotsialistliku riigi tööliste kõrgeimat töötootlikkust. Meie riigis töödeldava toodangu maht suureneb rohkem töötootlikkuse, mitte aga tööliste arvu suurenemise

---

[9]) K. Marx, Töötasu, hind ja kasum. Tsiteeritud (venekeelse) valikteoste kaheköitelise kogu järgi, I k., 1935. a. väljaanne, lk. 235.

[10]) K. Marx, Töötasu, hind ja kasum. Tsiteeritud (venekeelse) valikteoste kaheköitelise kogu järgi, I k., 1933. a. väljaanne, lk. 236.

tagajärjel. Nii oli 1936. a. rasketööstuse toodangu tõus 30% võrra tingitud 22,4% ulatuses töötootlikkuse tõusust ja üksnes 8,6% sellest tõusust oli saadud tööliste arvu suurendamise tulemusena (ajakiri „Problemõ ekonomiki" nr. 4, 1937. a.).

Nagu juba tähendasime, peab ettevõtte töö analüüsimise käigus püüdma väljendada kõigi töötootlikkuse tegurite muutusi, mida on võimalik mõõta kindlate suurustega.

§ 29. Töötootlikkuse mõõtmise viisid. Nende teoreetiline analüüs.

Kui analüüsime üksikute sotsialistlike ettevõtete, nende tsehhide, üksikute tööliste ja brigaadide tööd, esineb töötootlikkuse mõõtmise viiside küsimus teatud mõttes erinevalt kogu rahvamajandusharu töötootlikkuse mõõtmise küsimusest. See erinevus sõltub materjali erinevast süntetiseerimise astmest. Analüüsides kogu rahvamajandusharu tööd, peab analüütik tagama andmete võrreldavust kogu haru või kogu rahvamajanduse ulatuses ja on seepärast sunnitud haru analüüsimiseks valima mingi ühe töötootlikkuse mõõtmise viisi. Kõige levinumaks võtteks on ühele töölisele langeva toodangu arvutus, mis on väljendatud püsivas hindes.

Kui aga analüüsime ettevõtte tööd, peame arvutama mitte ainult töötootlikkuse üldise sünteetilise näitaja ettevõtte kui terviku kohta, vaid andma ka üksikute brigaadide, tsehhide jms. töö hinde. Et töötootlikkuse mõõtmise eri viisid rõhutavad asja mõnd eri külge, siis ettevõtte üksikosade töö analüüsimisel avaneb võimalus kasutada iga kord parimat mõõtmisviisi antud tööala töötajate töötootlikkuse mõõtmiseks. Järelikult peame oma töös selgitama küsimust töötootlikkuse mõõtmise meetoditest, arvestades *sünteetilise* näitaja saamise vajadust ettevõtte kohta tervikuna ja *näitajaid ettevõtte üksikute osade kohta*.

Ettevõttes valmistatav toodang koosneb: a) ülekantud töö kulutustest ja b) vastavas ettevõttes rakendatud elava töö kulutustest. Seepärast eristatakse materjalimahutavuslikke, töömahutavuslikke ja energiamahutavuslikke ettevõtteid.

Oleme juba tähendanud, et töötootlikkus väljendub ajaühiku jooksul väljatöötatud toodangu koguses. Seepärast peab enne töötootlikkuse näitajate arvutust a) arutlema toodangu koguse mõõtmise küsimust, b) täpsustama küsimuse, milliseid töölisi siin arvestada (kas põhi- või abitöölisi), c) kaaluma ajaühiku valikut töökulutuste mõõtmiseks ja d) uurima erineva tüsilikkusega töö esinemise küsimust tootmisprotsessis.

Asume toodangu koguse mõõtmise küsimuse juurde. Teostes, mis on pühendatud ettevõtte poolt väljatöötatud toodangu mõõtmise korra uurimisele, tähendatakse, et seda kogust võib avaldada naturaal-, ting-, hind- ja tööühikuis. Kui uuriksime terve rahvamajandusharu või kogu rahvamajanduse analüüsimise küsimusi, oleks otsustavaks kaalutluseks mõõtühiku valikul tema universaalsuse nõue (ilma säärase universaalsuseta on kokkuvõtted võimatud). Me näemegi, et meie majanduslikus praktikas kasutatakse töötootlikkuse analüüsimiseks kogu rahvamajanduse ulatuses hinnalisi näitajaid, mis on arvutatud püsivhindades. Väljatöötatud toodangu väärtus rahalises väljendis kajastab ühiskondlikku töötootlikkust tervikuna; sellesse suurusesse on võetud nii ülekantud kui ka elava töö kulutused, mis on tehtud teatavas ettevõttes.

Uurides üksiku sotsialistliku ettevõtte tööd, peame silmas pidama ka mitmeid teisi momente. Kui näit. väävelhappetehases kasutatakse püriiti suurema väävlisisalduse protsendiga, siis reas protsessides saame paremad näitajad, mis on tingitud meile vajaliku elemendi suuremast sisaldusest (looduslike tingimuste mõju töötootlikkusele). Kui metallurgiatehase martääntsehhis lüheneb sulatamise aeg ja suureneb terase toodang ahju põranda ühe ruutmeetri kohta, siis suureneb töötootlikkus (siin mõjuvad töötootlikkusele tehnoloogilise režiimi muutmine ja täiustatud tööviiside kasutamine). Kui metalli töötlevas tehases hakatakse käsitsi sepistamise asemel kasutama erihaamreid, suureneb töötootlikkus (avaldub tegur — masinate juurutamine). Kui freespingil freesija asub korraga töötlema mitut detaili, teostades üheaegselt mitut operatsiooni lisaseadmete tarvitusele võtmise arvel, suureneb töötootlikkus (siin tulevad ilmsiks töötajate kultuurilise taseme kasvu mõju, sotsialistlike töömeetodite areng, tootmisoskuste omandamine, töö parem organiseerimine). Kui trikotaažitehases puuvilltrikotaaži asemel hakatakse tootma siidtrikotaaži, suureneb väljatöötus hinnalises väljendis ühe töötaja kohta (avaldub ülekantud töö osatähtsuse muutumine).

Meie näeme, kuivõrd mitmekesised on olud, mis avaldavad mõju töötootlikkuse muutumisele. Nad on erisugusel viisil seotud just teatava töötaja töösse suhtumise iseloomustusega. Parimalgi töölisel võivad näitajad halveneda, kui ta saab töötlemiseks halvema või töömahutavuslikuma tooraine, ja vastupidi. Kui aga analüüsime ettevõtte ühe või teise tööala töötootlikkust, püüame esijoones selgitada näitajaid just teataval tööalal töötavate tööliste töö iseloomustamiseks. Seepärast on tähtis toodangu mahu mõõtmiseks valida nimelt

säärane ühik, mis suurimal määral peegeldaks teatava kollektiivi töö kvaliteeti, ta töötootlikkust, vähimal määral aga nende tegurite mõju, mis asetsevad väljaspool selle kollektiivi võimalikke mõjuavaldusi (näit. ülekantud töö mõju).

Millise ühikuga tuleb siis mõõta väljatöötatud toodangu kogust, kui teostatakse ettevõtte töötajate töötootlikkuse analüüsi? Tuleb kasutada seda mõõtühikut, millele avaldab suurimat mõju töötluse töömahutavus just selles ettevõttes. Seepärast valime põhitootluse tööliste töö iseloomustamiseks tihti naturaal- või tingmõõtühikud, kuna rakestus-, montaaž-, ehitus-, remont- ja muude tööde analüüsimiseks kasutame töötundide meetodit, sest nende tööliikide alal on ülekantud töö kulutuste osatähtsus suuresti kõikuv, mille läbi andmed tehtud tööde väärtusest muutuvad mittetüüpilisteks ja nende põhjal ei või otsustada teatava kollektiivi töötootlikkuse üle.

Võttes arvesse tehtud tööde mahtu, peab sellesse lülitama kõik osised, mis kuuluvad kogutoodangu mõiste hulka. Toodangu valmiduse tunnus on oluline, kui analüüsitakse plaani täitmist mahu järgi. Selleks aga, et otsustada töötootlikkuse taseme või kasvu tempo üle, on tähtis kasuliku töö sooritamise fakt.

Küsimuse puhul, millist tööliste arvu peab tarvitama töötootlikkuse näitajate arvutamisel, asume seisukohal, et tuleb võtta kõik tootmistöölised, kes on ettevõtte nimekirjas. Seejuures peab arvestama asjaolu, et tööle ilmujate arvu kujunemine sõltub iga liiki mitteilmujate rohkusest ettevõttes. Et arvestada mõjuvatel põhjustel täiepäevaliste töölt puudumiste mõju (puudumisi ilma mõjuva põhjuseta ei tohi olla ja töölised antakse niisugusel juhul kohtu alla), tuleb töötootlikkuse näitaja arvutada väljatöötuse põhjal ühe äratöötatud inimpäeva kohta. Lõppeks, et arvestada vahetusaegsete tööseisakute mõju, on tarvis arvutada töötootlikkuse näitaja ühe äratöötatud inimtunni kohta. Vahe nende kolme näitaja vahel (s. o. väljatöötuse näitaja vahel 1 nimestikulise töölise, 1 inimpäeva ja 1 inimtunni kohta; meil on siin tegemist tootlikkuse dünaamika iseloomustusega) selgitab täiepäevaliste ja vahetusaegsete tööaja kadude mõju töötootlikkusele.

Kui hakkame töötootlikkuse kasvu tempo üle otsustama päevase või tunnise väljatöötuse põhjal, võivad töötootlikkuse kasvu näitajad, nagu juba tähendasime, kujuneda erisugusteks. Tehaste töötajad eelistavad sageli kasutada töötootlikkuse andmeid, mis on arvutatud tunnise väljatöötuse alusel. Kuid selline analüüsi võte ei selgita küsimust kogu ulatuses. Vajalike andmete selgitamiseks kasutame arvulist näidet. Võtame näitajad aastaaruandele lisatud aruandetabeleist (vorm 8 „Toodang" ja vorm

9 „Plaani täitmine tööjõu alal"). Jooksvas aruandluses on samad andmed tähtajalistes kuuaruannetes, milledest juba kõnelesime. Arvulised andmed koostame vastavalt 1941. ja 1942. a. töötingimustele.

Oletame, et tehasel olid järgnevad näitajad.

Väljavõte vormist 8 „Toodang".

Kogutoodang 1926./27. a. püsivhindades (tuh. rbl.).

	Tegelikult eelmisel aastal (1941)	Aruande-aasta (1942) plaan	Tegelikult aruandeaastal (1942)	%-des	
				Eelmise aasta suhtes	Plaani suhtes
Kogutoodang	84 000	108 000	114 000	135,8	105,5

Väljavõte vormist 9. „Plaani täitmine tööjõu alal".

Tööliste keskmine arv nimestiku järgi.

Näitajad	Tegelikult eelmisel aastal	Aruandeaastal			
		Plaani järgi	Tegelikult		
			Absoluut-arvud	%-des	
				Eelmise aasta suhtes	Plaani suhtes
Tööliste keskmine nimestiku-arv	3104	3080	3062	98,6	99,6
Tööliste poolt sooritatud inimpäevade koguarv aasta jooksul (tuh.) .	890,8	908,6	912,5	102,5	100,5
Tööliste poolt sooritatud inimtundide koguarv aasta jooksul (tuh.) . .	7571,8	9086,0	8942,5	112,2	98,5

Kasutades toodud andmeid, määratleme töötootlikkuse taseme, mille ettevõte on saavutanud, töötootlikkuse kasvu tempo, võrreldes eelmise aastaga, ja töötootlikkuse tõstmise plaaniülesande täitmise määra. Arvutame väljatöötuse keskmis-ööpäevase töölise kohta aastas, päevas ja tunnis, ja järgneva arutluse kergenduseks arvutleme näitajad ühe töölise poolt aastas äratöötatud inimpäevade ja päevas äratöötatud inimtundide kohta. Asetame kõik näitajad tabelisse (vt. lk. 136).

Töötootlikkus eelmise aasta suhtes moodustas ühe keskmise nimestikulise töölise väljatöötuselt 137,8%, väljatöötuselt ühel inimpäeval

Tehase töötootlikkuse näitajad.

Näitajad	Tegelikult eelmisel aastal (1941)	Aruandeaastal			
		1942. a. plaani järgi	Tegelikult		
			Absoluutarvudes	%-des	
				Eelmise aasta suhtes	Plaani suhtes
Väljatöötus ühe keskmise nimestikulise töölise kohta aastas (1926./27. a. püsivhindades rbl.)	27 062	35 065	37 234	137,8	106,1
Ühe töölise poolt aastas äratöötatud päevade arv	287	295	298	104,0	101,0
Välja töötatud ühe inimpäeva kohta (rbl.) . . .	94,3	119	125	132,5	105,0
Ühe töölise poolt päevas äratöötatud inimtundide arv	8,5	10	9,8	115,3	98,0
Väljatöötus ühe inimtunni kohta püsivhindades (rbl.)	11,09	11,90	12,75	115,1	107,1

132,5% ja ühel inimtunnil 115,1%. Kui aga võrdleme töö tegelikku tootlikkust plaanis ettenähtuga, saame vastavalt 106,1%, 105,0% ja 107,1%. Nõnda lähevad kõik näitajad üksteisest lahku. Tahtmatult tekib küsimus: millega seda seletada ja kuidas võib saadud näitajaid kasutada?

Töötootlikkuse näitaja, arvutatud ühe keskmise nimestikulise töölise väljatöötuselt, kajastab kõigi tegurite mõju, millest oli tingitud töötootlikkuse vastava taseme saavutamine. Siia kuulub kogu väljatöötus, vaatamata töölise poolt aastas äratöötatud päevade arvule või tööpäeva kestusele. Just see näitaja on toodud ettevõtte aastaaruande vormis 9 ja paigutatakse kõiksugustesse statistilistesse teatmeraamatuisse, sest ta peegeldab ettevõtte tööliste poolt saavutatud lõpptulemust. Seevastu töötootlikkuse näitaja, mis on arvutatud väljatöötuselt ühel inimpäeval, ei kajasta aasta jooksul äratöötatud päevade arvu mõju töötootlikkusele. Meie näites töötas iga tööline 1941. a. keskmiselt 287 päeva, 1942. a. 298 päeva, s. o. 11 päeva võrra rohkem. Nende päevade jooksul väljatöötatud toodang tõstab aastast väljatöötust, kuid ei avalda mõju päevasele väljatöötusele.

Peegeldades sama seost, mis esines indeksitud absoluutandmete vahel, on meie poolt tuletatud indeksid üksteisega järgmiselt seotud:

$$\frac{104{,}0 \cdot 132{,}5}{100} = 137{,}8.$$

Jätkates analüüsi näeme, et indeks 115,1, mis peegeldab töötootlikkuse kasvu väljatöötuselt ühel inimtunnil, iseloomustab töö m i h u s t, kuna indeks 137,8 peegeldab niihästi a e g a kui ka m i h u s t (töötootlikkust ja ekstensiivset ning intensiivset töö suurust). Töö mihuse all mõistame käesoleval juhul tööoskust, tööpinget (kiirust), töö varustumuse ja mehhaniseerimise kasvu ning üldse kõiki tegureid, välja arvatud tööaja kestus.

Ekstensiivsete tegurite mõju (päevade arvu ning tööpäeva kestuse suurenemist) võib avaldada järgmiselt:

$$\frac{104 \cdot 115{,}3}{100} \text{ ehk } \frac{137{,}8 \cdot 100}{115{,}1} = 119{,}8\ \%.$$

Selle tulemusena näeme, et tööaja suurenemine (töö ekstensiivne suurus) põhjustas töötootlikkuse kasvu 19,8% võrra ja töö parendamine (töö intensiivne suurus ja töö tootmisvõime) — 15,1% võrra. Et mõlemad tegurid teineteist mõjustavad ehk, teiste sõnadega, et töö oli intensiivsem, paremini varustatud ja kestis kauemini, siis määrab tulemuse nende suuruste korrutamine (aga mitte liitmine). Korrutada tuleb töötootlikkuse saavutatud taseme näitajad, mitte üksnes juurdekasvu näitajad.

Töötootlikkuse üldindeks on =

$$137{,}8\% = \frac{119{,}8 \cdot 115{,}1}{100}.$$

Analoogiliselt käsitletakse ka töötootlikkuse näitajaid, mis on arvutletud plaani suhtes.

Nüüd võime vastata ülalesitatud küsimusele: kuidas peab kasutama mainitud töötootlikkuse näitajaid? Oleme arvamusel, et töötootlikkust uurides peab esijoones eristama töö ekstensiivset suurust ja intensiivset suurust ning töö tootmisvõime mõju. Seda võib saavutada ühtlasi töötootlikkuse näitajatega, mis on arvutatud ühe nimestikulise töölise ja ühe inimtunni kohta. Nagu ülaltoodud arutlus tõestas, on nende näitajate sisu erisugune: nad kajastavad erinevate põhjuste mõju töötootlikkusele ja lubavad ettevõtte töö kvaliteeti paremini mõista ning hinnata.

Meie poolt näitena kasutatud arvulised andmed on võetud vastavalt 1941. ja 1942. a. tingimustele. 1941. a. teisel poolel suurenesid tööpäevade

arv (tööpuhkuste äramuutmine) ja tööpäeva kestus tundides (kohuslikud ületunnitööd). Need muutused tööaja kestuses kehtisid 1941. a. teisel poolel ja kogu 1942. a. Tööaja fondi suurenemine pidi loomulikult avaldama mõju töötootlikkuse kasvule. Meie arvutasime oma näites selle tööaja kestuse mõju töötootlikkusele (töötootlikkuse kasv 1942. a., võrreldes 1941. a., oli 19,8%). Kui töötootlikkust analüüsitakse ülemineku tingimustes sõjaaegsest ökonoomikast rahuliku ülesehitustöö majanduskorrale (a. 1945 ja 1946), on samuti vaja arvestada analoogilisi mõjustusi, et õigesti hinnata töötootlikkuse taseme muutumise põhjusi 1944., 1945., 1946. a. ja järgnevail aastail.

Ülaltoodud näites selgitasime ainult seda, kuidas liigendada töötootlikkuse näitajaid suurusteks, mis peegeldavad töö ekstensiivse ja intensiivse suuruse mõju. Tavaliselt määratakse töötootlikkuse tase töötootlikkuse näitajate arvutlusega väljatöötuse suuruse põhjal ühe tootmistöölise kohta. Mõnedes tööstusharudes ei piirduta ainult selle suuruse määramisega, vaid määratakse väljatöötus kõigi ettevõtte töötajate kohta. Ühelt poolt tööliste arvu ja teiselt poolt kõigi töötajate arvu põhjal arvutletud töötootlikkuse dünaamika näitajate võrdlus selgitab administaratiiv-, büroo- ja teenindava personaali osatähtsuse muutuste mõju.

§ 30. Töötootlikkuse mõõtmise viisid. Arvutustehnika.

Töötootlikkuse näitajate arvutusi võib põhiliselt liigendada kahte rühma. Esimesse rühma võtame kõik need arvutused, milles töötootlikkust iseloomustab ajaühikus väljatöötatud toodangu kogus; teise rühma kuuluvad kõik need, kus töötootlikkuse muutusi iseloomustab tööaja kulu võrdlus tegelikult väljatöötatud toodangu mahuga 1) baasperioodi normide ja 2) aruandeandmete järgi.

Esimeses rühmas on töötootlikkuse muutumine väljendatud ajaühikus väljatöötatud toodangu koguste võrdlemise teel. Siin on arvutuste skeem lihtne. Kasutame järgnevaid märke:

q_0 on baasperioodil väljatöötatud toodangu kogus;

n_0 — tööpäevade, töötundide või keskmine nimestikuliste tööliste arv baasperioodil;

$p_0 = \frac{q_0}{n_0}$ — töötootlikkuse tase baasperioodil;

q_1 — kogutoodangu aruandeline kogus;

n_1 — tööpäevade, töötundide või keskmine nimestikuliste tööliste arv aruandeperioodil;

$p_1 = \frac{q_1}{n_1}$ — töötootlikkuse tase analüüsitaval perioodil.

Töötootlikkuse kasvu indeks võrdub järelikult

$$\frac{p_1}{p_0} \cdot 100.$$

Kui võrdlevuse huvides peab toodangu koguse väljendama tingühikuis, ei muutu sellest arvutuste käik, saades ainult pisut tüsilikumaks selle tagajärjel, et väljatöötatud toodangu naturaalkogus tuleb ümber arvutada tingühikuisse. See tehakse naturaalühikute korrutamise abil selleks püstitatud koefitsientidega.

Kui toodangut mõõdetakse rahalises väljendis, peab kasutama ühesuguseid hindeid, et vältida hindade muutumise mõju tulemustele.

Käsitletud töötootlikkuse arvutusviis taotleb esiteks saavutatud töötootlikkuse t a s e m e iseloomustust ja siis töötootlikkuse kasvu t e m p o näitajaid.

Iseloomustades töötootlikkuse taset hinnalises väljendis analüüsitava ajalõigu jooksul ühe tootmistöölise poolt väljatöötatud kogutoodangu maksumusega püsivhindades, selgitatakse kõigi ülalloetletud tegurite mõju töötootlikkusele. Siin avaldavad oma mõju tööaja kestuse muutumised, muutused tootmistingimuste, organisatsiooni, töö varustumuse, ülekantud töö kulutuste osatähtsuse, ettevõtete ühendluse ja spetsialiseerumise alal jms. Mõned neist tegureist, mis mõjustavad töötootlikkuse taset ja kasvu tempot, tuleb real juhtudel väljendada eri näitajatega. Peame siinkohal kordama kord juba väljendatud mõtet. Hinnates töötajate kollektiivi tööd teatavas ettevõttes, peame saama säärased näitajad, mis võiksid iseloomustada töötajate pingutusi ja edusamme tootmise alal. Oletame, et tahame analüüsida parfümeeriatehase töötajate töötootlikkust, kus teiste toodete seas valmistatakse lõhnaõli. Lõhnaõli rahaline väärtus sõltub suurel määral kasutatud toorainete liigist, pudelite ja muu pakendi hinnast ning võrdlemisi vähe (rahalises hindes) parfümeeriatehases otseselt töötavate tööliste tööjõu kulutustest. See on materjalimahutavuslik, mitte töömahutavuslik tööstusala. Neil juhtudel peab töötootlikkuse analüüsimisel erilise hoolega selgitama, kuidas on toodangu rahalisele väärtusele mõjunud ülekantud töö kulutused (käesoleval juhul peamiselt tooraine hinna muutused). Kui on tegemist ülekantud töö kulutuste osatähtsuse oluliste muutustega, ei või toodangu väärtuse rahalised näitajad iga kord tagada töötootlikkuse kasvu õiget pilti, ja selle asemel et töötootlikkuse näitajaid tuletada rahalises väljendis, oleks vahest õigem, kui analüüsimisel kasutataks toodangu mahu näitajaid naturaal- või tingühikuis.

Üksikuil juhtudel võivad ka 1926./27. a. püsivhinnad osutuda mitte küllalt näitlikuks, et nende abil hinnata töötootlikkuse alal toimunud

muutusi. Need hinnad määratakse püsivatena teatavat liiki turutoodangu väljalaske esimesel aastal ja olles küllalt õiged kasutamiseks ühes tehases vastava tehnilise varustumuse määra ja teiste tehastega koopereerimise puhul, võivad nad osutuda ebaõigeks meie suure riigi teistes rajoonides, kus samade esemete tootmine toimub erinevates tingimustes. Näiteks võivad Liidu lõunaosas kahe esimese stalinliku viisaastaku jooksul ehitatud suurte mehhaniseeritud konservitehaste toodangu püsivhinnad osutuda ebaõigeks Eesti väikeste konservitehaste-töökodade töötootlikkuse hindamisel. On võimalik, et rida protsesse konservitooside tootmises on korraldatud erineval tehnilisel alusel. Püsivhindade näitlikkuse kontrollimiseks, kui tahetakse neid kasutada töötootlikkuse iseloomustamise otstarbel, on soovitatav kindlaks teha üksikute toodanguliikide tootmise tööintensiivsuse näitajad. Selleks on tarvis arvutada, mitu tootmistööliste töötundi kulub 1000 rubla kogutoodangule püsivhindades erisuguste toodanguliikide ja tootmistingimuste puhul. Kui tööintensiivsuse näitajad osutuvad erisugusteks, tuleb selgitada erinevuste põhjused ja püsivhindades arvutatud töötootlikkuse näitajate kasutamise küsimus teatava ettevõtte töö hindamiseks otsustada vastavalt teguritele, mis tähendatud erinevusi on põhjustanud.

Teine töötootlikkuse näitajate arvutusviis põhjeneb tegelikult väljatöötatud toodangu mahule kulunud tööaja võrdlusel 1) baasperioodi normide ja 2) aruandeperioodi normide järgi.

Kasutame järgnevaid märke:

t_0 on tööaja kulu tundides baasperioodi normide järgi iga sordi toodanguühiku väljatöötamiseks;

q_1 — aruandeperioodil väljatöötatud toodangu kogus iga sordi alal;

$\Sigma t_0 q_1$ — tööaja üldine kulusumma baasnormide alusel aruandeperioodil tegelikult väljalastud toodangule;

t_1 — tööaja tegelik kulu toodanguühikule analüüsitava ajalõigu jooksul;

$\Sigma t_1 q_1$ — tööjõu kulu aruandeline kogus analüüsitava ajalõigu jooksul väljalastud toodangu kogusele.

$\Sigma t_0 q_1$ ja $\Sigma t_1 q_1$ kujutavad enesest tööaja kogust, mis on võetud erisuguste normide alusel ja kulutatud ühesuguse (aruandelise) toodangukoguse väljatöötamiseks. Et tehtud tööde mahtu iseloomustab käesoleval juhul tööaja kulude kogus ja töötootlikkuse tase on seda kõrgem, mida vähemad on need kulutused, siis töötootlikkuse kasvu indeks võrdub:

$$\frac{\Sigma t_0 q_1}{\Sigma t_1 q_1} \cdot 100.$$

Selle arvutusmeetodi puhul langeb täielikult ära ülekantud töö kulutuste osatähtsuse muutuste mõju; ta on seepärast kõigiti sobiv töötootlikkuse tulemuste võrdluseks töödel, kus ülekantud töö osatähtsus järsult muutub või on üksikutel aladel suuresti erinev. Sääraste tööde hulka kuuluvad esijoones ehitus-, remont-, montaaž-, rakestus- ja suur osa masinpingitöid.

Mainitud arvutusmeetod lubab kasutada tööaja kulu andmeid, mis on kindlaks tehtud mitte baasperioodi tegelike andmete, vaid normide alusel. Niisugusel juhul iseloomustab saadud näitaja normi töötlemist ja teda võib kasutada eri töölisbrigaadide poolt saavutatud töötulemuste võrdlemiseks. Viimasel ajal kasutatakse neid näitajaid sageli ehitustööde analüüsimisel. Samu andmeid võib kasutada progressiivlisa arvutamisel.

Selle meetodi iseärasus seisneb selles, et see nõuab toodanguühiku iga sordi valmistamiseks kulunud tööaja arvestust. Seda meetodit võib järelikult kasutada üksnes sel juhul, kui kõigil ettevõttes sooritatavail töödel on oma väljatöötuse normid. Andmed tööaja kulust antud tööle, mis on arvestatud normide põhjal ja tegelikult tööle kulutatud aja järgi, peavad olema märgitud ettevõtte algarvestusdokumentides (töökäsundid, vahetuseaegsed ülesanded jne.). Õige tootmisorganisatsioon, õige plaanimine ja tehtud töö edukuse hinne baseeruvad alati põhjendatud väljatöötuse normide olemasolul. Meenutagem sm. Stalini juhiseid töönormide kasutamise vajadusest praktikas ja nende tähtsusest. Oma kõnes stahhaanovlaste esimesel üleliidulisel nõupidamisel 17. nov. 1935. a. ütles sm. Stalin: „Ilma tehniliste normideta ei ole võimalik plaanimajandus. Peale selle on tehnilised normid vajalikud selleks, et mahajäävaid masse eesrindlikele järele tõmmata. Tehnilised normid on suur reguleeriv jõud, mis organiseerib tootmises laiu tööliste hulki töölisklassi eesrindlike elementide ümber“ [11]).

§ 31. Töötasu analüüs.

Meie sotsialistlikus riigis teostub töö tasumine kooskõlas töö mihuse ja kogusega.

Oma kõnes majandustegelaste nõupidamisel 23. juunil 1931. a. „Uus olukord — uued majandusliku ülesehitustöö ülesanded“ tähendas sm. Stalin:

„Marx ja Lenin ütlevad, et erinevus kvalifitseeritud ja kvalifitseerimata töö vahel jääb püsima isegi sotsialismi ajal, isegi pärast klasside

---

[11]) J. Stalin, Leninismi küsimusi, 11. tr. järgi, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn, 1945, lk. 444.

kaotamist, et alles kommunismi ajal see erinevus peab kaduma, et seetõttu isegi sotsialismi ajal tuleb „töötasu" maksta töö järgi, mitte tarviduse järgi" [12]).

Sotsialistliku töötasu süsteem on võimas relv võitluses töötootlikkuse tõstmise, toodangu mihuse tõstmise ja praagi vähendamise eest. Seepärast peab töötasu analüüsi teostama seoses mainitud näitajatega.

Analüüsides töötasu küsimusi, tuleb kõigepealt selgitada näitajad, mis iseloomustavad töötasufondi kasutamist.

Selles analüüsi lõigendis käsitletakse mitte üksnes töötasufondi liikumist tervikuna, vaid ka eraldi tööliste, insener-tehniliste töötajate, teenistujate, noorema teenindava personaali, õpilaste jne. töötasufondi liikumist. Töötasufondi kuluandmed esinevad aastaaruandele lisatud vormis 9 just niisuguses liigenduses. Selgitades tegelike kulude suhet plaanisummadesse, peab neid suhteid võrdlema näitajatega, mis iseloomustavad plaani täitmist toodangu väljalaske järgi. Võib juhtuda, et vaatamata absoluutsele säästule töötasude rindel on siiski tegemist selle suhtelise ülekulutusega. Töötasufondi kasutamise analüüsi käigus peab kindlaks tegema, kuidas ettevõte on täitnud NSVL RKN otsust 15. aug. 1939. a. nr. 1215, milliseid sanktsioone pank on ettevõtte suhtes rakendanud ja millisel teel on ettevõte katnud töötasufondi suhtelised ülekulutused, kui tal niisuguseid ülekulutusi on olnud.

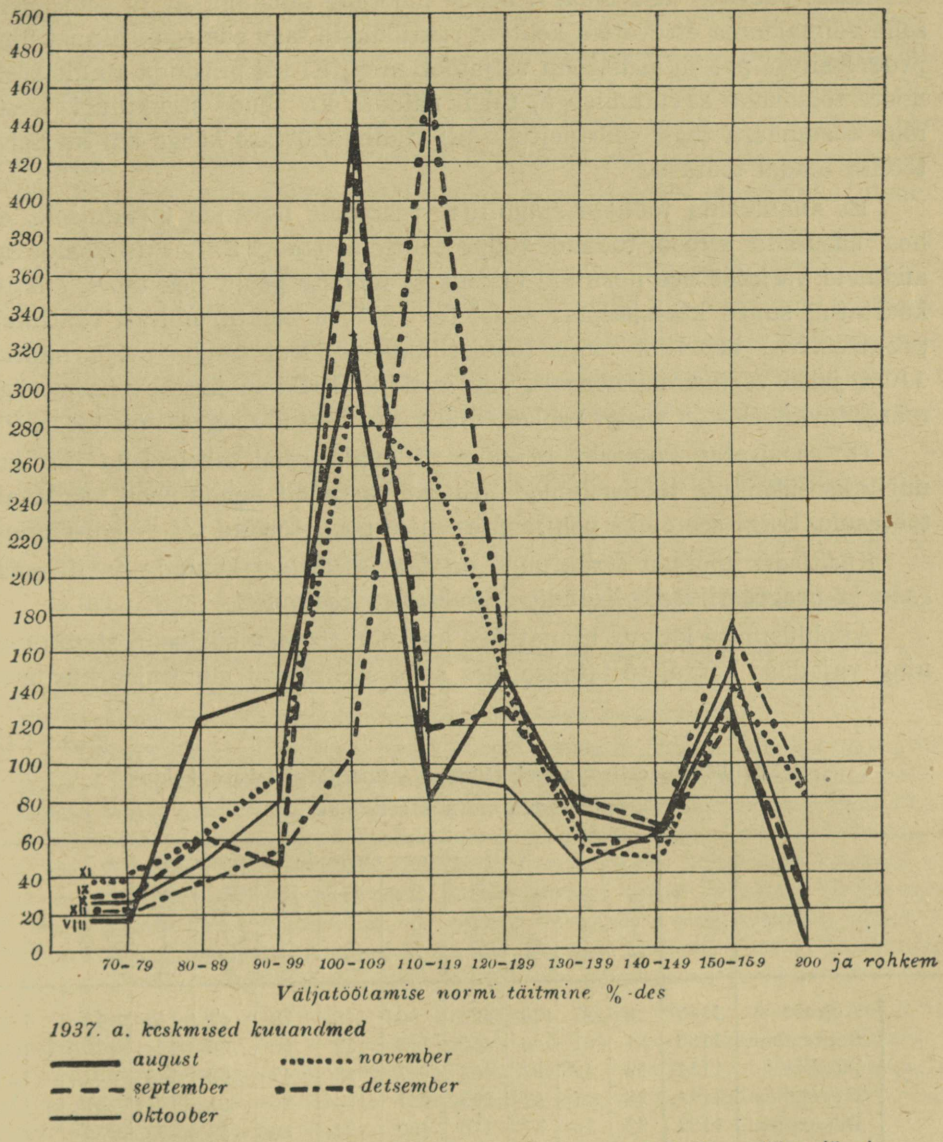
Seejärel peab uurima töötasufondi struktuuri: tükitööhinded progressiivse tükitöö alal, progressiivsed palgalisad, otsese tükitöö tasud jne. Vastav loetelu on toodud seletuses töötasu koostise kohta, mis on lisatud ülalmainitud tabeleile. Töötasu eri vormide osatähtsuse võrdlus ajaperioodide kohta annab võimaluse kindlaks teha tükitöö osatähtsuse muutumist, progressiivse tükitöö lisamaksete osatähtsust jne.

Selgitanud töötasufondi liikumise, peab arvutama teisigi kulusid, mis on seotud tööjõu tasumisega. Selleks võetakse andmed kulude kohta erifondide alal selles osas, mis kujutab töötasu lisa (preemiad, ravimiskulud, lastesõimede ülalpidamise kulud jms.). Tehase komitee poolt peetava arvestuse andmeil tehakse kindlaks abirahade summa, mis on antud ajutise töövõimetuse puhul, ja kõigi teiste kulude summa, mis tegelikult esinevad töötasu lisana. Peale selle arvutatakse nende summade osatähtsus töötasu suhtes ja nende osa teatava ettevõtte ühe töötaja kohta.

Sellest eraldi tuleb uurida töötasust kinnipeetud praagikahjude, rikutud tööriistade väärtuse ja ettevõtte poolt teostatud muude kinni-

---

[12]) J. Stalin, Leninismi küsimusi, 11. tr. järgi, RK „Poliitiline Kirjandus", Tallinn, 1945, lk. 295.

Joon. 9. Tükitööliste ositus väljatöötamise normi täitmise määra järgi.

pidamiste küsimust, mis on relvaks võitluses sotsialistliku omandi puutumatuse ja töödeldava toodangu mihuse eest.

Pärast seda, kui on analüüsitud töötasufondi tervikuna, tuleb asuda töötajate eri rühmade ja üksiktööliste, parimate stahhaanovlaste töötasu

analüüsimisele. Analüüs peab selgitama töötasu absoluutseid mõõtusid (kuutasu, päevase tasu määr), nende mõõtude dünaamikat ja peab peale selle võimaldama ettevõttes kehtiva tükitööliste tasu süsteemi hinnet ning progressiivse preemiasüsteemi väljatöötamist. Ei või piirduda ainult keskmiste töötasude arvutamisega, tuleb näidata ka nende struktuuri. Keskmise tasumäära taga võib peituda nii stahhaanovlase kõrge kui ka halva töölise madal töötasu.

Et analüüsida tööliste rühmitust vastavalt normide ületamisele, on hea kasutada allpool toodud tüüpi tabeleid (tabel 21), mis sisaldavad andmeid väljatöötuse normide täitmisest tööliste poolt. See tabel, mis on koostatud suure klaasitehase andmetel 1937. a. kohta, näitab vaatlikult progressiivse tasuviisi mõju töötootlikkusele. Kui hüppe mõju nähtub 110% järel võrdlemisi nõrgalt, siis avaldub 150%-le järgnev hüpe väga märgatavalt. See on veelgi rohkem märgatav lisatud diagrammil (joon. 9).

On soovitatav koostada tabeliga 21 analoogilisi tabeleid ka siis, kui uuritakse üksikute töölisrühmade ositust vastavalt nende poolt saadavale töötasule, kuigi see oleks põhijoontes meie poolt toodud tabeli kordamine.

Käsitledes töötasu struktuuri, on tarvis ühtlasi kaaluda tariifimäärade ja progressiivsete lisandite struktuuri küsimust.

Analüüsimise käigus hinnatakse ka kogu töötasu süsteemi struktuuri ning vajaduse korral tõstetakse üles selle struktuuri muutmise küsimus.

Tabel 21.

Tükitööliste ositus normi täitmise astme järgi tehase kohta
(põhilistes tootmistsehhides).

		Tükitööliste arv	Väljatöötuse normide täitmine (%-des)										
			70—79	80—89	90—99	100—109	110—119	120—129	130—139	140—149	150—159	200 ja enam	Keskmine täitmise %
1937. a.	August	1143	19	127	139	328	85	148	79	63	142	13	118,7
	September	1130	31	61	46	452	118	132	80	66	124	20	120,4
	Oktoober	1111	29	49	83	455	97	93	47	62	165	31	123,0
	November	1194	38	61	91	295	261	134	55	51	141	67	124,3
	Detsember	1182	22	36	51	110	459	134	59	58	173	80	130,0

Lõpetanud selle ala töö, peab uurima töökaitse küsimusi ja ettevõtte poolt töötingimuste parendamiseks astutud samme.

Olles analüüsinud ettevõtte tööd töötootlikkuse, töötasude, tööjõu liikumise, kaadrite kvalifikatsiooni tõstmise, töödistsipliini tugevdamise ja töötajate ainelis-kultuuriliste olude parendamise alal, vaatleb analüütik saadud tulemusi nende vastastikuses seoses ja iseloomustab nende mõju tootmisprogrammi täitmisele selle põhinäitajate järgi. Nagu juba tähendasime, uuritakse seejuures eriti üksikasjaliselt ja hoolega stahhaanovliku liikumise uute vormide arenemist ja nende poolt saavutatud tulemusi.

Analüütik ei piirdu raamatupidamise ja statistilise arvestuse aruandeliste materjalide sisuga; ta kasutab ka tehase komitee aruandematerjale. Rohkemal määral kui teisal peab sellel alal kasutama materjale, mida ei leidu üksnes aruandeandmetes, vaid leidub teisteski dokumentides. Uuritakse käskkirjade sisu, et selgitada töödistsipliini rikkumise vastu tarvitusele võetud abinõusid. Uuritakse tootmisnõupidamiste protokolle, tehase ajakirjandust, vesteldakse parimate töölistega, töölistega, kes tehases on kauemat aega töötanud, meistritega, tsehhide ülematega, normijatega jt.

§ 32. Töö, kaadrite ja töötasu näitajate analüüsi konkreetne näide.

Ülal arutlesime aruandetabelite sisu, milles on toodud selle majandusliku tööala analüüsimiseks vajalikud andmed. Asume vahetult sellesse alasse puutuvate andmete uurimisele, mis leiduvad grammofoniplaatide-tehase aastaaruandes.

Toome kõigepealt andmed, mis leiduvad vormis 9 „Plaani täitmine tööjõu alal" (tabelid 22 ja 23). Sellest tabelist selgub, et tehas töötas 1939. a., kannatades teataval määral tööjõu puuduse all. Töölisi oli 99,1% plaanis ettenähtud hulgast, puudus 13 töölist. Insener-tehnilise personaali alal puudus tehasel plaaniga võrreldes 14 isikut ehk 10,8%. See tingis tehnilise osakonna, konstruktsioonibüroo ja tehnilise kontrolli osakonna koosseisu mittekomplektsuse. Tehase tsehhid evisid küllaldast insener-tehniliste töötajate hulka. Plaanis oli ette nähtud teenistujate arvu tõstmine, nimelt 107 isikut 1938. a. tegelikult töötanud 92 asemel. Tegelikult töötas tehas 97 teenistujaga. Tehasel oli tunduv puudus nooremast teenindavast personaalist ja õpilastest.

Asume nüüd analüüsima aja kasutamist tehase tööliste poolt ja nende töödistsipliini. Andmed, mis valgustavad sellest küljest tehase tegevust, on fikseeritud statistilises arvestuses; aastaaruandes nad tuuakse tavaliselt seletuskirja sisus. Et tõsta nende andmete vaatlikkust, esitame tööjõu kasutust ajas iseloomustavad teatmed eri tabelis (tabel 24, lk. 149).

Tabelis toodud näitajad lubavad võrdlemisi täielikult analüüsida tööjõufondi kasutamist tehases. Kui 1938. a. langes ühele töölisele keskmiselt 257,5 tööpäeva, siis 1939. a. tõusis see arv 261,1 tööpäevale. Iga tööline töötas 1939. a. keskmiselt 3,5 päeva võrra enam; see tähendab, et väljatöötatud toodangu maht pidi suurenema 1,36% võrra tööaja suurenemise, s. o. töö ekstensiivse suuruse arvel. See äratöötatud päevade arvu suurenemine toimus mitteilmumiste arvu, sünnituspuhkuse kestuse (1938. a. 28. dets.

Tabel 22.
Vorm 9.

Plaani täitmine tööjõu alal.

Näitajad	Tegelikult eelmisel aastal	Aruandeaastal			
		Plaani järgi	Tegelikult		
			Absoluutarvudes	%-des	
				Eelmise aasta suhtes	Plaani suhtes
A	1	2	3	4	5
A. Kogutoodangu plaanis arvestatud põhi- ja abitööstus:					
1. Kogu personaali keskmine nimestiku-arv:					
a) töölised	1 473	1 400	1 387	94,2	99,1
b) insener-tehnilised töötajad	98	130	116	118,4	89,2
c) teenistujad	92	107	97	105,4	90,7
d) noorem teenindav personaal	97	119	95	97,8	79,8
e) õpilased	2	30	17	85,0	56,7
Art. 1 kokku . . .	1 762	1 786	1 712	97,2	95,9
2. Kõigi tööliste poolt aastas töötatud tööpäevade arv (tuh.)	379	3 64	362	95,5	99,5
3. Keskmine aastane väljatöötus 1 töölise kohta (püsivhinna rbl.)	10 965	11 215	12 254	111,8	109,3
4. Aastane töötasu kogufond (tuh. rbl.):					
a) töölistele	5 472	5 320	5 250	95,9	98,7
sellest vabriku-tehase-koolide õpilaste tegeliku ja tariifilise töötasu vahe	—	—	—	—	—
b) insener-tehnilistele töötajatele	778	936	926	119,0	98,9
c) teenistujatele	354	407	406	114,7	99,8
d) nooremale teenindavale personaalile	238	286	268	112,6	93,7
e) õpilastele	1	30	11	1 100	36,7
Art. 4 kokku . . .	6 843	6 979	6 861	100,3	98,6
5. Keskmine töötasu aastas (rbl.):					
a) töölisele	3 715	3 800	3 785	101,9	99,6

Tabel 22 (järg).

A	1	2	3	4	5
b) insener-tehnilisele töötajale	7 938	7 200	7 983	100,5	110,9
c) teenistujale	3 846	3 800	4 186	108,8	110,2
d) nooremale teenindajale .	2 451	2 403	2 821	116,3	117,4
e) õpilasele	700	1 000	647	92,7	64,7
6. Kogutoodang, arvutatud keskmise väljatöötuse põhjal	16 151	15 700	16 997	105,2	108,3

Vormi 9 tagakülg.

Näitajad	1939. a. plaan		1938. a. aruanne	
	Keskmine aastane tööliste arv	Töötasu kogufond (tuh. rbl.)	Keskmine aastane tööliste arv	Töötasu kogufond (tuh. rbl.)
A	1	2	3	4
B. Muud majandid, mis pole võetud lõikesse „A“:				
1. Transport, eraldatud arvestus-plaaniliseks eriühikuks	—	—	—	—
2. Personaali elamu-kultuuriline eeluoluline teenindamine (ühiselamud, saunad, pesuköögid, sõimed, esmaabipunktid jms.)	113	282	98	299
3. Tuletõrje	52	150	35	151
4. Õppeasutiste ja kursuste personaal (peale nende, kes annavad aru Õppeasutiste Peavalitsusele)	—	86	4	12
5. Ettevalmistuskursused . . .	—	—	—	44
6 Muu ülal arvestamata personaal	36	110	30	185
7. Lõikes „B“ kokku	201	628	167	691
Peale selle:				
1. Tasu kõrvalistele isikutele põhitööalal tehtud tööde eest	—	—	—	—
2. Tasu põhitööalasse mittepuutuvate tööde eest erifondide ja assigneeringute arvel:				
a) kõrvalistele isikutele tööde eest makstud tasu . .	—	—	—	—
b) nimestiku koostisse võetud isikutele maksud tasu	—	8	—	9

Tabel 23.

Vormi 9 tagakülje järg.

Õiendis töötasu koostise kohta.

	Summa (tuh. rbl.)		Summa (tuh. rbl.)
A. Töölised		9. Muud lisatasud, mis kuuluvad töötasufondi koostisse sooritatud inimpäevade eest	216
1. Tasu tükitöö põhimäärade järgi progressiivsete tükitöömäärade alusel	913	10. Korraliste puhkuste aja eest makstud tasu	310
2. Tükitööliste progressiivsete määrade alusel tasutud lisatasu	56	11. Muud rahalised lisatasud	64
3. Tasu tükitöö põhimäärade järgi otseste tükitöömäärade alusel	1 811	12. Tasuta kommunaalsete teenuste ja natuuras antud tasu väärtus	—
4. Ajatöö tasu tariifimäärade (palgamäärade) alusel . . .	1 561	13. Tasud väljateenitud aastate eest	—
5. Aja- ja tükitöölistele tasutud preemiad	249	B. Insener-tehniline personaal	
6. Lisatasu tükitöölistele normaalsetest töötingimustest loobumise eest	2	1. Põhipalkade alal	783
7. Lisatasu ületunnitööde eest .	48	2. Preemiad ja lisatöötasu tükitöö eest	91
8. Jooksva töö seisaku tundide eest makstud tasu	20	3. Muud maksed	82

Valitseja (direktor) *Pearaamatupidaja*

määrus) ja haiguste tõttu töölt puudumiste vähenemise arvel. Samal ajal suurenes puudumiste arv riiklike ja ühiskondlike kohustuste täitmise pärast (peamiselt seoses kutsega Punaarmee õppusele) ja puhkuste mõnemäärase suurenemise tõttu (1939. a. laienes analüüsitavale tehasele KTK ja NSVL RKN määrus 15. dets. 1930. a. kolmepäevase lisapuhkuse andmise kohta aastate väljateenimise eest). Tulemusena märgime ära, et kuigi tööaja kasutamine teataval määral paranes ja töödistsipliin pisut tugevnes, oleks pidanud tehas sel alal ikka veel õige palju tegema. Tööle mõjuvatel põhjustel mitteilmumine põhjustas 1939. a. 3106 tööpäeva, ilma mõjuvate põhjusteta — 886 tööpäeva kaotsimineku, mis on täiesti talumatu. NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 26. juunist 1940. a. ja NSVL RKN määrus 26. juunist 1940. a. kohustavad tehast looma bolševistlikku korda oma töös ja määravad abinõud võitluseks töödistsipliini rikkujate ja tööluusijate vastu. Mis puutub teistesse töödistsipliini rikkumise juhtudesse peale täiepäevaliste töölt puudumiste, siis sääraseid rikkumisi oli tehases 1939. a. jooksul rohkesti. 1939. a. oli enneaegseid töölt lahkumisi ja hilinemisi kuni 20 minutini 227, tööl uinumise juhtumeid 16, korralduste täitmata jätmisi ja muid sisekorra juhiste rikkumisi 103.

Tehase 1938. ja 1939. a. tööjõu kasutamise näitajate süsteem.

Näitajad	Isikute (nimestiku-) arv	Kalendripäevade koguarv	Puhkepäevade arv ilma tööpuhkusteta	Maksimaalselt võimalik tööpäevade arv				Mitteilmumise põhjused (koguarvestust vt. lahtris 7)					
				Tegelikult töötatud päevade arv	Täiepäevalised tööseisakud	Tööle mitteilmumine	Kokku (3—4) (5+6+7)	Kohustuste täitmine riigi vastu	Haigused	Sünnitamised	Mitteilmumine muudel kaalu-vatel põhjustel	Mitteilmumine ilma kaaluvate põhjusteta	Tööpuhkused
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1938. aastal													
1. Absoluutsed suurused	1 473	537 645	97 180	379 276	—	61 189	440 465	10	18 727	17 531	4 487	1 013	19 421
2. 1 töölise kohta . . .	—	365	66,00	257,5	—	41,5	299,0	—	12,7	11,9	3,0	0,7	13,2
3. Tööajafondi struktuur	—	—	—	86,1	—	13,9	100,0	—	—	—	—	—	—
4. Mitteilmumise põhjuste liigitelu . . .	—	—	—	—	—	100,0	—	—	30,6	28,7	7,2	1,7	31,8
5. Puhkeaja suhe tööajasse	—	—	22,1	—	—	—	100,0	—	—	—	—	—	4,4
1939. aastal													
1. Absoluutsed suurused	1 387	506 255	91 491	362 214	—	52 550	414 764	2 119	16 442	10 576	3 106	886	19 421
2. 1 töölise kohta . . .	—	365	66,0	261,1	—	37,9	299,0	1,5	11,8	7,7	2,2	0,7	14,0
3. Tööajafondi struktuur	—	—	—	87,3	—	12,7	100,0	—	—	—	—	—	—
4. Mitteilmumise põhjuste liigitelu . . .	—	—	—	—	—	100,0	—	4,0	31,2	20,3	5,8	1,8	36,9
5. Puhkeaja suhe tööajasse	—	—	22,1	—	—	—	100,0	—	—	—	—	—	4,7

Tööjõu käivet 1939. a. iseloomustavad järgmised andmed: aasta jooksul võeti tehases tööle 1019 isikut, lahkus töölt 1268 isikut (sealhulgas koosseisu vähendamise tõttu 144 isikut ja Punaarmeesse kutsumise tagajärjel 17 isikut). Kui arvutada tööjõu käive vallandatute protsendi suhtes tööliste keskmisele nimestiku-arvule 1939. a., siis moodustab see 91,5%, s. o. väga olulise suuruse. Peale selle peab arvestama, et tööle hilinemise tõttu üle 20 minuti vallandati 697 isikut, omal soovil 177 ja muudel põhjustel peale ülaltähendatute 72 isikut. Nii suur tööjõu voolavus on kahtlemata tehase töö suuremaid defekte, mis vähendab kõiki töönäitajaid. Edaspidi peab tehas pöörama suuremat tähelepanu võitlusele tööjõu voolavuse vastu. Töötootlikkust võib mõõta aasta keskmise väljatöötusega ühe töölise kohta püsivhindades. Tabel „Plaani täitmine tööjõu alal" näitab, et väljatöötus püsivhindades ühe töölise kohta suurenes eelmise aastaga võrreldes 11,8% ja plaaniga võrreldes 9,3%.

On võimatu uskuda, et neis näitajais kajastub selle tehase tööliste töötootlikkuse tõus. Andmeist, mis on toodud II peatüki §-s 10, on meile teada, et plaatide „Grand" ja „Gigant" väärtus püsivhindades oli võrdne: see oli määratud 85 kop. tükk. Plaatide „Grand" ja „Gigant" kalkulatsioonidest (aastaaruande vorm) on teada, et ühe plaadi „Grand" põhitöötasu on 5,90 kop., aga plaadi „Gigant" töötasu 7,94 kop. Võib oletada, et plaadile langev põhitöötasu summa määrab ta tootmise suhtelise töömahutavuse tehases. Kui võrdsustame plaadi „Grand" valmistamise töömahutavuse ühega, siis plaadi „Gigant" töömahutavus oleks (ümmardatult) 1,35. Toodangu väljalaske plaani sortimendi järgi ei täidetud. Väljalastud plaatide „Grand" kogus moodustas 107,8% plaanist, kuna plaatide „Gigant" alal täideti plaan 73,7% ulatuses. Niisiis lülitati kogutoodangu üldväärtusse vähema töömahutavuslikkusega toodang (plaadid „Grand") suurema erikaaluga kui töömahutavuslikum toodang (plaadid „Gigant"), kuna nende osatähtsus avaldub 1926./27. a. püsivhindades kui 1:1, töömahutavuse osatähtsus aga kui 1:1,35. Kui analüüsisime plaani täitmist toodangu väljalaske järgi, siis tegime kindlaks, et plaan polnud täidetud ka plaatide „Gnom" väljalaske alal. Et edasise arutlusega haarata ka seda toodet, toome andmed, mis iseloomustavad ta väärtust ja väljatöötuse töömahutavust. Üht plaati „Gnom" hinnati 1926./27. a. püsivhindades 75 kop., kuna ta tootmiskuludes põhitöötasu osa oli 6,22 kop. Järelikult võib tema tootmise töömahutavust, võrreldes plaadiga „Grand", määrata koefitsiendiga 1,05.

Teostame nüüd 1938. ja 1939. a. tegelikult väljalastud toodangu ja 1939. a. plaaniga ülesandeks tehtud toodangu ümberarvutuse tingühikuisse tabelis 25, kasutades selleks töömahutavuse arvutletud koefitsiente.

Tabel 25.

Väljatöötatud toodangu koguse ümberarvutus tingühikuisse.

Toodangu liigid	Koefitsient	1938. a.		1939. a.			
				Plaanitud		Tegelikult	
		Tuh. tk.	Tingüh.	Tuh. tk.	Tingüh.	Tuh. tk.	Tingüh.
Plaadid „Grand"	1,0	17 573	17 573	16 920	16 920	18 243	18 243
„ „Gigant"	1,35	986	1 331	1 080	1 458	796	1 075
„ „Gnom"	1,05	—	—	333	350	247	259
	—	—	18 904	—	18 728	—	19 577

Nüüd tuleb määrata, milline tööliste arv oli tegevuses selle toodangu väljatöötusega. On vaja kindlaks teha selle toodangu osatähtsus kogutoodangu üldsummas. Koondame vajalikud arvutused tabelisse.

Tabel 26.

Tabel põhisortide osatähtsuse arvutamiseks kogutoodangu üldises väljalaskes (tuh. rbl.).

	1926./27. a. hinnad	1938. a.	1939. a.	
			Plaan	Tegelik
Kogutoodangu üldväärtus 1926./27. a. püsivhindades	—	16 151	15 700	16 997
Sellest:				
Plaadid „Grand“	85 kop.	14 937	14 382	15 506
„ „Gigant“	85 —	838	918	677
„ „Gnom“	75 —	—	250	185
Kokku toodangu põhiliikide alal	—	15 775	15 550	16 368
Põhiliikide osatähtsus üldises väljalaskes	—	97,5%	99%	96,2%
Tööliste üldarv	—	1 473	1 400	1 387
Tööliste arv põhitoodangu väljalaske alal	—	1 435	1 388	1 335

Määrame põhitoodangu koguse tingühikuis ühe töölise kohta. 1938. a. toodeti plaate 18 904 tuh. tk., kusjuures see toodang langes 1435 töötajale. Järelikult tootis üks töötaja keskmiselt 13 180 tingplaati. Plaaniülesanne oli 13 500 tingplaati, tegelik toodang 1939. a. 14 680 tingplaati. Töötootlikkuse tõus ulatus protsentides eelmisele aastale 11,4, protsentides plaanile 8,5, aga mitte 9,3%, nagu on näidatud plaani täitmise tabelis töö alal. Vahe tekkis arvutusmeetodi kasutamisest, mis peegeldab tootmisprotsessi töömahutavust selles ettevõttes palju suuremal määral, kui seda võimaldas arvutus püsivhindadele rajatud kogutoodangu alusel.

Ülalöeldu põhjal teame juba, et see töötootlikkuse kasv oli teiste tegurite hulgas põhjustatud ka iga töölise poolt äratöötatud päevade arvu suurenemisest 1,36% võrra ja töö tegeliku energiaga varustumuse kasvust 23,8% võrra (elektrienergia kulult motoorse jõuna ühe inimpäeva kohta).

Asume nüüd näitajate vaatlusele, mis iseloomustavad tehases stahhaanovliku liikumise arengut. Seletuskirjas toodud andmeist järeldub, et stahhaanovlaste arv on üksikkuudel kõikunud 490 ja 660 vahel, lööktööliste arv 240-st kuni 320-ni. Parimad stahhaanovlased ületasid norme 2—2,5-kordselt. Paljud tehase töötajad on autasustatud sotsialistliku võistluse eesrindlase märgiga. Rida töölisi on läinud üle töötamisele mitmel masinpingil. Nii on hööveldajad remondi-mehhaanikatsehhis üle viidud töötamisele kahel pingil, galvanöörid galvaanimistsehhis on asunud teenindama seitset vanni kuue asemel, trükikojas teenindavad trüki- ja kivitrükimasinate masinistid korraga kahte masinat ja valtsveskitsehhis on töölised massi etteandmise alal hakanud samaaegselt töötama lisa-segamismasinal. Mitmete tööliste juures on teostatud kutse-kaaslus.

Aasta jooksul revideeriti tehases väljatöötuse norme, kusjuures neid tõsteti keskmiselt 41% võrra. Uute normidega harjuti ilma raskusteta ja aasta lõpuks hakati neid tunduvalt ületama.

Peab siiski tähendama, et need seletuskirjas toodud andmed sisendavad teatavaid kahtlusi. Kaod tööseisakute tõttu moodustasid 3%, tööliste poolt tehtud päevade arv oli tõusnud, üsna tugevasti oli suurenenud töö energiaga varustumus. Kui kaks kolmandikku töölistest olid stahhaanovlased ja lööktöölised, kui aasta lõpul hakati tunduvalt ületama kõrgendatud norme, siis oleks nende näitajate mõjustusel töötootlikkuse kasv pidanud olema märksa suurem. Selle vastuolu põhjusi aitab selgitada järgnev analüüs.

Töötasu kogufondi kasutati plaani suhtes 98,9% ulatuses. Et kogutoodang ulatus 108,9%-ni plaanist ja töötootlikkuse kasv meie poolt arvutatud andmeil on plaani suhtes 8,5%, siis annab see tunnistust palgafondi säästlikust kulutamisest. Tööliste tööd tasuti peamiselt tükitöö alusel. Tükitööliste töötasu progressiivsete hinnete alusel moodustas aastas 56 tuh. rbl., preemiad aja- ja tükitöölistele — 249 tuh. rbl.

Keskmist kuutasu said aasta jooksul: töölised plaani järgi 317 rbl., tegelikult 316 rbl., insener-tehniline personaal plaani järgi 600, tegelikult 665 rbl., teenistujad plaani järgi 317, tegelikult 349 rbl., noorem teenindav personaal 200 rbl. asemel, mis plaanis oli ette nähtud, 235 rbl. See annab tunnistust vääratustest töötasu maksmisel insener-tehnilisele ja nooremale teenindavale personaalile ning teenistujaile. Põhimõtteliselt on siin tegemist tehase palgafondi ülekulutamisega nende tööjõu liikide alal. Ülekulutuste summat võib leida järgmiselt. Insener-tehniliste töötajate keskmine arv nimestiku järgi on 116 isikut, ülekulutus iga isiku kohta 65 rbl., s. o. 12 kuu jooksul kokku 90 480 rbl.; teenistujate keskmine nimestiku-arv on 97, ülekulutus iga isiku kohta 32 rbl., mis moodustab aastas 37 248 rbl.; noorema teenindava personaali koosseisu kuulub nimestiku järgi keskmiselt 95 isikut, ülekulutus iga isiku kohta 35 rbl., mis moodustab 39 900 rbl. aastas; kokku on ülekulutusi 167 628 rbl. ulatuses.

Kvalifikatsiooni tõstmise töö toimus tehases normaalselt ega kutsu esile erilisi märkusi. Pisut tagasihoidlik on tehnilisest väljaõppest haaratud masskvalifikatsioonidega tööliste arv.

Kokku võttes peab märkima, et tööjõu, kaadrite ja töötasu näitajad annavad tunnistust mitmeist defektidest tehase töös. Tehases saavutatud töötootlikkuse kasv on väike. Tehas oleks võinud saavutada palju tõhusamaid töötootlikkuse näitajaid ja vältida tunduvaid ülekulutusi teenindava personaali töötasu alal.

VI peatükk.

Tootmise ja toodangu omahinna analüüs.

§ 33. Tootmisprotsessi ja toodangu omahinna analüüsi eeldused.

Ettevõtte majandusliku töö analüüsimise käigus on ülitähtis uurida tootmisprotsessi käiku kui niisugust ja väljalastud toodangu omahinda. Tootmisprotsessi käigu analüüsimisel jõuab analüütik vajaduse ette haarata oma vaatlusalasse ka need andmed, mis iseloomustavad ettevõttes rakendatud tehnoloogiliste protsesside edukust. Tootmisprotsessi üksikasjaline analüüs nõuab tehnoloogia tundmist ja ta teostaja peab olema kas insener-tehnoloog või insener-majandusteadlane. Majandusteadlane-analüütik, kel pole vajalikku inseneri-ettevalmistust, võib uurida ainult sääraseid tööalasid, nagu tootmise tagala ettevalmistus ta varumise mõttes vajalike materjalide ja kütteainete tagavaraga (kusjuures tuleb silmas pidada varumismäära analüüsi mitte üksnes varutud materjalide üldkokkuvõtete põhjal, vaid ka sortimendi järgi), uurida tootmisprotsessi käiku rütmist kinnipidamise seisukohalt tootmisprotsessis, arvutleda näitajaid, mis iseloomustavad tootmisprotsessi kiirust, kuid ta ei või tehnilist protsessi kui niisugust üksikasjaliselt analüüsida. Analüüsides näit. metallurgiatehase martääntsehhi tööd, võib ökonomist selgitada protsessi kiirust ta koostusosade järgi sissekannete alusel sulatuspäevikusse, aga ta ei saa otsustada sulatusprotsessi kui niisuguse normaalsuse või ebanormaalsuse üle segu retseptuuri, soojusrežiimist kinnipidamise, metalli deoksüdeerimise jne. seisukohalt. Väävelhappetehase töö analüüsimisel arvutleb ökonomist väävelhappe toodangu näitajad tinatornide mahu kantmeetrilt. Kuid lämmastikhappe osa suurendamise või vähendamise küsimus väävelhappe tootmise protsessis otsustatakse tehnoloogi poolt, sest selleks on tarvilik väävelhappe tootmisel toimuvate keemiliste reaktsioonide purgiv tundmine.

Majandusteadlase poolt teostatav tootmise analüüs teeb võimalikuks näitajate leidmise, mis iseloomustavad peamiselt asja finantskülge või

tööstuse poolt saavutatud tulemusi rahalises väljendis (toodangu omahind, mitmesuguste kadude vähendamine, jäätmete kasutamine jne.). Mis puutub ettevõtte poolt rakendatavasse tehnoloogilisesse protsessisse, selle üksikkülgedesse ja näitajatesse, siis teostavad nende analüüsi peamiselt insenerid-tehnoloogid.

Ka väljalastud toodangu omahinna muutused on ettevõtte kui terviku töö analüüsimise tähtsamaid alasid. Toodangu omahind on see sünteetiline mihuslik näitaja, milles realiseeruvad (peegelduvad) mitmesugused ettevõtte töö kvaliteeti iseloomustavad faktid. Omahinnale avaldavad mõju nii materjalide kulu naturaalsed normid, nende sortimendi muutumised, jäätmete kogused, nende kasutamisviisid kui ka tootmisprotsessis tarvitatud materjalide hinnad. Väga oluliselt mõjustavad omahinda ka muutused, mis on töötootlikkuse kasvu ja tööliste ning teenistujate töötasu liikumise tulemuseks. Praagi suurus, mittetäisväärtusliku toodangu osatähtsus, tööseisakud kas ettevõtte või teiste süü läbi — kõik need põhjused kajastuvad toodangu omahinnas. Lisakulude tase, tööriistade, määrdeainete ja nühimaterjalide kasutamise suurem või vähem ratsionaalsus, tootmis- ja abitööliste töö organisatsioon, tehase sisetranspordi organisatsioon — kõik need tegurid peegelduvad samuti omahinnas.

Lõppeks mõjuvad omahinnale ka ebamajanduslikud kulutused, nagu ettevõtte poolt tasutud trahvid ja viivised; nii näit. kantakse trahvid vagunite seisakute eest ebatootlikesse kuludesse ja nad koormavad ettevõtte toodangu omahinda. Ettevõtte töö hinnet peab teostama mitte üksnes tootmisplaani täitmise seisukohalt toodangu väljalaske alal, vaid ka omahinna alandamise ja toodangu mihuse (konditsioonide täitmise) ülesande täitmise seisukohalt.

Võitlust omahinna alandamise pärast teostatakse laiade töötavate masside poolt. Kohustused alandada omahinda, teostada lisasäästu üle plaanis ettenähtud taseme võetakse sotsialistliku võistluse lepingutingimuste hulka. Nii näit. kohustus 1939. a. tehase „Krasnõi Proletari" kollektiiv alandama toodangu omahinda 8% (plaaniülesandes ettenähtud 6,3% vastu), säästma 10% kütteainet ja energiat; Ordžonikidze-nimeline Koltšugini tehas kohustus tegema rea ettepanekuid kogusäästu saavutamiseks 1 miljoni rbl. ulatuses; tehas „Krasnõi Bogatõr" kohustus 1939. a. jooksul säästma materjalide alal 3 800 tuh. rbl.; tehas „Serp i Molot" kohustus säästma 600 tuh. rbl.; „Kirovneft" (Bakuu) kohustus alandama võrreldes plaaniga nafta omahinda 1939. a. jooksul 20% võrra [1]).

---

[1]) Andmed on võetud nende tehaste poolt Oktoobrirevolutsiooni 22. aastapäevaks vastuvõetud kohustustest. Kohustuste tekst oli ajalehtedes avaldatud.

Isamaasõja algul põhjustas meie rahvamajanduse üleminek rahuaegse ülesehitava töö ökonoomikalt sõjamajandusele kogu meie majanduse ja töötajate kõigi pingutuste allutamist rinde huvidele. Sõjaolukorras omab ajategur palju suuremat tähtsust kui rahuaja oludes. Tehnika viimaste saavutuste kohaselt varustatud tohutute mehhaniseeritud armeede kokkupõrge nõudis mitte ainult kõigi ressursside mobiliseerimist, vaid nende mobiliseerimist lühima aja jooksul. Neis tingimustes kujunes tootmisülesannete täitmine määratud ajaks või enne tähtaega tööstusele esitatud nõuetest tähtsaimaks. Tootmiseks kasutati kõiki käepärast olevaid materjale, et aga tootmisülesannet võimalikult kiiresti ja hästi täita.

Siiski andis juba sõja algul ennast järjest suureneva jõuga tunda vajadus igakülgseks võitluseks omahinna alandamise eest. Omahinna piiramine võimaldas välja lasta endiste materiaalsete ja tööjõu kulutustega rohkem toodangut või suurendada sotsialistliku akumulatsiooni summat ja sellega kaasa aidata neljanda stalinliku viisaastaku poolt esitatud ülesannete paremale lahendamisele.

Meie perioodiline kirjandus rõhutab kavakindlalt omahinna alandamise eest peetava võitluse vajadust. Ajaleht „Pravda" (24. mail 1944) oma juhtkirjas „Alandada toodangu omahinda, kõigiti tugevdada majanduslikku arvestust" kirjutas:

„Partei ja majanduse juhtivad isikud peavad põhjalikult tungima ettevõtte finantsasjandusse, peavad kõige jõuga saavutama akumulatsiooonide, kasumite ja rentaabluse suurenemist. Omahinna plaani täitmine, arvestuse olukord, vahendite käive — need küsimused väärivad partei ja majanduse juhtivate isikute alatist ja raugematut tähelepanu."

Ajalehe „Pravda" juhtkirjast 8. juunist 1944. a. loeme pealkirja all „Tõsta töötootlikkust, alandada toodangu omahinda!": „Peab meeles pidama, et omahinna alandamine on meie majanduspoliitika kesksemaid küsimusi. Ja kui rahuajal meie partei on tungivalt nõudnud majanduslik arvestamise juurutamist, valjuma säästurežiimi rakendamist ja toodangu omahinna süstemaatilist alandamist, siis sõja tingimustes on need nõuded kujunenud veel rangemaks ja kohuslikumaks. Majanduslik arvestus võimaldab meile mobiliseerida lisamiljoneid ja -miljardeid rublasid sõja finantseerimiseks, rahvamajanduse laiendamiseks ja vaenlasest hävitatud majanduse taastamiseks."

Juhtkirjas „Kasvatada kaadreid säästlikkuse ja majanduslikkuse vaimus" kirjutab ajaleht „Pravda" 17. juunil 1944. a.: „Peame jõudma olukorrani, kus toodangu omahinda alandatakse süstemaatiliselt, kus meie ettevõtted ei kannataks kahju praagi, kütteainete liigtarbimise ja toor-

ainete ning elektrienergia ebamajandusliku kulutamise tagajärjel. Meie sotsialistlikus majanduses peab kõik olema rangelt arvele võetud. Igat kopikat, igat kütte- ning tooraine kilogrammi peab kasutama tootlikult. See tähendab, et iga majandusjuht peab osutama sügavaimat huvi oma ettevõtte töö majanduslikele näitajaile, uurima bilanssi, tundma toodangu omahinna osiseid ja aegsasti rakendama vahendeid liigsete kulude ärahoidmiseks. Bolševistlik majandustegelane peab tundma mitte üksnes väljatöötatud toodangu kogust, vaid kä selle maksumust, et otsida ja leida võimalusi toodangu odavdamiseks. Bolševik-majandustegelane peab näitama algatusvõimet, pidades alati silmas vajadust alandada toodete omahinda."

Peame oma töötajaid õpetama nägema igas kütteaine kilogrammis, elektrienergia kilovatt-tunnis ja leivakilos inimtöö abstraktset tihendit, mis on meie töökaaslaste töövili. Mööblitehase tööline, kes viskab minema suuri puutükke, peab teadma, et ta seeläbi viskab tuulde oma seltsimeestemetsatööliste ning nende transporditööliste töö, kes toimetasid metsamaterjalid tehasesse, kus ta töötab. Võitlus kadude vastu tootmises, võitlus omahinna alandamise eest pole sugugi igaühe „isiklik asi". See on suur ja oluline ülesanne, mis on kerkinud esile kõigil sotsialistliku ühiskonna liikmeil, kõigil töötajail. Kui näit. kombinaadi „Eesti Fosforiit" 1945. a. töönäitajate järgi ülekulutused hüvendatud fosforiidi tonnilt on 70 rbl. 95 kop. ja fosforiidijahu tonnilt 43 rbl. 94 kop., siis ei või see jätta oma mõju avaldamata Eesti tööstuse töötulemustele. Selle kombinaadi halb töö 1945. a. tekitas ebatootlikke ja ebamajanduslikke kulutusi 3,6 miljoni rbl. suuruses summas, mis vastavalt vähendab riigitulude summat või takistab kavatsusel olnud müügihinna alandamise teostamist.

Seda toodangu omahinna alandamise tähtsust sotsialistlikus majanduses rõhutab iga uus sotsialistlike võistluste laine. On saanud traditsiooniks, et kõik tähtsad riiklikud sündmused kutsuvad meie maal esile sotsialistliku võistluse järjekordse tõusu. Tavaliselt võtavad ettevõtte töötajad endale kohustuse suurendada töötootlikkust ja alandada omahinda. Kõiki neid kohustusi võtavad meie ettevõtete töötajad enda kanda selletõttu, et neil on väga hästi teada, mida kujutab enesest nõukogude majandussüsteem ja milleks ning kuidas kasutatakse nende töövilja.

„Nõukogude majandussüsteem tähendab, et:

1) kapitalistide klassi võim on kukutatud ja asendatud töölisklassi võimuga;

2) tootmisriistad ja -vahendid, maa, vabrikud, tehased jne. on kapitalistidelt ära võetud ja antud töölisklassi ning talurahva töötavate masside omanduseks;

3) tootmise arenemine ei allu konkurentsi ega kapitalistliku kasumi kindlustamise põhimõttele, vaid töörahva materiaalse ja kultuurilise taseme plaanipärase juhtimise ja süstemaatilise tõusu põhimõttele;

4) rahvatulu jaotamine ei toimu ekspluateerijate klasside ja nende rohkearvulise parasiitliku kodakondsuse rikastumise huvides, vaid tööliste ja talupoegade materiaalse olukorra süstemaatilise parendamise ning sotsialistliku tootmise laiendamise huvides linnas ja maal;

5) töörahva materiaalse olukorra süstemaatiline paranemine ja nende vajaduste (ostuvõime) pidev kasv, olles tootmise laiendamise järjest kasvavaks allikaks, garanteerib töölisklassi liigtootmise kriiside eest, tööpuuduse kasvamise eest jne.;

6) töölisklass on riigi peremeheks, töötades mitte kapitalistide, vaid omaenda klassi heaks" [2]).

Toome mõned näited kohustustest, mis töötajad on endale võtnud sotsialistliku võistluse hoogsal arenemisel võidu auks (juuli-august 1945) ja NSVL rahvamajanduse taastamise ja arendamise 1946.—1950. a. viie aasta plaani täitmise ja ületamise puhuks (võistlus hakkas levima juunis 1946. a.).

Töötajate kollektiivide poolt võidu puhul endale võetud kohustuste hulgas kohustusid lennukitehase nr. 153 töötajad andma riigile 1945. a. jooksul akumulatsioonisummasid 40 miljoni rbl. ulatuses üle plaani; lennukimootorite-tehase nr. 26 töötajad — 25 miljonit üleplaanilisi akumulatsioonisummasid; Ivanovi melanžikombinaadi töötajad kohustusid 1945. a. teisel poolel säästma omahinna alandamise arvel 500 tuh. rbl.; Gluhhovi Lenini-nimelise puuvillakombinaadi töötajad — alandama omahinda 1 miljoni rbl. võrra; tsementitehase „Gigant" töötajad — alandama omahinda aasta teisel poolel võrreldes plaaniülesandega 2% võrra; Dzeržinski-nimelise tselluloosi-paberikombinaadi töötajad Balahninskis — säästma 2 miljonit kilovatt-tundi elektrienergiat jne.

Sotsialistliku võistluse kohustuste hulgas, mis on töötajate poolt võetud neljanda stalinliku viisaastaku auks, leiduvad näit. järgmised kohustused: Sergo Ordžonikidze nimeline raske-masinaehituse tehas Uuralis kohustub säästma 1946. a. lõpuks üle plaani vähemalt 5 miljonit rbl.; Moskva kondiitritehas „Krasnõi Oktjabr" — alandama omahinda 1946. a. võrreldes plaaniülesandega 3 miljoni rbl. võrra; Dzeržinski-nimeline klaasitehas Gussevis — alandama 1946. a. jooksul ühe tingkasti klaasi hinda 3 rbl. võrra; trusti „Stalinneft" kolmanda käitise naftatöölised kohustuvad alandama 1946. a. jooksul nafta omahinda 1,5% võrra; Leningradi jalat-

[2]) J. Stalin, Leninismi küsimusi, 10. tr., 1934, lk. 397 (vene keeles).

sitetehas „Skorohhod“ kohustub alandama omahinda 2% võrra jne. Kõik need kohustused võetakse vastu ühes lisakohustusega tõsta töötootlikkust, parendada toodangu kvaliteeti ning seadistuse kasutamist. Võime täie veendumusega ütelda, et sotsialistlike ettevõtete iga eesrindlik tööliste ja teenistujate kollektiiv saab aru omahinna alandamise eest peetava võitluse tähtsusest ja aitab aktiivselt kaasa selle ülesande lahendamisel.

Omahinna süstemaatiline ja igapäevane analüüs aitab kõiki sääraseid kohustusi täita ja ületada.

Ettevõtte poolt tervikuna kogu ettevõtte ulatuses saavutatud omahinna alandamise tulemuste kõrval uurib analüütik ka toodangu üksikute (tähtsaimate) sortide omahinna muutumisi. Selleks analüüsitakse toodanguühiku omahinna kalkulatsiooni kõigi tähtsaimate sortide alal.

Üldiselt võib käesolevasse peatükki võetud küsimuste sisu ja käsitluse korda määratleda järgmiselt: esijoones on vaja kaaluda küsimusi, mis on seotud näitajate arvutamisega, mis iseloomustavad tootmisprotsessi kiirust, rütmilisust, ettevõtte varumist toor- ja kütteainetega, tööriistadega jne.

Pärast seda tuleb uurida toodangu omahinna alandamise analüüsi meetodeid kogu ettevõtte kohta tervikuna ja lõppeks väljalastud toodanguühiku omahinna analüüsimise meetodeid (kalkulatsiooni analüüsimise meetodeid).

§ 34. Tootmisprotsessi analüüsimise põhiküsimusi.

Tootmisprotsessi kiiruse näitajate arvutus teostub VIII peatükis näidatud valemi abil.

Tootmistsükli kestus, mis on arvutatud raamatupidamise andmeil, hõlmab järgmisi elemente:

a) tööaja pikkus, mis on vajalik ühe või teise tehnoloogilise protsessi vahetuks teostamiseks;

b) aeg, mis on vajalik füüsikalis-keemiliste protsesside teostamiseks, mis kas eelnevad töötlusele või järgnevad sellele pärast selle lõppu või on lülitatud tootmisprotsessi selle osana (näit. metalli valutüki soojendamise aeg, valmismetalli jahtumise aeg, aeg parkimis- või käärimisprotsesside teostamiseks jms.);

c) aeg tootmise ettevalmistuseks ja lõppoperatsioonide sooritamiseks;

d) aeg, mis on vajalik toodangu kontrollimiseks (katsetamine, laboratoorsed analüüsid jms.);

e) aeg, mis on vajalik toodangu sisetranspordiks tehase piirides töötlusprotsessi ajal;

f) organisatsioonilis-majanduslik vahendite seisaku aeg (tagavaraosade töötlemine). Vahendite seisak tootmisprotsessis, mille aeg tehakse kindlaks raamatupidamise andmeil, hõlmab kõiki neid elemente. Töö detailsel analüüsimisel peavad ettevõtted astuma samme selleks, et ajakulu oleks liigitatud teda moodustavateks koostusosadeks. Vajalikud andmed saadakse tehnilises normimises kasutatavate meetodite abil. Tööaja kestuse määramisel rakendatakse peamiselt kronometraaži meetodeid. Aega, mis on tarvilik füüsikalis-keemiliseks protsessiks, võib määrata operatiivarvestuse andmeil jne.

Raamatupidamise andmete põhjal tehtud arvutuste tulemusi võrreldakse tehnilise tööstus-finantsplaani andmetega.

Tootmistsükli teostamise aeg on väga oluline suurus, mis avaldab mõju ettevõtte kasutada antud käibevahendite summale ja mille teadmine on vajalik käibevahendite normatiivi arvutamiseks.

Ettevõtte majandusliku töö analüüsimise käigus peab analüütik võrdlema ühe või teise toote väljatöötamiseks kulutatud aega ajaga, mis selleks on ette nähtud tehnilises tööstus-finantsplaanis.

Määrates tootmise kestust raamatupidamise andmete põhjal, on tarvis arvestada, et lõpetamata toodangu üleminev jääk võib ettevõtte jooksvate bilansside põhjal osutuda mõnevõrra risuseks selles jäägis leiduda võiva mahakirjutamata praagi, mittekomplektsete detailide jms. tõttu. Vastavate näitajate arvutamisel peab kontrollima lõpetamata toodangu jääkide dünaamikat (kõrvutama lõpetamata toodangu jääke eri kuudel), et võimalust mööda selgitada raamatupidamise bilansis näidatud lõpetamata toodangu jääkide usutavust.

Tootmise analüüsi järgmiseks küsimuseks on tootmisprotsessi rütmi uurimine. Hästi organiseeritud ja korralikult väljatöötatud tehnoloogiline protsess teostub korrapäraselt ja lakkamatult. Tootmisprotsessi korrapärasuse selgitamise seisukohalt on tootmisrütmi uurimisel suur tähtsus. Tootmisprotsessi rütmi võib uurida mitme näitaja abil. Kõigepealt on vajalik kontrollida valmistoodete saabumise korrapärasust ettevõtte ladudesse. Juhul, kui ettevõttel esinevad ründamisnähtused, tõuseb kuu lõpuks toodangu üleandmine ettevõtte ladudesse, kusjuures tugevaimad hüpped esinevad iga veerandaasta, eriti aga aasta lõpul.

Pärast seda, kui analüütik on kindlaks teinud valmistoodete ettevõtte lattu üleandmise korrapärasuse astme, võib ta ettevõtte töö uurimist süvendada vahetusaegsete tööseisakute selgitamise teel (nende analüüsi tuleb teostada, liigendades tööseisakud nende põhjuste järgi). Osa tööseisakuid, mis olid põhjustatud tootmisülesande puudusest töölisel, samuti tööriistade

ja materjalide puudusest, annab tunnistust tootmisrütmi tähele panemata jätmisest.

Ettevõtte varumist materjalide vajaliku tagavaraga võib kontrollida vahetult materjalilao andmete põhjal. Säärast kontrolli teostatakse algdokumentide järgi, milledes on fikseeritud ühest küljest tsehhile vajalik materjalide kogus, liigitatult sortide, suuruste ja profiilide järgi, teisest küljest andmed töötlemiseks tegelikult üleantud materjalide kogusest.

Niisuguste dokumentide läbivaatamise teel on võimalik kindlaks teha, kas on esinenud mõningate materjalide asendamine teistega, kui sageli on need juhud esinenud ja milline on nende juhtude osatähtsus normaalsete operatsioonide suhtes.

§ 35. Kogu toodangu väljalaske omahinna alandamise analüüs.

Pärast seda, kui on analüüsitud tootmisprotsess, tootmisvahendite kasutamine, ettevõtte varumine tööjõuga ja tema töötootlikkus, asub analüütik tehase poolt väljatöötatud toodangu omahinna terviklikule uurimisele. Toodangu üldtehaseline omahind koosneb reast osistest, millede hulgas on eriti tähtsad järgmised:

1. Vastava toote valmistamiseks kasutatud materjalide kulu.
2. Tootmistööliste töötasu ja lisakulud töötasude alal.
3. Kütteainete, energia- ja muud energeetilised kulud tehnoloogiliseks otstarbeks.
4. Ettevõtte lisakulud ühes nende liigitusega esijoones tsehhide ja tehase lisakuludeks, seejärel aga juba üksikuteks kululiikideks, milledest need kulud koosnevad.

Nende kulude absoluutsed summad muutuvad mitmesuguste tegurite mõjul. Materjalikulude tasemele avaldab mõju materjalide kasutamise otstarbekus tootmise käigus, nende mõõdete ja mihuse vastavus tootmise nõuetele, hindade tase jms. Tootmistööliste töötasu alal tehtud kulude tasemele mõjub samuti terve rida tegureid.

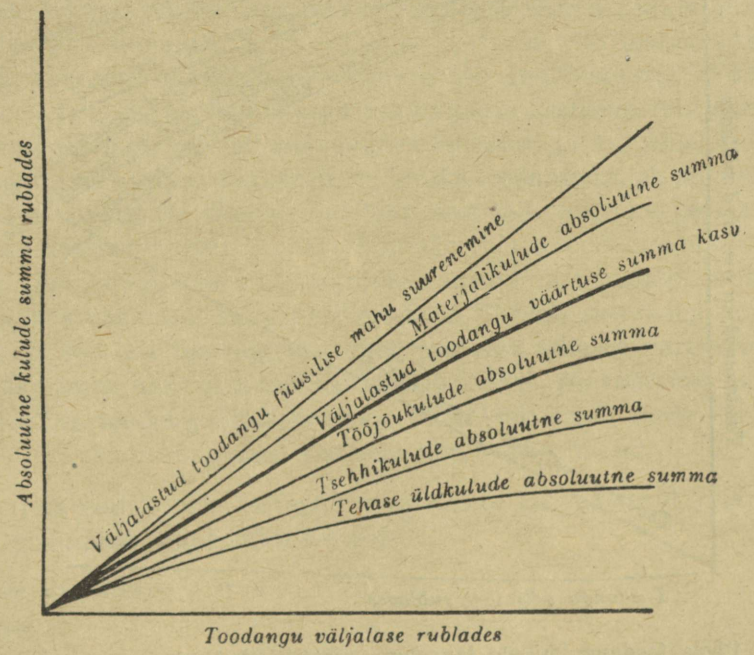
Kõigi tegurite hulgast, mis avaldavad mõju omahinna tasemele, võib välja tõsta üht, mis lubab liigitada kõik tootmiskulud kahte suurde gruppi ja selgitada toodangu mahu mõju väljatöötatud toodangu omahinnale.

Toodangu mahu suhtes jagunevad valmistoodangu omahinda võetavad kulud proportsionaalseteks ja tinglikult püsivateks. Proportsionaalsete kulude all mõistetakse sääraseid, millede absoluutne tase (nende kogusumma) muutub võrdeliselt toodangu mahu muutumisega. Selline on näit. metalli kulu sordiraua tootmisel. Mida enam tonne sordirauda on välja lastud, seda enam metalli on sordiraua tootmiseks kulutatud. See

kehtib ka kütteainete kulu suhtes metallurgiatehastes, elektrijaamades jms. ning tootmistööliste-tükitööliste töötasu suhtes, kuna nende töötasu suuruse määrab nende poolt tehtud töö kogus.

Aga mitte kõik tootmiskulud ei muutu võrdeliselt toodangu kogumahuga. Osa kulusid, esijoones administratsiooni ja ettevõtte teeninduse kulud muutuvad oma absoluutses summas võrdlemisi vähe toodangu mahu muutumise puhul; neid nimetatakse püsivkuludeks, õigemini tinglikeks püsivkuludeks. Kui toodangu maht suureneb, väheneb tunduvalt ühele toodanguühikule langev kulude osa ja toodanguühiku omahind alaneb märgatavalt üldkulude osa alanemise tõttu.

Koostame graafikud, mis selgitavad tootmiskulude muutumise seaduspärasusi vastavalt toodangu mahu muutumisele. Graafikud, mis iseloomustavad omahinna koostusosade suuna muutumisi, on esitatud jooniseil 10 ja 11.

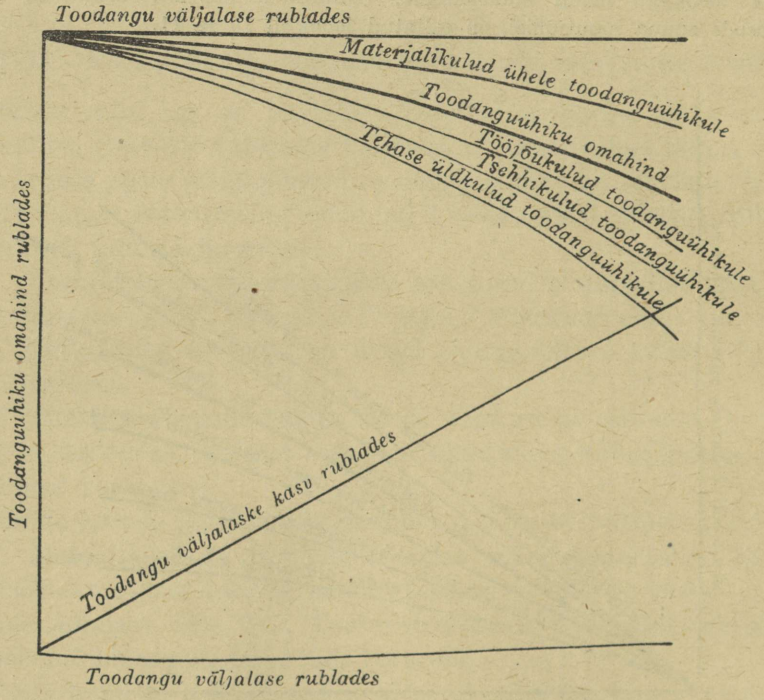
Joon. 10. Tootmiskulude absoluutsete summade dünaamika seoses toodangu tõusva väljalaskega.

Graafikud peegeldavad üksikute kululiikide normaalseid muutumisi keskmise töömahutavusega ettevõtetes. Selle viimase reservatsiooni vajadus on tingitud sellest, et üksikosiste muutumise tempod vastastikku määravad kulutuste osatähtsuse. Need on koostatud põhi-keemiatööstuse toodangu omahinna uurimise andmete põhjal. Kui oleks

tegemist väga töömahutavusliku tööstusega, asetseks omahinna kõverjoon üsna selle kõverjoone lähedal, mis iseloomustab töökulude absoluutset summat.

Joónisel 10, mis peegeldab kulutuste absoluutse summa dünaamikat, on näidatud, et materjalide kulu toodangu kogu väljalaskele jääb pisut maha väljalastud toodangu mahu suurenemise tempost. Niisugune mahajäämine on tingitud sellest, et toodangu mahu suurenemisel kasutatakse materjale harilikult paremini. Paraneb materjalide varumine varutud suuruste ja profiilide suurema vastavuse seisukohalt tootmise nõuetele jms.

Kuigi tähendasime ülal, et kulutused materjalide alal muutuvad võrdeliselt toodangu mahuga, polnud see sõltuvus väljendatud küllaldase täpsusega, sest nii materjalide kui ka töö alal suureneb kulutuste absoluutne summa aeglasemalt, kui kasvab toodangu maht. Kuluosiste liikumine toodanguühiku omahinnas on esitatud joonisel 11.

Joon. 11. Ühele toodanguühikule langevate tootmiskulude dünaamika kasvava väljalaske puhul.

Joonistel 10 ja 11 on toodud graafikud, mis iseloomustavad kuluosiste muutumist toodangu väljalaske suurenemisel.

Jooniste 10 ja 11 lähemal vaatlusel selgub, et toodanguühiku omahind ei muutu mitte sedavõrd materjalikulu ja tootmistööliste töötasu arvel kui selletõttu, et alaneb tsehhi ja tehase üldkulude ühele toodanguühikule langev osa.

Omahinna anlüüs kogu toodangu väljalaske alal toimub tavaliselt selliselt, et ettevõtte poolt jooksval aruandeperioodil väljalastud toodangu omahind kõrvutatakse eelneva aruandeperioodi omahinnaga.

Seoses sellega tekib nn. võrreldava toodangu küsimus. Meie ettevõtetes valmistatavate toodete sortiment on kestvalt laienemas. Teaduse ja tehnika edusammude tagajärjel ilmub järjest uusi tooteid toorainetest, mida varem ei töödeldud.

Selle toodangu väljatöötuse esimese aasta jooksul ei saa veel vastata küsimusele, kuidas on alanenud omahind, sest omahinna alanemise suurust tunnetatakse ainüüksi võrdluse teel.

Omahinna alandamise analüüsimisel kõrvutatakse toodangu aruandeline omahind ta omahinnaga eelneval aruandeperioodil võrreldava toodangu osas. Võrreldava toodangu all mõistetakse säärast, mida on toodetud ka eelneval aruandeperioodil. Millistel juhtudel võib teatavat toodangut pidada võrreldavaks kogu tööstusharu töö analüüsimisel? Võib juhtuda, et toodet, mida ei valmistatud peavalitsuse süsteemi lülitatud ühes tehases, toodeti ometi peavalitsuse teistes tehastes, ja kui sellele tehasele teatav toodang on osutunud mittevõrreldavaks toodanguks, oli see peavalitsusele, võttes viimast tervikuna, võrreldav, sest selle tootmine teostus juba peavalitsuse teistes tehastes. Seepärast on võrreldava toodangu maht tehase ja rahvamajanduse seisukohalt kaks eri suurust ja toodangu omahinna alandamise analüüsimisel tuleb neid eristada. Tehase seisukohalt on võrreldav ainult see osa toodangust, mida vastavas tehases varem on toodetud, kuna omahinna alandamise analüüsimisel peavalitsuse ulatuses tuleb võrreldava toodangu kategooriasse võtta kõik, mida varem on toodetud kas või üheski peavalitsuse süsteemi kuuluvas tehases.

Omahinna alandamise näitajad arvutatakse kui indeksid, mis iseloomustavad omahinna muutumise tempot.

Indeksid koostatakse järgmiselt:

Märgime:

V_0 on baasperioodi toodangu kogus;

V_1 — analüüsitava perioodi toodangu kogus (võrreldava toodangu osas);

P_0 — toodangu omahind baasperioodil;

P_1 — toodanguühiku omahind analüüsitaval perioodil.

Siis omahinna muutumise indeks võrdub:

$$\frac{\Sigma V_1 P_1 \cdot 100}{\Sigma V_1 P_0},$$

ja omahinna alanemise määr:

$$100 - \frac{\Sigma V_1 P_1 \cdot 100}{\Sigma V_1 P_0}.$$

Toodud valemist nähtub, et väljalastud toodangu omahinna suhet eelmise aasta omahinnasse väljendatakse vastavalt üksiksortide osatähtsusele, milline peaks olema omahinna alanemine, kui plaan oleks täidetud toodangu sortiment võib suuresti lahku minna ülesantud sortimendist. On võimalikud üksikjuhud, kus ettevõte on suuremas osatähtsuses lasknud välja neid toodanguliike, mille alal ta saavutas häid omahinna alandamise näitajaid, ja vähemas — neid sorte, mille alal omahind on tõusnud. Säärasel juhul mõjustavad muutused sortimendi alal omahinna alandamise määra: analüüsimise protsessis peame e r a l d i selgitama just nende muutuste mõju omahinnale. Et kindlaks teha sortimendi koostise struktuurimuutuste mõju omahinnale, tuleb omahinna muutumise indeks esijoones arvutada mitte tegelikult väljalastud toodangu sortimendi, vaid plaanis ettenähtud sortimendi alusel. Niisugusel juhul saadakse vastus küsimusele, milline peaks olema omahinna alanemine, kui plaan oleks täidetud selles ettenähtud sortimendiga. Vahe mõlema indeksi, s. o. aruande- ja plaani-sortimendi põhjal arvutatud indeksi vahel näitab sortimendi struktuurimuutuste mõju omahinnale.

Toome näite (tabel 27) sellest, kuidas analüüsitakse sortimendi struktuurimuutuste mõju omahinnale.

Tabel 27.

Toodangu väljalase

(plaanitud ja tegelik; arvud on võetud näitlikud).

Toodangu liigid	Plaanis ette nähtud			Tegelikult välja lastud		
	Kogus (t)	Omahind (rbl.)	Summa (rbl.)	Kogus (t)	Omahind (rbl.)	Summa (rbl.)
Malm	10 000	100	1 000 000	12 000	90	1 080 000
Teras	8 000	150	1 200 000	9 000	130	1 170 000
Eriteras	4 000	350	1 400 000	3 000	360	1 080 000
K o k k u . . .	—	—	3 600 000	—	—	3 330 000
Tähtmärgid . . .	V_0	P_0	$\Sigma V_0 P_0$	V_1	P_1	$\Sigma V_1 P_1$

Omahinna muutumise indeksi arvutamiseks aruandekoguste kaalus (1. variant) ja plaaniülesande koguste kaalus (2. variant) peame hindama esiteks aruandekoguse baasihindades selleks, et saada $\Sigma V_1 P_0$, ja teiseks baaskoguse aruandehindades selleks, et saada $\Sigma V_0 P_1$.

Ümberhindamise tulemused esitame eri tabeli kujul (tabel 28).

Tabel 28.

Ümberhindamise tabel kahe variandi järgi.

Toodangu liigid	1. variant			2. variant		
	Kogus (t)	Omahind (rbl.)	Summa (rbl.)	Kogus (t)	Omahind (rbl.)	Summa (rbl.)
Malm	12 000	100	1 200 000	10 000	90	900 000
Teras	9 000	150	1 350 000	8 000	130	1 040 000
Eriteras	3 000	350	1 050 000	4 000	350	1 440 000
Kokku . . .	—	—	3 600 000	—	—	3 380 000
Tähtmärgid . . .	V_1	P_0	$\Sigma V_1 P_0$	V_0	P_1	$\Sigma V_0 P_1$

Arvutame omahinna indeksi mõlema variandi järgi.

Omahinna indeks esimese variandi järgi:

$$\frac{\Sigma V_1 P_1 \cdot 100}{\Sigma V_1 P_0} = \frac{3\,330\,000 \cdot 100}{3\,600\,000} = 92{,}5\%.$$

Omahinna indeks teise variandi järgi:

$$\frac{\Sigma V_0 P_1 \cdot 100}{V_0 P_0} = \frac{3\,380\,000 \cdot 100}{3\,600\,000} = 94\%.$$

Nagu ülaltoodud arvutusest nähtub, lähevad mõlema variandi alusel arvutatud omahinnaindeksid suuresti lahku — 1,5% võrra. Seda vahet võib seletada järgmiselt: omahind tõusis eriterase alal 10 rbl. tonnilt; arvutuse esimeses variandis on see tõus arvutatud tegelikult väljalastud koguselt, s. o. 3000 t, teises variandis — plaanis ettenähtud koguselt, s. o. 4000 t; on loomulik, et selle omahinna tõusu mõju on teisel juhul suurem kui esimesel, järelikult on ka teise variandi alusel arvutatud näitaja sellevõrra halvem. Tulemus: esimesel juhul saadi parem näitaja selletõttu, et vähendati halva näitajaga toodangu väljalaset, ja ümberpöördult, suurendati hea näitajaga toodangu väljalaset, võrreldes plaanis ettenähtud kogusega.

Praktikas kasutatakse enamasti ainult esimest varianti ja sel põhjusel avaldavad omahinna alandamise näitajale mõju ka toodangu sortimendi muutused.

Selgitanud indeksi, mis iseloomustab omahinna muutumist, võib saavutatud tulemused esitada absoluutse summana selleks, et seda summat edaspidi jaostada üksikosisteks. Omahinna alandamise absoluutse summa jaostamiseks üksikosiste arvel saadud muutusteks on tarvis kasutada lisavõtteid, mille põhimõte on järgmine. Kui võrreldava toodangu osatähtsus on suur, võib oletada, et toodangu võrreldava osa omahinna üksikud koostusosad ei lähe oma osatähtsuselt lahku kõigi tootmiskulude summast. Üksikosiste osatähtsus tootmiskulude kogusummas on toodud aastaaruandele lisandatud tabelites (vormid 5 ja 6).

Sel kujul, nagu vorm 5 esineb aastaaruandes, sisaldab see andmeid tootmiskulude struktuurist ühes liigendusega tähtsaimateks koostusosadeks. Kui võrreldava toodangu osatähtsus on suur, võib võrreldava toodangu üldist omahinda liigendada koostusosadeks, kasutades aastaaruande vormis 5 toodud suhet.

Kui aga võrreldava toodangu osatähtsus on väike ja ettevõtte poolt väljalastavate sortide arv võrdlemisi tähtsusetu, võib kulude liigitust teostada andmete põhjal kulude osatähtsusest koostusosade järgi, mis on saadud toodangu omahinna kalkulatsiooni läbitöötamise teel. Kui arvutatakse iga üksikosise osatähtsust, tuleb osatähtsust esiteks võtta sellisena, nagu üksikud kulud olid esitatud eelneva aasta kalkulatsioonis, seejärel aga aruandeaasta kalkulatsiooni alusel.

Kui analüüsitava perioodi jooksul oli omahinna muutusi, mis olid tingitud üleliiduliste hindade muutmisest valitsuse otsusel, peab neid muutumisi analüüsi käigus eriliselt iseloomustama. Analüütik peab arvutama muutuste määra, mis on põhjustatud valitsuse korraldusel muutunud materjalide hindadest.

Üldse peab turutoodangu omahinna analüüsimisel selgitama näitajaid, mis on loetletud Rahandusministeeriumi poolt väljatöötatud metoodilistes juhendites tööstusettevõtete aruandluse kontrollimiseks ja analüüsimiseks (ringkiri 17. jaan. 1946. a., nr. 24—5). Neis metoodilistes juhendites on toodud järgmine turutoodangu omahinna analüüsimise programm:

1. Anda riikliku ülesande täitmise hinne võrreldava toodangu omahinna alandamise kohta ning plaani täitmise kohta mittevõrreldava ja kogu turutoodangu omahinna alal.

2. Kui plaani täitmise tulemused lähevad võrreldava ja mittevõrreldava toodangu alal teravalt lahku, selgitada, kas pole tegemist ettevõtte poolt esmakordselt valmistatavate toodete omahinna kunstliku tõstmisega.

3. Määrata väljalastud toodete plaaniülesandes ettenähtud sortimendi ja sordi muutmise mõju omahinnale.

4. Teha kindlaks tähtsaimate toodete omahinna kalkulatsiooni põhjal ühesuguste toodete omahinna tase eri ettevõtteis, trustides ja kombinaatides. Leida kõrvalekaldumiste summa ja põhjused üksikute kululiikide järgi toodanguühiku kohta mitmesuguseis ettevõtteis.

5. Kasutades kalkulatsiooni andmeid ning tehnilis-majanduslikke näitajaid, teha kindlaks, kuidas on toorainete ja materjalide kulutamisel kinni peetud normidest ja hindadest, samuti ka jäätmete kaod ja kütteainete liigtarbimise juhud.

6. Analüüsida turutoodangu omahinda üksikute kululiikide alal, milleks teha kindlaks toorainete, materjalide ja kütteainete kulu kontrollimise teel:

a) ülekulutuste (säästu-) summa, võrreldes plaaniülesandega ja eelneva aasta aruandega, tegelikult väljalastud turutoodangult;

b) kuidas on mõjustanud seda summat:
hindade ja tariifide muutmised valitsuse korraldusel;
ostetavate pooltoodete hinnamuutmised;
aseainete kasutamine (retseptuuri muutmine);
ülekulutused (sääst) võrreldes normidega ja hinnamuutused, eriti seoses varumisrajoonide muutmisega, kohalike toorainete kasutamisega jne. (koha peal kindlaks teha);
jäätmed ja muud selles kirjes arvestatud toorainete ja materjalide kaod.

Toorainete, materjalide ja kütteainete kulu analüüsimisel selgitada nende ebamajanduslikust talitusviisist tingitud kaod ja anda hinne plaanimisel ja plaani täitmisel materiaalsete väärtuste kulutamises teostatavale säästule.

7. Analüüsida omahinna osisena töötasu, kasutades tähtsaimate toodete kalkulatsiooni andmeid. Seejuures tuleb pöörata erilist tähelepanu tööliste töötasufondi ja kogu töötasufondi ülekulutuse (säästu) suhtele. Teha kindlaks, millisel tööliste liigi (tootmistöölised või abitöölised) alal kujunes ülekulutus või sääst.

8. Kontrollida tsehhide ja tehase kulud sellises järjestuses:

a) teha kindlaks tsehhide ja tehase kulude säästu (ülekulutuste) kogusumma, võrreldes eelarvega ja eelmise aasta aruandega nii kokkuvõttes kui ka üksikute artiklite järgi;

b) selgitada sääst (ülekulutused) tsehhide kulude alal, arvestades tootmisprogrammi täitmise määra;

c) arvutada eraldi tsehhide ja tehaseliste kulude summa nii kokkuvõttes kui ka üksikute artiklite kaupa kogutoodangu 1 rublale plaani, aruande ja eelmiste aruandeaastate kohta;

d) üksikute kuluartiklite analüüsimisel käsitleda eraldi töötasu, administratiiv-majanduslikke kulusid, seadistuse korrashoidu, energiat, auru- ja küttekulusid;

e) uurida jooksva remondi kulud, kõrvutades neid kapitaalremondi kuludega, ja selgitada nende mõju omahinnale seoses toodangu väljalaske suurusega aruandeaastal ja eelmistel aastatel;

f) selgitada mittetootlike kulude ja ebamajanduslikust talitusviisist tingitud kadude maht ja osatähtsus, eriti tööseisakute, trahvide ja viiviste tasumise, praagi ja materjali rikkumise, puudujääkide ja muude mittetootlike kulude alal.

9. Arvestada nende ettevõtete ja organisatsioonide toodangu osatähtsuse muutumise mõju omahinnale, võrreldes plaaniga, milles oli plaanitud ühesuguste tootmisliikide erinev omahinna määr.

10. Kõrvutada üksikute toodete omahind aruandeaastal nende omahinnaga eelmisel ja 1940. aastal. Leida kõrvalekaldumised kogu omahinna ja üksikute kululiikide kohta, samuti nende kõrvalekaldumiste põhjused. Selgitada, kas need kõrvalekaldumised ei teostunud seoses üleminekuga toodete massilisele väljalaskele, konstruktsioonide muutmisega, tootmise mehhaniseerimisega, toorainete ja materjalide asendamisega, hindade ja varumisrajoonide muutmisega jne.

11. Kontrollida praagikaotuste põhjusi ja mahtu ning määrata kindlaks nende mõju omahinnale nii aruandeaastal kui ka eelmistel aastatel.

12. Teha kindlaks esmakordselt töödeldava toodangu omahinna tase seoses üleminekuga rahuaegse sortimendi ja laiatarbekaupade tootmisele. Võrrelda selle toodangu omahinda sõjaeelse tasemega, samu tooteid valmistavate teiste ettevõtete omahinnaga ja selgitada lahkuminekute põhjused.

13. Kontrollida abi- ja teenindavate ettevõtete toodete ja teenuste omahinda, võrreldes seda samalaadse toodangu omahinnaga, mis on toodetud ettevõtteis, kus need tooted esinevad põhitoodanguna, selgitada kõrvalekaldumise põhjused ja nende toodete valmistamise otstarbekust teenindavais ettevõtteis.

14. Kontrollida koosseisulist ja eelarvelist distsipliini administratiivmajanduslike kulude alal nii kogu ametkonnas kui ka üksikuis organisatsioonide tervikuna ja kulude üksikliikide alal (töötasu, komandeerimised, kantselei- ja muud kulud).

15. Selgitada kõik mitteplaanitud ebatootlikud kulud ja kaod, mis esinevad ebamajandusliku talitusviisi tulemusena ja on kantud toodangu omahinnasse. Arvutanud need kaod, uurida, kas pole võimalik tootmiskulusid täiendavalt piirata, võrreldes käesoleva aasta (veerandaasta) plaanis ettenähtud tasemega. Vajaduse korral tuleb esitada ettepanekud plaanitud omahinna parandamiseks.

Võrreldava turutoodangu omahinna analüüsi teostatakse üksikute kuluartiklite kaupa. Koostatakse analüütiline tabel, milles tegelikult väljalastud toodangu mahuga seotud tegelike kulutuste summasid võrreldakse

nende kulusummadega, mis 1) oleksid kujunenud, kui oleksid püsinud eelmise aasta normid ja hinnad, ja 2) mis olid plaanis ette nähtud. Niisuguse kõrvutuse tulemusena selgitatakse säästu- või ülekulutuste summa iga artikli kohta, võrreldes eelmise aastaga või plaaniga. Edasises analüüsi käigus detailiseeritakse sääraste võrdluste tulemused kogu võrreldava turutoodangu kohta. Uurides kuluartiklite muutusi üksikute tootmisliikide alal, saadakse vajalikud andmed põhjuste kindlaksmääramiseks, mispärast üksikute kululiikide osas on saadud sääst või tehtud ülekulutus.

Säästu või ülekulutuste kogusummat kogu turutoodangu kohta on otstarbekohane uurida ka sortimentlikus lõikes. Vajalike andmete saamiseks tuleb koostada eriline analüütiline tabel, milles iga liigi tegelikult väljalastud toodangu kogust peab hindama tegeliku, eelmise aasta plaanitud omahinna järgi. Nende summade vahed lubavad iga toodanguliigi alal selgitada säästu ja ülekulutusi. Samuti on kasulik kõrvutada ühesugustes ettevõtetes toodetava või kaevandatava toodangu omahinda. Niisugune kõrvutus avastab kohe ettevõtted, kus omahind on eriti kõrge ja kus seepärast on tingimata vajalik omahinna koostusosade hoolas uurimine. Kui näit. põlevkivi omahind kõikus 1946. a. algul Kohtla kombinaadis 49 rbl. 92 kop. kuni 62 rbl. 31 kop. tonnilt, aga „Küttejõus" 48 rbl. 24 kop. kuni 58 rbl. 56 kop. ja kombinaadis „Kiviõli" 43 rbl. 10 kop. kuni 49 rbl. 21 kop., siis annab see esijoones tunnistust sellest, et Eesti põlevkivitööstuses pole veel arenenud võitlus omahinna alandamise eest ja et ettevõtete arvestus pole veel küllalt hästi organiseeritud [3]).

Üksikutes tööstusharudes (klaasi-, tekstiil-, jalatsitööstus jms.) võib omahinna tasemele avaldada mõju toodangu kvaliteedi paranemine või halvenemine, samuti toodangu sort. Kujutlegem, et jalatsitehas peab plaanikohaselt välja laskma teatavat liiki jalatseid 10 000 paari ulatuses, kusjuures 1. sordi jalatsite paari omahind oleks plaanikohaselt 100 rbl. Plaanis oli ette nähtud välja lasta 1. sordi jalatseid 9000 paari, 2. sordi jalatseid 1000 paari.

Tegelikult lasti jalatseid välja 12 000 paari, kusjuures 1. sordi paari omahind moodustas 105 rbl. Väljalaset sortide järgi iseloomustavad järgmised näitajad: 1. sordi jalatseid lasti välja 8000 paari, 2. sordi jalatseid 3000 paari ja 3. sordi jalatseid 1000 paari. Omahinna määrangul olid iga sordi kohta järgmised koefitsiendid: üks esimese sordi paar hinnati 1,0-le, 2. sordi paar — 0,9-le ja 3. sordi paar 0,8-le. On vaja leida omahinna

[3]) Andmed põlevkivi omahinna kohta on hangitud J. Puuman'i kirjutisest ajalehes „Sovetskaja Estonija" 25. maist 1946. a.

alandamise või tõstmise üldnäitaja ja selgitada toodangu mihuse muutumise mõju omahinnale.

Näitajat, mis iseloomustab tegeliku omahinna muutumist plaani suhtes, võib arvutada järgmiselt.

Tabel 29.

Jalatsite omahinna muutumise arvutlus.

Liik . . . . . kuu . . . . . .

	Kogus	Koefitsient	Plaanitud		Tegelikult		Tulemus	
			Ühiku hind	Summa	Ühiku hind	Summa	Sääst	Ülekulutus
1. sort	8 000	1,0	100 rbl.	800 000	105 rbl.	840 000	—	40 000
2. „	3 000	0,9	90 „	270 000	94,50 „	283 500	—	13 500
2. „	1 000	0,8	80 „	80 000	84 „	84 000	—	4 000
	12 000			1 150 000		1 207 500		57 500

Ülekulutus moodustas, nagu nähtub ka ühe paari hinnast, 5% ehk 57 500 rbl. Selgitame, milline oleks olnud ühe paari omahind, kui üksiksortide osatähtsus oleks püsinud plaanis ettenähtud piirides, s. o. kui 1. sordi jalatseid oleks välja lastud 90% ja 2. sordi jalatseid 10% kogutoodangust, või vastavalt 1. sordi jalatseid 10 800 paari, 2. sordi jalatseid 1200 paari ja 3. sordi jalatseid poleks üldse toodetud. Siis 1. sordi tingpaaride arv oleks ulatunud $10\,800 \cdot 1 + 1200 \cdot 0{,}9 = 11\,880$ tingpaari. Et tegelik kulude summa moodustas 1 207 500 rbl. ja plaanis ettenähtud mihuse säilitamisel 1. sordi tingpaaride arv oleks ulatunud 11 880-le, siis 1. sordi ühe paari tegelik omahind oleks olnud $\frac{1\,207\,500}{11\,880} = 101$ rbl. 64 kop. Nõnda oleks plaanis ettenähtud kvaliteedi säilitamisel ülekulutus moodustanud vaid 1,64% ehk 1 rbl. 64 kop., aga mitte 5 rbl. Järelikult ettevõte kaotas iga 1. sordi jalatsite tingpaari kohta halvenenud sordi tõttu 5 rbl. — 1 rbl. 64. kop. = 3 rbl. 36 kop. Üldisest ülekulutusest 5% ulatuses tehti käesoleval juhul 3,36% sordi halvenemise tõttu.

Olles niiviisi analüüsinud omahinna muutumist kogu võrreldavalt toodangult ja kindlaks teinud näitajad, mis iseloomustavad omahinna alandamise plaani täitmist, asutakse üksiktoodete tähtsamate sortide omahinna uurimisele.

§ 36. Toodanguühiku omahinna analüüs. Kaks suunda toodangu omahinna analüüsimisel.

Toodanguühiku omahinna analüüsimise meetodite käsitlusele pühendatud kirjanduses esineb selgesti kaks suunda. Esimene neist on arvamusel, et toodanguühiku omahinna analüüsimisel on vajalikke andmeid sisaldavaks põhidokumendiks kalkulatsioon. Teine rõhutab algdokumentatsiooni uurimise vajadust, kuna kalkulatsiooni analüüs esineb tema juures üldse küsimusmärgi all. Esimesse suunda kuuluvad Jahnini, Kolossovi, Mokšantsevi, Terentjevi ja rea teiste (nende hulgas ka käesoleva teose autori) tööd, teise suunda — Žebraki, Veise jt. teosed. Et selgitada üht või teist süsteemi pooldavate autorite vaateid, peame tegema lühiekskursi ettevõtte arvestuse ja toodangu omahinna kalkuleerimise valda.

Nii ettevõtte toodangu arvestuse organisatsiooni kui ka kalkulatsioonilehtede koostamise alal eri tööstusharudes esinevad tunduvad erinevused, mis on tehnoloogilise protsessi iseloomu ja organisatsioonivormide mitmekesisuse tulemus. Soojuselektritsentraalides, metallurgiatehaste kõrgahjude-, martään- ja valtsimistsehhides, raske-, kesk- ja üld-masinaehitustehastes, keemiatööstustes jne. teostuvate tehnoloogiliste protsesside iseloom on suuresti lahkuminev, ja on loomulik, et see annab ennast otsustavalt tunda arvestuse ja kalkulatsiooni korralduse alal.

Nagu teada, jagunevad tootmiskulud toodangu omahinda lülitamise seisukohalt kahte ossa: otseseiks ja kaudseiks. Kummagi kulurühma osatähtsus on tööstuse eri harudes lahkuminev. Elektrijaamades, kõrgahjudetsehhides ja keemiatehaste mitmes tsehhis on kõik või peaaegu kõik tootmiskulud oma iseloomult otsesed. Toodangu kalkuleerimisel säärastes tehastes või tsehhides pole vajadust kaudsete kulude osituseks. Ositus asendatakse niisugusel juhul kulusumma lihtsa jagamisega väljatöötatud toodangu ühikute arvule. Ettevõtete algarvestuses võib niisugusel juhul võrdlemisi täpselt fikseerida kõik kulud, mis langevad teatavale agregaadile, järelikult ka mingi toodangu sordile. Seevastu masinaehitustööstuses, eriti väikese-seerialiste partiide väljalaske puhul, on kaudsete kulude osituse küsimused väga olulised, sest sääraste kulude osatähtsus on väga suur. Sageli esinevad juhud, kus tsehhi kulude summa moodustab sadu protsente põhi-tootmistööliste töötasu summast. Järelikult on siin side kulude ühe osa (tsehhi ja tehase üldkulud) ja teatava sordi omahinna vahel nõrgem, tähendab nõrgemalt esineb kulusummade näitajais ühe toodanguühiku kohta ka nende tegurite mõju, millest on tingitud nende muutumine.

Ka kalkulatsiooni struktuur on majanduse eri harudes erisugune. Neis tööstusharudes, kus suurem osa kulutustest on oma iseloomult otsene (elektrijaamad, söekaevandused jms.), sisaldab kalkulatsioon andmeid üksikutest kuluosistest. Komplekskulud (näit. kulud jooksva remondi alal) jagunevad neis kalkulatsioonides üksikosisteks. Seevastu neis tööstusharudes, kus kaudsete kulude osatähtsus on väga suur, sisaldab omahinna kalkulatsioon terve rea koondandmeid. Kalkulatsioonis esinevad kulude komplekssed kirjed ei luba selgitada nende taset põhjustanud tegureid ilma pika ja keerulise arvutuseta.

Et näidata erinevusi toodangu omahinna struktuuri alal eri tööstusharudes, toome andmed kuue tööstusharu kohta, mis on avaldatud koguteoses „NSVL rahvatulu"[1]) (tabel 30).

Tabel 30.

Toodangu omahinna struktuur 1935. a. andmetel (ilma sisekäibeta) %-des.

Omahinna osised	Tööstusharud					
	Elektrijaamad	Kütteainete tootmine	Keemiatööstus	Metallitööstus	Tekstiiltööstus	Toidumaitseainete tööstus
1. Toorained ja põhimaterjalid	0,36	1,06	54,46	33,41	74,28	80,11
2. Abi- ja remont-ehitusmaterjalid	5,48	11,26	6,04	5,58	3,46	3,45
3. Kütteained	32,99	1,84	3,23	2,38	1,40	1,92
4. Energia mujalt	0,0	2,77	2,00	2,12	0,96	0,34
5. Amortisatsioon	16,06	8,68	3,68	2,93	1,16	0,96
6. Põhitöötasu	21,28	49,53	16,60	35,39	12,29	7,36
7. Lisatöötasu	2,58	5,49	1,70	2,78	1,15	0,64
8. Juurdearvestused töötasule	5,32	6,60	4,13	6,23	3,01	1,89
9. Mitmesugused (rahalised) kulud	15,93	12,77	8,16	9,18	2,29	3,33
Kokku	100	100	100	100	100	100

Ettevõtete algarvestus (operatiivarvestus ja algdokumentatsioon) on tööstuse eri harudes samuti erinevalt organiseeritud. Mitmes tööstusharus on tootmise arvestus korraldatud nii, et algdokumentatsioonis fikseeritakse fakt kui niisugune (andmed üleantud materjalidest, tehtud tööst), kuid temas puuduvad kulutuste kõrvutamine normatiividega ja

[1]) „NSV Liidu rahvatulu, selle kujunemine ja arvestus". Koguteos prof. D. I. Tšernomordik'i toimetusel, Gosplanizdat, 1939, lk. 62—63 (vene keeles).

kõrvalekaldumiste seletus. Säärast arvestuse korraldust nimetavad mõned autorid viimaste aastate kirjanduses „traditsiooniliseks". Edasises käsitluses kasutame meiegi seda nimetust. Toodangu „traditsioonilisest" arvestusest eristatakse toodangu normatiivset arvestust.

Nagu teada, iseloomustab normatiivset arvestust esijoones see, et luuakse kaks algdokumentide ahelat: a) esimene — kuludele, mis on teostatud normide piirides, ja b) teine — kuludele, mis kujutavad enesest kõrvalekaldumist normidest. Normatiivse arvestuse rakendamisel koostatakse kõrvalekaldumiste põhjuste nomenklatuur ja algdokumentides peegelduvaid põhjusi tähistavad leppemärgid. Näit. on end. Masinatööstuse Rahvakomissariaadi arvestuse ja kalkulatsiooni põhimääruse lisas nr. 1 (lisa käskkirjale nr. 950 25. nov. 1938. a.) toodud järgnev töötasu kulutusnormidest kõrvalekaldumiste nomenklatuur:

Töötasu normidest kõrvalekaldumiste nomenklatuur.

A. Organisatsioonilis-tehnilistest korratustest tootmisprotsessis tingitud juurdemaksud.

1. Seadistuse mittevastavus nõuetele.
2. Tööriistade mittevastavus nõuetele.
3. Elektrienergia, õhu, gaasi ja muude energialiikide ebanormaalne etteandmine.
4. Materjalide ja pooltoodete kvaliteedi mittevastavus.
5. Partii mõõdete mittevastavus.
6. Ületunnitööd.
7. Ebaõigelt kehtima pandud normid ja hinded.

B. Tehnoloogilises protsessis ettenägemata lisaoperatsioonid.

8. Jäätmete kasutamine täisväärtusliku materjali asemel.
9. Projekteeritud seadmete ja tööriistade puudumine.
10. Muud tehnoloogilises protsessis ettenägemata operatsioonid.

C. Juurdemaksud, mis ei tähista kaotusi.

11. Progressiivse tükitöö preemiad.
12. Preemiad tööde hea kvaliteedi eest.

Normatiivse arvestuse rakendamise puhul tõuseb algdokumentatsiooni analüütiline väärtus, sest dokumentides fikseeritakse: a) kõrvalekaldumise fakt ise ja b) kõrvalekaldumise põhjus. On loomulik, et sääraseid andmeid sisaldava dokumentatsiooni juurutamine võimaldab õige laialt organiseerida niisuguste kõrvalekaldumiste jooksvat operatiivset analüüsi, sest sel juhul võib jooksva töö protsessis vaadelda ja uurida igat kõrvalekaldumise juhtu ning võtta tarvitusele abinõud nende vältimiseks. On tõsi, et ka siin analüüs avastab esijoones kõrvalekaldumise normist; suurendades kõrvalekaldumiste uurimise võimalust, juhib ta samal ajal tähelepanu kõrvale võrdluse aluseks võetud normi uurimise vajadusest. Sellele vaatamata on normatiivse arvestusmeetodi paremused silmanähtavad, sest ta võimaldab kulutuste jooksvat analüüsimist. Kalkulatsiooni analüüsimine

teostub tavaliselt igakuuste kalkulatsiooniandmete põhjal, mis vähendab tulemuste operatiivset aktuaalsust.

Peab märkima, et arvestuse „traditsioonilise" suuna puhul annab kalkulatsiooni analüüsimine esijoones rea konstateeringuid, sest selleks, et seletada avastatud kõrvalekaldumiste põhjusi, peab kasutama operatiivse arvestuse andmeid või koguni küsitlema vastavaid töötajaid. Kalkulatsiooni analüüsimise tulemused pole säärasel juhul sel määral dokumentaalselt tõendatud, nagu see sünnib normatiivse arvestusmeetodi rakendamisel. Kuid teisest küljest me ei või nõustuda väidetega, millega esinevad mõned normatiivse arvestusmeetodi pooldajad, nagu poleks kalkulatsioonide analüüsimine üldse otstarbekohane ja tarvilik.

Esiteks on mitmel tööstusalal üldse võimatu normatiivset arvestust organiseerida ega polegi selleks vajadust (näit. kõrgahjude-, martään- ja valtsimistsehhides, keemia aparatuuri-protsessside puhul, elektri- ja soojusenergia tootmise puhul jms. Siinkohal peab mainima ka mäetööstust, mõningaid ehitusmaterjalide tööstusi, hüvendustehaseid jne.). Niisugustes tööstustes on kalkulatsioon ainsaks sünteetiliseks aruandedokumendiks. Seepärast, arvustades arvestuse „traditsioonilisi" meetodeid, peab ühtlasi arvestama tootmisprotsessi organisatsiooni iseärasusi. See, mis on hea masinaehitusele, pole rakendatav maakide- või kivisöekaevandustes.

Teiseks ei tohi lubada sünteetiliste, ümmardatud näitajate põhimõttelist alahindamist. Isegi hästi korraldatud normatiivse arvestuse puhul ei muutu kalkulatsiooni analüüs sugugi väärtusetuks ja tarbetuks. Dokumentaalsete andmete analüüs kannab sel juhul jooksva operatiivse töö ilmet. Isegi selle efektiivsuse hindamiseks on vaja ümmardatud koondandmeid, need aga esinevad kalkulatsioonis. Algdokumentide analüüs ja kalkulatsiooni analüüs on saadavate näitajate teoreetilis-tunnetuslike omaduste poolest kaks iseasja; samal viisil erinevad ka nende operatiivse kasutamise võimalused. Dokumentide sisu jooksev analüüs muundub jooksva operatiivse töö liidetavaks osiseks, kalkulatsiooni uurimine aga — selle töö summeeritud tulemuste selgituseks. Üks ei kõrvalda, vaid ainult täiendab teist.

Kolmandaks on ekslik ülehinnata toodanguühiku omahinna kalkulatsiooni koondkirjete analüüsimise raskust ja siit tuletada kalkulatsiooni koondkirjendite arutluse põhimõttelist võimatust. Kalkulatsiooni koondkirjendite arutluse raskused on mõistagi suured. Kuid seeläbi ei muutu kuluelementide kohta tehtavate arutluste usutavus, kui need kuluelemendid on võetud toodangu omahinna kalkulatsiooni. Komplekskulude tasemele avaldavad mõju ka säärased tegurid, mis üldse ei mõjusta otseste

elementsete kulude taset. Nagu juba näitasime II peatükis, vähendab või suurendab toodangu mahu muutumine (plaani ületamine või mittetäitmine) toodanguühikule langevat kaudsete kulude osa. Komplekskulusid peab esijoones analüüsima nende absoluutses suuruses koha järgi, millele nad langevad (nende kogusumma järgi tsehhis), ja alles pärast seda peab analüüsima nende muutusi osas, mis langeb toodanguühikule.

See kõik viib meid arvamusele, et toodanguühiku omahinna analüüsimise seisukohalt on kalkulatsioon põhidokumendiks. See muidugi ei kõrvalda algdokumentatsiooni, vaid kohustab kasutama omahinna analüüsimise puhul ka vajalikku tootmisarvestuse algdokumentatsiooni.

Analüüsides väljalastud toodangu üksiksortide omahinda, on vaja hoolsalt uurida andmeid, mis leiduvad toodanguühiku omahinna kalkulatsioonis.

Käesoleval juhul peetakse silmas toodangu tehaselist omahinda. Väljalastava toodangu müügihindade analüüs ei erine millegi poolest oma meetoditelt toodanguühiku tehaselise omahinna analüüsimisest.

Asudes toodanguühiku omahinna analüüsimisele, peab valima kalkulatsioonid nende põhisortide alalt, mis määravad tehase töö kogu tulemust, või aga nende sortide alalt, mille vastu tuntakse erilist huvi (uued töötlemisele võetud sordid, millede suhtes on tehtud suurimaid kõrvalekaldumisi, jms.). Toodangu omahind kujuneb tehases töötluse tulemusena mitmes tsehhis. Neis tööstusharudes, kus materjal töötluse käigus läbib mitut tsehhi, kirjutatakse ta väärtus tavaliselt selle tsehhi arvele, kes teda esimesena saab tehase laost. Järgnevates tsehhides toimub vähehaaval kulutuste edasine akumulatsioon peamiselt töötasude suurenemise ja tsehhi ning tsehhile kantavate tehaste üldkulude arvel.

Kalkulatsioone endid võib koostada mitmel viisil. Ühest küljest võib teha üldise koondkalkulatsiooni, milles kõik kulutused on juba koondatud kogusummadeks (materjalide kulud, töötasude kulud jne.) isegi siis, kui neid on tehtud mitmes eri tsehhis. Teisest küljest võib teha üksikasjalisi arendatud kalkulatsioone, milles kulud on esitatud eraldi üksikute töökohtade või tsehhide kohta. Toodangu omahinna detailseks analüüsimiseks on soovitatavad arendatud, täielikud kalkulatsioonid. Mitmel põhilisel rasketööstusealal, nagu kõrgahjude-, martään- ja valtsimistsehhides, elektrijaamades jne. on kalkulatsioonid võrdlemisi lihtsad.

Asudes toodanguühiku omahinna analüüsimisele, peab selgitama kulutuste osatähtsust üksikosiste alal ja kõrvutama seda osatähtsust andmetega, mis leiduvad plaanilises kalkulatsioonis ning eelmiste aruandeperioodide kalkulatsioonides. Võrdlusi võib teha kas üksikute kõrvutatavate tabelite või eriliste graafikute koostamise teel.

Kalkulatsiooni analüüsimise käigus peab uurima ka toodangu omahinda võetavate üldkulude osituse meetodeid. Praktikas esineb sageli juhtumeid, kus üldkulude osituse meetodeid on kahe teineteisele järgneva aruandeperioodi jooksul muudetud. Säärasel juhul võivad toodanguühikule tehtavad kulutused muutuda mitte üksnes olenevalt üldkulude kogusumma absoluutse taseme muutumisest, vaid ka osituse meetodi muutmise tagajärjel.

Hinnates üldkulude osituse meetodit kui niisugust, peab kindlaks tegema ta otstarbekuse ja selgitama, kas ta rakendamine ei too enesega liigset töökulu, ilma et seda kompenseeriks tulemuste täpsustamine.

Kalkulatsiooni analüüsimise protsessis tuleb veenduda, et jooksval aastal rakendatava osituse meetod ei toonud olulisi muutusi analüüsitava sordi toodanguühikule langevas kulude osas. Pärast seda võib asuda toodangu omahinda võetud iga üksikelemendi analüüsimisele.

§ 37. Materjalikulu analüüsimise põhiküsimused.

Toodanguühiku omahinna analüüsimisel on materjalikulu analüüsimise ulatus ja iseloom sõltuv ettevõttes rakendatud arvestusmeetodist. Põhiliselt võib materjalikulu arvestuse meetodeid liigitada nelja põhirühma:

1) tootmisprotsessis kulutatud materjalid kirjutatakse maha tegeliku omahinna alusel;

2) materjalide arvestus ja nende väärtuse mahakirjutamine tootmise jaoks toimuvad plaanitud omahinna alusel; plaanitud omahinnast kõrvalekaldumiste summa kirjutatakse eri kirjendiga igal kuul maha;

3) materjalide arvestus teostub tegeliku omahinna, nende mahakirjutamine tootmisele — plaanis ettenähtud omahinna alusel. Sel juhul märgitakse kõrvalekaldumiste summa materjalide üleandmise hetkel tootmisse selleks, et kuu lõpul see summa oleks võetud väljatöötatava toodangu omahinda samuti eri kirjendina;

4) materjalide arvestus toimub normatiivse arvestuse meetodite alusel.

Materjalikulu analüüsimise korda tuleb arutleda kõigi nelja juhu kohta üksikult.

Materjalikulu analüüs materjalide arvestamisel tegeliku omahinna järgi.

Kui arvestatakse materjale tegeliku omahinna järgi, siis toodanguühiku omahinna kalkulatsioonis on harilikult näidatud kulutatud materjalide kogused naturaalühikuis ja nende hinnad. Kalkulatsioonilehel leiduvate andmete läbitöötamine võimaldab selgitada kõrvalekaldumisi, mis iseloomustavad materjalikulu muutumisi nii materjalikulu naturaalsete normide kui ka hinna arvel. Muutumiseks naturaalsete normide alal on toodanguühiku tootmiseks kulutatud materjalide koguse suurenemine või vähenemine. Nad erinevad neid põhjustavate tegurite poolest. Kulutatud materjalide naturaalsete normide vähenemine võib tekkida materjalide ratsionaalsema kasutamise ja jäätmete vähendamise arvel (toote parem kohandamine toormaterjali kujule, parem raiumine, lõikamine, mahahööveldatava kihi paksuse vähendamine, äralõigete vähendamine, kasutuse väljatuleku-koefitsiendi tõstmine jms.).

Üksikuil juhtudel võib kulutatud materjalide naturaalsete normide vähenemine olla seotud ka toodangu mihuse halvenemisega. Näit. võib mõnel juhul värvaine kulunormi vähenemine viia säästule normi alal ühes värvimise kvaliteedi alanemisega. Seda juhtu ei tarvitse vahetada materjalikulu säästuga ta parema, säästlikuma kasutuse arvel. Sääst, mis on tehtud kvaliteedi halvenemise arvel, pole mitte üksnes lubamatu, vaid ka kahjulik; see „sääst" on oma olemuselt vaid näilik.

Kui ettevõttel oli saavutatud näilik sääst toodangu mihuse halvenemise arvel, kaotab ettevõtte direktor õiguse eraldamiste tegemiseks ettevõtte direktorifondi. Vähe sellest. Siinkohal peab meenutama, et NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 10. juulist 1940. a. on öeldud: „Halvakvaliteedilise ja mittekomplektse toodangu väljalaskmise eest, samuti toodangu väljalaskmise eest kohuslikkude standardide rikkumisega — anda tööstusettevõtete direktorid, peainsenerid ja tehnilise kontrolli osakondade ülemad kohtu alla ja mõista kohtuotsusega türmi 5 kuni 8 aastani."

Seepärast, kui analüüsitakse kõrvalekaldumist normide arvel, ei piirduta ainult selle suuruse kindlakstegemisega, vaid peab selgitama, milliste tegurite arvel on olnud kõrvalekaldumisi, sest oma iseloomult võivad need olla tingitud kvaliteedi muutmisest, see aga, nagu näha mainitud seadlusest, võib tuua kaasa kohuslike standardide rikkumisel vastutusele võtmise kriminaalkorras.

Üksikuil juhtudel on võimalikud ka kulunormide tõstmised. Kui seejuures toodangu mihus tõuseb suuremal määral kui materjalikulud vas-

tava toote valmistamiseks, võib kulutatud materjalide naturaalsete normide suurenemist tunnistada põhjendatuks. Siinkohal peab aga märkima normide arvel teostunud kõrvalekaldumiste analüüsi puudulikkust tootmisprotsessis kasutatavate materjalide tavalise arvestustehnika puhul (s. o. ilma et rakendataks normatiivse arvestuse meetodeid). See puudulikkus seisneb selles, et niihästi algdokumentides, mis fikseerivad kulutatud materjalide tegeliku koguse, kui ka üheski kalkulatsiooni arvutluses pole küllalt täielikke andmeid p õ h j u s t e üle, millest kõrvalekaldumised on tingitud.

Analüüsimise käigus peab valgustama ka materjali külunormide muutusi endid, sest nende tase on kõikuv. Norme peab uurima nende dünaamikas. Kui analüütik teeb võtete abil, mis tulevad hiljem selgitamisele (vt. tabel 31), kindlaks materjalikulude kõrvalekaldumise suuruse kulutatud materjalide naturaalsete normide muutumise arvel, küsitleb ta selle kõrvalekaldumise tekitanud põhjuste selgitamiseks tavaliselt insenere, meistreid, brigadiire ja teisi isikuid, kes võtavad vahetult osa tootmisprotsessist. Sellise küsitlemise teel tehakse kindlaks tegurid, mis on põhjustanud kõrvalekaldumisi.

Aruandeline kalkulatsioon koostatakse tavaliselt mõni aeg pärast kuu lõppu. Seepärast, kui kalkulatsiooni analüüs toimub igal kuul, võib insener-tehnilistele töötajatele praktiliselt esitada küsimusi põhjuste üle, mis tingisid kulutatud materjalide koguse kõrvalekaldumisi normist, ainult mõni päev pärast eelmise kuu lõppu.

Tootmisprotsessi operatiiv-tehniline arvestus ei peegelda kaugeltki mitte kõigis ettevõtteis tehnoloogilise protsessi kõiki iseärasusi. Kui ahjudes ja aparaatides teostuvate protsesside operatiiv-tehnilised andmed peaaegu alati sisaldavad teatmeid, mis iseloomustavad tehnoloogilise protsessi käiku (temperatuurirežiim, rõhk, kontsentratsioon), siis masinpingitöö alal peegeldab operatiiv-tehniline arvestus tegelikult vaid andmeid väljatöötatud detailide kogusest või tehtud operatsioonide arvust ega sisalda peaaegu sugugi andmeid töötluse käigu kui niisuguse iseloomustamiseks, samuti ka mitte põhjusi, milledest oli tingitud kõrvalekaldumine materjalide naturaalsetest normidest.

Materjalide arvestamisel tegeliku omahinna põhjal piirdub materjalikulu kalkulatsiooni analüüs peaasjalikult sellega, et tehakse kindlaks kõrvalekaldumised naturaalsete kulunormide arvel, sest selle nähtuse põhjuste seletamised saadakse peaasjalikult insener-tehnilise personaali küsitlemise teel. Selles seisneb käsitletava arvestusmeetodi peamine nõrkus.

Oleme korduvalt tähendanud, et analüüsi küsimusi tuleb vaadelda orgaanilises seoses arvestuse küsimustega. Siinkohal tuletame meelde, et

Tabel 31.

Tabel materjalide hinnast ja kulunormidest tingitud kõrvalekaldumiste kindlakstegemiseks kalkulatsiooni analüüsimisel.

Jrk.-nr.	Materjali sortide nimetus	Mõõtühik	Plaanitud			Tegelik			Tegeliku koguse väärtus plaanitud omahindade alusel	Vahe			
			Kogus	Hind	Summa	Kogus	Hind	Summa		Normide arvel		Hindade arvel	
										Sääst	Ülekulutus	Sääst	Ülekulutus
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

analüütiku võimalused piirduvad või sõltuvad suurel määral ettevõtte arvestuse tehnikast ja täielikkusest. Juhul, kui algdokumentides või teistes arvestusregistrites ei leidu andmeid, mis fikseerivad kulutatud materjalide naturaalsete normide kõrvalekaldumise põhjusi kogustest, mis on ette nähtud plaani kalkulatsioonis, on analüüsimise käigus väga raske kindlaks teha nende kõrvalekaldumiste põhjusi. Kui tekib vajadus nende põhjuste selgitamiseks ettevõtte töö süstemaatiliste analüüside korraldamise teel, on tingimata vajalik täiendada algdokumentide ja arvestusregistrite sisu andmetega, mis on tarvilikud sääraste analüüside tegemiseks. Ainult siis on kalkulatsiooni analüüsimise käigus võimalik selgitada tegelike kulutuste kõrvalekaldumise põhjusi suurustest, mis on ette nähtud plaani kalkulatsioonis.

Kalkulatsioonis leiduvate andmete põhjal võib arvutada ka kõrvalekaldumisi, mis on tingitud kulutatud materjalide hinnast. Hindadest tingitud kõrvalekaldumiste analüüsi peab laiendama ettevõtte varumistöö uurimisele, et selgitada kõrvalekaldumisi tekitanud põhjusi. Just varumistöö analüüsimise käigus võetakse uurimisele hinnakujunemise elemendid ja kaalutakse tegureid, mis on põhjustanud mõne üksiku elemendi muutumist. Kui analüüsitakse kalkulatsiooni materjalide alal, mis antakse üle tootmisele tegeliku omahinna alusel, on tehnilisest küljest vajalik koostada eri tabel, millesse võetakse kõrvalekaldumised nii normide kui ka kulutatud materjalide hinna arvel (tabel 31), et hiljem uurida nende kõrvalekaldumiste põhjusi.

Vaadeldes tabeli 31 sisu näeme, et temasse on võetud näitajate arvutuseks, mis iseloomustavad normidest ja hindadest sõltuvaid kõrvalekaldumisi, eriline veerg (10), kus tegelikult kulutatud kogused hinnatakse ümber baashindade alusel. Tänu sellele on võimalik tegelike ja plaanitud kulude summa vahet jagada kaheks osaks. Lahutades tegelike kulutuste summast kulutatud materjalide tegeliku koguse väärtuse baashindade alusel, saame üldsumma kõrvalekaldumise hindade muutumise arvel. Lahutades tegelikult kulutatud materjalide koguse väärtusest baashindade alusel plaanitud kulude summa, saame normidest tingitud vahe. Kulutatud materjalide sortimendi muutused võivad avaldada mõju nii kulutatud materjalide naturaalsete normide kui ka hinna muutumisele. Kui näit. ettevõttes kasutatakse hapet muutunud kontsentratsioonis, muutuvad niihästi naturaalsed kulunormid kui ka hinnad [4]).

[4]) Tegelikus praktikas märgitakse materjalide puhul, millede eri sordid erinevad kontsentratsiooni määralt, otseselt kalkulatsioonis mitte üksnes nende kogus naturaalühikuis, vaid ka tingühikuis, mis on ümber arvutatud standardseiks. See

Materjalide kulu analüüs nende arvestamisel plaanitud omahinna järgi.

Käesoleval juhul toimub materjalide väärtuse mahakandmine nende üleandmisel tootmiseks plaanitud omahinna järgi, mille põhjal nad arvestatakse ettevõtte materjalilaos. Vahe tegeliku ja plaanitud omahinna vahel kajastub arvestuses erilise kõrvalekaldumiste konto näol ja kuu jooksul kulutatud materjalide kogusega võrdeline vaheosa kirjutatakse kuu lõpul tootmiseks maha eri kirjendina, mis täiendab kulutatud materjalide hinnet nende tegeliku väärtuse järgi.

Kui materjalid arvestatakse plaanitud omahinna alusel, tuuakse kalkulatsioonis järgnevad andmed: a) materjalide plaanitud kogused ja plaanitud omahind, b) tegelikult kulutatud materjalide naturaalsed kogused, mis on hinnatud plaanitud omahinna alusel. Kõrvalekaldumiste summa kulutatud materjalide tegeliku ja plaanitud omahinna vahel on kalkulatsioonis märgitud eri reana. Niisugused kõrvalekaldumised võivad tekkida kas materjalide kallinemisest või odavnemisest.

Võrreldes tegelikku kulutuste summat, mis on arvutatud tegelikult kulutatud materjalilt (hinnatud plaanis ettenähtud omahinna põhjal), plaanitud kulutuste summaga, saame andmed, mis iseloomustavad materjalikulu naturaalsete normide muutumist. Kui kalkulatsioonis on näidatud materjalikulu mitte materjali üksiksortide, vaid rühmade järgi, võib juhtuda, et tegelikult kulutatud koguse hinne plaanihindade alusel läheb lahku plaani kalkulatsioonis näidatud plaanihindest. Niisugune vahe annab tunnistust kulutatud materjali sortimendi erinevusest. Muus osas jäävad kehtima varem tehtud märkused materjalikulu analüüsi teostamise korrast.

Materjalikulu analüüs plaanitud ja tegeliku omahinna vahe määramisel.

See materjalide arvestusviis ei too enesega mingeid uusi analüüsi iseärasusi, võrreldes ülal arutletud juhuga. See materjali arvestusviis, mis on rakendatud Kergetööstuse Ministeeriumis, erineb eelmisest meetodist ainult materjalihinna kõrvalekaldude määramise tehnikalt jooksvas arvestuses. Seepärast on nii analüüsi järgnevus kui ka järelduste iseloom sama, mis teisel käsitletud juhulgi.

---

parendab analüüsimise võimalusi, hõlbustades naturaalsete kulunormide arvel toimunud kõrvalekaldumise analüüsi, sest niisugusel juhul ei avalda erineva kontsentratsiooni tegur mõju naturaalsete normide suurusele.

Materjalikulu analüüs normatiivse arvestusmeetodi rakendamisel.

Normatiivne arvestusmeetod kujutab enesest erilist arvestussüsteemi, mis seisneb selles, et nii materjalikulud kui ka töökulud toodanguühiku antud sõrdi väljatöötamiseks normeeritakse ette, selleks et edaspidi kogu materjalikulu dokumentatsioon jaguneks kahte ossa: 1) osa, mis kajastab materjalide üleandmist tootmiseks, tööjõu kulutusi ja muid kulusid ettenähtud normide piirides, ja 2) osa, mis enesest kujutab kõrvalekaldumist neist normidest. Materjalikulu normimine teostub mitte ainult kogusumma määramise abil, vaid nii, et oleks näidatud töötlemiseks vajalike materjalide algkaal ühes mõõdete, markide ja profiilidega. Tänu sellele, et normidest kõrvalekaldunud kulutuste alal on loodud eri dokumentatsioon, tekib võimalus märkida dokumentides kõrvalekaldumise põhjused. Nähtused, mis võivad olla kõrvalekaldumise põhjuseks, võetakse kokku kindlaksmääratud loetelusse, nii et igas dokumendis, milles on fikseeritud ühe või teise materjali lisakulu, on näidatud üks kõrvalekaldumise põhjustest. Säärasel viisil jaguneb kogu dokumentide käive kaheks ahelaks ja vähese kõrvalekaldumiste arvu juures tekib täielik võimalus analüüsida kõrvalekaldumise põhjusi samal hetkel, mil kõrvalekaldumised tehti kindlaks. Seeläbi teostub töö operatiivne analüüs viivitamatult ja jooksvalt. See omakorda viib kas nende või teiste ülekulutuste piiramisele või ennetamisele tulevikus. Jooksvas arvestuses näidatakse seejuures materjalikulu kõrvalekaldumise summad mitte üksikute toodete kohta, vaid rühmitatuna kõrvalekaldumise põhjuste järgi. Tänu sellele osutub võimalikuks analüüsida materjalikulu kõrvalekaldumisi naturaalseist normidest *põhjuste* järgi, milledest on tingitud muutused ettevõtte toodangu väljalaske *kogu*-ulatuses.

On selge, et normatiivse arvestuse süsteem suurendab ettevõtte jooksva töö operatiivse analüüsimise võimalusi ja kujutab enesest seetõttu süsteemi, mis lubab arvestusel tõhusalt mõjustada ettevõtte tööd võitluses igasuguste materjalide ülekulutuste ja kadudega ning isikute igakordseks kindlakstegemiseks, kes on süüdi praagi tootmises, materjalide rikkumises jne.

Kuid sama süsteem muudab ühtlasi kogu kalkulatsiooni analüüsimise iseloomu, sest tema rakendamisel võetakse naturaalsetest kulunormidest kõrvalekaldumiste summa toodangu üksiksortide omahinda sel teel, et ositatakse selgunud kõrvalekaldumiste kogusumma. Normatiivse arvestusmeetodi kasutamisel muutub koguni teataval määral ka toodangu tegeliku omahinna mõiste, sest see jääb kehtima ainult selles mõttes, et tegelikud

kulud fikseeritakse ettevõtte kogu toodangu kohta, nii et üksiksortide omahinna kalkulatsiooni täpsus muutub vähemaks. Kalkulatsioonide täpsusastme alanemine on pärivõrdeline kõrvalekaldumiste osatähtsusega.

On võimalikud ka niisugused juhud, kus plaanitud kalkulatsioonist kõrvalekaldumiste suurenenud osatähtsus kujuneb materjalilaos vajalike sortide, suuruste ja profiilide puudumisel nii suureks, et normatiivne arvestus aina tõstab töökoormust algdokumentatsiooni alal ja toob endaga kaasa aruandelise kalkulatsiooni kvaliteedi teatava halvenemise. Toodangu üksiksortide omahinna analüüs seisneb normatiivse meetodi rakendamisel selles, et tegelikud kulusummad kõrvutatakse plaaniandmetega, kusjuures materjalikulu analüüsimisel kõik võimalikud kõrvalekaldumised jagunevad kolme rühma vahel:

1) vajalike materjalide puudumine,
2) kõrvalekaldumine kulutatud materjali hindade arvel,
3) kõrvalekaldumiste osa normide arvel, mis on tekkinud üldise kulusumma ositamisel üksikute sortide vahel.

Igal juhul on tarvis alla kriipsutada, et normatiivne arvestus on niisugustes tööstusharudes, nagu metallide ja puidu töötlemine jms., vahendiks, mis tõesti suurendab arvestuse kasutamise efektiivsust, vahendiks, mille tegelikku kasutamist võib ja peab soovitama [5]).

Pärast materjalikulude analüüsimist asutakse uurima tootmisprotsessis saadavate jäätmete ja kõrvaltoodete mõju omahinnale. Jäätmeid võib jagada kahte liiki.

Esimesse liiki kuuluvad niisugused, mis kujutavad enesest varem kasutamata elementide kasutamist. Sääraste jäätmete kasutamine vähendab kulude omahinda põhitoodangu alal. Niisuguste jäätmete kasutamise näitena võib nimetada kas või räbutsemendi tootmist räbust, heitegaaside, põletamata restide jne. kasutamist. Sel juhul peab toodangu omahinda võetud kuludest lahutama jäätmete väärtuse nende võimaliku kasutuse hinnaga, arvestades muidugi ka jäätmete tegeliku töötlemise võimalust. Võib näit. juhtuda, et mitte kõike räbu hulka ei kasutata räbutsemendi tootmiseks. Niisugusel juhul ei või toodangu omahinnast lahutada kogu räbu väärtust, vaid tuleb seda teha ainult selle räbu osa suhtes, mida ettevõte tegelikult töötleb.

Jäätmete teise liiki kuuluvad niisugused jäätmed, mis kujutavad enesest seda heakvaliteediliste materjalide osa, mida ei tarvitata tootmisolude

---

[5]) Omahinna analüüsimise küsimus normatiivse arvestuse kasutamisel on küllalt üksikasjaliselt käsitletud prof. M. H. Žebrak'i ja teiste töödes, mis on välja antud Rasketööstuse Rahvakomissariaadi poolt.

tõttu teatavate toodete valmistamiseks. Siia kuuluvad kõiksugu äralõiked, laastud, saepuru, kaltsud, räbalad, otsad, põletusaine ja metallijäätmed, vanaraud jms., mida saadakse mitmesugustel tootmisaladel.

Kui esimesse tüüpi kuuluvate jäätmete kasutamine on alati kasulik, siis võivad teist liiki jäätmetes peituda ka materjalide ebamajandusliku kasutamise elemendid. Näit. võib äralõigete koguse suurenemine tulla sellest, et varutud materjalid ei vasta tootmisprotsessis vajatud profiilidele, mispärast suureneb materjalikulu, sest äralõikeid kasutatakse alati madalama hinde alusel [6]). Äralõiked, laastud jne. tuleb alati hoolega kokku korjata, sest neid võib kasutada kas materjalina utiilitsehhides ja mõnedeks laiatarbetoodeteks või põhimaterjalina mõneks muuks otstarbeks. Näit. saab metallitehas tarvitada metallilõikeid valusegu koostusosana kõrgahjus.

Niisuguste jäätmete koguse suurenemine tähendab materjalide ebamajanduslikku kulutusviisi. Kõigis tööstustes, kus kogunevad säärased jäätmed, peab kalkulatsioonides esitama andmed materjalide bilansi koostamiseks naturaalühikuis. Näit. peab martäänkäitise kalkulatsioonides näitama ühe tonni terase valamiseks kasutatud valusegu metalse osa kaalu, kusjuures põlemiskaal märgitakse kalkulatsioonis eri reana. Kui analüüsitavas tööstuses esinevad teist liiki jäätmed, siis peab analüüsimise käigus arvutama nende jäätmete väärtuse võimaliku kasutamise hinnaga ja selle materjali täishinna alusel, millest on jäätmed saadud. Sel teel selgub ettevõtte kahjusumma seda liiki jäätmete esinemise tulemusena.

Mis puutub kõrvaltoodetesse, siis tuleb analüütikul oma töö sooritamisel pöörata tõsist tähelepanu nende hindele. Kõrvaltoote saamine on harilikult tingitud tehnoloogilise protsessi iseloomust. Üksikutel juhtudel võib tekkida olukord, kus kõrvaltooteid saadakse suuremal hulgal, kui on võimalik neid realiseerida. Niisugusel juhul peab rahas hindama ainult seda toodete osa, mida on võimalik realiseerida, kuna muud osa võib hinnata vaid natuuras, ilma rahalise hindeta. Kogu saadava toodete massi rahaline hinne, ilma et oleks arvestatud tegelikke realiseerimisvõimalusi, võib põhjustada summade kandmist bilanssi, millised summad hiljem tuleb

---

[6]) Kui näit. lehtraua tarbijad teataksid detailide mõõted, milleks nad lehtrauda vajavad, ja lehtrauda tootvad valtsimistehased arvestaksid valtsimisel neid nõudeid, oleks see jäätmete vähendamise abinõuks. Kui tehas-tarbija saaks metall-lehti, mis on jagunevad oma suuruselt detailide suurusele, väheneb metalli kadu ja suureneb tema kasutuskoefitsient. Niisugune tellimuste vastuvõtmise viis on tarvitusele võetud Iljitši-nimelises tehases Mariupolis ja see on andnud jaatavaid tulemusi.

kaotustena maha kirjutada. Andmed, mis iseloomustavad ettevõtte töö rentaablust, oleksid seeläbi moonutatud.

Materjalikulu analüüsimisel tuleb erilise tähelepanuga analüüsida ettevõtte tööd aseainete juurutamise alal, mis lubaksid säästa defitsiitseid materjale. Näit. võivad mitmed masinaehitustehased mõnede vasest ja pronksist detailide asemel kasutada detaile lignostoonist, lignofooliumist, tekstoliidist, neokondensiidist, faoliidist jt., mitte üksnes säästes seeläbi värvilisi metalle, vaid parendades nende detailide ekspluatatsiooniomadusi. Nii võib traktorite tootmisel kroomnikkelterast mark „40-HN" (poltide, imiventiilide jms. valmistamiseks) asendada kroomterasega mark „40-H", säästes sellega niklit.

Energeetilisi kulutusi analüüsitakse samal viisil nagu materjalikulu. Kalkulatsiooni vastavasse lõigendisse kantakse tavaliselt elektrienergia, auru, kütteaine, vee ja suruõhu kulutused, mida on otseselt kasutatud tehnoloogilises protsessis. Sääraste kulude ositus väljatöötatud toodangu üksiksortide vahel võib mõnikord osutuda mitte küllalt täpseks. Mõnedes tehastes puuduvad näit. aurumõõtjad ja seepärast määratakse isegi auru hulka, rääkimata auru kulu ositusest üksikute tarbivate tsehhide vahel, vanemmehhaaniku arvutluste põhjal. Võib juhtuda, et auru tootmise kohta esitatakse liialdatud andmed, mille tõttu põhitoodangu kalkulatsioonides esineb ebaloomulikult kõrge aurukogus, kuna auru tonni omahinda vähendatakse.

Seepärast peab neil juhtudel, kui puuduvad mõõduriistad sääraste kulude määramiseks, tootmise analüüsimisel eriti üksikasjaliselt uurima üksikute abiharude tegevust tervikuna, eriti selleks, et selgitada nende poolt toodetavate koguste suurust ning kadusid üleandmisel (auru kaod aurutorudes jne.).

Andmed energeetilistest kulutustest esitatakse kalkulatsioonides harilikult naturaalühikuis ja rahalises hindes. Seepärast võib toodanguühiku omahinna analüüsimise protsessis jälgida ka naturaalsete normide ja hindade muutumist nende kulutuste alal.

§ 38. Tootmistööliste töötasu analüüsimise põhiküsimused.

Elava töö kulutused, mis on kalkulatsioonis esindatud tootmistööliste töötasu summaga, on otseses seoses amortisatsioonikuludega ja motoorse jõuna kasutatava energia kulutustega. Normaalseks tendentsiks tootmistööliste töötasu ühele toodanguühikule langevas osas peab olema selle summa vähenemine. Ühele toodanguühikule langeva tootmistööliste palgaosa vähenemine on tingitud töötootlikkuse kasvust. Töötootlikkus suure-

neb tegurite arvel, mis on töö parema kvaliteedi, suurema kiiruse, kõrgema intensiivsuse jms. tulemus, samuti ka töö mehhaanilise varustumuse ja energiaga varustumuse arvel. Seepärast võib ühele toodanguühikule langeva tootmistööliste töötasu osa vähenemine olla seotud teatava suurenemisega amortisatsioonikulude ja elektrienergia kulude arvel, mida kasutatakse motoorse jõuna. Aga ka kõik need kolm kululiiki kokkuvõetult, toodanguühikule langevas summas, peaksid alanema.

Kulutusi lisatöötasude ja sotsiaalsete tarvete alal analüüsitakse mitte nende absoluutse suuruse järgi, vaid nende suhte põhjal tootmistööliste põhitöötasu summasse, kuna nende osatähtsus töötasude kogusummas on eriti iseloomustav.

Toodangu omahinna analüüsimisel sel alal selgitatakse tootmistööliste töötasukulude osatähtsus ühe või teise sordi toodanguühiku tootmiskuludes, samuti töötasukulude kogusuurus. Saadud näitajad võrreldakse andmetega, mis on toodud plaani kalkulatsioonis ning eelmise aasta aruandes. Võrdluse tulemusena saab analüütik võimaluse selgitada kõrvalekaldumisi nii plaaniandmeist kui ka eelmise aasta aruandest sama aja kohta märgitud kulusummadest. Arvutanud kõrvalekaldumise töötasude kogusummas ühe toodanguühiku kohta, võib analüüsi süvendada, jaostades koondkalkulatsioonis toodud kulude kogusumma töötasukuludeks üksikutes tsehhides.

Töötasukulude analüüsi edasine süvendamine seisneb selles, et töötasu summa iga tsehhi alal liigendatakse üksikute detailide töötlemise kulusummadeks. Edasi võib uurida ka kulusid üksikute operatsioonide alal. Töötasukulude analüüs toodanguühiku kohta lõpeb põhjuste seletamisega, milles iseloomustatakse ühele toodanguühikule langevate kulusummade kõrvalekaldumist plaanis ettenähtud normidest.

§ 39. Lisakulude ja mitmesuguste kadude analüüsi põhiküsimused.

Asudes lisakulude analüüsimisele, tuletame meelde nende põhimist iseärasust, mis seisneb selles, et suur osa lisakuludest on tüübilt tinglikult püsivad, s. o. kulud, millede absoluutne summa muutub toodangu mahu muutumise mõjul õige vähe. Seepärast on lisakulude otstarbekaimaks analüüsimismeetodiks üksikute ettevõtte alajaotuste lisakulude uurimine nende võrdluse teel kinnitatud limiitidega või eelarvetega. Nii peab tsehhide kulusid iga tsehhi kohta analüüsima, kõrvutades tegelikku kulusummat plaanis ettenähtud kulusummaga. Sedasama tuleb teha ka tehase üldkuludega.

Lisakulude analüüs, mis on tehtud tootmisalljaotuste kohta tervikuna, s. o. tsehhide kaupa või kogu tehase kohta, lubab iseloomustada nende kulude üksikartiklite muutusi. Kalkulatsioonis on andmed lisakulude kohta tavaliselt toodud ilma küllaldase üksikasjalisuseta; mõned tsehhide kuluartiklid tõstetakse esile iseseisvate kirjenditena, kuna tsehhide kulude muu mass on näidatud ühe üldise summana. Tehase üldkulusid näidatakse alati vaid ühe üldise summana. Seepärast on kalkulatsiooni analüüsimisel võimalik anda ainult nende kulude kogusumma iseloomustust ühele toodanguühikule langevas osas. Et tehase ja tsehhide kulud ositatakse väljatöötatud toodangu üksikute sortide vahel, siis võib tsehhide ja tehase üldkulude üksikute artiklite analüüsimise tulemusi, mis on tehtud nende kulude kogusumma kohta, täielikult kasutada ka nende kulude ühele toodanguühikule langeva osa analüüsimisel.

Ülal tähendasime, et ühele toodanguühikule langevat tinglike püsivkulude osa mõjustab ka toodangu väljalaske plaani täitmise määr. Meie peaksime õigeks, kui analüüsimise käigus selgitataks eri suurustena ühe toodanguühiku kohta need lisakulude muutused, mis on tekkinud toodangu mahu muutustest. See tähendab, et juhul, kui tootmiskava on toodangu väljalaskelt ületatud, siis ainuüksi selle ühe fakti mõjul peab toodanguühikule langev lisakulude osa vähenema. Analüüsimise käigus on tarvis selgitada vähenduste kogusummat ja kõrvutada lisakulude tegelik kogusumma kulude summaga, mis on saadud arvutuse tulemusena. Lisakulude hulgas võib leiduda ka ebamajanduslikust talitusviisist tingitud kulusid ja kaotusi, mis on arvatud toodangu omahinna koostisse. Lisakulude hulka kuuluvad ühtlasi lõpetamata toodangu puudujäägid, kaod materjalide nappuse ja riknemise tagajärjel tsehhides ja tehase laos, kulud tööseisakute tasumise arvel, kulud praagist, mis pole kaetud teistest allikatest, trahvid, viivised, leppetrahvid jms. Lisakulude kogusumma analüüsimisel peab kindlaks tegema ebatootlike kulude ja praagikaotuste summad, mida tuleb mainida eraldi analüütiku lõpparvamuses.

Igakuuselt peab tingimata analüüsitama: 1) tööseisakuid, 2) praagikaotusi, 3) trahve, viiviseid ja leppetrahve, 4) materjali- ja energiakulu, 5) tööjõu- ja töötasufondide kasutamist, 6) agregaatide, masinate, masinpinkide jms. kasutamist, 7) lisakulusid.

Omahinna analüüsi teostavad ettevõtte plaaniosakond ja raamatupidamine. Analüüsi andmed esitatakse ettevõtte direktorile plaaniosakonna juhataja ja pearaamatupidaja allkirjadega.

Lisakulude analüüsimise käigus on tarvis kontrollida, kas tehase lisakulude osituse meetod on ühtlane selle nende osa määrangu suhtes, mis kantakse ettevõtte põhi- ja abitsehhide arvele.

Praktikas kasutatakse lisakulude analüüsimisel ka veel näitajaid, mis iseloomustavad lisakulude osatähtsust tootmistööliste töötasu kogusummale. See näitaja pole täisväärtuslik, sest ta kajastab ühel hoobil kahe vahelduva suuruse muutumist: lisakulude kogusumma muutusi ja tootmistööliste töötasu muutusi ühele toodanguühikule langevas osas.

Lisakulude osatähtsuse suurenemine või vähenemine tootmistööliste töötasuga seotud kulude suhtes võib olla tingitud mitte ainult lisakulude taseme muutusest, vaid ka ühele toodanguühikule langeva tootmistööliste töötasu osa muutustest. Täielikum ja vaatlikum on igal juhul lisakulude kogusummade analüüsimine nende summade võrdluse teel eelarveandmetega.

Omahinna analüüsi tulemused võib koondada sünteetilisse tabelisse, milles rõhtridades (aluses) on näidatud toodangu omahinnale eriti tugevat mõju avaldanud kõrvalekaldumiste põhjused.

Käesoleval ajal peab võitlust omahinna alandamise ja mihuse parendamise eest pidama erilise jõu ja visadusega. Ettevõtte juht on seejuures kohustatud arvestama mitte üksnes oma ettevõtte, vaid ka kogu meie kodumaa ja majanduse huvisid. Ettevõte peab kasutama materjale nii säästlikult kui vähegi võimalik; on vaja võidelda metallide, kütteainete ja muude materjalide iga kilo pärast.

Partei ja valitsuse direktiivides rõhutatakse ikka tugevamini tööstuse suurte ja väikeste komandöride vastutavuse suurendamise vajadust.

„Viimaste kuude jooksul andis riik käitiste komandöride kätte uusi erakordselt mõjuvaid vahendeid toodangu väljalaske edasiseks suurendamiseks ja selle mihuse parendamiseks. Me peame silmas NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusi 26. juunist ja 10. juulist. Ettevõtte juhil ja asutise ülemal on käepärast kõik, mida ta vajab raudse sotsialistliku distsipliini kehtimapanekuks töö, tootmise ja tehnoloogia alal.

Tehnoloogiliste juhiste rikkumise, samuti tootmisprotsessi kooskõlastamatuse eest, mille tagajärjel tekivad tööseisakud nii tööliste kui ka seadistuste kasutamise alal, kannab ettevõtte komandör terviklikku ning täielikku vastutust. Seda peab meeles pidama niihästi tehase direktor kui ka peainsener, peatehnoloog ja meister.

Kõigi tööstuse komandöride — nii suurte kui ka väikeste — vastutustunde tõstmine viib kahtlemata edasisele tööstuse kindlustamisele ja sotsialistliku majanduse uutele edusammudele“ [7]).

---

[7]) Ajalehe „Pravda“ juhtkiri 13. okt. 1940. a.

§ 40. Tootmise ja toodangu omahinna analüüsi konkreetne näide.

Käesoleva paragrahvi sisu on pühendatud järgmiste momentide analüüsimisele: a) põhitsehhide tähtsaimad tootmisnäitajad; b) omahinna alandamise plaani täitmine kogu toodangu väljalaske kohta ja c) toodanguühiku omahind.

Käsitletava tehase tootmistsehhide tööd võib iseloomustada vähese näitajate arvuga. Valtsveskitsehh laskis 1938. a. välja 5079,1 t massi; 1939. a. plaani kohaselt pidi väljalase ulatuma 4511,5 tonnini, oli aga tegelikult 4956,4 t. Praagi protsent vähendati 1939. a. 0,7-le 1,1% vastu eelmisel aastal. Praak vähenes seoses jahvatise parema kvaliteediga. Peab märkima, et 1939. a. lasti välja suurem plaatide arv, võrreldes 1938. a. arvuga, vähemast massi kogusest.

Tüpolitograafia tööd iseloomustavad järgmised andmed:

Tüpolitograafia tööd iseloomustavad näitajad.

Näitajad	Mõõt-ühikud	1938. a.	1939. a.		%	
			Plaanitud	Tegelik	Plaani suhtes	1938. a.
Etikettide väljalase	tuh. tk.	57 323	45 700	56 666	124	98,8
Ümbrikkude „	„	16 782	18 919	20 566	108,7	122,4
Laiatarbepaberi „	tuh. rbl.	175,1	—	164,6	—	—
Karpide „	tk.	885 576	947 750	993 413	107,8	112,1
Etikettide praak %-des		9,6	—	5,3	—	—
Tööseisakud %-des		—	—	3,5	—	—

Aastaaruandele lisatud seletuskirjas hindas tehas väga kõrgelt tüpolitograafia tööd, osutades sellele, et tüpolitograafia oli aasta jooksul omandanud tootmistehnika mitmevärviliste atsetüül-tselluloosplaatide etikettide valmistamiseks, et pealkirjadeks tarvitatav pronks oli asendatud alumiiniumpulbriga ning välja lastud rida laiatarbetrükiseid jms. Tunnustades tüpolitograafia teatavaid saavutusi, peab märkima, et tehas tervikuna kasutas etikette ebaratsionaalselt. 1939. a. laskis tehas välja plaate „Grand" — 18 243 tuh. tk., plaate „Gigant" — 796 tuh. tk., plaate „Gnom" — 247 tuh. tk., eksportplaate — 126 tuh. tk., atsetüül-tselluloos- ja „Mignon"-plaate — 6 tuh. tk., s. o. kokku 19 418 tuh. tk. või ümmardatult 19,5 milj. tk. Et etiketid kleebitakse plaadi mõlemale küljele, vajas see plaatide kogus 39 milj. etiketti; neid toodeti aga 56,7 milj. tk. Nii on toodetud etikettide koguarvust kasutatud vaid 69%; oletades, et üleminevad jäägid pole oma suuruselt muutunud, on 31% toodetud etikettidest läinud edasises tootmiskäigus kaduma. See arv ületab tunduvalt praagikaotused tehases. Siin näeme selgesti, millega on seletatav töötootlikkuse analüüsimisel esinenud andmete vastuolulisus, miks läksid lahku andmed normide ületamisest ja töötootlikkuse alal tehtud töö tegelikest tulemustest. Tüpolitograafia töölised töötasid hästi; nad ületasid plaaniülesande etikettide väljalaske alal 24% võrra; oleks aga etikettidesse suhtutud suurema hoolega, poleks üldse vaja olnud neid nii suurel hulgal välja lasta. Tüpolitograafia tööliste poolt kulutatud töö läks hilisemas töötlusjärgus suurelt osalt kaduma. Juhtides majanduslikku tööd, on vaja kõige

otsustavamal viisil niisuguste kadude vastu võidelda, nõudes rangeimat säästlikkust riigivarade kulutamisel. Etikettide tootmiskulud on võetud omahinna kalkulatsiooni. Et aruandes pole andmeid etikettide väärtuse kohta, pole siinkohal võimalik arvutada etikettide enamtootmisega seotud ebatootlike kulude summat.

Galvaanimistsehhi tööd iseloomustavad järgmised andmed:

Galvaanimistsehhi tööd iseloomustavad näitajad.

Näitajad	Mõõt-ühik	1938. a.	1939. a.		%	
			Plaanitud	Tegelikult	Plaani suhtes	1938. a.
Galvaanide väljalase . .	tk.	47 953	38 260	42 364	111	88,4
Praagi %	—	20,3	—	13,7	—	—
Tööseisakud % -des . .	—	—	—	4,8	—	—
Originaalide praak . .	—	5 687	—	4 864	—	85,6
Sellest originaalide amortisatsioon	—	1 491	—	2 365	—	158,5
Galvaanide arv ühelt originaalilt	—	7,4	—	9,4	—	127

Andmeist selgub, et galvaanimistsehhi töönäitajad on paranenud. On suurenenud galvaanide võtmine ühelt originaalilt, on paranenud originaalide kasutamine. 1939. a. kirjutati suurem osa originaalidest maha nende amortiseerimise, mitte aga rikkumise korras (originaalide praak). Aga ka siin võib tähele panna samu nähtusi, mis tüpolitograafias. Oletati, et plaatide väljalaske plaani täitmiseks kulub 38 260 galvaani; tegelikult valmistati neid 11% võrra enam. Juba see fakt üksi annab tunnistust sellest, et galvaanide kasutamine pressimistsehhis polnud küllalt ratsionaalne, sest läks vaja liigseid galvaane. See annab jällegi tunnistust töötootlikkuse kadudest tehase töös.

Asume pressimistsehhi tegevust iseloomustavate andmete käsitlemisele.

Pressimistsehhi tööd iseloomustavad näitajad.

Näitajad	Mõõt-ühik	1938. a.	1939. a.		%	
			Plaanitud	Tegelikult	Plaani suhtes	1938. a.
Plaatide väljalase . . .	tuh. tk.	18 628	18 000	19 539	106,8	—
Praagi %		8,0	—	8,3	—	—
Tööseisakud %-des . .		2,3	—	1,4	—	—
Galvaanide-paari tiraaživõime	tk.	993	1 000	958	95,8	96,5
Pressvormi tiraaživõime tükilt	„	142 100	100 000	94 100	94,1	66,2
Rõngapaari tiraaživõime	„	2 315	3 000	2 930	97,7	125,6
Sentrite tiraaživõime .	„	2 051	5 000	5 011	100,2	245,0

Selles tabelis näidatud plaatide arv ületab valmistoodangu koguse. Vahe tähistab murdu ja kadu pärast toodangu üleandmist pressimistsehhi poolt. Pressimistsehh õieti määrab valmistoodangu väljalaset. Põhilise tähtsusega on ülaltoodud tabelis andmed galvaanide ja pressvormide tiraaživõimest. Nende tiraaživõime alanemisel suurenevad tehases töötootlikkuse kaod. Osa galvaanimis- ja remondi-mehhaanikatsehhi tööliste töökulutusi läheb pressimistsehhis ebatootlikult kaduma. Eriti suured on säärased kaotused pressvormide kulutamise alal, kuna sel puhul on toodangu väljalaske kindlustuseks vaja toota märksa rohkem pressvorme. Võib pidada lõplikult selgitatuks eespool tähendatud vastuolu töötootlikkuse näitajates.

Remondi-mehhaanikatsehhi näitajad.

Näitajad	Mõõt-ühik	1938. a.	1939. a.		%	
			Plaanitud	Tegelikult	Plaani suhtes	1938. a.
Uute pressvormide väljalase	tk.	131	114	123	107,9	94,0
Pressvormide remont .	„	—	258	301	116,7	—
Rõngaste väljalase . .	„	16 108	13 160	13 168	100,0	81,8
Uute sentrikomplektide väljalase	„	7 430	3 800	3 850,5	101,3	51,8
Sentrite remont	„	—	2 700	2 871	106,3	—

Kuigi, nagu märkisime ülal, pressimistsehhi töö polnud küllaldaselt rütmiline, sest osa pressimistsehhi tööseisakuist oli tingitud pressvormide puudumisest, töötas remondi-mehhaanikatsehh täiesti hästi. Ta rahuldas kõik põhitootmistsehhide üleanded ja nõuded. Tema poolt toodetud seadmete (pressvormid, rõngad, sentrid) mihus oli hea. Eriti peab märkima sentrite remondi organiseerimist, mis võimaldas tugevasti piirata nende kulu. Tsehhi poolt töödeldud metallmaterjal ei vastanud temast toodetavate seadmete iseloomule. Rõnga puhaskaalu puhul 850 g moodustas metallmaterjal 8,5 kg, pressvormi puhaskaalu puhul 62,5 kg oli metallmaterjal 250 — 260 kg. Siin on töötootlikkuse tõstmiseks ja omahinna alandamiseks suured võimalused. Nende realiseerimiseks on vaja varumist korraldada nii, et tehas saaks materjali, mis tehnilistelt tingimustelt vastaks tootmisnõuetele.

Jättes kõrvale teiste tsehhide töö iseloomustamise, asume väljalastud toodangu omahinna analüüsimisele. Andmed kogu turutoodangu omahinnast on toodud vormis 6, mis on lisatud aastaaruandele. Et selles tabelis leiduvad väga olulised andmed, toome ta sisu täielikult (vt. tabelid 31 ja 32, lk. 179 ja 192).

Tabelite 31 ja 32 vaatlemisel näeme, et tehas oli saavutanud järgmised tulemused. Tehase plaani kohaselt oletati, et toodangu omahind suureneb, võrreldes eelmise aastaga, 588,9 tuh. rbl. ehk 2,8% võrra. Otsustada omahinna alandamise üle, võrreldes eelmise aastaga, võib ainult võrreldava toodangu suhtes. Võrreldava toodangu

Tabel 32*
Vorm 6
(1939. a. aruande juurde.)

Turutoodangu omahind.

(tuh. rbl.)

Kuluartiklid	1939. a. tegelikult väljalastud turutoodangu kaubanduslik omahind				
	1938. a-ga võrreldav toodang		1939. a. aruandeline omahind	Kogu turutoodang	
	1938. a. tegelik omahind	1939. a. plaanitud omahind		1939. a. plaanitud omahind	1939. a. aruandel. omahind
A	1	2	3	4	5
A. Kalkuleeritud.					
1. Toorained ja põhimaterjalid ilma tehase sisekäibeta (jäätmed maha arvatud) . .	6 611	6 561	6 593	7 563	7 408
2. Koopereeritud ettevõtete pooltooted . .	—	—	—	—	—
3. Oma ettevõtte pooltooted	—	—	—	—	—
4. Tehnoloogilised kütteained	1 508	1 589	1 501	1 624	1 533
5. Tehnoloogil. energia	—	—	—	—	—
6. Põhitöötasu	1 607	1 277	1 139	1 409	1 257
7. Lisatöötasu	75	77	88	90	99
8. Töötasu juurdearvestused	125	103	93	114	103
9. Kõrvaliste organisatsioonide teenused ja tööd	1 760	2 342	1 599	2 399	1 651
10. Seadistuse tööga seotud kulud	1 387	2 024	1 921	2 113	1 985
11. Tööriistade ja sihilise otstarbega seadmete kulumine	1 967	2 026	1 870	2 102	1 944
12. Kulud uute toodete tootmistehn. omand.	—	—	—	—	—
13. Tsehhide kulud . .	2 432	2 396	2 199	2 501	2 331

Tabel 32 (järg).

A	1	2	3	4	5
14. Üldtehaselised kulud	2 800	2 928	3 004	3 008	3 106
15. Kaotused praagi tõttu	752	376	581	395	612
16. Ebatootlikud kulud	25	—	206	—	210
Kalkuleeritud toodangu omahind kokku	21 049	21 699	20 794	23 318	22 239
17. Kulud väljaspool tootmist	282	256	1 723	260	1 755
Kalkuleeritud toodangu kaubanduslik omahind kokku .	21 331	21 955	22 517	23 578	23 994
B. Mittekalkuleeritud.					
1. Kalkuleerimata toodangu omahind . .	—	—	—	—	—
2. Kulud väljaspool tootmist	—	—	—	306	388
Kalkuleerimata toodangu kaubanduslik omahind kokku .	—	—	—	306	388
C. Kogu turutoodangu omahind.					
1. Toodangu omahind	21 049	21 699	20 794	23 624	22 627
2. Kulud väljaspool tootmist	282	256	1 723	260	1 755
3. Kaubanduslik omahind	21 331	21 955	22 517	23 884	24 882

Vorm 6 (tagakülg).

Teatis.

I. Võrreldava toodangu osatähtsus .....

II. Ülesande täitmine võrreldava toodangu omahinna alandamise alal.

Plaaniülesanne		Omahinna tegelik muutumine		Omahinna muutumine ümberarvutatult plaanilisele sortimendile			
Sääst (tuh. rbl.)	%	Tuh. rbl.	%	Toodangu plaanitud sortimendi koguse väärtus omahinna järgi		Omahinna muutumine	
				1938. a. keskmine (tuh. rbl.)	1939. a. tegelik (tuh. rbl.)	Tuh. rbl.	%
—588,9	+ 2,8	+ 1186	+ 5,5	20 310	21 412	+ 1102	+ 5,5

III. a) Valitsuse korraldusel teostunud materjalide, toor- ja kütteainete hinna muutumise mõju omahinnale:

1) kogu turutoodangu kohta ..... Rbl. 24 553
2) võrreldava turutoodangu kohta .. „ 22 517

b) Valitsuse korraldusel teostunud raudtee- ja veetranspordi-tariifide muutumise mõju omahinnale:

1) kogu turutoodangu kohta ..... Rbl. 130
2) võrreldava turutoodangu kohta .. „ 123

Praagikaotused.
(tuh. rbl.)

	1938. a. aruanne		1939. a. aruanne	
	Summa	% toodangu omahinna suhtes	Summa	% toodangu omahinna suhtes
1. Lõplikult praagitud toodete, pooltoodete jne. omahind	1 245	5,56	1 282	5,67
2. Praagi paranduskulud . .	—	—	—	—
3. Praagi väärtus kasutamishinna põhjal	422	—	629	—
4. Kaotused praagi tõttu . .	811	3,66	639	2,83
Sellest:				
a) tööliste süü läbi . . .	—	—	70	0,31
b) tsehhi administratsiooni (sealhulgas ka tsehhi kontrolli) süü läbi . .	—	—	302	1,34
c) tehase juhatuse osakondade (sealhulgas ka tehnilise kontrolli osakonna) süü läbi	—	—	14	0,06
d) materjali mittevastavuse tõttu tingimustele	—	—	114	0,50
e) tellija poolt avastatud praak	204	—	139	0,62

Teatis: 1. Praagi eest kinnipeetud töötasu summa moodustab 14 tuh. rbl.

2. Kogutoodang, arvestatud praaki arvestava ettevõtte tegeliku tootmisomahinna alusel, — 22 665.

kaubanduslik omahind moodustas 1939. a. 22 517 tuh. rbl. Võrreldava toodangu kogus oli 98%. 1938. a. kaubandusliku omahinna järgi maksis võrreldav toodang 21 331 tuh. rbl. Kokku võttes tekkis kaubandusliku omahinna alal ülekulutus 1186 tuh. rbl. ehk 5,5% võrra. Käesoleval juhul polnud see tulemus põhjustatud tehase süüst, sest tehaselise omahinna alal saavutas ta teised tulemused. Üldtehaseline omahind võrreldava toodangu kohta oli 1939. a. 20 049 tuh. rbl. Sama toodang läks üldtehaselise omahinna järgi 1938. a. maksma 21 049 tuh. rbl., s. o. üldtehaselise omahinna alal saavutas tehas

255 tuh. rbl. kokkuhoidu. Toodud andmed leiavad kinnitust, kui võrdleme toodangu üksikliikide omahinda 1939. a. eelmise aasta vastavate andmetega.

Toome need andmed.

Tabel 33.

Toodanguühiku tehaseline omahind tükilt rublades ja kopikates.

	1938. a.	1939. a.		%	
		Plaanitud	Tegelikult	Pl. suhtes	1938. a.
Plaadid „Gigant“	1.51,75	1.55,6	1.48,71	95,6	98,0
„ „Grand“	1.08,76	1.12,18	1.07,48	95,8	98,8
Eksportplaadid	—	2.14,77	2.25,82	105,1	—
Atsetüül-tselluloosplaadid . .	—	5.31	11.38	220,0	—
Plaadid „Mignon“	—	—.91,85	1.03,78	113	—
„ „Gnom“ (jäätmeist) .	—	—.91	—.95,26	103,9	—

Tabel 34.

Tehase võrreldava turutoodangu tegeliku üldtehaselise omahinna alandamise tulemused 1939. a.

Kuluartiklid	Võrreldes 1939. a. plaani andmetega				Võrreldes 1938. a. aruandega			
	Sääst		Ülekulutus		Sääst		Ülekulutus	
	Tuh. rbl.	% plaani tulemuste suhtes	Tuh. rbl.	% plaani tulemuste suhtes	Tuh. rbl.	% plaani tulemuste suhtes	Tuh. rbl.	% plaani tulemuste suhtes
Toorained ja põhimaterjalid ilma sisetehaselise käibeta (jäätmed maha arvatud) . .	—	—	32	0,2	18	0,1	—	—
Tehnoloog. kütteained	88	0,4	—	—	7	—	—	—
Põhitöötasu	138	0,7	—	—	468	2,2	—	—
Lisatöötasu	—	—	11	—	—	—	13	0,1
Juurdearvamised töötasule . .	10	0,0	—	—	32	0,1	—	—
Kõrvaliste organisatsioonide teenused ja töö	743	3,4	—	—	161	0,8	—	—
Kulud, mis seotud seadistuse tööga	103	0,5	—	—	—	—	534	2,5
Tööriistade ja seadmete kulumine	156	0,7	—	—	99	0,5	—	—
Tsehhide kulud	197	0,9	—	—	233	1,1	—	—
Üldtehaselised kulud	—	—	76	0,4	—	—	204	1,0
Praagikaotused	—	—	205	0,9	171	0,8	—	—
Ebatootlikud kulud	—	—	206	0,9	—	—	181	0,8
Kokku	1 435	6,6	530	2,4	1 187	5,6	932	4,4
	905	4,2	—	—	255	1,2	—	—

Omahinna muutuste ümberarvutamisel plaanitud sortimendile saame väljalastud toodangu kallinemise 1102 tuh. rbl. ehk 5,5% võrra. Võib ütelda, et sortimendi kõrvalekaldumised ei avaldanud toodangu omahinnale olulist mõju.

Analüüsime ettevõtte töö tulemusi omahinna alandamise alal nende kirjete kaupa, kus saavutati säästu või tehti ülekulutusi. Et vaatlikumalt esitada saavutatud tulemusi, koostame kaks analüütilist tabelit, ühe võrreldava ja teise mittevõrreldava toodangu alal. Tabelites toome ülekulutuste ja säästu summad üksikute kirjete kaupa (tabel 34, lk. 196).

Vaatleme võrreldava toodangu tabelit. Kogu võrreldava toodangu üldtehaselise omahinna alal saavutas tehas, võrreldes plaaniga, 905 tuh. rbl. ehk 4,2% säästu, kuna eelmise aastaga võrreldes ulatus saavutatud sääst 255 tuh. rbl-ni ehk 1,2%-ni. See annab tunnistust sellest, et plaani normid polnud küllalt pingelised, sest tulemus, mis saavutati, võrreldes plaaniga, ületab tunduvalt tulemusi möödunud aastaga võrreldes. See märkus leiab kinnitust ka tulemuste vaatlemisel üksikute kirjete kaupa. Ülal tähendasime juba, et galvaanide ja pressvormide (eriti viimaste) tiraaživõime on tehases väike. Ometi on tööriistade ja seadmete kulumise alal, vaatamata halbadele näitajatele galvaanide ja pressvormide kulumise kohta, saadud 156 tuh. rbl. säästu, võrreldes plaaniga.

Tabel 35.

Tehase mittevõrreldava turutoodangu üldtehaseline omahind 1939. a.

Kulude kirjed	Plaanitud omahind	Tegelik omahind	Plaanitud ja tegeliku omahinna vahe			
			Sääst		Ülekulutus	
			Tuh. rbl.	% plaani tulemuste suhtes	Tuh. rbl.	% plaani tulemuste suhtes
Toorained ja põhimaterjalid ilma sisetehaselise käibeta (jäätmed maha arvatud) . .	1 002	815	187	11,6	—	—
Tehnoloogilised kütteained . .	35	32	3	0,2	—	—
Põhitöötasu	132	118	14	0,9	—	—
Lisatöötasu	13	11	2	0,1	—	—
Juurdearvamised töötasule . .	11	10	1	—	—	—
Kõrvaliste organisatsioonide teenused ja töö	57	52	5	0,3	—	—
Kulud, mis seotud seadistuse tööga	89	64	25	1,6	—	—
Tööriistade ja seadmete kulumine	76	74	2	0,1	—	—
Tsehhide kulud	105	132	—	—	27	1,7
Üldtehaselised kulud	80	102	—	—	22	1,4
Praagikaotused	19	31	—	—	12	0,7
Ebatootlikud kulud	—	4	—	—	4	0,2
Kokku	1 619	1 445	239	14,8	65	4,0

Suurim säästusumma saavutati põhitöötasu alal. Sääst selle kirje alal moodustab, võrreldes plaaniga, 138 tuh. rbl.; võrreldes eelmise aastaga — 468 tuh. rbl. Kui aga arvutada suhtelise säästu suurus tööliste töötasufondi arvel seoses plaani täitmisega toodangu väljalaskelt 108,3% võrra, moodustab suhteline sääst 511 tuh. rbl. See kinnitab täielikult meie poolt töönäitajate analüüsi puhul toodud andmeid töönormide revideerimise kohta ja selgitab selle revisjoni efektiivsust. Mittevõrreldava toodangu osas saadi rea kirjete alal 239 tuh. rbl. säästu, kusjuures ülekulutused moodustasid lisakuludest 65 tuh. rbl. Säästud ja ülekulutused üksikute kirjete kaupa on toodud tabelis 35.

Et tehase peamiseks tootmisliigiks on grammofoniplaadid „Grand", mille väljalaske osatähtsus moodustab 93,2% põhitoodangu üldmassist, siis on käesoleval konkreetsel juhul otstarbekohasem liita omahinna alandamise edasine analüüs toodanguühiku omahinna analüüsiga. Toodanguühiku omahinna analüüsi on kõige õigem teha plaatide „Grand" omahinna põhjal. Analüüsi materjalina toome plaatide „Grand" omahinna kalkulatsiooni ja kaks analüütilist tabelit, kus selle kalkulatsiooni sisu on üksikasjalisemalt arutletud (tabelid 36, 37 ja 38). Tabelis 36 on materjalikulu muutused liigitatud muutusteks hindade ja normide arvel, kuna tabelis 38 on toodud andmed säästust ja ülekulutustest kalkulatsiooni üksikute kirjete alal.

Asume materjalide alal tehtud kulutuste analüüsimisele. Võrreldava toodangu omahinna alandamise tabelist oli näha, et plaaniga võrreldes esines ülekulutus 32 tuh. rbl. võrra, kuna eelmise aastaga võrreldes saavutati 18 tuh. rbl. säästu. Tabelist,

Tabel 36.

Põhimaterjalide normide ja hindade muutumise mõju toodangu põhiliigi omahinnale 1939. a. (rublades ja kopikates) (grammofoniplaatide väljalase 18 242 959 tk. aasta jooksul).

Materjalide nimetus	Toodanguühikule							Kogu toodangu väljalaskele			
	Plaanitud normide ja hindade põhjal	Plaanitud normide ja tegelike hindade põhjal	Tegelike normide ja hindade põhjal	Sääst		Ülekulutus		Sääst		Ülekulutus	
				Normidelt	Hindadelt	Normidelt	Hindadelt	Normidelt	Hindadelt	Normidelt	Hindadelt
Šellak	27,70	25,34	25,24	0,10	2,36	—	—	18 243	430 534	—	—
Tahm	0,66	0,67	0,55	0,12	—	—	0,01	12 892	—	—	1 824
Kiltkivi . . .	2,59	3,97	4,10	—	—	0,13	1,38	—	—	23 716	251 753
Pigi	0,32	0,24	0,15	0,09	0,08	—	—	16 419	14 594	—	—
Tsink-steoraat	0,30	0,28	0,16	0,12	0,02	—	—	21 892	3 649	—	—
Murd, jäätmed	8,00	8,28	8,56	—	—	0,28	0,28	—	—	51 080	51 080
Maršalliit . .	0,39	0,31	0,24	0,07	0,08	—	—	12 770	14 594	—	—
Kondisüsi . . .	0,46	0,48	0,65	—	—	0,17	0,02	—	—	31 013	3 649
Nogini mass .	—	—	0,07	—	—	0,07	—	—	—	12 770	—
Kampol . . .	—	—	0,25	—	—	0,25	—	—	—	45 607	—
Kokku .	40,42	39,57	39,97	0,50	2,54	0,90	1,69	91 216 554 558	463 371	164 186 82 095	308 306 472 492

Tabel 37.
Vorm 7.

Tähtsaimate toodete kalkulatsioon
(rublades ja kopikates).

1939. a. väljalase (kogus ühes mõõtühiku äranäitamisega) — 18 242 959 tk.

Toote nimetus: plaadid „Grand".

Kuluartiklite nimetus kalkulatsioonilehe järgi	Mõõtühik	Koguse normid			Aruandehind (kg)		Ühiku omahind			
		1938. a.	1939. a.				1938. a. tegelikult (1938. a. normid ja hinnad)	1939. a. normide ja hindade põhjal		
			Plaani järgi	Aruande järgi	1938. a.	1939. a.		Materjalide ja kütteainete plaanitud normide ja hindade põhjal	Plaanitud normide ja tegelike hindade põhjal	Tegelike normide ja hindade põhjal
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Toorained ja põhimaterjalid										
Šellak	g	—	50,93	50,74	4.69,8	4.97,5	23,90	27,70	25,34	25,24
Tahm	„	—	6,35	5,23	—.82,5	1.06	0,37	0,66	0,67	0,55
Kiltkivi	„	—	117,72	121,86	—.25,17	—.33,7	2,95	2,59	3,97	4,10
Pigi	„	—	11,90	7,46	—.16,18	—.20,0	0,20	0,32	0,24	0,15
Tsink-steoraat	„	—	0,32	0,18	9.47,7	8.89,0	0,05	0,30	0,28	0,16
Murd, jäätmed	„	—	52,10	53,88	1.49,8	1.59,0	9,89	8,00	8,28	8,56
Maršalliit	„	—	19,40	15,13	—.15,2	—.16,0	0,39	0,39	0,31	0,24
Kondisüsi	„	—	4,22	5,80	1.03,0	1.13,0	0,56	0,46	0,48	0,65
Nogini mass	„	—	—	0,37	2.56,4	2	0,47	—	—	0,07
Liiv	„	—	—	0,02	—	—	—	—	—	—

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kampol	g	—	—	0,73	1.35,0	3.40	0,05	—	—	0,25
Kopaal	„	—	—	—	—	—	0,03	—	—	—
Kokku tooraineid ja põhimaterjale	—	—	262,94	261,40	—	—	38,86	40,42	39,57	39,97
Mahaarvatud jäätmed	—	—	44,22	39,22	—	—	4,83	6,80	—	6,06
Kaod	—	—	33,72	33,62	—	—	—	—	—	—
Kokku tooraineid ja põhimaterjale, kaod ja jäätmed maha arvatud	—	—	185,0	188,56	—	—	34,03	33,62	—	33,91
Aur tehnol. otstarbeks .	—	—	—	—	—	—	7,80	8,24	—	7,75
Põhitöötasu	—	—	—	—	—	—	8,29	6,61	—	5,90
Lisatöötasu	—	—	—	—	—	—	0,51	0,40	—	0,46
Juurdearvestused töötasule	—	—	—	—	—	—	0,66	0,53	—	0,48
Kõrvaliste org-de teenused ja tööd, kulud, mis on seotud seadistuse tööga	—	—	—	—	—	—	9,10	10,19	—	9,93
Tööriistade ja sihilise otstarbega seadmete kulumine	—	—	—	—	—	—	19,55	22,79	—	17,97
Kulud toodete tootmistehnika omandamise alal; tsehhi kulud	—	—	—	—	—	—	10,22	12,69	—	11,36
Üldtehaselised kulud . .	—	—	—	—	—	—	14,57	15,16	—	15,67
Praagikaotused	—	—	—	—	—	—	3,90	1,95	—	2,98
Ebatootlikud kulud . .	—	—	—	—	—	—	0,13	—	—	1,07
Kokku üldtehaseline omahind	—	—	—	—	—	—	1.08,76	1.12,18	—	1.07,48

mis kajastab toorainete ja põhiliste materjalide normide ja hindade mõju plaatide „Grand" kogu väljalaske omahinnale, näeme, et materjalide alal on kogu plaatide „Grand" väljalaskelt saavutatud säästu 82 095 rbl. suuruses summas. Tekib vastuolu: ühest tabelist võib järeldada, et tehti ülekulutus, teisest — et on saavutatud sääst. Enne selle küsimuse otsustamist pöördume seletuskirja poole ja vaatame, mida ütleb tehas ise plaatide „Grand" tootmismaterjalide kuludest.

Seletuskirjast loeme: „Ühe plaadi „Grand" tootmiseks tarvitatud materjalide üldkulu oli plaanis ette nähtud 262,94 g, tegelikult oli see kulu 261,4 g. Selle tulemusena võime konstateerida, et vaatamata gruusia kiltkivi ja tehasele alles võõraste markide „masinšellak" ja „garnet" kasutamisele pole tehas aasta jooksul šellakit üle normi tarbinud, vaid on saavutanud isegi teatava säästu, mis moodustab 7431 kg. See sääst saadi tänu suuremale säästlikkusele jäätmete ja kadude alal, purunenud plaatide suurema kasutamise ja kampoli tarvitusele võtmise arvel. Muudest materjalidest peab märkima ka veel pigi alal saavutatud säästu, mis oli tingitud pigi osa alandamisest retseptuuris, et vähendada mullide tagajärjel tekkivat praaki. Muude materjalide kulu oli tingitud kasutatavate retseptide koostisest. Üldiselt oli materjali kogukulu 1,54 g võrra vähem plaanis ettenähtust.

Tabel 38.

Tegeliku üldtehaselise omahinna alandamise tulemused ühelt plaadilt „Grand" 1939. a., võrreldes plaaniga ja 1938. a. aruandega.

Kulu kirjed kalkulatsioonilehe järgi	Võrreldes							
	1939. a. plaaniga				1938. a. aruandega			
	Sääst		Ülekulutus		Sääst		Ülekulutus	
	Kop.	% plaani tulemuste suhtes	Kop.	% plaani tulemuste suhtes	Kop.	% plaani tulemuste suhtes	Kop.	% plaani tulemuste suhtes
Toorained ja põhimaterjalid ilma kadudeta ja jäätmeteta	—	—	0,29	0,2	0,12	0,2	—	—
Aur tehnoloog. otstarbeks	0,49	0,4	—	—	0,05	—	—	—
Põhitöötasu	0,71	0,6	—	—	2,39	2,2	—	—
Lisatöötasu	—	—	0,06	0,1	0,05	—	—	—
Juurdearvestused töötasule	0,05	0,1	—	—	0,18	0,2	—	—
Kulud, mis seotud seadistuse tööga	0,26	0,2	—	—	—	—	0,83	0,8
Tööriistade ja seadmete kulumine	4,82	4,3	—	—	1,58	1,5	—	—
Tsehhide kulud	1,33	1,2	—	—	—	—	1,14	1,1
Üldtehaselised kulud . .	—	—	0,51	0,5	—	—	1,10	1,0
Praagikaotused	—	—	1,03	0,9	0,92	0,8	—	—
Ebatootlikud kulud . .	—	—	1,07	0,9	—	—	0,94	0,8
Kokku	7,66	6,8	2,96	2,6	5,29	4,9	4,01	3,7

Jäätmed ulatusid tegelikult 39,22 grammini plaanis ettenähtud 44,22 g asemel. Kaod olid plaanilise 33,72 g asemel tegelikult 33,62 g. See annab tunnistust sellest, et tehas suutis aasta jooksul valtsveskitsehhi tootmisliinide hermetiseerimise ja tablettide ratsionaalse kasutamise teel pressimistsehhis saavutada tunduvat materjalide säästu. Materjalide sääst oleks veelgi märgatavam, kui tehas oleks suutnud kindlustada kõlbliku plaadi normaalset kaalu. Plaadi kaal oli plaanis ette nähtud 185 g suuruses, moodustas aga tegelikult 188,56 g, nii et plaadi kohta oli 3,56 g ülekulutusi."

Nii seletab tehas plaatide „Grand" tootmiseks tarvisminevate materjalide alal saavutatud tulemusi.

Pöördume nüüd tagasi kalkulatsiooni arutlusele ja käsitleme üksikasjalisemalt kulutuste summasid rühmas „Toorained ja materjalid". Tehase poolt 1939. a. väljalastud plaatide „Grand" üldarv oli 18 242 959 tk. Arvestades seda suurust, teeme järgnevad arvutused:

Tabel 39.

Materjalikulu naturaalseis kogustes ühe toodanguühiku ja kogu toodangu väljalaske kohta.

	Materjalikulu				Vahe	
	Toodanguühikult (grammides)		Kogu väljalaskelt (kilogrammides)			
	Plaanitud	Tegelikult	Plaanitud	Tegelikult	Rohkem	Vähem
Tooraine kogukulu . .	262,94	261,40	4 796 803	4 768 709	—	28 094
Maha arvatud:						
Jäätmed	44,22	39,22	806 703	715 489	—	91 214
Kaod	33,72	33,62	615 153	613 328	—	1 825
Plaatide puhaskaal . .	185,00	188,56	3 374 947	3 439 892	64 945	—

Samal viisil töötame läbi ka kulutuste summad kirjes „Materjalid toodanguühikule ja kogu väljalaskele".

Tabel 40.

Materjalikulu maksumus ühe toodanguühiku ja kogu toodangu väljalaske kohta.

	Materjalikulu				Vahe	
	Toodanguühikult (kopikad)		Kogu väljalaskelt (rublad)			
	Plaanitud	Tegelikult	Plaanitud	Tegelikult	Rohkem	Vähem
Tooraine kogukulu . .	40,42	39,97	7 373 805	7 291 710	—	82 095
Maha arvatud:						
Jäätmed	6,80	6,06	1 240 521	1 105 523	—	134 998
Puhaskulu materjalide ja toorainete alal .	33,62	33,91	6 133 284	6 186 187	52 903	—

Tehas oma seletuskirjas osutas, et ta oli materjalikulutuse alal saavutanud säästu. Kuid ülal tehtud arvutluste põhjal võib kindlaks teha, et see sääst oli vaid näilik. Tõsi küll, tehas oli vähendanud materjali kogukulu, aga selle vähenemisega käib kaasas plaatide puhaskaalu suurenemine. Plaanis oletati, et kulutades materjale püüab tehas säilitada jäätmeid, mis kujutavad enesest teatavat väärtust, on kohased tööstuslikuks kasutamiseks ja võiksid seeläbi avaldada mõju toodangu omahinna odavnemise suunas. Tehas pidi koguma 806 t jäätmeid, kogus aga ainult 715 t., s. o. jäätmete kogus vähenes 91,2 t võrra. See võib üksnes sel juhul anda tunnistust säästust, kui vähenemises tõesti kajastuks materjalide ratsionaalsem kasutamine tööstuses. Kuid käesoleval juhul on tehasel olnud ületarbimine nende materjalide arvel, mida tehas oleks pidanud säästma, sest tehas tõstis ebatootlikult toodangu kaalu. Valmistoodangu kaal, ilma et seeläbi oleks tõusnud toodangu mihus, tõusis 64,9 t võrra; seetõttu on tehasel materjalide näiliku säästu asemel tegelikult materjalide ülekulutus. Samad tulemused annab ka rahaline arvutlus. Tehas kogus 134 tuh. rbl. võrra vähem jäätmeid, kui oli plaanis ette nähtud, kuna materjalide väärtus, mida liigselt kasutati plaatide kaalu tõstmiseks, moodustas 52,9 tuh. rbl. Nüüd võib kirje „Materjalid" kohta teha üldise järelduse. Oma töö tulemusena oli tehas saavutanud järgmised näitajad. Ta saavutas säästu materjalikulus, peamiselt šellakis, pigis ja maršalliidis 91 216 rbl. ulatuses kulu naturaalsete normide vähendamise ja 463 371 rbl. ulatuses materjalide (eriti šellaki) odavamate hindadega varumise arvel. Samal ajal suurenes kiltkivi, purunemise, jäätmete ja kondisöe kulu. Peale selle kasutati ka nogini massi ja kampolit, mis polnud plaanis ette nähtud. Kõik see tekitas ülekulutuse naturaalsete kulunormide arvel 164 186 rbl. ja hinnatõusu arvel 308 306 rbl. suuruses. Üldiseks tulemuseks oli sääst 82 095 rbl. ulatuses. Aga see on vaid näilik sääst, sest seda ei saavutatud materjalikulu vähenemise arvel, vaid selle kulude osa arvel, mida pidid kujutama ettevõtte poolt säilitatud jäätmed. Saadud jäätmete väärtus, mis pidi alandama omahinda, oli 134 998 rbl. võrra vähem, kui oli plaanis ette nähtud; nõnda pole materjali puhaskulu alal saavutatud säästu, vaid on ülekulutus 52 903 rbl. suuruses. Käsitletud sordi materjali ülekulutuse summa ja kogu võrreldava toodangu ülekulutuse summa vahe on teiste toodanguliikide kulude mõju tulemus. Tehase analüüsijad märkasid seda vastuolu, kuid ei avaldanud seletuskirjas selle põhjust ega iseloomu. Materjalikulu analüüsile pühendatud seletuskirja lõigend lõpeb järgmiselt: „Vaatamata üksikute toorainete liikide, jäätmete ja kadude alal saavutatud kulutuste kokkuhoiule ning hinnatõusu piiratud iseloomule (välja arvatud kiltkivi — plaanitud 22 kop. kg, tegelikult 33,7 kop.), tõusis peamiselt plaatide kaalu suurenemise tõttu materjali hind ühelt toodanguühikult 0,29 kop. võrra, s. o. 33,91 kopikale 33,62 kop. asemel" [8]).

Tehnoloogilise auru kulu ühelt plaadilt oli 7,75 kop., mis kindlustas 0,4 kop. säästu. See sääst on rea tegurite tulemus. Kuigi kütteainete hinnad osutusid tegelikult kõrgemaks, kui oli plaanis ette nähtud (kivisüsi maksis 50 rbl. tonn plaanis ettenähtud 40 rbl. asemel; turvas 59 rbl., plaanis 40 rbl.; kännud 30 rbl. 87 kop., plaanis 27 rbl. 65 kop.), kompenseeriti see kallinemine aurutarbimise ratsionali-

[8]) Käsitletud näide kujutab enesest juhtu, mis võib esineda neis tööstusharudes, milledes võib koostada toorainete kulu bilansi ühe toodanguühiku kohta ja milledes saab jäätmeid, murdu ja praaki tootmisprotsessis taaskasutada (valamis- ja martääntsehhid, klaasivabrikud jms.).

seerimise teel. Selle tulemusena ulatus aurukulu ühele plaadile 2,6 kg-ni plaanitud 2,8 kg asemel. Parendati kütteaine kasutamise koefitsiente, mille tagajärjel suurenes auru tootmine tingkütteaine tonnilt. Parandati kõigi aurutorude isolatsioon.

Põhitöötasu kulutuste kogusumma võrreldava toodangu alal oli plaani normide kohaselt 1277 tuh. rbl., tegelik kulu aga võrdus 1139 tuh. rublaga. Põhitöötasu sääst oli plaaniga võrreldes 138 tuh. rbl., eelmise aastaga võrreldes 468 tuh. rbl. Lisatöötasude alal tekkis 11 tuh. rbl. ülekulutust, võrreldes plaaniga, ja 13 tuh. rbl., võrreldes möödunud aastaga. Juurdearvestuste alal töötasule saavutati sääst, võrreldes niihästi plaani kui ka eelmise aasta andmetega. Mittevõrreldavalt toodangult saavutati sääst kõigis neis kirjetes. Analoogilised andmed on esitatud ka kalkulatsioonis. Neid tulemusi võib seletada järgmiselt: põhitöötasu alal esinenud muutused on töötootlikkuse kasvu, töö energiaga varustumuse tõusu ning sellega seoses teostatud normide revideerimise tulemus. Kulutuste suurenemine lisatöötasude alal tekkis töötasu andmise arvel isikuile, keda kutsuti õppustele (enne kui avaldati uus seadus töötasude andmise kohta õppusteks kutsutud isikuile).

Kulud, mis olid seotud seadistuse tööga võrreldava toodangu osas, olid plaanitud 2024 tuh. rbl. suuruses, moodustasid tegelikult aga 1021 tuh. rbl. Plaatidelt „Grand" olid need kulud plaanitud 10,19 kopikale, kuna tegelik kulu oli 9,93 kop. Selle tulemusena saavutati plaaniga võrreldes kogu võrreldava toodangu kohta 103 tuh. rbl. säästu, toodanguühikult aga 0,26 kop. Sääst on seletatav seadistuse korrashoiuks määratud materjalide kokkuhoidliku kulutamisega.

Kirjelt „Tööriistade ja sihilise otstarbega seadmete kulumine" oli plaanis ette nähtud kulu ühelt plaadilt 22,79 kop. suuruses summas. Tegelik kulu ulatus 17,97 kop., mis annab 4,76 kop. säästu. Kuid sedagi säästu peab käesoleval juhul käsitama kui vaid näilikku, sest eelmisel aastal moodustasid kulud sellelt kirjelt 19,55 kop., tööriistade ja sihilise otstarbega seadmete parem käsitsemine kohustas aga ettevõtet kulunormi alandama, võrreldes eelmise aastaga. Tegelik olukord näitas, et kulud olid tõepoolest 1,58 kop. võrra möödunud aasta omadest madalamad. Just seda säästusummat võib pidada reaalseks, kuna ülejäänud 3,18 peab kandma plaanikalkulatsioonis esinenud reservide arvele.

Tabel 41.

Kulud ühe toodanguühiku kohta kirje järgi „Tööriistade ja sihilise otstarbega seadmete kulumine" (kop.).

Kulude nimetus	Plaanitud	Tegelikult
Galvaanid	2,56	3,30
Pressvormid	1,44	0,85
Etiketid	2,09	2,23
Ümbrikud	3,9	3,34
Lauluplaadid (originaalid)	12,8	8,25
Kokku	22,79	17,97

Ülekulutusi galvaanide alal võib seletada nende väheldase tiraaživõimega tootmisprotsessis ning galvaanide suure praagiprotsendiga, mis ulatus 13,7-le. Press-

vormide kulumise alal polnud säästu tegelikult olemas, sest see saavutati pressvormide remondikulude ülekandega tsehhikulude arvele, kuna plaanikalkulatsioonis oli see kulu kantud praegu käsitletavasse kirjesse („Tööriistade ja sihilise otstarbega seadmete kulumine"). Teades, et tiraaživõime oli pressvormide kasutamisel õige madal, võib veendumusega ütelda, et selles kirjes on tehtud ülekulutusi. Ülekulutused etikettide alal on seletatavad nende kasutusviisi ebaratsionaalsusega. Ei tohi unustada, et analüüsime ettevõtte kalkulatsiooni, kus kehtib väga väike kalkulatsiooniühik (üks plaat). Ülekulutus, mille suurus on 0,14 kopikat plaadilt, moodustab aastas 25 540 rbl. Säästi ümbrikkude alal tekkis odavamate paberisortide kasutamisest. See sääst ulatub plaatidelt „Grand" 102 160 rbl-ni ja kogu väljalaskelt 107 000 rbl-ni. Sääst originaalide alal on nende parema kasutamise tulemus. Kogu väljalaske ulatuses andis see sääst 387 000 rbl. Tsehhide kuludes saavutati kokkuhoid tänu vahendite säästlikumale kulutamisele.

Üldtehaseliste kulude alal tehti ülekulutusi 0,51 kop. suuruses toodanguühiku kohta, mistõttu absoluutne ülekulutus tõusis 297 tuh. rbl-ni (käsitletava toodanguliigi arvele on kantud ainult 93 tuh. rbl.). Et analüüsitav toodanguliik domineerib oma osatähtsuselt toodangu väljalaskes, siis tuleb väita, et üldtehaselised kulud olid üksikute toodanguliikide vahel ebaõigesti ositatud. Plaatide „Grand" omahinda oleks pidanud võetama vähemalt 270 tuh. rbl. üldtehaseliste kulude ülekulutamise summast. See oleks suurendanud üldtehaseliste kulude ülekulutusi 177 tuh. rbl. ehk 0,97 kop. võrra. Ülekulutused üldtehaseliste kulude alal on peamiselt kujunenud järgmistest summadest: tehase andmeil tekkis töötasude ülekulutus 42 tuh. rbl. suuruses preemiate arvel insener-tehnilisele personaalile. Tähendasime juba ülal, et tegelik ülekulutuste summa on siin kõrgem, sest insener-tehnilise personaali, teenistujate ja noorema teenindava personaali tegelikud palgamäärad olid kõrgemad, kui plaanis on ette nähtud. Hoonete korrashoiu ja remondi alal tehti ülekulutusi 196 tuh. rbl. ulatuses (peamiselt teede remontimiseks). Üldtehaseliste kulude hulka arvati ka eraldamised leiutiste fondi 74 tuh. rbl. suuruses, aga need kannangud polnud plaanis ette nähtud.

Peale selle esinesid ülekulutused tehase tööarvestuse plankide ja posti-telegraafikulude alal 25 tuh. rbl. suuruses summas.

Esitatu põhjal näeme, et kuigi tehas oli saavutanud üldtehaselise omahinna alanemise, võrreldes eelmise aastaga, seisis ta ees veel rohkesti ülesandeid tootmise edasise parendamise ja võitluse alal kadude vastu. Osa saadud säästu oli ainult näilik, kuna see oli tingitud tehase plaanis peituvaist reservidest.

Tööriistade ja seadmete kasutamise parendamine, valmisplaatide kaalu vähendamine, praagi likvideerimine, sääst üldtehaseliste kulude alal, võitlus ebatootlike kadude vastu — need on tehase tähtsaimad ülesanded.

VII peatükk.

Sotsialistlike tööstusettevõtete rentaabluse (finantstulemuste) analüüs.

§ 41. Sotsialistlike tööstusettevõtete rentaabluse analüüsi eeldused.

Sotsialistlike tööstusettevõtete loodud akumulatsiooniallikad on niisugused allikad, mida ei tunne ükski kapitalistlik riik. NSVL rahvamajanduse arendamiseks kasutatakse kasumit, mida saavad vabrikud ja tehased, transport, kaubandus ja pangad. ÜK(b)P ajaloo lühikursuses üteldakse:

„Nõukogude Liidus leidus niisuguseid akumuleerumisallikaid, mida ei tunne ükski kapitalistlik riik. Nõukogude riik sai enda käsutusse kõik vabrikud ja tehased, kõik maad, mis sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon võttis kapitalistidelt ja mõisnikelt, sai enda käsutusse transpordi, pangad, sise- ja väliskaubanduse. Kasu riiklikest vabrikuist ja tehaseist, transpordist, kaubandusest ja pankadest läks nüüd mitte parasiitliku kapitalistide klassi tarvitada, vaid tööstuse edasiseks laiendamiseks.

Nõukogude võim tühistas tsaarivõlad, millelt rahvas iga aasta maksis sadu miljoneid kuldrublasid ainult protsentideks. Kaotanud mõisnike maaomanduse, vabastas nõukogude võim talurahva iga-aastasest maarendist mõisnikele umbes 500 miljoni kuldrubla suuruses. Talurahvas, kes kogu sellest raskusest oli vabanenud, võis riiki abistada uue võimsa tööstuse ehitamises. Talupojad olid kõige olulisemalt huvitatud traktorite ja põllutöömasinate saamisest.

Kõik need tuluallikad olid Nõukogude riigi käsutuses. Nad võisid rasketööstuse loomiseks anda raha sadu miljoneid ja miljardeid rublasid. Tarvitses vaid peremehelikult asuda asja juurde ja raha väljaminekus kehtima panna karm kokkuhoid, ratsionaliseerida tootmine, tootmises alandada omahinda, likvideerida ebaproduktiivsed kulud jne.

Nõukogude võim toimiski just nõnda“ [1]).

XVIII parteikongressi poolt esitatud ajalooliste ülesannete täitmine, NSVL põhimise majandusliku ülesande täitmine — 10—15 aasta jooksul enamarenenud kapitalistlikele riigele järele jõuda ja neist ka majanduslikul alal ette jõuda — kohustab tarvitusele võtma kõik abinõud akumulatsioonide suurendamiseks. Akumulatsiooni tempo kiirendamine, ebamajanduslikkuse likvideerimine, vahendite säästlik kulutamine, majandusliku arvestuse järjekindel teostamine, otsustav võitlus kadude vastu, praagi täielik likvideerimine, sisetööstuslike ressursside mobiliseerimine — see kõik on rentaabluse tõstmisele sihitud abinõude kogum. Ettevõtte majandusliku töö analüüsimise ülesandeks rentaabluse analüüsimise puhul on uurida ja hinnata ettevõtte tegevust ja tema poolt tähendatud suunas saavutatud edu.

Akumulatsiooni kiire tempo kindlustamise küsimus on meie päevil saanud veel suurema tähtsuse. Saksa anastajate poolt meie maale tekitatud purustuste taastamine ja meie maa edasise arenemise vajadus on seotud akumulatsiooni tempo kiirendamisega. NSVL rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta seaduses 1946.—1950. aastaks on alla kriipsutatud akumulatsiooni kiire tempo kindlustamise vajadus ja on näidatud, et on vaja tõsta rahvamajanduses kasumi ja majandusliku arvestuse tähtsust.

Finantstulemused kujunevad rea põhjuste mõju üldise tulemusena. Plaanis on näidatud toodete omahind, mille määravad plaani kalkulatsioonid. Ettevõtte poolt väljatöötatud toodangu omahind on toodangu tootmiskulude sünteetiline näitaja. Vahe plaanitud ja tegeliku omahinna vahel on kas sääst või ülekulutus.

Toodang realiseeritakse kindlaksmääratud müügihindadega, millede hulka võetakse ka käibemaks. Kõik saadud käibemaksu summad kantakse riigituludeks, aga vahe müügihindade (käibemaks maha arvatud) ja toodangu plaanitud omahinna vahel tähistab kogutulemust, mis on saadud toodangu realiseerimisest. Kui plaan toodangu väljalaskelt on ületatud või kui ettevõtte kaubanduslike kulude summa, mis arvatakse realiseerimise kogukasumist maha, on vähem kui plaanis on ette nähtud, või kui tootmise käigus on saavutatud sääst, viib see üleplaanilise kasumi saamisele.

Peale operatsioonide, mis on seotud tootmisega ja toodangu realiseerimisega, evib ettevõte rea finantstulemusi, mis vahetult peegelduvad kasu-

[1]) Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajalugu, lühikursus, 1945. a. väljaanne, lk. 264—265 (eesti keeles).

mite ja kahjumite kontos, kus on esitatud töö kokkuvõetud tulemused. Kahjumite hulka, mis kantakse vahetult kahjumite kontosse, arvatakse kahjumid, mis on tekkinud taaraga sooritatud operatsioonidest, tagajärjetute katsete kulud, kahjumid, mis on põhjustatud loodusõnnetustest, lootuseta võlgade mahakirjutamisest, elamu-kommunaalmajanduse ekspluateerimisest, ja rida teisi summasid kulude, kahjumi ja reservidesse eraldamise alal. Tulude hulka kuuluvad kasumid, mis on saadud taaraga tehtud operatsioonidest, elamu-kommunaalmajanduse ekspluateerimisest, ja rida teisi summasid.

Puhaskasum võetakse ettevõttelt osaliselt ära sissemaksete teel Rahandusministeeriumi ning Tööstuspanka, viimasesse kapitaalseks ehitustööks. Maksete summa Rahandusministeeriumi ja Tööstuspanka kasumitest eraldamistena määratakse kindlaks plaanis, kuna aasta lõpul, aastaaruande kinnitamise ja ettevõtete tegeliku tulemuste selgumise puhul, tehakse nende maksete täpne arvestus. Ettevõtte poolt aasta jooksul puhaskasumist tehtud sissemaksete summa Rahandusministeeriumi ja Tööstuspanka figureerib ta bilansis kuni aastaaruande kinnitamiseni. Osa puhaskasust — 2% suuruses plaanitud ja 50% ulatuses üle plaani saavutatud kasumist — eraldatakse ettevõtte direktorifondi. 100% kasumist, mis on saadud laiatarbekaupade tootmisel jäätmeist, eraldatakse erifondi, mis on määratud peamiselt selle tootmisala arendamiseks. Muu summa jääb ettevõtte käsutusse ja määratakse ta põhikirjafondi suurendamiseks või võetakse peavalitsuse poolt üle tööstusharu piirides [2]) vahendite ümberosituse korras.

Lähtudes kasumite kujunemise ja kasutamise korrast määratakse ettevõtte rentaabluse analüüsi ülesanded ja kord.

Ettevõtte töö hindamisel rahvamajanduslikust seisukohast selgitatakse ettevõtte osa sotsialistliku riigi vahendite massi suurendamises ning kohuste täitmine teatud akumulatsioonide osa sissemaksmise alal riigi eelarvetuludeks. Need akumulatsioonid kujunevad peamiselt kahes osas: a) uued primaarsed akumulatsioonid, mis on esmakordselt saadud antud ettevõttes, ja b) sekundaarsed akumulatsioonid, mis tähistavad ettevõtte seda tulude summat, mis on kujunenud teistele ettevõtetele kuuluvate vahendite arvel.

Esimesse akumulatsioonide ossa kuuluvad tootmisprotsessis saavutatud sääst, toodangu realiseerimisel saadud kasum ja müügihindadele juurdearvatud käibemaks. Teise ossa kuuluvad teistelt ettevõtetelt saadavad trahvide ja viiviste summad jms.

---

[2]) Niisugune erifondide moodustamise kord kehtis kuni Suure Isamaasõjani. Käesoleval ajal on oodata eraldamiste taastamist nendesse fondidesse.

Ettevõttelt vahendite äravõtmisi teostatakse akumulatsiooni osituse ning ettevõttel varem olnud vahendite ümberositamise korras. Vahendite äravõtmise hulka, mida tehakse akumulatsiooni osituse korras, kuuluvad sissemaksed ettevõtte kasumist Rahandusministeeriumi ja Tööstuspanga arvele. Vahendite äravõtmise teise rühma hulka kuuluvad Tööstuspanka ülekantavad amortisatsiooni eraldamised, ettevõtte käibevahendite vähendamine sissemaksete teel Rahandusministeeriumi arvele ning peavalitsuse süsteemi piirides vahendite ümberosituse korras.

Kasumi osa, mis jäetakse ettevõtte käsutusse eraldamiste kujul erifondidesse (direktorifond, kasumist eraldamiste fond jäätmeist laiatarbekaupade tootmise alal), võib kasutada individuaalseks tarbimiseks (preemiad töölistele ja teenistujaile, tuusikute tasumine direktorifondi arvel, direktorifondi kulutused lasteaedade, pioneeride laagrite jms. ülalpidamiseks); kasumi muu osa kasutatakse kapitalimahutusteks (elamute ehitus direktorifondi arvel, kapitalimahutused laiatarbetsehhi erifondi arvel, mille allikaks on eraldamised jäätmeist toodetud laiatarbekaupade realiseerimisel saadud kasumist).

Peale muutuste ettevõtte vahendite ja nende allikate koostises esineb ka vahendite üleminek põhivarade kujust käibevahendite kujju (amortisatsioon, tulud põhivarade likvideerimisest) ja vastupidi (kapitaalremondid).

Asudes rentaabluse analüüsimisele rahvamajanduslikust lähtekohast, selgitatakse ettevõtte osa sotsialistliku akumulatsiooni loomises ja tehakse kindlaks, kuidas ositub akumulatsioon.

Selleks selgitatakse ettevõttes kujunenud akumulatsiooni kogusumma, mis figureerib ettevõtte bilansis ja on aasta jooksul ettevõttelt ära võetud. See töö on metodoloogiliselt seotud rahvatulu arvutlusega ja rahvamajanduse bilansi koostamise probleemiga. Määrates kõigi ettevõtte poolt saadud akumulatsioonide summat, peab silmas pidama ka käibemaksu summat ning akumulatsioonide summat, mis on kantud ettevõtte erifondidesse. Analüüsides ettevõtte rentaablust, et hinnata ta tööd akumulatsiooniplaani täitmise alal, peab selgitama need kasumi summad, mis tulevad arvestusele otseselt ettevõtte bilansis (lõpparvestuses nad moodustavad ta puhaskasumi), uurima kõiki tegureid, mis määrasid kasumi suuruse, ja pöörama erilist tähelepanu ettevõtte ebatootlikele kulutustele ja kaotustele, et viimaste vastu võidelda.

Sotsialistlikud ettevõtted töötavad rentaablilt. Sellest annab tunnistust meie riigieelarve alaline kasv. Suurem osa riigituludest on moodustatud käibemaksu summadest ja tööstuse kasumist tehtud mahaarvestus-

test. Kuid üksikjuhtudel on võimalik ka kahjumi plaanimine mõne tööstusharu üksiku ettevõtte suhtes, kusjuures kahjum kompenseeritakse teiste ettevõtete poolt saadava kasumiga. Oletame näit., et ühes söetööstuse rajoonis asub kaks söekaevandust; ühel neist ulatub kihi paksus 2 meetrini, teisel 0,7 meetrini, kuna kivisöe mihus on ühesugune. On loomulik, et kivisöe omahind kujuneb kaevanduses 0,7-m-se kihiga, eeldusel, et kõik muud tingimused on samad, kõrgemaks kui 2 m paksuse kihiga kaevanduses. Müügihindade plaanimisel on lähtekohaks toodangu keskmine omahind, ja võib juhtuda, et kaevandus, mille söekihi paksus on 2 m, kannab Rahandusministeeriumi arvele suuri summasid kasumist tehtud eraldamisi, kuna kaevandus kihi paksusega 0,7 m saab dotatsioone müügihinna ja plaanitud omahinna vahe katmiseks. Sotsialistliku majanduse jõud seisnebki selles, et tööstuse plaanimisel võib ekspluateerida ka niisuguseid ettevõtteid, mis töötavad kõrgendatud omahinnaga. Kaotused, mis plaanimise korras on niisuguste ettevõtete alal ette nähtud, kompenseeritakse akumulatsiooni ümberosituse teel, tavaliselt vastava tööstusharu süsteemis (võivad kehtida tsentraliseeritud arveldused vahendite äravõtmiseks kogu peavalitsuselt tervikuna). Niisugusel juhul peab säärase kahjumiga töötava ettevõtte tööd hindama, arvestades plaanitud omahinda ning võttes selle taseme lähtekohaks rentaabluse hindamisel. Kui säärane ettevõte suudab alandada toodangu tegelikku omahinda, võrreldes plaanituga, on ta töö finantstulemused jaatavad. Ja, ümberpöördult, kahjumiks, mis iseloomustab säärase ettevõtte tööd, peab pidama plaanis ettenähtud omahinna ületamist.

Selgitanud lahkuminekud finantsilise rentaabluse analüüsimisel, kui asutakse rentaablust analüüsima rahvamajanduse seisukohalt või ettevõtte töötulemuste hindamise seisukohalt, arutleme mõningaid küsimusi, mis on seotud ettevõtte töö rentaabluse analüüsimisega. Ettevõtte töö rentaabluse põhinäitajaks on ettevõtte puhaskasumi summa, mis saadakse ettevõtte kõigi tulude summast kulude lahutamise järel. Tulude ja kulude summad aga sisaldavad enestes plaaniandmete suurendusi ja vähendusi. Kulude summa sisaldab põhjendatud ja otstarbekaid kulutusi, aga ka ebatootlikke kulutusi ning mitmesuguseid kaotusi. Ei tohi piirduda ainult puhaskasumi koondsumma vaatlusega, vaid peab ühtlasi uurima ka kõiki selle summa komponente. Niisugusel juhul selgitame mitte üksnes finantstulemuste tegeliku summa, vaid ka selle summa, mida ettevõte oleks võinud saada, kui ta oleks kõrvaldanud liigsed kulud ning ebatootlikud kaotused. Vaatame, millistesse arvestuse lahtritesse kuuluvad ettevõtte ühed või teised kulud või kaotused.

Rida ebatootlikke kulutusi ja kaotusi võetakse ettevõtte poolt ta toodangu omahinda. Toodete omahinda võetavate kirjete hulka kuuluvad ettevõtte kaotused praagist ning ebatootlikud kulud. Viimaste hulka kuuluvad: 1) kaotused tööseisakute tõttu; 2) trahvid, leppetrahvid ja viivised; 3) materjalide, kütteainete, valmistoodete ja muude materiaalsete väärtuste puudujäägid ladudes (siin peetakse silmas väärtusi, mis figureerivad ettevõtte käibevahendite seas); 4) kaotused kaubalis-materiaalsete väärtuste riknemisest; 5) poolvalmis toodete puudujäägid tsehhides; 6) kaotused tühistatud tellimustest, mis olid juba täitmisel; 7) muud ebatootlikud kulud.

Peale nende kulude kuuluvad omahinna hulka ka kõik ülekulutused lisakulude (kas tsehhide või üldtehaseliste) alal, kui sääraseid oli olemas. Ka otseste kulude alal võib esineda ebatootlikke kulusid, mis tekitavad teatud kirjete alal ülekulutusi ning võetakse omahinda. Niisuguseid ebatootlikke kaotusi peab avastama omahinna analüüsimise käigus selleks, et leitud kaotuste ja ebatootlike kulutuste kogusummat arvestataks ettevõtte finantstulemuste analüüsimisel.

Finantstulemuste järgmine rühm esineb jooksvas raamatupidamises toodangu realiseerimise kontos, kajastudes toodangu realiseerimise aruandes. Toodangu realiseerimise kontos peegelduvad toodangu kaubanduslik omahind, käibemaks, realiseeritud toodangu väärtuse summa tegelike müügihindade alusel ja realiseerimise tulemus. Andmed realiseerimisest jagunevad andmeteks omatoodetud toodangu müügist, toodangu üleandmisest trusti teistele ettevõtetele, montaažtöödest, abiharude töödest ja teenustest, mis on tehtud mujale ja ettevõtete omade kapitaalehituste arvel, ostetud toodangu, materjalide ja likvideeritavate põhivarade realiseerimisest. Realiseerimise aruandes on toodud andmed kuludest, mis on võetud kaubanduslikku omahinda (lisaks üldtehaselise tootmise omahinnale).

Kolmas finantstulemuste rühm esineb elamu- ja kommunaalmajanduse aruandes (aastaaruande vorm 19). Aruandes leiduvad andmed tulude-kulude eelarve täitmise kohta elamu-kommunaalmajanduse ekspluateerimisel ning selle finantstulemustest; lõplik finantstulemus võetakse eri summana kasumite ja kahjumite koondkontosse (vorm 20).

Ettevõtte töö finantstulemuste neljanda rühma moodustavad tulemused, mis on saadud sihiliste allikate arvel tehtud kuludest (direktorifondi osad, osa mahaarvestusi fondist, mis on moodustatud jäätmeist laiatarbekaupade tootmise kasumist, eelarvesummad lasteaedade ülalpidamiseks, lastevanemate maksed samaks otstarbeks). Kulusid, mis tehakse sihiliste allikate arvel, ei võeta toodangu omahinda ega kanta kasumite

ja kahjumite arvele. Niisuguste summade uurimise seome analüüsiga üksnes sel põhjusel, et neis võib esineda ebatootlikke kulutusi või koguni kaotusi. Riiklikult seisukohalt oleme kohustatud analüüsis avastama kõik riigivarade kaod sõltumatult kirjest, mille arvele nad on arvestuses kantud.

Finantstulemuste summadesse võetakse harilikult ainult need kulud ja tulud, mis on seotud ettevõtte jooksva tööga ja lõpparves kajastavad käibevahendite koostises esinenud muutusi. On ettevõte kaotanud osa põhivahendeid või on saanud kahjumit põhivahendite osa likvideerimisel, siis ei võeta raamatupidamises selliseid kaotusi jooksva aasta kasumite ja kahjumite koostisse, vaid arvatakse need maha põhikirjafondist. Niisugune raamatupidamise meetod on tingitud kehtivast finantseerimissüsteemist. Rahvamajanduse seisukohalt on põhivahendite kadu samaks sotsialistliku omandi kaotuseks nagu käibevahendite kadugi. Seepärast moodustavad finantstulemuste viienda rühma tulud ja kahjumid, mis on seotud muutustega põhivahendite koostises (kaotused loodusõnnetustest, tulud ja kaotused põhivahendite likvideerimisel jms.). Ettevõtte töö analüüsimisel peab tingimata osutama tähelepanu kõigile säärastele põhivahendite vähenemistele.

Lõppeks kajastuvad aruandes kõik ettevõtte finantstulemused:

a) kasumite ja kahjumite kontos, kuhu koonduvad kõik jooksva töö tulemused;

b) põhikirjafondi muutumise kontos, kus peegelduvad põhivahendite tulud ja kaotused;

c) erifondide arvel tehtud ülekulutuste kontodes, mis kuuluvad katmisele järgneval aastal saavutatava säästuga.

Öeldu põhjal jõuame otsusele, et ettevõtte finantstulemuste analüüsi võib teostada kahes suunas:

a) analüüsides ettevõtte osa sotsialistliku akumulatsiooni teostamises;

b) hinnates ettevõtte jooksva majandusliku töö finantsilist rentaablust.

§ 42. Ettevõtte osa analüüsimine sotsialistliku akumulatsiooni moodustamisel.

Kõik ettevõtte tulud ja kulud figureerivad alates 1939. a. aruandest erilises tulude ja kulude bilansis. Niisuguse bilansi vorm töötati esmakordselt välja 1939. a. See on sünteetiline dokument, milles kajastuvad niihästi saadud tulude allikad kui ka tulude ositus. Mõnede peavalitsuste

Tabel 42.

Tulude ja kulude bilanss.
(Esitatud on ainult tähtsamad kirjed.)

	Plaanitud	Tegelikult		Plaanitud	Tegelikult
Tulud (Tulud realiseerimisest, hanke-, müügi- ja varumisorganisatsioonide tulud, elamu-kommunaalmajanduse tulud, tulud likvideerimisest, lastevanemate maksed lasteaedade ülalpidamiseks, mittetööstuslikud tulud, plaanitud püsivate passivate juurdekasv jne.)			**Kulud** (Tööstus- ja põllumajandusettevõtete tootmiskulud, põllumajandusettevõtete omahinda ülesvõtmata kulutused, hanke-, müügi- ja varumisorganisatsioonide kulud, kulutused realiseeritavatele kaupadele, oma käibevahendite juurdekasv, eraldamised direktorifondi, kapitaaltööd ja kapitaalremont, kulutused elamu- kommunaalmajanduse alal, erifondide arvel jne.)		
Kokku tulusid Sellest: kasum . . . . . . käibemaks . . . . . . Kulude ülekaal tulude üle . . Tulude kogusummast ositatakse ministeeriumi süsteemis: a) amortisatsiooni eraldamised; b) eraldamised masskaadrite ettevalmistuseks ja tehnilis eks propagandaks; c) laekumised lepingute alusel teaduslikuks uurimistööks; d) assigneeringud direktorifondist lasteaedade ülalpidamiseks; e) dotatsioonid elamu-kommunaalmajandusele			**Kokku kulusid** Üldisest kulude summast kaetakse tuludega, mis ositatakse ministeeriumi süsteemis . . . . . . **Kokku kulusid, maha arvatud kulutused, mis kaetakse ministeeriumi süsteemis ositatud tuludega** **Tulude ülekaal kulude üle**		

Suhtlused eelarvega.

Maksed eelarve tuludeks 1. Käibemaks . . . . . . 2. Eraldamised kasumist . . 3. Käibevahendi liiguse äravõtmine	**Assigneeringud eelarvest** (assigneeringute liigi ja sihilise otstarbe järgi)
Kokku makseid eelarvesse **Maksed peavalitsusele**	**Kokku assigneeringuid eelarvest . . . . . .** **Laekumised peavalitsuselt**
Assigneeringute ülekaal eelarvest maksete üle eelarve tuludeks	Maksete ülekaal eelarve tuludeks assigneeringute üle eelarvest

süsteemis ei koostatud üksikute ettevõtete bilansse, kuna koondbilanss koostati peavalitsuses. Tulude ja kulude bilanss kujutab enesest aruandeandmeid ettevõtte eelarvest. Tema sisu võib skemaatiliselt esitada nii, nagu on näidatud tabelis 42.

Tulude ja kulude bilansis on haaratud kõik ettevõtte jooksvad tulud ja kulud. Bilansis on selgesti näidatud suhtlused eelarvega. Tulude ja kulude bilansis pole selgitatud finantstulemusi, mis on seotud põhivahendite muutmisega, mis kantakse arvestuses põhikirjafondi arvele. Peale selle pole temas saadud tulude alajaotust primaarseteks tuludeks ja niisugusteks, mis esinevad ümberosituse tulemusena (tasutud trahvid ja viivised, tulud kreeditorvõlgnevuse mahakirjutamisest jne.). Tulude ja kulude bilansi väljatöötamine on oluline edusamm akumulatsiooni liikumise arvestuse ning analüüsi alal ja lubab mitte üksnes selgitada eelarveliste akumulatsioonide kasutamist, vaid ka akumulatsioonide ositust antud ministeeriumi süsteemis.

Suure Isamaasõja ajal koostati tulude ja kulude bilansid eeskätt peavalitsustes. Nende tulude ja kulude bilansside alusel koostati rahvakomissariaatide (praeguste ministeeriumide) koondbilansid. Ettevõtetele saadeti veerandaasta väljavõtted tulude ja kulude bilansist, mis näitasid veerandaasta finantsplaani põhisummasid. Nendesse veerandaasta väljavõtetesse olid märgitud kasumi summad, kasumist maksed riigi eelarvetuludesse, ettevõtte käsutusse antud finantseerimissummad jms.

Et tulude ja kulude bilanss kujutab enesest ettevõtte laiendatud eelarvet ja on sellena üliväärtuslik ettevõtte majanduse tundmaõppimisel, tuleb tarvitusele võtta kõik abinõud selle juurutamiseks ettevõtteis.

Tulude ja kulude bilansis rea aastate jooksul üksikutes kirjetes esinevate andmete kõrvutamine plaaniandmetega ja tekkinud kõrvalekaldumiste ning neid põhjustanud tegurite uurimine võimaldavad küllalt täielikult hinnata ettevõtte osa sotsialistliku akumulatsiooni moodustamisel.

§ 43. Ettevõtte töö rentaabluse analüüs.

Rentaabluse analüüsi sihiks on selgitada ettevõtte kasumite ja kahjumite summat, kindlaks teha plaanist kõrvalekaldumise põhjused ja ebatootlike kulude ning ebamajanduslikust talitusviisist tingitud kaotuste määra. Seejuures on tähtis konstateerida, milline kasumi või kahjumi osa kajastab ettevõtte oma tööd ja milline on materjalide hinna muutumise (reguleerivate organite korraldusel) või teiste, ettevõttest sõltumatute tegurite tulemus.

Aruandelised andmed finantstulemustest on koondatud realiseerimisaruandesse, kasumite ja kahjumite kontosse (vorm 20) ning ebatootlike kaotuste tabelisse. Finantstulemuste analüüsi käigus tuleb kasutada aruannet tsehhi kulude kohta, kuhu on märgitud seadistuse tööga seotud kulud ja tsehhi plaanitud ning tegelikud kulud, aruannet üldtehaseliste kulude kohta lasteaia ülalpidamiseks ja elamu-kommunaalmajanduse alal (vorm 19), aruannet kapitaaltööde plaani teostamise käigust, millest võib näha, kui säästlikult on teostatud kapitaalremont, ja aruannet turutoodangu omahinnast (vorm 6), milles peegeldub praagikaotuste kogusumma.

Käesoleval ajal finantstulemuste analüüsimisel kasutatavaist aruandetabeleist erinevad mõned oma sisult 1939./40. a. kasutatud vormidest. Nii on andmed toodangu realiseerimisest ja seejuures saavutatud finantstulemustest, samuti ka andmed ebatootlikest kulutustest ja kaotustest, mis on võetud toodangu omahinda, paigutatud aastaaruandesse vorm 2 („Lisa aastaaruandele").

Toodangu realiseerimisel saadud kasumi analüüsimise puhul on vaja esijoones kõrvutada tegelikult saadud summat plaanis ettenähtud arvuga. Sotsialistlikus majanduses ei kehti keskmise kasumi normi seadus, üksikute tööstusharude rentaabluse normid määratakse plaani järgi. Seepärast, olgugi et iga kasumit toov ettevõte on meil rentaabel, pälvib kiitust üksnes see ettevõte, mis ületab plaanis ettenähtud rentaabluse, täites seejuures plaanis määratud sortimendi ning kogu plaani kõigi koguslike ja mihuslike näitajate alal.

Toodangu realiseerimisest saadud kasumi summa sõltub järgmistest põhjustest:

a) realiseerimisplaani ületamisest või mittetäitmisest realiseeritud toodangu koguse järgi;

b) müügihindade alandamisest või tõstmisest;

c) toodangu tegeliku omahinna alandamisest või tõstmisest;

d) müügihinda võetava käibemaksu määra alandamisest või tõstmisest (ilma müügihinna vastava muutuseta);

e) kui toodangu üksikliikidel on lahkuminev kasunorm, siis ka sortimendi koostise muutumisest.

Toodangu ja teenuste realiseerimise aruande vorm on koostatud selliselt, et sealt on võimalik vastust saada peaaegu kõigile esitatud küsimustele, välja arvatud otsene vastus küsimusele selle kohta, missugust mõju oli avaldanud realiseerimisest saadavale kasumile sortimendi üksiksortide osatähtsuse muutumine, kui sortide rentaablus oli lahkuminev. Toodangu realiseerimise aruandes on andmed realiseerimisest esitatud eraldi plaanitud ja mitteplaanitud realiseerimise kohta. See on eriti tähtis sää-

raste ettevõtete töö analüüsimisel, millede abitsehhid osutavad rohkel määral teenuseid väljapoole ettevõtet (remondi-, transpordi- jt. aladel). Nii teostab näit. laeva-, masinaehituse või mõni muu metalle töötlev tehas hulga remonttöid teistele ettevõtetele. Kindlate hindade puudumine säärastele töödele võib tekitada olukorra, kus nende tööde eest saadakse liialt suurt tasu, mis annab suure puhaskasumi. Võib koguni juhtuda, et säärastе tööde sooritamisest saadud kasum aitab ületada akumulatsiooniplaani, kuigi tehas polnud oma põhitoodangu alal akumulatsiooniplaani täitnud. Analüüsides sotsialistliku ettevõtte akumulatsioone, peame kindlaks tegema mitte ainult kasumi suuruse, vaid ka allikad, mille arvel see saadi. Kui kasum on saadud liialdatud akumulatsioonide arvel väljapoole osutatud teenuste puhul, kuna samal ajal põhitoodangu rentaablus on plaanitust madalam, ei saa säärast töösuunda heaks kiita.

Selgitame nüüd tegeliku näite abil, kuidas analüüsitakse ettevõtte töö finantstulemusi.

§ 44. Finantstulemuste analüüsi näide.

Nagu tähendasime ülal, on finantstulemuste kogusummad koondatud aastaaruandesse, realiseerimisaruandesse, samuti kasumite ja kahjumite kontosse. Toome need andmed grammofoniplaatide-tehase aastaaruandest, mille tööd meie analüüsime (tabelid 43 ja 44).

Tehase poolt 1939. a. saadud puhaskasumi summa moodustab 13 681 tuh. rbl. Sellest on eraldatud jäätmeist toodetud laiatarbekaupadest saadud kasumi fondi 124 tuh. rbl., s. o. sel juhul on kantud üle kogu realiseerimisel saadud kasum. Pärast sellesse fondi tehtud eraldamist moodustab puhaskasumi summa 13 557 tuh. rbl. Et plaanitud kasum oli ette nähtud 8760 tuh. rbl. suuruses, on tehas akumulatsiooniplaani suuresti ületanud, andes 4797 tuh. rbl. puhaskasumit üle plaani. Nende andmete põhjal koostas tehas direktorifondi tehtavate eraldamiste arvestuse. Et eraldamiste summa määramisel ei võeta arvesse kasumit, mis on saadud tehasest sõltumatutel põhjustel, lisas tehas ülaltoodud andmetele teatavaid korrektiive (vt. direktorifondi tehtavate eraldamiste arveldust tabelis 45, lk. 221).

Tehase poolt saadud kasumi summas ettevõetud korrektiivid on järgmised:

a) tehase arvutuste järgi peab saadud kasumi summast eraldama 3185 tuh. rbl. See summa koosneb amortisatsiooninormide ja teiste määrade muutumisest 2175 tuh. rbl. ulatuses, toodete müügihinna tõstmisest 1004 tuh. rbl. võrra ja kreeditorvõlgnevuse mahakirjutamisest 6 tuh. rbl. suuruses summas;

b) samal ajal tuleb tehase arvates tõsta kasumi summat, mille pealt arvestatakse eraldamine direktorifondi 1091 tuh. rbl. võrra. See on tingitud mõnede materjalide hinna ja raudteetariifi tõstmisest, mille tõttu toodang muutus 130 tuh. rbl. võrra kallimaks, taara väärtuse kandmisest toodangu kaubalisse omahinda, kuna varem taara toodeti ostjaskonna arvel — 635 tuh. rbl., ja toorainete põhiliikide muutmisest, mis tekitas tehasele 326 tuh. rbl. võrra lisakulu.

Tabel 43.
Vorm 17
(1939. a. aruande juurde).

Realiseerimisaruanne.
(tuh. rbl.)

Teatis. 1. Realiseerimisplaan 1939. a. kohta:

a) kaubalise omahinna alusel ..... 23 890 tuh. rbl.
b) käibemaks ..... 24 217 tuh. rbl.
c) müügiväärtuse järgi ..... 56 897 tuh. rbl.

2. Tegelikult realiseeritud plaanitud kaubalise omahinna alusel ..... 25 266 tuh. rbl.

Kirjete nimetus	Tegelik realiseerimine				
	Tegeliku kaubanduslikuomahinna alusel	Käibemaks	Plaanitud müügihindade alusel	Tegelike müügihindade alusel	Realiseerimise tulemus (4—1—2)
A	1	2	3	4	5
I					
1. Realiseeritud omatoodetud toodangut:					
a) mujale	22 580	21 312	58 882	57 679	+ 13 787
karbid ja kastid	644	8	644	644	— 8
b) kapitaalehitusele . . .	—	—	—	—	—
c) elamu-kommunaalmajandusele ja teisteks ettevõtte mittetootlikeks vajadusteks	—	—	—	—	—
d) jäätmeist laiatarbekaupade tootmine	251	71	373	446	+ 124
e) toodangu müük tööstusharu peavalitsusele (müügikeskusele) . . .	—	—	—	—	—
2. Müük oma trusti ettevõtteile	—	—	—	—	—
3. Montaažtööd:					
a) mujale	—	—	—	—	—
b) kapitaalehitusele . . .	—	—	—	—	—
c) kapitaalremondi alal .	—	—	—	—	—
4. Tööd ja teenused:					
a) mujale	170	4	309	309	+ 135
b) kapitaalehitusele . . .	59	—	33	33	— 26
c) kapitaalremondi alal .	342	—	291	291	— 51
d) elamu-kommunaalmajan-					

A	1	2	3	4	5
dusele ja ettevõtte muudele mittetootlikele aladele	405	—	405	405	—
e) oma trusti ettevõtteile .	—	—	—	—	—
Kokku oma toodangu ja teenuste realiseerimise alal (1+2+3+4)	24 451	21 395	60 937	59 807	+13 961
5. Ostetud toodangu realiseerimine	1 776	4	1 627	1 627	—153
6. Materjalide realiseerimine	1 234	1	1 415	1 415	+180
7. Realiseerimine põhivarade likvideerimise korras . .	90	—	74	74	— 16
8. Ostetud materjalide realiseerimine kapitaalehitusele	475	—	323	323	—152
Kokku	28 026	21 400	64 376	63 246	+13 820
Sellest:					
1) realiseerimisplaanis ettenägemata teenuste toodangu realiseerimine	976	3	1 038	1 038	+ 59
2) mittevõrreldava toodangu realiseerimine[3])	1 871	83	1 992	2 132	+178

Vorm 17 (tagakülg).

	Summa	
	Plaan	Aruanne
A	1	2
II		
Kantud realiseerimiskontosse		
A. Kulud, mis kuuluvad kaubanduslikku omahinda (lisaks tehaselisele omahinnale):		
1. Transpordikulud ja taara	—	1 386
2. Trahvid vagunite seisu eest toodangu lähetamisel . .	—	—
3. Üldised administratsioonikulud	—	—
4. (Kaubanduslike) trustide kulud minemi alal, kaasa arvatud ministeeriumile otseselt alluvate baasladude, trustide ja ettevõtete ülalpidamise kulud	—	—
5. Tasutud protsendid, välja arvatud trustile tasutud protsendid	—	—

[3]) Täidetakse Masinaehituse Ministeeriumi poolt.

A	1	2
6. Kaubalis-materiaalsete esemete üle- ja puudujäägid trusti ladudes	—	—
7. Trusti poolt tasutud trahvid, viivised ja leppetrahvid	—	—
8. Materjalide hinnavahed tsentraliseeritud varumise alal	—	—
9. Kulud teaduslike uurimistööde alal	195	226
10. Eraldamised masskaadrite ettevalmistuseks ja tehniliseks propagandaks	52	44
11. Kulud üleliiduliste standardide väljatöötamiseks	—	—
12. Metallosbõt'ile tasutud boonus	—	99
Kokku kulusid, mis kuuluvad kaubanduslikku omahinda	247	1 775
Trusti poolt saadud trahvid, viivised ja leppetrahvid	—	—
Kokku kulusid, mis kuuluvad kaubanduslikku omahinda	247	1 775
B. Käibemaks	24 217	21 400
Kokku kulusid, mis kuuluvad omahinda (käibemaks kaasa arvatud)	24 464	23 155

Valitseja (direktor)

Pearaamatupidaja

Nende korrektiivide tulemusena on tehas määranud saadud kasumi summaks 13 557 — 3185 + 1091 = 11 463 tuh. rbl., ja et plaanis ettenähtud puhaskasu ulatus 8760 tuh. rbl-ni, moodustas plaani ületanud puhaskasumi osa 2703 tuh. rbl. Eraldamiste summa direktorifondi pidi tehase arvutuste põhjal moodustama 1526 tuh. rbl., ja et aasta esimese kolme veerandi jooksul oli avansina üle kantud 564 tuh. rbl., kuulus eraldamisele aastaaruande kinnitamisel täiendavalt 962 tuh. rbl.

Ettevõtte aastane kasum ulatus 13 681 tuh. rbl-ni ja oli saadud peamiselt toodangu realiseerimisest. Realiseerimise puhaskasum moodustas 13 821 tuh. rbl. Vahe bilansis näidatud puhaskasumi summa ja lõpptulemusena esitatud summa vahel on peamiselt tingitud elamu-kommunaalmajanduse ekspluatatsioonist saadud kahjumist, mis ulatus 124 tuh. rbl-ni. Realiseerimise puhaskasum saadi eeskätt põhitootmisalade toodangu müügist.

Peab tähendama, et sellesse kasumisse kuulus ka 28 tuh. rbl., mis laekus ostetud materjalide realiseerimisel mujale ja omile kapitaalehitustele. Osa kapitaalehitustele üleantud materjalist arvestati alla omahinna, kusjuures kaotused kompenseeriti materjali realiseerimisega mujale.

Kapitaaltööde maksumuse alandamine teostati tehase poolt osalt (152 tuh. rbl. suuruse summa ulatuses) kaubanduslike operatsioonide arvel, mis pole õige.

Väga kõrged on toodangu omahinda võetud ebatootlikud kulud. Nende kogusumma on 405 tuh. rbl., puhassumma vastavate tulude mahaarvamisel 210 tuh. rbl.

Tabel 44.
Vorm 20
(1939. a. aruande juurde).

Kasumite ja kahjumite konto.
(tuh. rbl.)

Kirjete nimetus	1938. a.	1939. a.
Kahjumid:		
1. Kahjumid realiseerimisest:		
a) hulgimüügivõrgus	—	—
b) jaemüügivõrgus	—	—
2. Laos asetsevate valmistoodete ja kaupade omahinna ja müügihinna vahe	—	—
3. Kahjum taaraga tehtud operatsioonidelt	—	—
4. Tagajärjeta katsete kulud	—	—
5. Plaanis ettenägemata kulud tootmisriisikost	—	—
6. Kahjud loodusõnnetuste tagajärjel	—	—
7. Konserveeritud ettevõtete ülalpidamine	—	—
8. Kahjum võlgade mahakirjutamisest aegumise tõttu	—	—
9. Kahjum lootuseta võlgade mahakirjutamisest:		
a) raiskamisest ja omastamisest tekkinud nõude arvel	—	—
b) muude võlgade arvel	4	1
10. Kahjumid elamu-kommunaalmajanduse ekspluatatsioonist	221	124
11. Eelmise aasta kahjumid	4	21
12.	—	—
13.	—	—
14.	—	—
Kokku (kirjed 1—14)	229	146
Eraldamised:		
15. Eraldamised vaieldavate võlgade reservi	2	1
16. Eraldamised garantiireservi	—	—
17. Uute ettevõtete esialgsed eraldamised leiutiste fondi	—	—
18. Eraldamised laiatarbefondi	40	—
19.	—	—
20.	—	—
Kokku (kirjed 15 — 20)	42	1
Kogusumma	271	147
Kasumite saldo	15 862	13 681
Bilanss	16 133	13 828

Tabeli 44 järg.

Kirjete nimetus	1938. a.	1939. a.
Kasumid:		
1. Kasumid realiseerimisest:		
a) hulgimüügivõrgus	16 112	13 821
b) jaemüügivõrgus	—	—
2. Kasumid taaraga tehtud operatsioonidelt	—	—
3. Eelmise aasta kasumid	2	1
4. Kasumid elamu-kommunaalmajanduse ekspluatatsioonist	—	—
5. Tulud rentidest	2	—
6. Tulud mahakirjutatud lootuseta võlgadest	1	—
7.	—	—
8.	—	—
Kokku (kirjed 1—8)	16 117	13 822
Ümberarvestused tuludeks:		
9. Ümberarvestused tuludeks kreeditorvõlgnevuse mahakirjutamisest aegumise tõttu	16	6
10. Kasutamata varude ümberarvestamised:		
a) vaieldavate võlgade reservi jäägid	—	—
b) garantiireservi jäägid	—	—
c)	—	—
11.	—	—
12.	—	—
Kokku (kirjed 9—12)	16	6
Kogusumma	—	—
Kahjumite saldo	—	—
Bilanss	16 133	13 828

Teatis.

1. Kasumid ja kahjumid 1939. a. plaani kohaselt:		
a) kahjumid	—	tuh. rbl.
b) kasumid	8 760	„ „
2. Ette nähtud 1939. a. finantsplaanis:		
a) makseid Rahandusministeeriumile kasumist eraldamiste järgi	8 157	„ „
b) sissemaks kasumitest Tööstuspanka kapitaalehitusteks	664	„ „
3. Saadud riiklikku dotatsiooni realiseeritud toodangu osas	—	„ „

Valitseja (direktor)

Pearaamatupidaja

Tabel 45.

Vorm 4-a

(1939. a. aruande juurde).

Eraldamiste arveldus ettevõtte direktorifondi 1939. a.

(tuh. rbl.)

1.	Aruandeaasta kasum bilansi põhjal (välja arvatud kasum, mis on kantud jäätmeist laiatarbekaupade tootmise fondi)	13 557
2.	Plaanis ettenähtud kasum	8 760
3.	Kasum üle plaani	4 797
	Sellest tegurite arvel:	Arvestatakse
		juurde / maha
1.	Muudatused plaanitud omahinna ja kasumi osistes, mis on kehtestatud ettenähtud korras pärast plaani kinnitamist ega sõltu ettevõtte tegevusest:	
	a) muudatused, mis teostusid töötasu juurdearvestuse määras, riigimaksude määrades ja pankade intressides, kommunaalteenuste tasumäärades, amortisatsiooni normides	— / 2 175
	b) tariifide ja hinnakirjade muutused tarbitavate toor- ja kütteainete, materjalide ja pooltoodete alal	130 / —
	c) realiseeritavate kaupade müügihindade muutmine	635 / 1 004
	d) plaani korras teostatud toor- ja kütteainete põhiliikide muutmised	326 / —
2.	Mahakirjutatud kreeditorvõlgnevus	— / 6
	Kokku	1 091 / 3 185
4.	Osituseks määratud üleplaaniline kasum	— / 2 703
5.	Kokku kuulub eraldamiseks ettevõtte direktorifondi:	
	a) 2%-ne eraldamine plaanitud kasumist	— / 175
	b) 50%-ne eraldamine üle plaani saadud kasumist	— / 1 351
	Kokku	— / 1 526
	Eraldatud avansina 1939. a.	— / 564
	Tuleb juurde eraldada pärast aastaaruande kinnitamist	— / 962

Valitseja (direktor)

Pearaamatupidaja

(vt. ebatootlike kulude tabelit 46, lk. 222). Eriti suured on puudujääkide summad (221 tuh. rbl.), tasutud trahvid ja viivised (131 tuh. rbl.).

Tehasel oli rohkesti ülekulutusi üldtehaseliste kulude alal. Aruandest (vorm 13) järgneb, et nende tegelik summa moodustas 3267 tuh. rbl., kuna plaanis nähti ette 2970 tuh. rbl., nii et ülekulutus ulatub 297 tuh. rublani. Sellest summast on 42 tuh. rbl. ülekulutus insener-tehnilisele personaalile ja teistele teenistujatele makstud preemiate alal, 196 tuh. rbl. ülekulutus hoonete ja ehitiste (peamiselt teede) remondi alal ja 25 tuh. rbl. ülekulutus kantseleitarvete muretsemisel. Tuletame veel meelde, et tehasel oli praagikaotusi 639 tuh. rbl. suuruses summas (vorm 6), et jooksvate töö-

seisakute tunnitasuks kulutati 20 tuh. rbl. ja et ülekulutus insener-tehnilise personaali, teenistujate ning noorema teenindava personaali töötasude alal moodustas aasta jooksul 168 tuh. rbl. ning elamu-kommunaalmajanduse ekspluatatsiooni alal 17 tuh. rbl.

Tabel 46.
Vorm 13-a
(1939. a. aruande juurde).

Ebatootlikud kulud.
(tuh. rbl.)

Jrk.-nr.	Kulukirjete nimetus	Summa
	A. Kulud.	
1.	Kaotused seisakutest	9
2.	Trahvid, viivised, leppetrahvid, mis on tasutud lepingute tingimuste rikkumise tõttu	131
	Sellest trahvid vagunite ja teiste transpordivahendite seisude eest	10
3.	Materjalide, kütteainete, valmistoodete ja muude väärtuste puudujääk ladudes	221
4.	Kaotused kaubalis-materiaalsete väärtuste riknemise tagajärjel	—
5.	Lõpetamata toodangu puudujääk tsehhides	—
6.	Kaotused annulleeritud tootmistellimuste tagajärjel	—
7.	Muud ebatootlikud kulud	44
	Kokku kulusid	405
	B. Tulud.	
1.	Kaubalis-materiaalsete väärtuste liigused	128
2.	Lõpetamata toodangu liigused	—
3.	Saadud trahvid, viivised, leppetrahvid	67
	Kokku tulusid	195
	Kokku ebatootlikke kulusid, tulud maha arvatud	210

Ebatootlike kulude summa 1938. a. — 25 tuh. rbl.

Tehase direktor

Pearaamatupidaja

Ebatootlike kulude ja kaotuste esinemine näitab, et kuigi ettevõtte finantstulemused olid head, on tal ikkagi veel suuri võimalusi töö parendamiseks. Mitmete ebatootlike kulude ja kaotuste esinemine ning säästu saavutamine põhjustel, mis ei sõltunud tehasest (säästümbrikkude alal, originaalplaatide amortisatsiooni ja annotatsioonide koostamise alal), viisid niikaugele, et tehase poolt esitatud eraldamise arvestust direktorifondi ei võetud peavalitsuse poolt vastu. Ka Rahanduse Rahvakomissariaadi poolt esitati eriarvamusi direktorifondi tehtavate eraldamiste arvutuse asjas. Peavalitsuse korrektiivid olid suunatud kasumi vähendamisele nende tulemuste poolest, mis olid tingitud osa üldkulude liigsest kõrgele kruvimisest ettevõtte plaanis.

Peavalitsus pani ette üle plaani saavutatud kasum kindlaks määrata 1488 tuh. rublale. Rahanduse Rahvakomissariaat tegi ettepaneku eemaldada tehase poolt saavutatud kasumist see osa, mis on tingitud säästust ümbrikkude ja originaalplaatide alal, põhjendusega, et see sääst pole seoses ettevõtte tööga. Rahanduse Rahvakomissariaadi ettepanekul tuleks üle plaani saavutatud kasumi summa, millest tehakse eraldamised direktorifondi, määrata 948 tuh. rbl. suuruses. Plaanikasumi summa kohta pole lahkarvamusi. Lahkarvamuste olemasolu põhjustas direktorifondi eraldamise küsimuse andmist kõrgemate instantside lahendada.

VIII peatükk.

Vahendite ringluskiiruse näitajad.

§ 45. Vahendite ringluskiiruse näitajad vahendite eri liikide järgi.

Vahendite ringluskiiruse näitajate majanduslik tähtsus on suur. Mida kiiremini teostub käibe mõlemas sfääris vahendite ringlus ja mida lühem on tootmisprotsessiks kuluv aeg, seda efektiivsem on vahendite kasutamine. Vahendite ringluskiiruse näitajatel on otsustav tähtsus ettevõtte käsutada antud omade käibevahendite arvutamisel, nende kasutusviisi analüüsimisel, siseressursside mobiliseerimismäära uurimisel jne.

Käsitledes nende näitajate arvutamise korda, toome ringlusprotsessi ja ta faaside määratluse. Marx annab need määratlused purgiva täielikkusega.

1. „... kapitali ringluse protsess kujutab endast käibe ja tootmise ühtsust, sisaldades endas nii ühte kui ka teist“ [1]).

2. „Kapitali ringlust, käsitatud mitte üksiku aktina, vaid perioodilise protsessina, nimetatakse kapitali käibeks. Selle käibe kestust määrab tema tootmis- ja ringlemisaja summa. See aja summa moodustab kapitali käibe aja. Ta järelikult mõõdab ajavahemikku kogu kapitaliväärtuse ühest ringlusperioodist teiseni, perioodilisust kapitali elukäigus, või, kui soovite, uuendumise aega, sama kapitaliväärtuse kasvu ehk tootmisprotsessi aega“ [2]).

3. „Kapitali liikumine läbi tootmis- ja kahe ringlemissfääri toimub, nagu nägime, järjestikuliselt ajas. Ta tootmissfääris viibimise kestus moodustab ta tootmisaja, ringlemissfääris viibimise kestus ta tsirkulat-

---

[1]) K. Marx ja Fr. Engels, Teosed, XVIII k., 1934. a. väljaanne, lk. 58 (vene keeles).

[2]) Samas, lk. 161 ja 162.

siooni- ehk ringlemisaja. Kogu aeg, mille kestel kapital teostab oma ringlust, võrdub seepärast tootmis- ja ringlemisaja summaga" [3]).

Järelikult kogu ringlustsükkel on

$$R — K \ldots T \ldots K_1 — R_1.$$

ja kujutab endast aega raha esmase edestamise hetkest kuni raha saamise hetkeni realiseeritud toodangu eest. Lõiked $R — K$ ja $K_1 — R_1$ kujutavad kahte ringlusfaasi ringlemissfääris, kuna lõige $K \ldots T \ldots K_1$ kujutab vahendite tootmissfääris viibimise kestust, s. o. tootmisaega.

Raamatupidamises arvestatakse iga tootmisprotsessis ringlevat või kasutatavat vahendiliiki eri kontos. Vahendite ringluskiiruse näitajate arvutlus raamatupidamise andmete põhjal on seega vahendite ringluskiiruse näitajate arvutusmetoodika küsimus mingi vahendite üksikliigi alal. Peale selle küsimuse arutlemist asume vaatlema käibevahendite ringluskiiruse arvestusmeetodeid kogu ringlustsükli ulatuses.

Vahendite ringluskiiruse lihtsaid näitajaid võib väljendada ühega järgnevast kahest suurusest: a) näitajaga, mis iseloomustab ühekordse käibe päevade arvu, b) näitajaga, mis iseloomustab vahendite käibearvu aruandeperioodil.

Nende näitajate arvutlus üksikute kontode alal toimub järgmiselt [4]):

Märgime:

V on mingite vahendite (näit. materjalide) keskmine varu:

K — nende vahendite käive aruandeperioodi jooksul (käibenäitaja aktiivkontode alal võetakse konto kreediti, passiivkontode alal konto deebeti põhjal);

T — aruandeperioodi kestus päevades;

X — vahendite ühekordse käibe päevade arv;

Y — vahendite käibearv aruandeperioodi jooksul.

Tuletame järgmisest võrdest arvutuse valemi:

$$K : T = V : X.$$

Järelikult

$$X = \frac{VT}{K}. \qquad (1)$$

---

[3]) K. Marx ja Fr. Engels, Teosed, XVIII k., 1934. a. väljaanne, lk. 124 (vene keeles).

[4]) Vahendite ringluskiiruse ja käibe küsimused on arutletud purgiva täielikkusega K. Marxi „Kapitalis".

Samal teel saame teise valemi:

$$Y = \frac{K}{V}, \tag{2}$$

$$X \cdot Y = T. \tag{3}$$

K. Marx toob järgmise näite: „Kui märgime aasta käibeaja mõõtühikuna tähega K ja teatava kapitali ühekordse käibe aja tähega k, ta käibearvu tähega n, siis $n = \frac{K}{k}$. Järelikult kui näit. ühekordse käibe aeg k on 3 kuud, siis $n = \frac{12}{3} = 4$; kapital teostab aastas 4 ühekordset käivet ehk ringleb neli korda“ [5]).

Toome vahendite ringluskiiruse arvutuse näite. Andmed: väljavõte käitise veerandaasta käibebilansist.

Kontode nimetus	Algjääk	Käibed		Lõppjääk
		Deebet	Kreedit	
Põhimaterjalid	200 000	530 000	540 000	190 000
Kütteained	80 000	250 000	260 000	70 000

Arvutame vahendite ringluskiiruse näitaja selle bilansi kahe konto alal.

Ringluskiiruse näitaja arvutus põhimaterjalide alal:

$$V = \frac{200 + 190}{2} = 195 \text{ tuh. rbl.}$$

$K = 540$ (materjalide konto on aktiivkonto ja ülal oli tähendatud, et aktiivkontode käivet võetakse konto kreeditisse märgitud summas); T = 90 päeva (siin on võetud kalendripäevade arv; edaspidi arutleme üksikasjalisemalt aruandeaja päevade arvu küsimust):

$$X = \frac{195 \cdot 90}{540} = 32{,}5 \text{ päeva.}$$

Saime vahendite ringluskiiruse näitajana 32,5 päeva; ettevõte oli materjalidega keskmiselt varutud 32,5 päevaks.

$$Y = \frac{540}{195} = 2{,}77 \text{ korda veerandaasta jooksul.}$$

Järelikult taastus ettevõtte materjalivaru veerandaasta jooksul keskmiselt 2,77 korda, või, mis on sama, ettevõtte vahendid sooritasid selles osas 2,77 ühekordset käivet.

Ringluskiiruse näitajate arvutus kütteainete alal toimub samal viisil:

$$X = \frac{75 \cdot 90}{260} = 26 \text{ päeva}; \quad Y = \frac{260}{75} = 3{,}46 \text{ korda.}$$

---

[5]) K. Marx ja Fr. Engels, Teosed, XVIII k., 1934. a. väljaanne, lk. 162 (vene keeles).

Käsitleme nüüd saadud suuruste omadusi. Neis näitajais kajastub keskmine ringluskiirus üksikute rühmade alal. Nad annavad võimaluse otsustada kõigi materjaliliikide keskmise ringluskiiruse üle, kuna neis nivelleerub üksikute materjalisortide ühekordse käibe aeg. Väga oluliseks momendiks, mis saadud näitaja tähtsuse suhtes on määrav, on ettevõtte materjalidega varumise k o m p l e k t s u s. Üksikutel juhtudel võib tekkida olukord, kus varud mõnede sortide alal on suuremad kui vaja, kuna teiste sortide alal nad on tähtsusetud. Ettevõte võib kannatada tööseisakute all, sest tootmisprotsessi ei varuta õigeaegselt materjalidega, aga „keskmiselt" on materjalidega varumine normaalne. Kasutades seda näitajat vahendite ringluskiiruse selgitamiseks, ei tohi unustada, et juhtudel, kui ettevõtte varumise määras konkreetsete materjalisortidega on teravaid lahkuminekuid, siis ei või see näitaja anda diferentseeritud kujutlust ettevõtte kindlustamisest üksikute materjalisortidega. Statistilistes materjalides kujutatakse keskmiste suuruste abil vaid massilisi kogumeid, mis omadustelt on ühtlikud, mille tõttu keskmised suurused iseloomustavad nende tüüpilisi tunnuseid.

Tänu sellele selguvad keskmiste abil säärastele massilistele kogumitele omased seaduspärasused. Majandusliku tegevuse analüüsimisel ei pöörata vahel asja sellele küljele tähelepanu ja kasutatakse keskmisi väheldaste andmete arvu või mitteühtlike kogumite puhul. Eriti kasutatakse keskmisi peaaegu alati, et iseloomustada ettevõtete varumise määra materjalidega või ühtede-teiste majanduslike masside ringlemiskiirust.

Kasutades vahendite ringluskiiruse näitajaid, peab seepärast alati arvestama nende teoreetilis-tunnetuslikke omadusi. Kuigi nad kajastavad asjade seisundit tervikuna, tuleb neid siiski samal ajal korrigeerida nende hälvete poolest, mis esinevad üksikute materjalisortide alal. See tähendab, et tehase aruandematerjalide analüüsimise käigus ei tohi tegelikult piirduda materjalide kogukäibe põhjal arvutatud vahendite ringluskiiruse näitajatega, vaid peab samu näitajaid arvutama ka üksikute tähtsaimate materjalisortide kohta.

Kasutades ühe arvutussuurusena keskmist varu (keskmist tegelikku jääki), peame ühtlasi rõhutama selle arvutusviisi mõju näitaja omadustele. Ettevõttel võis aruandeperioodil olla katkestusi varumise alal materjalidega, aga kui aruandeperioodi algul ja lõpul need materjalivarud juhtusid olema küllaldased, jäävad need takistused ringluskiiruse näitajas avaldamata. Selle tagajärjel jõuame tulemusele, et ettevõtte töö analüüsimisel ei tarvitse leppida selle näitaja arvutusega pikaajaliste järkude kohta

(veerandaasta, poolaasta, aasta), vaid on parem teha neid arvutusi vähemalt kord kuus. Keskmise jäägi arvutamiseks võetavate koostusosade arv peab seejuures olema küllaldane selleks, et saadud keskmine oleks tüüpiline.

Meie poolt arvutluses kasutatud käibenäitaja peab kajastama teostunud käivet. Käibenäitaja arvutamisel tuleb kontrollida, kas käibe koostisse pole võetud korrektiivkirjendeid ja materjalide seesmisi ümberpaigutusi materjaliladudes. Seda laadi käibe peab kõrvaldama käibe kogusummast enne, kui asutakse ringluskiiruse näitajate arvutusele.

Oletame, et meil on järgmised materjali liikumist iseloomustavad andmed:

Jääk kuu algul	200 000	rbl.
Saabus kuu jooksul hankijailt	400 000	„
Arvestatakse materjale, mis on saabunud teistest ladudest	20 000	„
Arvestatakse materjale, mis on mitmel põhjusel tagastatud tsehhidest lattu	10 000	„
Kokku sisse tulnud	430 000	„
Tootmistsehhidele üle antud	410 000	„
Realiseeritud mujale	5 000	„
Veetud teistesse ladudesse	20 000	„
Kokku välja läinud	435 000	„
Jääk kuu lõpuks	195 000	„

Sisekäive võib olla mitut liiki. Toodud näites on tegelikult esindatud kaks sisekäibe liiki. Esimese liigi hulka võib arvata käibe, mis kajastab materjali paigutamist ühest laost teise. Säärasel juhul materjalid pole muutnud oma funktsionaalset otstarvet tootmises. Nad on endiselt töö objektide tootmisprotsessiks ettenähtud varud. Seepärast ei või nende puhtterritoriaalset asukohamuutust märkida näitajasse, milles kajastub materjalide käive. Analoogilisi märkusi tuleb teha ka nende käibeliikide kohta, mis on fikseeritud raamatupidamise analüütilistes registrites ja milles peegeldub materjalide ümbermärkimine ühest sordist teise. Niisuguseid käibeliike võib nimetada sisekäibeks ühe bilansikonto piirides.

Teine ülaltoodud käibe tüüpidest on märksa tüsilikum. Teatmete hulgas, mis kajastavad materjalide sissetulekut, figureerib ka materjalide tagastamine tootmistsehhidest lattu. Seda käivet võivad põhjustada mitmed asjaolud (liigselt nõutud materjalide tagastamine, materjali sordi või suuruse mittevastavus tootmise nõuetele, jäätmete sissetulek, mis edaspidi kasutatakse materjalina, jne.). Et materjalide majanduslik otstarve pole käesoleval juhul muutunud, siis kuulub ka seda liiki käive eemalda-

misele. Analüüsitavates andmetes on see käibeliik võetud 410 000 rbl. suuruse summa hulka, mis näitab materjalide üleandmist tootmistsehhidele. Järelikult oleks käesoleval juhul käibeks, mis peegeldab materjalide liikumist ehk teiste sõnadega kajastab olemasolevate materjalide funktsionaalse otstarbe muutumist: 410 000 — 10 000 + 5000 = 405 000 rbl.

Vahendite ringluskiiruse näitaja võrdub ülaltoodud näites:

$$X = \frac{197\,500 \cdot 30}{405\,000} = 14{,}6 \text{ päeva.}$$

Eri autorite vaated aruandeperioodi päevade arvu kohta, mida peab arvesse võtma vahendite ringluskiiruse näitajate arvutlusel, lähtuvad põhiliselt kahelt seisukohalt: ühed peavad tarvilikuks arvestada aruandeperioodi kalendripäevi, teised peavad õigemaks vahendite ringluskiiruse määramisel aluseks võtta tegelike tööpäevade arv. Teoreetiliselt seisukohalt pole sel küsimusel erilist tähtsust, sest olenevalt sellest, milline päevade arv võetakse aruandeperioodi kestuse näitajaks, saadakse ka vastuses figureeriv päevade arv. See küsimus tuleb lahendada, lähtudes vaid saadud näitajate kasutamise hõlpsusest praktilises töös. Kaubanduslikes ettevõtetes, mis töötavad ilma puhkepäevadeta, on aruandeperioodi kestuse näitajaks parem võtta kalendripäevade arv.

Endise Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu käskkirjas nr. 1658 1930. a. võeti aruandeperioodi arvestuse aluseks tegelik tööpäevade arv. Sel viisil arvutatud näitaja kajastab ettevõtte varumise määra materjalidega, mis on väljendatud tööpäevade arvus. Niisugune arvestusviis, kus aruandeperioodi kestust määrab tööpäevade arv, tuleb tööstuse seisukohalt tunnistada otstarbekaks. See annab võimaluse võrrelda eri töörežiimiga (katkestamatu protsess ja kindlate puhkepäevade esinemine) tööstusettevõtete tööd.

Aruandematerjalide analüüsimisel võrdleme päevades arvutatud ringluskiiruse näitajat plaanis ettenähtud varude normiga ja sel teel avalikuks tulevate hälvete põhjal otsustame ettevõtte töö üle sellel alal.

Aastaaruande analüüsimise puhul on väga oluline kindlaks teha ettevõtte varumise määra materjalidega järgneva aasta alguks. Sel juhul peab näitaja arvutamisel võtma antud aruandeperioodi lõpp- või, mis tähendab sedasama, järgneva aasta algsaldo. Käibena on parem võtta plaanis ettenähtud järgneva aasta esimese veerandi käive.

Nüüd vaatleme, kuidas suhtuvad üksteisesse suurused, mis kajastavad materjalide üksikute liikide ringlemiskiirust nende kõikide liikide ringlemiskiiruse tervikus.

Lk. 226 toodud näites nägime, kuidas arvutatakse üksikute kontode alal vahendite ringluskiiruse näitajat; need kontod kajastavad eri materjaliliikide liikumist. Näites oli toodud andmeid põhimaterjalide liikumisest (algjääk 200 000 rbl., käive deebetis 530 000 rbl., käive kreeditis 540 000 rbl., jääk veerandaasta lõpuks 190 000 rbl.) ja kütteainete liikumisest (jääk veerandaasta algul 80 000 rbl., käive deebetis 250 000 rbl., käive kreeditis 260 000 rbl., jääk veerandaasta lõpuks 70 000 rbl.). Vastavate arvutluste teel määrasime nende materjalide ringluskiiruse. Põhimaterjalide ühekordne käive teostus 32,5, kütteainete käive 26 päeva jooksul. Tekib küsimus, millise ajavahemiku kestel toimub materjalide ja kütteainete ühine keskmine ringlus. See ülesanne on lahendatav kahel viisil: a) käibe ühise aja arvutuse teel ühise kokkuvõtte põhjal ja b) aritmeetilise kaalutud keskmise ajavahemiku arvutamisel, kusjuures osatähtsuse määrajaks on kummagi konto käibe suurus.

Ringluskiiruse ühise näitaja arvutus kummagi konto põhjal toimub järgmiselt:

Põhimaterjalide keskmine jääk	195 000 rbl.
Kütteainete keskmine jääk	75 000 „
Keskmiste jääkide summa	270 000 rbl.
Käive põhimaterjalide konto kreediti põhjal	540 000 „
Sama kütteainete konto kreediti põhjal	260 000 „
Materjalide ja kütteainete kogukulu	800 000 rbl.

Põhimaterjalide ja kütteainete ringluskiiruse ühine näitaja

$$\frac{270\,000 \cdot 90}{800\,000} = 30{,}4 \text{ päeva.}$$

Ühise näitaja arvutust kummagi konto põhjal keskmise aritmeetilise ajavahemiku arvutuse teel võib kujutada järgmiselt:

Materjalide nimetus	Materjalide käive (kulu)	Käibe kiirus päevades	Käibe summa korrutis kiirusenäitajaga
Põhimaterjalid	540 000	32,5	17 550 000
Kütteained	260 000	26,0	6 760 000
	800 000	—	24 310 000

Aritmeetiline kaalutud keskmine ajavahemik $= \frac{24\,310\,000}{800\,000} = 30{,}4$ päeva.

Mõlemad arvutusliigid kujutavad enesest vaid eri aritmeetilisi variante.

Meie poolt ülaltoodud näites võib arvutust ennast kujutada järgmiselt:

$$X = \frac{\frac{280 + 260}{2}}{800} \cdot 90 = \frac{540 \cdot 32{,}5 + 260 \cdot 26}{540 + 260} = 30{,}4 \text{ päeva.}$$

Vaadeldes arvutuste iseloomu näeme, et käibeaeg 30,4 päeva on aritmeetiline kaalutud keskmine ajavahemik. Üksikute materjalisortide käibeajad ja ühine ajavahemik materjalide bilansikonto alusel on endi vahel seotud sama sõltuvusega.

Toodud analüüs lubab teha teatavaid järeldusi. Kõigepealt selgub, kuidas peab arvutama keskmist käibeaega kõigi materjalide alal; see aga on tähtis käibevahendite normatiivi määrangul. Edasi selgub efekt, mida annab vahendite käibe kiirendus; seda väljendatakse käibest vabanevate vahendite summaga (materiaalsete varude kärpimise summa). Edasi lubab toodud analüüs süvendada tootmisprotsessi kulgemise uurimist vahendite liiklemiskiiruse määrangu seisukohalt tootmises.

Tootmisaega võib jaotada kolme ossa: a) tööaeg, s. o. aeg, mille kestel tööline aktiivselt mõjustab tööeset, teostades tööprotsessi; b) aeg, mis on vajalik füüsikalis-keemilisteks protsessideks (käärimine, destilleerimine, parkimine, külmutus, soojendus, kuivendus jms.), ja c) aeg, mis kulutatakse töövahendite peatamiseks tootmise organiseerimise huvides (detailide varu liikuva lindi juures, masinpinkide juures enne töötlemist ja pärast töötlemist kuni üleandmiseni, detailide ja pooltoodete transportimise aeg, väljatöötatud esemete loenduse ja kontrollimise aeg jne.). See viimane suurus on oma struktuurilt eriti ebaselge, sest temasse tuleb lülitada mitte üksnes ülaltoodud põhjustest tingitud vahendite peatused, vaid ka kõik takistused organisatsioonilis-majanduslike tõkestuste, tööseisakute ja tootmisrütmi arvestusvigadest tingitud ajakaotuste puhul.

Peab tähendama, et käitise ökonomistid-plaanijad ja insenerid-organiseerijad on suutnud õige üksikasjaliselt välja töötada eri operatsioonide ajaarvestuse metoodika, mida teostatakse tehnilise normimise (kronomeetriline ajamäärang, tööpäeva fotograafimine jms.) teel, samuti tootmisrütmi arvestusviisid tootmisvoolu kujundamisel, optimaalse partii küsimused jne. Kuid silda aruandeandmete põhjal teostatavate majanduslike arvestuste ja tehnilise normimise teel tehtavate arvestuste vahel pole veel ehitatud.

Need väited on teravalt alla kriipsutatud akadeemik S. G. Strumilin'i poolt, kes kirjutab käesoleva küsimuse kohta: „On tõsi, et üksikute tootmis-

protsesside puhul võib tööperioodi määrata ka otsese ajaarvutuse (kronomeetriline ajamäärang) teel, kuid kaasaegne ühiskondlik tootmine koosneb nii keerulisest üksikute tootmisjärkude, operatsioonide, töömomentide ja tootmispauside sõlmestikust, et tervikuna kogu selle kompleksi kohta ükski tehniline kronometraaž ei või määrata summeeritud „tootmisaega" kõigi tema astmete, tsehhide ja töötluste kohta. Selles mastaabis ületab see ülesanne juba tehnilise normimise ja ajauurimise raame ning kujuneb tööstusökonoomika probleemiks, mis opereerib omade meetodite ja töövahenditega. Seal, kus ilmneb kronomeetri jõuetus, võtavad kellaosutite osa endile vastavad raamatupidamise bilansi rubriigid ja kirjed"[6]).

Kõik operatsioonid, mis teostatakse tootmisprotsessis, suhtuvad üksteisesse ajas kas paralleelsetena või järgsetena. Paralleelsete operatsioonide all mõistetakse sääraseid, mis tehnoloogilise protsessi käigus teostuvad üheaegselt. Järgsete operatsioonide selgemaks näiteks on liikuval lindil teostatavad operatsioonid. Kui liita see aeg, mis on vajalik kõigi järgsete operatsioonide teostamiseks konkreetse tehase tingimustes, saame tööaja kestuse, mis on vajalik vastava tootmistsükli teostamiseks. Tööaja võrdlus kogu tootmisajaga sisaldab eneses nende omavahelise seose iseloomustuse ühes mõõdus — ajas. Mis puutub aga vahendite liiklemiskiirusesse tootmisprotsessis, siis on see määratud kahe mõõduga: a) ajaga ja b) liikuvate vahendite massiga. Liikuvate vahendite massi ehk teiste sõnadega vahendite massiga kaalutud tööaja kulu ja tootmisaja võrdlemine nõuab üksikute operatsioonide teostamise aja andmete teatavat läbitöötamist.

Tootmises ringleva vahendite massi osatähtsus väljendatakse ühtsa ühiku — raha — abil.

§ 46. Käibevahendite ringluskiiruse näitajad tööstusettevõttes teostatava täieliku ringlustsükli kohta.

Täieliku ühekordse ringluse koguaeg võrdub osaaegade summaga, kus osaajad on ümber kujundatud osatähtsuse üldise tähenduse kohaselt.

---

[6]) Akad. S. G. Strumilin, Raamatupidamise bilansi ümberkorraldamise puhuks, Moskva, 1933, lk. 20 (vene keeles).

Võtame vaatluse alla tegeliku näite, tehes vastava arvutuse ja illustreerides arvutust joonisega.

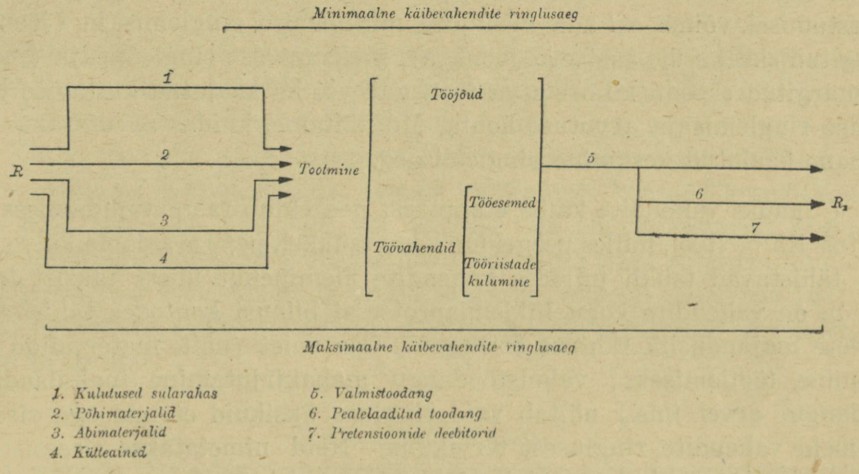
Uurides „Kapitalis" vahendite ringluse käiku, andis K. Marx järgmise ringlusevalemi:

$$R — K \ldots T \ldots K_1 — R_1.$$

Selle valemi esimene osa $R — K$ tähendab vahendite ringluse esimest faasi ringlussfääris.

Väljend $K \ldots T \ldots K_1$ tähendab tootmisprotsessi kestust (tootmisaeg).

Väljend $K_1 — R_1$ tähendab vahendite ringluse teist faasi ringlussfääris.

1. Kulutused sularahas
2. Põhimaterjalid
3. Abimaterjalid
4. Kütteained
5. Valmistoodang
6. Realisaaditud toodang
7. Pretensioonide deebitorid

Joon. 12. Vahendite ühekordse ringluse skeem ettevõttes.

Kogu ringlustsükkel sisaldab vahendite peatusaega kahes ringlussfääris ning tootmises.

Vaatleme nüüd, kuidas kajastub vahendite ringlus bilansikontodes, milledes arvestatakse töövahendite tootmisvarusid, tööprotsessi ennast ja ühtlasi ka valmistoodanguks muutunud vahendite peatust kuni raha saamiseni nende müügist.

Esitame käesoleval juhul ringluse skeemi graafiliselt ja teeme temast vajalikud järeldused (vt. joon. 12).

1. Osa esialgselt avansseeritud vahendeid (R) on mahutatud tootmisvarudesse; skeemis on viimased märgitud põhi- ning abimaterjalidena ja kütteainetena. Muu osa esialgselt edestatud materjalidest astub ringlusse üksnes tööjõu tasumise korras, ilma materjalides peatumata. Me näeme, et esialgselt edestatud vahendid astuvad käibesse osade kaupa, eri ajal, käibe eri etappides.

2. Ka ringlemisprotsessi lõpp ei teostu üheaegselt. Osa vahendeid muundub rahaks toodangu laost realiseerimise hetkel kohaliku müügi korras. Vahendite muu osa peetakse valmistoodangu kujul kinni teatava lisaaja jooksul, mis võrdub ajavahemikuga kaupade mahalaadimise hetkest kuni nende tasumiseni. Osa vahendeid võib ringlusse peatuma jääda selletõttu, et ostjal puudub raha (ostja arvelduskonto on Riigipanga poolt pandud „viivisesse").

3. Resümeerime kaks eelmist punkti: käibevahendite ringlemiskiiruse arvestamisel võime esitada küsimuse minimaalse ringlemisaja (joonisel märgitud skeemi üle asetseva joonega), maksimaalse ringlemisaja (joonisel märgitud skeemi all asetseva joonega) või ka kaalutud keskmise ühekordse ringlemisaja arvutuse kohta. Me näitame, kuidas arvutatakse see viimane kaalutud keskmine ringlemisaeg.

4. Igaüks vahendite käibe etappidest peegeldub raamatupidamises eri kontos. Käibe liike, milles peegeldub kogu tsükkel, peab eraldama käivetest, mis tähistavad tsükli piirides vahendite üleminekut ühest faasist teise. Nõnda on vahendite kogu liiklemisprotsessi bilansi kontodes tähistavate käivete majanduslik tähtsus erisugune. Osa neist (näit. materjalide üleandmine töötlemiseks; valmistoodangu mahakirjutamine mahalaaditud toodangu arvel jms.) näitab vaid ringluse üksikuid etappe ega sisalda andmeid vahendite ringlusest tervikuna. Neid nimetatakse sisemisteks. Teine käivete osa iseloomustab ringluse alg- ja lõppfaasi (see on ühelt poolt $R — K$ ning $R — T$, teiselt poolt $K_1 — R_1$). Peab oskama kujutleda käibebilansi põhjal igas kontos fikseeritud käivete majanduslikku tähtsust.

5. Toodud skeem on teatud mõttes lihtsustatud. Temas pole näidatud tagastamisoperatsioone (materjali üleandmine tootmisest lattu, materjalide tagastamine hankijatele, ostjate poolt tagastatud vastuvõtmata toodangu saamine jne.) ega operatsioone materjalide, abitsehhide teenuste realiseerimise alal mujale jms. Seeläbi on skeem saanud vaatlikumaks.

Asume näite arutlusele. Arvulised andmed näitajate arvutamiseks esitame väljavõttena käitise käibebilansist.

Tabel 47.

Käibe-aruanne kontode põhjal tootmisvarude ja tootmise poolaasta-arvestuseks.
(tuh. rbl.)

Kontode nimetused	Saldo		Käive		Saldo	
	Deebet	Kreedit	Deebet	Kreedit	Deebet	Kreedit
Põhimaterjalid	210	—	1 037	1 057	190	—
Abimaterjalid	60	—	160	150	70	—
Kütteained	50	—	230	220	60	—
Tootmine	383	—	3 570	3 580	373	—
Toodangu väljalase (tehnilise tööstus-finantsplaani täitmine)	—	—	3 580	3 600	—	20
Valmistoodang	218	—	3 600	3 560	258	—
Mahalaaditud kaubad . . .	192	—	1 800	1 820	172	—
Kokku	1 113	—	13 977	13 987	1 123	20

Sellest käibe-aruandest on kõrvaldatud kõik tagastamiskäibed ja temas kajastub ainult materjalide tootlik tarbimine; materjalide müüki mujale ja teisi operatsioone materjalidega pole olnud.

Käibe-aruandes esitatud eri näitajate vastastikune sõltumus on järgmine: põhi- ja abimaterjalide, samuti kütteainete kontode kreeditkäibed, s. o. 1057 tuh. rbl., 150 tuh. rbl. ja 220 tuh. rbl. tähistavad andmeid materjalide üleandmisest tootmise otstarbel. Kõik need summad kuuluvad koostusosadena tootmiskulude kogusummasse, mis on märgitud tootmiskonto deebetisse (3570 tuh. rbl.). Tootmiskulude struktuur on käesoleval juhul järgmine:

Tabel 48.

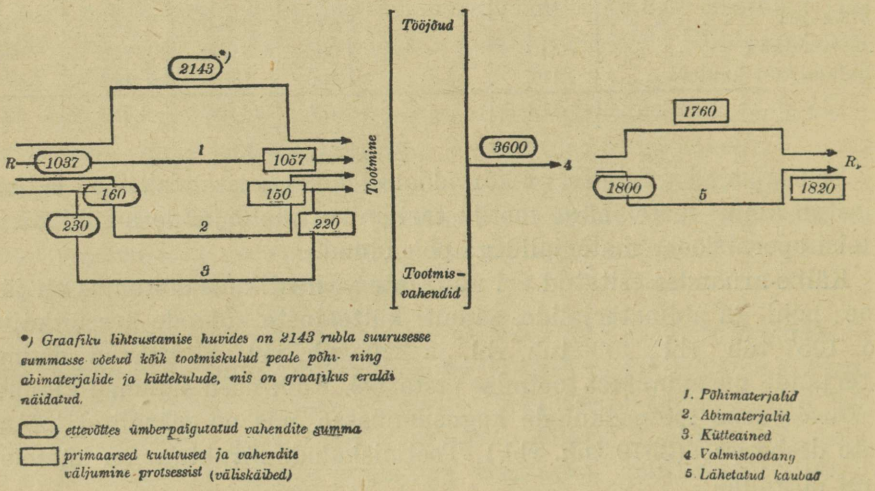
Tootmiskulude struktuur.

Nimetus	Summad (tuh. rbl.)	Osatähtsus %-des
Põhimaterjalid	1 057	29,6
Abimaterjalid	150	4,2
Kütteained	220	6,2
Tootmistööliste töötasu ja lisakulud	2 143[7])	60,0
Kokku	3 570	100,0

Tootmiskonto kreeditis näidatud summa 3580 tuh. rbl. esineb ka

[7]) Töötasu tootmistöölistele ja lisakulud võrduvad: 3570 — (1057 + 150 + 220) = = 2143 tuh. rbl.

valmistoodangu väljalaske konto deebetis; see tähistab tegelikke kulutusi väljalastud toodangule. Toodangu väljalaske konto kreeditisse on märgitud 3600 tuh. rbl., mis on tootmisest väljalastud ja laos vastuvõetud valmistoodangu plaanikohane hinne. Antud juhul on saavutatud 20 tuh. rbl. säästu. Valmistoodangu konto kreeditis figureerib 3560 tuh. rbl., kuna lähetatud kaupade konto deebetis esineb 1800 tuh. rbl. Realiseeritud toodangu kogusest 3560 tuh. rbl. suuruses on lähetatud ainult 1800 tuh. rbl. väärtuses. Vahe, mis võrdub 1760 tuh. rbl-ga, tähistab koha peal realiseeritud toodangut. Kontode vastastikust seost nende kasutamisel tootmisprotsessi arvestamiseks näitame skeemil (joon. 13).

Joon. 13. Vahendite ringluse skeem tootmises (ringluse arvestus bilansikontode põhjal).

Skeemis esinevad korduvalt ühed ja samad summad, s. o. materjalide kulusumma peegeldub: 1) materjalide kontodes põhi-, abimaterjalide ja kütteainete kontos, 2) tootmiskontos, 3) valmistoodangu kontos ja lõppeks 4) osalt ka lähetatud kaupade kontos. Raamatupidamises arvestatakse ühed või teised vahendid nende asukoha järgi ja materiaalsete väärtuste ettevõttes liikumise käigus fikseeritakse mitu korda kulusummad bilansikontodes, milles arvestatakse kogu tootmise tsükkel. Eelolevate märkuste põhjal jõuame järgmistele tulemustele. Summad, mis tähistavad ainult materiaalsete väärtuste ümberpaigutust seespool ettevõtet, jäetakse kõigi käibevahendite ringluskiiruse näitaja arvutamisel kõrvale, sest nad näitavad üksnes vahendite üleminekut ühest ringlemise etapist teise. Ringluskiiruse näitaja arvutamisel võib arvestada üksnes

neid käibeid, mis kajastavad muundust $K_1 - R_1$ ehk teiste sõnadega peegeldavad toodangu realiseerimist. Sisekäibed on skeemis märgitud ristkülikutega. Arvutame käibe näitaja andmete põhjal, mis on näites esitatud.

Käive võrdub kohapealse realiseerimise summaga (3560 — 1800) = = 1760 tuh. rbl. pluss väljapoole realiseeritud ja tasutud kaupade summa (lähetatud kaupade konto kreedit) = 1820 tuh. rbl. Käibe kogusumma ulatub 3580 tuh. rbl-ni.

Käibevahendite kogu ringlusaja arvutlus (kaalutud keskmine aeg) toimub järgmiselt:

$$V = \frac{1113 + 1123}{2} = 1118;$$

$$K = 3580;$$

$$T = 180 \text{ päeva};$$

$$X = \frac{1118 \cdot 180}{3580} = 56{,}2 \text{ päeva}.$$

Käibevahendite ringluse täistsükkel teostub antud ettevõttes keskmiselt 56,2 päevaga [8]).

Selle ühise aja seos eri aegadega, s. o. vahendite ringluse kestusega üksikutes käibeetappides on järgmine: ühine aeg tähistab kaalutud eri ajavahemikkude summat. Demonstreerime seda vastastikust seost näite abil. Kasutades juba tuntud arvutusmeetodit, saame järgmised andmed vahendite ringluskiiruse kohta eri kontodes:

Kontode nimetus	Päevad	Kontode nimetus	Päevad
Põhimaterjalid	34	Tootmine	19,5
Abimaterjalid	78	Valmistoodang	12
Kütteained	45	Lähetatud kaubad	18

Igaüks neist suurustest tähistab teatavat käibeetappi. Nii peatuvad põhimaterjalid laos keskmiselt 34 päeva, abimaterjalid 78 päeva, kütteained 45 päeva. Tootmisprotsessi kestus, kaasa arvatud ka valmistoodangu peatumine tsehhides enne selle üleandmist lattu, võrdub keskmiselt 19 päevaga. Valmistoodang peatub laos kuni realiseerimise hetkeni 12 päeva ja lõppeks kestab vahendite kinnipidamine lähetatud kaupade all 18 päeva.

Võrdleme saadud käivete eri aegu ühise ajaga. Üldaeg, mille saime ülesande lahendamise tulemusena, oli 56,2 päeva. Üksikud eri ajad aga võrduvad erinevate ajalõikudega alates 12 ja lõpetades 78 päevaga. Meie

[8]) Juhul, kui ettevõte kasutab krediite teel olevate kaupade kindlustamisel, teostub osa ta vahendite käibest laenuvahendite abil.

ette kerkib otseteed küsimus, kuidas võib ühine aeg võrduda 56,2 päevaga, kui vahendite peatumine (abimaterjalide alal) mõnel üksikul ringlusetapil ulatub 78 päevani.

Käibevahendite ringluse kestus tervikuna on määratud käibe kogusumma põhjal, mille suurus oli 3580 tuh. rbl. Abimaterjalid moodustavad oma osatähtsuselt vaid 4,2%. See osatähtsus on tingitud selle konto käibest, mis oli 150 tuh. rbl.

Vahendite ringlust mõõdetakse: a) ajas ja b) teostatud käibe mahus. Ütelda, et ringluse kestus oli meil 56 päeva, ilma et oleks mainitud sel ajavahemikul saavutatud käibe summat, tähendab, et meil jääb mainitud nähtusest vaid poolik kujutlus.

Et näide muutuks veelgi näitlikumaks, toome näitajate arvutluse jõumasinate kasutamise alal.

Kui meil oleks soov iseloomustada ettevõttes asetsevate jõumasinate kasutust ja meie seejuures piirduksime konstateeringuga, et tehases on sisepõlemismootoreid koguvõimsusega 1000 kW, ei selgu sellest sugugi veel seda, kuidas neid jõumasinaid on kasutatud. Ei pea näitama mitte ainult jõumasinate võimsust, vaid ka nende töötamisaega. Korrutades mootorite võimsuse töötundidega saame kilovatt-tundide arvu, mis iseloomustab mootorite kasutusmäära. Oletame, et need olid töötanud aasta jooksul 3000 tundi. Siis toodetud energia kogus moodustab $1000 \cdot 3000 = 3\,000\,000$ kWh. Töö ja võimsuse andmete kõrvutamine lubab täielikumalt iseloomustada nende mootorite kasutamist.

Vahendite ringluse eri ajad on teatava sõltuvussuhtega seotud kõigi käibevahendite ühise kaalutud keskmise ringluse ajaga. Vahendite ringluse eri aegu võib liita neile ühise osatähtsuse arvutusbaasi põhjal ja seejuures kujunevate suuruste summa annab meile samad 56,2 päeva. Pärast seda, kui kõik eri ajad on viidud neile ühisele osatähtsuse tähendusele, saab nende näitajaid liita. Seda ümberkujundust võib väljendada järgmiselt:

$$\frac{34 \cdot 1057}{3580} + \frac{78 \cdot 150}{3580} + \frac{45 \cdot 220}{3580} + 19{,}5 + \frac{12 \cdot 3560}{3580} + \frac{18 \cdot 1820}{3580} = 56{,}2 \text{ päeva.}$$

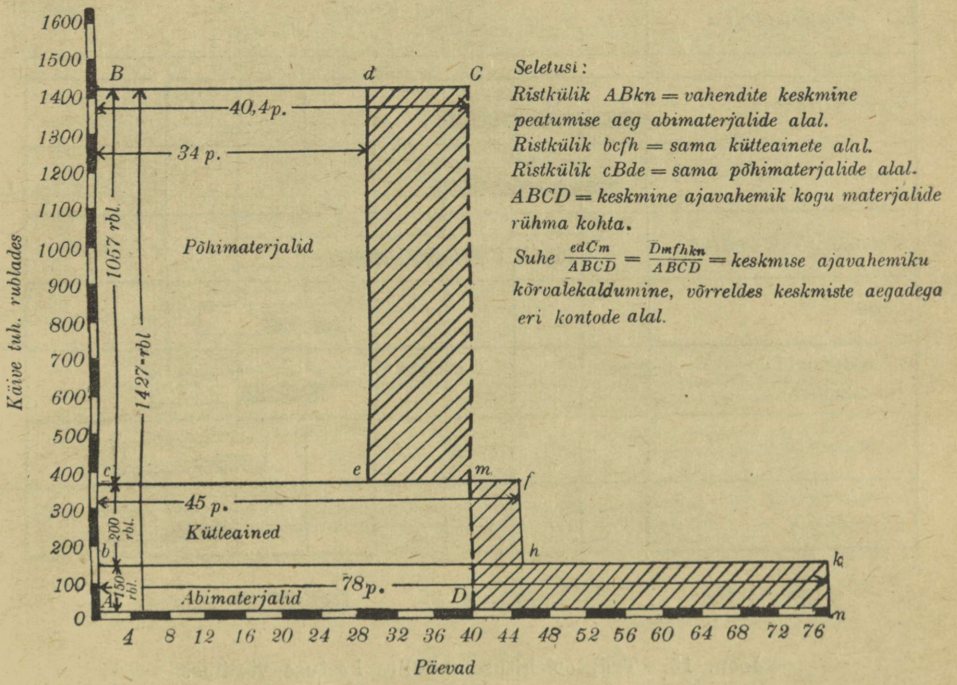
Liitmist saab kujutada ka geomeetriliselt. Et vahendite ringlust iseloomustavad nende mass ja aeg, võib seda kujutada ristkülikute pindala ümberkujundusena (kaks mõõdet) kõigile võrdse kõrgusega. Graafiline illustratsioon annab meile niisugusel juhul rea tasapinnalisi figuure.

Näitame, kuidas koostada graafikut, mis illustreeriks keskmise ringlemisaja arvutust materjalikontode rühma alal. Materjalikontode käibe

kogusumma on 1427 tuh. rbl. Järelikult võrdub täisringluse keskmine aeg kogu materjalikontode rühma kohta:

$$\frac{34 \cdot 1057}{1427} + \frac{78 \cdot 150}{1427} + \frac{45 \cdot 220}{1427} = 25{,}3 + 8{,}2 + 6{,}95 = 40{,}45 \text{ päeva.}$$

Me näeme, et üldaja arvutus polnud tegelikult midagi muud kui pindalade ümberkujundamine osatähtsuse üldnimetaja alusel, milleks on kõigi

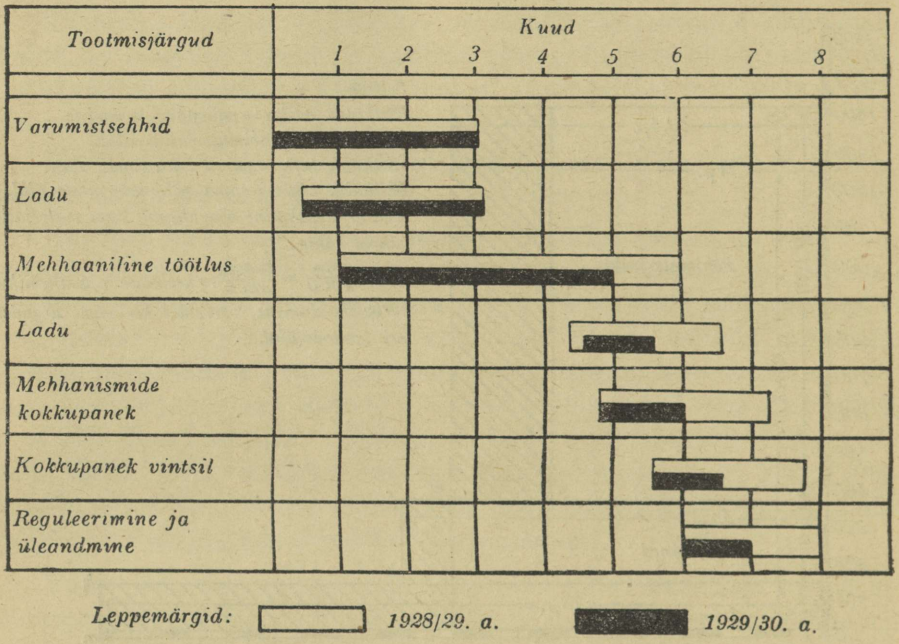

Joon. 14. Vahendite ringluskiiruse arvutusgraafik materjalikontode alal.

materjalikontode käibe kogusumma. Pindala, mis tähistab täisringluse koguaega kõigi materjalikontode alal, võrdub eri materjalikontode pindala summaga. Pindala viirutatud osad, mis tähistavad ühekordse käibe kestust ja suurust eri materjalikontode alal ning ringluste keskmist ajavahemikku, on üksteisega võrdsed. Samasuguse graafilise illustratsiooni võib koostada igale meie poolt esitatud näitele.

Kõigi käibevahendite ringluskiiruse määranguks on tarvis leida ühine näitaja, mis iseloomustaks puhta käibe summat. Niisuguse summana võetakse käive toodangu realiseerimise, materjalide, taara, osutatud teenuste

koguväärtuse jne. alal. Käibevahendite keskmine jääk tehakse kindlaks bilansis toodud andmete põhjal. Kasutades kõiki arutletud arvutusmeetodeid, saadakse näitaja, mis iseloomustab käibevahendite ringluskiirust. Majanduslikku käivet teostatakse ettevõtte omade vahendite, ettevõtte poolt kasutatud Riigipanga krediitide ja aktseptitud, kuid alles tasumata hankijate arvete põhjal tekkinud võlgnevuse arvel.

Joon. 15. Traktoriehituse tsüklite kestuse võrdlus.

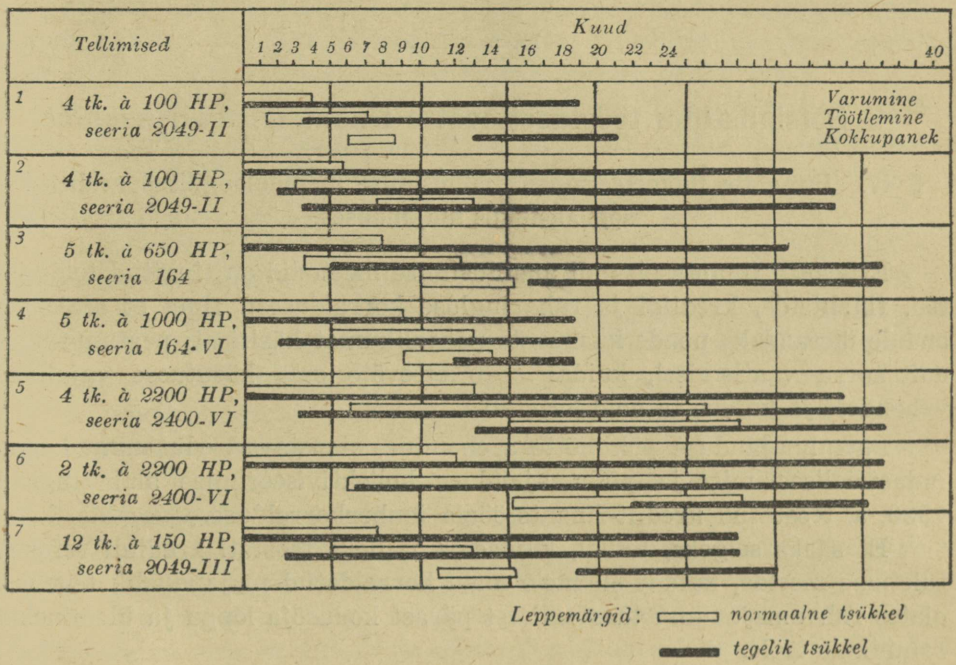
Pangakrediidi kasutamise aega võib määrata samal viisil, ainult selle vahega, et käibenäitajaks peab võtma käibe laenude konto deebetis (maksete summa). Pärast seda, kui on leitud ta osatähtsus kõigi käibevahendite ringluse suhtes, võib ringluse koguajast lahutada aja, mis tähistab pangakrediitide käivet. Vastavaid võtteid saab rakendada teistegi kontode alal, mis kajastavad ettevõtte võlgnevust.

Toome mõned näited vahendite ringluskiiruse näitajate kasutamisest.

Esimese näitena selgitame, kuidas ühes traktoritehases võrreldi traktoriehituse tsüklite kestust. Andmed graafiku koostamiseks, millel võr-

reldakse tsüklite kestust, võeti tegevusaastatest 1928/29 ja 1929/30. Graafikust näeme, et 1929./30. a. saavutati tunduv kiirendus. Käesoleval ajal on tsükli kestus märgatavalt lühem.

Teise näitena kasutame ühe masinpinkide-tehase andmeid, niisamuti ühe möödunud aasta kohta. Graafikus on toodud andmed sisepõlemismootorite väikesesarjalise toodangu (eritellimuste põhjal) tootmistsüklite

Joon. 16. Normaalsete ja tegelike tootmistsüklite kõrvutamine.

kestusest; praegusel ajal on ka sääraste toodete tootmistsükkel muutunud märksa lühemaks.

Mõlemad näited on hangitud masinaehitustööstuse ringluskiirust määranud komisjoni materjalidest.

Majandusliku tegevuse analüüsimisel kasutatakse vahendite ringluskiiruse näitajaid, analüüsides ettevõtte varumist materjalidega, tootmistsükli kestuse määramiseks, ettevõtte käibevahendite normatiivi hindamiseks ning ettevõtte finantsseisundi analüüsiks.

IX peatükk.

Sotsialistliku tööstusettevõtte finantsseisundi analüüs.

§ 47. Ettevõtte finantsseisundi analüüsimise metodoloogilised eeldused sotsialistlikus majanduses.

Ettevõtte finantsseisundi analüüsimise meetodid on tingitud tootmistöö, finantside, krediidi ja raharingluse korraldusest. Ilma et seaksime endale ülesandeks nende küsimuste põhjalikumat käsitlust, peatume lühidalt korra vaatlemisel, kuidas saab ettevõte oma käsutusse vajalikke vahendeid ja kuidas ta neid kasutab

Plaanimajanduse põhimõtte arenemine, otsustavad edusammud maa industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise alal tingisid 1930. a. teostatud krediit-finantstööala ümberkorralduse.

Et saaks selgeks, millal, kuidas ja milleks teostati krediidi reform, tuletame meelde, kuidas oli meie maal korraldatud majanduslik tegevus, alates rahvamajanduse taastamisest pärast kodusõja lõppu ja üleminekul rahulikule tööle.

1921. a. organiseeriti Riigipank, kellele anti pangatähtede emissiooni õigus. Pangatähtede väljalaskega pandi alus rahareformile, mis viidi lõpule 1924. a. Maa sai püsiva vääringu, mis on tänapäevalgi kasutamisel. Riiklikud ettevõtted korraldasid oma töö ümber kaubandusliku arvestuse alusel. Kasutati laialdaselt kaubanduslikku krediiti nii vekselkrediidi kujul kui ka lahtisel kontol. Esitades pankadele diskonteerimiseks oma veksleid, taastasid majanduslikud organisatsioonid ja ettevõtted oma käibevahendeid, mis vekselkrediidi korras anti teiste organisatsioonide käsutusse. Säärast krediitimise korda nimetati kaudse krediidi süsteemiks. Kujutleme näiteks, et Tsentrosojus ostab Tekstiilsündikaadilt puuvillriiet vekselkrediidi alusel. Tekstiilsündikaat omakorda omandas Metallisündikaadilt materjale, mida lunastas Tsentrosojusi vekslitega. Saadud vekslid Metallisündikaat diskonteeris pangas. Käesolevas näites osutub Tsentrosojus

selleks organisatsiooniks, kellele tegelikult anti krediit. Pangast aga sai krediiti Metallisündikaat. On loomulik, et säärane krediidi organisatsioon raskendas ta plaanimist ega võimaldanud pangale ettevõtte töö kontrolli rublaga.

1930. a. peale kuulusid kõik meie majanduse valitsevad kõrgused sotsialistlikule sektorile. See võimaldas teostada krediidi reformi.

Krediidi reformi teostamise põhimõtted olid järgmised:

a) Ettevõtetele keelati üksteist krediitida. Nad võisid saada krediiti ainult pangalt. Sel teel likvideeriti kaudne krediitimine. See asendati vahendeid vajava ettevõtte otsese krediitimisega panga poolt.

b) Pangakrediit omas sihilise, tähtajalise ja tagasimakstava krediidi kuju. Ettevõte võis pangalt saada laenu ainult määratud tähtajaks ja ainult sel juhul, kui oli olemas sihtobjekt (näit. hooajaliste varude loomine).

c) Ettevõte oli kohustatud oma vabu rahasummasid hoidma teatava panga harukontoris temale avatud arvelduskontol. Et igal ettevõttel oli arvelduskonto, siis osutus võimalikuks üle minna rahatute arvelduste süsteemile ettevõtete vahel, mis aitas kaasa krediitide ja raharingluse otstarbekamale plaanimisele.

d) Spetsialiseeriti pankade ülesanded. Oma emissiooni-ülesande kõrval hakkas Riigipank teostama ka ettevõtetevahelisi arveldusi, muutudes arvelduskeskuseks. Ta ülesannete hulka kuulub ühtlasi lühiajalise krediidi võimaldamine neile majandusorganisatsioonidele, kus sellist krediiti vajatakse. Finantseerimist ja pikaajalise kapitaalehituse krediitimist hakati teostama eripankade poolt.

Selle tulemusena oli iga ettevõte ja majandusorganisatsioon kohustatud teostama oma arveldusi ja nõutama vajaduse korral lühiajalisi krediite mingis ühes temale ettenähtud Riigipanga filiaalis. Riigipank sai sel teel reaalse võimaluse ettevõtte töö kontrolli teostamiseks rublaga, sest uus korraldus võimaldab pangal kestvalt jälgida ettevõtte kohustuste täitmist nii laenude kui ka arvete tähtajalise tasumise alal.

Krediidi ja arvelduse alal 1930. ja 1931. a. teostatud abinõud ongi käesoleval ajal sotsialistlike ettevõtete majandusliku seisundi analüüsimisel rakendatavate meetodite aluseks.

Sotsialistliku tööstusettevõtte käsutuses olevad vahendid jagunevad järgmiselt:

a) Vahendite põhimass on ettevõttele kinnistatud kui varade kogus, mis on vajalik ta normaalse ja katkestamatu tootmistegevuse tagamiseks. Siia kuuluvad kõik ettevõtte põhivarad ja peaaegu kogu käibevahendite normatiivi summa.

b) Ettevõte teostab oma jooksvat majanduslikku tööd plaani ning majandusliku arvestuse põhimõtte alusel. Ostjad tasuvad ostetud toodangu Riigipanga kaudu rahatute arvelduste teel. Saadud vahendeid ettevõte kasutab töötasude maksmiseks, materjalide varumiseks jne.

c) Riigipank krediidib ettevõtet rea ajutiste vajaduste puhul, kusjuures neil krediitidel on sihiline, tähtajaline ja tagasimakstav iseloom. Krediitimise objektideks on väärtuste hooajalised kuhjumised, mis on tekkinud ilma ettevõtte süüta, üle normatiivides ettenähtud määra tõusvad varud, lähetatavad rahasummad, akreditiivide ja erikontode jäägid jne.

d) Mõned majanduslikud ülesanded finantseeritakse eelarve kaudu ja sihiliste laekumistega. Eelarvest finantseeritakse kulusid kaadrite ettevalmistamiseks, lasteaedade ülalpidamiseks, tööliste leiutamistegevuseks, kui selle tähtsus ületab tööstusharu piire, otstarbelisi katseid ja proovimisi, kulusid, mis on seotud uue tööstusala tehnika omandamisega, jne. Ka hindade või eraldamiste normide jooksvaid muutusi reguleeritakse arvelduste teel Rahandusministeeriumi organitega. Toodangu müügihindade tõstmisel saab ettevõte lisakasumi, mis võetakse temalt ära, sest see pole otseselt seotud ettevõtte tootmistegevusega. Kui on muutunud materjalide hinnad, transpordikulude määrad jms., siis katab Rahandusministeerium harilikult sellest tingitud vahed kuni selle majandusaasta lõpuni, mille kestel oli esinenud muutus. Kui alanevad sotsiaalkindlustuse või mõnede teiste eraldamiste määrad (näit. eraldamised kultuurilisteks vajadusteks), siis võetakse ettevõttelt tavaliselt vahe kuni majandusaasta lõpuni riigi eelarvetuludesse.

Omade käibevahendite määramine ettevõtetele koguses, mis on vajalik ja küllaldane ettenähtud plaani täitmiseks, teostus Töö ja Kaitse Nõukogu määruse põhjal 23. juulist 1931. a. sama aasta IV veerandil. Tollest ajast saadik reguleeritakse ettevõtete omade käibevahendite jääke aastaaruande kinnitamisel, kuna ajutiste jooksvate tarvete rahuldamine toimub operatiivse finantstegevuse korras peavalitsuse aparaadi kaudu.

Et Töö ja Kaitse Nõukogu määrus 23. juulist 1931. a. sisaldab juhendeid, mis on äärmiselt tähtsad finants-krediiditöö aluste õigeks mõistmiseks, siis toome temast väljavõtteid.

Sellest määrusest loeme: „Üheks suurimaks puuduseks 1930. a. krediidireformi teostamise praktikas oli majandusorganite omade käibevahendite individuaalse ilme kaotamine ja vahe kaotamine omade ja laenatud käibevahendite kasutamise tingimustes. See viis ühest küljest majandusorganite majandusliku ja manöövrivõime nõrgestamisele, kuna teiselt poolt nõrgenes nende huvi oma töö finantstulemuste (omahinna alandamise, kasumite kogumise jms.) vastu.

Et kindlustada majanduslikku arvestamist, kiirendada vahendite käivet tootmises ja ringluses, tõsta majandusorganisatsioonide ja ettevõtete manöövrivõimet ning suurendada nende huvi oma töö finantstulemuste vastu, Töö ja Kaitse Nõukogu NSVL RKN 20. III 1931. a. määruse arendamiseks krediitimise süsteemi muutmise, krediidi-töö tugevdamise ning majandusliku arvestuse kindlustamise kohta kõigis majandus-organites, määrab:

„1. Viia riiklike majanduslike koondiste, trustide ja teiste majanduslike organisatsioonide omade käibevahendite suurus kooskõlasse käibevahendite vajadustega toorainete, tootmis- ning abimaterjalide, kütteainete, pooltoodete, lõpetamata toodangu, valmistoodete ja kaupade minimaalsete varude soetamise alal, samuti ka mahutuste alal järgnevate aastate kuludesse, mis on vajalikud tootmise, ekspluatatsiooni ning kaubandusliku kava täitmiseks ...

4. Tootmise ja käibe arenemisest tingitud riiklike koondiste, trustide ja majanduslike organisatsioonide omade käibevahendite vajalik suurenemine kaetakse nende omade akumulatsioonisummadega ning assigneeringutega üleriiklikust ning kohalikust eelarvest. Omade käibevahendite nõutava täiendamise suurus ja allikad määratakse kindlaks igal aastal tööstus-finantsplaani kinnitamise puhul. Neil juhtudel, kus koondiste omade käibevahendite täiendamine teostub omade akumulatsioonisummade arvel, on koondis kohustatud suurendama üksikettevõtete käibevahendeid, jättes neile osa kasumit.

5. Riigipank annab riiklikele ettevõtetele lühiajalist krediiti ainult vajadusteks, mis on seotud teel olevate väärtuste finantseerimisega, hooajaliste tootmisprotsesside edestamisega, toorainete, kütteainete, tootmis- ja abimaterjalide kuhjumisega, lõpetamata toodangusse tehtud ajutiste mahutuste tõusuga, valmistoodete ja kaupade hooajalise kuhjumisega, ning teisteks ajutisteks vajadusteks, mis on tingitud tootmise käigust ning kaupade ringlemisest."

Edasi tähendatakse samas määruses, et vahendid, mis ettevõte on saanud täiendavalt omahinna alandamise puhul üle plaanis ettenähtud määra ning vahendite ringluskiiruse suurendamise arvel, jäävad ettevõtte käsutusse ta finantsilise manöövrivõime tugevdamiseks. Nad jäävad ettevõtte täiendava rahalise varuna ta käsutusse kuni aasta lõpuni, mil selgub rahaliste tulemuste lõplik summa ja selle kasutusviis.

Tootmis- ja ringlemisprotsesside teostamisel kasutab ettevõte temale selleks antud vahendeid, varub vajalikke materjale ja realiseerib oma toodangut. Et ettevõte realiseerib toodangut kindlate hindadega, siis sõltub müüdud toodangu katteks saadud vahendite hulk toodangu kogusest ja mihusest ehk teiste sõnadega plaani täitmise näitajatest turutoodangu mahu järgi.

Kui märgime [1]) toodangu plaanitud omahinnaks a_0, toodangu tegelikuks omahinnaks a_1, plaanitud akumulatsioonide normiks b_0, tegelikuks akumulatsioonide normiks b_1, väljalastud toodangu müügiväärtuseks c, siis ettevõtte plaanis $c = a_0 + b_0$.

Juhul, kui c ei peaks muutuma, sõltub ettevõttes taastoodetud vahendite summa esijoones toodangu tegeliku omahinna suhtest plaanilisesse omahinnasse.

Kui $a_1 < a_0$, siis $b_1 > b_0$, sest c on oletatud konstantse suurusena.

Toodud näites on tegelikult saavutatud akumulatsioonide summa $b_1 > b_0$; et Töö ja Kaitse Nõukogu määruses 23. juulist 1931. a. on öeldud, et täiendavalt saadud

[1]) Meie mõistame siin kogu akumulatsioonide summat, mis kujutab müügi- (realiseerimis-) hinna ja omahinna vahet.

kasum jääb igal juhul kuni aasta lõpuni ettevõtte käsutusse [2]), siis ettevõtte käibevahendite summa suureneb b_1 ja b_0 vahe võrra. See avaldab oma mõju vahendite jäägile arvelduskontol pangas, võimalusele suurendada materjalide varusid jne.

Kui $a_1 > a_0$, siis $b_1 < b_0$.

Niisugusel juhul pole ettevõttel täiendavaid ressursse.

Akumulatsioonide plaanitud summa b_0 on põhilise tähtsusega selle akumulatsioonide osa määrangul, mis tuleb jooksvas korras ettevõttelt ära võtta.

Märgime:

v_0 on plaanitud akumulatsioonide osa, mis tuleb plaani kohaselt ettevõttelt ära võtta.

v_1 on plaanitud akumulatsioonide osa, mis jääb ettevõtte käsutusse.

Omahinna alandamise plaani täitmata jätmisel, s. o. siis, kui $a_1 > a_0$, on võimalik, et v_0 on suurem saadud kasumi kogusummast.

Juhul, kui v_0 on suurem saadud kasumi kogusummast ja ettevõttelt võetakse jooksvas korras plaanis ettenähtud summa, siis viimase eemaldamine teostuks osalt ettevõtte omade käibevahendite vähendamise arvel.

Toodud andmed määravad omade ja laenatud vahendite kasutamise režiimi, omade vahendite kujundamise korra ning akumulatsioonide kasutamise võimalused. Jättes esialgu kõrvale rea puhttehnilisi küsimusi (arveldustehnikast, maksete tähtaegadest, laenude saamise korrast jne.), üldistame toodud teatmed ja lähteandmed, mis tingivad sotsialistliku ettevõtte finantsolukorra analüüsimise meetodit.

Ettevõtte finantsseisundi analüüsimise meetod, rajatud käesoleval ajal kehtivale majandusliku tegevuse organisatsioonile, seisneb järgmises:

1. Tehakse kindlaks, kas ettevõtte päralt olevate vahendite tegelik paigutus vastab nende sihilistele allikatele. Kui selgub vahendite tegeliku paigutuse mittevastavus nende allikatele, seisneb ülesanne selle lahkumineku määra selgitamises, ta iseloomu kindlakstegemises ja avastatud kõrvalekaldumiste hindamises saadud andmete põhjal. Samal ajal tuleb soovitada vahendeid avastatud defektide kõrvaldamiseks.

2. Edasi võetakse uurimisele küsimus, kui kiiresti ringlevad ettevõtte vahendid, kas nende käive muutub kiiremaks või, vastuoksa, see on aeglustumas.

3. Seejärel peab uurima näitajaid, mis iseloomustavad akumulatsioonide plaani täitmist ja arveldus- ning eelarve-finantsdistsipliini.

4. Lõppeks on analüütik kohustatud selgitama, kuidas ettevõte täidab oma kohustusi osa akumulatsioonide äravõtmise alal eelarvetuludeks.

---

[2]) Pärast majandusaasta lõppu, aastaaruande kinnitamise puhul peavalitsuses, tehakse kindlaks kasumi osa, mis arvatakse ettevõtte fondi, ja osa, mis võetakse ettevõttelt ära.

Ettevõtte töö kõigi tähendatud külgede uurimine on vajalik sotsialistliku ettevõtte finantsseisundi ning finantsplaani täitmise täielikuks hindamiseks.

Siinkohal on käsitletud vaid mõningaid põhijooni, milledest on tingitud sotsialistliku ettevõtte finantsseisundi analüüsimise meetod. Üksikasjalise käsitluse materjalide uurimise korrast iga üksiku esitatud küsimuse alal toome järgmistes paragrahvides.

1930. — 1934. a. ilmus analüüsi küsimuse üle rohkesti kirjandust. Selles üldistati käidud teel saadud kogemusi ja töötati välja analüüsi meetodid. Nende aastate kestel kujunes oma põhijoontelt ka ettevõtte finantsseisundi analüüsi meetod, sest edaspidi muutus vaid mõne üksiku ala analüüsimise tehnika. Näit. pidi arvete tasumise tähtaja muutmine NSVL RKN 4. juuni 1936. a. määruse põhjal muutma bilansi üksikute kirjete rühmitust ettevõtte finantsseisundi analüüsimisel, kuid see ei muutnud analüüsi põhimõttelisi eeldusi.

§ 48. Sotsialistliku tööstusettevõtte finantsseisundi uurimise meetodid.

Nagu juba tähendasime, peab finantsseisundi analüüsimise käigus esijoones selgitama, kas ettevõtte käsutuses olevate vahendite paiknemine vastab nende allikaile. On teada, et ettevõtte vahendid ja nende kujunemise allikad kajastuvad raamatupidamise bilanssides. Vahendite rühmitus bilansis teostus varemalt vahendite funktsionaalse osa tunnuste põhjal, mida nad ettevõttes etendasid. Säärane vahendite rühmitus püsis ettevõtete bilanssides kuni 1. jaanuarini 1939. a. Sellest ajast peale on bilansi vorm tunduvalt muudetud.

Arutleme ettevõtte vahendite paiknemise ja nende allikate analüüsi korda, mille järel muutuvad selgeks 1. jaan. 1939. a. teostatud tööstusettevõtete bilansi skeemi muutmise motiivid ja uue skeemi koostamise alused.

Arutluseks kasutame bilansi vormi 1936. a. aruannete põhjal.

Ettevõtete poolt 1. jaanuariks 1937. a. koostatud bilansid esinesid tabelis 49 (lk. 248) toodud jaotustega [3]).

Bilansi sisu arutlemisel jõuame otsusele, et ettevõtte vahendite paiknemise kohta toodud andmete rühmitus pole küllaldane vastuse saamiseks küsimusele: kas vahendite paiknemine vastab nende päritoluallikaile ja sihilisele otstarbele? Näit. võib toorainete, materjalide ja kütteainete varusid normaalselt katta järgmiste allikate arvel:

a) põhikirjafondist selles osas, mis katab käibevahendite normatiivi. Põhikirjafond on näidatud lõikes „A", rühm I, bilansi passivas;

b) töötasu minimaalvõlgnevuse arvel, mis kuulub normatiive katvate allikate hulka. Kogu võlgnevuse summa töötasude alal (minimaalvõlgnevus kaasa arvatud) on näidatud lõikes „C", kirje IV;

---

[3]) Et bilansis esines 224 kirjet, siis piirdume üksikute jaotuste loeteluga.

Tabel 49.

Bilanss.

Aktiva	Passiva
A. Põhivahendid	A. Siseressursid .....
B. Käibevahendid:	I. Fondid .....
I. Toorainete, materjalide ja kütteainete varud (ladudes ja teel)	II. Reservid ja eelseisvad maksed .....
II. Pooltooted ja lõpetamata toodang	B. Reguleerivad kirjed .....
III. Kaubad ja valmistoodang	C. Täiendavalt rakendatud ressursid:
IV. Lähetatud kaubad ja lõpetatud tööd	I. Finantseerimine eelarvest ....
V. Esemed, mis on määratud realiseerimisele siseressursside mobiliseerimise korras	II. Pikaajaline krediitimine .....
VI. Rahalised vahendid	III. Lühiajaline krediitimine .....
VII. Vahendid arveldustes	IV. Arveldused .....
VIII. Kulud tulevaste operatsioonide arvel	D. Järgneva aruandeperioodi tulud ....
IX. Kulud sihilise finantseerimise arvel	E. Bilansivahelised ja sisemised arveldused .....
C. Äravõetud vahendid	F. Akumulatsioonide ja kaotuste saldo .....
D. Bilansside-vahelised ja sisemised arveldused	
E. Akumulatsioonide ja kaotuste saldo	

c) lühiajalise krediitimise arvel, mis on saadud Riigipangalt kaubalis-materiaalsete väärtuste hooajalise kuhjumise ning materjalide ülenormatiivsete jääkide kindlustusel, kui viimased ei tekkinud ettevõtte süü läbi ja krediiditi Riigipanga poolt. Bilansi aktivas neid varude hooajalisi kuhjumeid ei eraldata; nad on näidatud materjalijääkide kogusumma hulgas. Riigipangalt saadud lühiajaliste krediitide alal võlgu olev summa on märgitud lõikes „C", kirje III;

d) lõppeks võib osa materjale, eriti see osa, mis alles on teel, olla kaetud võlgnevusega hankijaile, mis tekkis arve aktseptimisel, kuid pole tasutud sellepärast, et makse tähtaeg pole veel saabunud. See võlgnevus hankijaile figureerib samuti bilansi passiva lõikes „C", kirje IV.

Võib tuua veelgi analoogilisi näiteid, kuid öeldustki on selge, et küsimust, kas ettevõtte vahendite paiknemine vastab olemasolevaile allikaile, ei saa lahendada ilma bilansilisi andmeid ümber paigutamata. Bilansiliste andmete ümberpaigutamise vajadus on tingitud sellest, et sotsialistliku ettevõtte finantsseisundi analüüsimise käigus ei piisa teatavate vahendite jäägi paljast konstateeringust, vaid peab kindlaks

tegema, kas see jääk vastab sihilistele allikatele, mis ettevõttel ta katteks on olemas. See on põhimõtteliselt uus analüütiline küsimus, mis tekkis alles sotsialistlikus majanduses. Ta teke ja areng on tingitud tollest plaanimise osast, mida ta etendab sotsialistlike ettevõtete majanduslikus töös.

Seepärast ettevõtte vahendite seisundi analüüsimisel bilanss grupeeritakse ümber ja ta andmed paigutatakse eritabelitesse, millele analüütilises praktikas on antud nimeks „bilansi liigendamise tabelid".

Bilansi liigendamise skeemid töötati üksikute rahvakomissariaatide poolt välja nii, et neis tõsteti esile vastava komissariaadi töötajaid eriti huvitavad kirjed.

Toome näiteks mõned bilansside liigendamise skeemid, et konkreetselt selgitada nende struktuuri iseärasusi.

Eriti selged olid oma konstruktsioonilt NSVL Rahanduse Rahvakomissariaadi skeemid. Alates 1933. a. bilansside kampaaniast kuni tänase päevani on Rahanduse Rahvakomissariaat avaldanud juhendeid eri majandussüsteemide hulka kuuluvate ettevõtete (tööstus-, kaubandus-, kommunaalmajandus-ettevõtted jne.) aruande analüüsimise kohta.

Vahendid ja nende allikad, mis on peegeldatud ettevõtte bilansis, rühmitati NSVL Rahanduse Rahvakomissariaadi poolt esitatud skeemis järgmiselt:

Tabel 50.

Trusti ja tööstusettevõtte bilansi liigendamise skeem.

Aktiva	Passiva
1. Põhivahendid. Vahendid väljaspool käivet ja kahjumid	1. Põhivahendite, väljaspool käivet olevate vahendite ja kahjumite katmise allikad .....
2. Aktivad, mis on kaetud omade vahenditega	2. Omad ja nendega võrdsustatud käibevahendid .....
3. Aktivad, mis on kaetud pangakrediitidega	3. Lühiajalised pangakrediidid .....
4. Muud aktivad	4. Muud passivad .....
5. Käibevahendite kulutused väljaspool plaani	

Me näeme, et selles Rahanduse Rahvakomissariaadi poolt soovitatud skeemis nähakse ette aktiva liigendus viide, passiva liigendus nelja ossa. Rida rahvakomissariaate kasutas teisi bilansi liigendamise võtteid.

Praegusel ajal Riigipanga poolt kasutatav bilansi liigendamise skeem figureerib ühe lõikena Riigipanga poolt väljatöötatud erilises majanduslike ja finantsiliste näitajate passis. Riigipanga juhatuse poolt heakskiidetud passi vorm, juhendid ta koostamise ja ettevõtete bilansi analüüsimise korra kohta viidi ellu, alates 1. juulist 1939. a. [4]). Majanduslike ja rahaliste näitajate pass koosneb järgmistest osistest:

---

[4]) Riigipanga juhatuse ringkiri 17. apr. 1939. a. nr. 5375 (skeem 2); 1. juulist 1939. a. on kinnitatud rida uusi ettevõtete kuuaruande ja bilansi vorme; neid vorme arutleme allpool.

0 — Üldised andmed ettevõtte kohta.
1 — Teatis bilansside esitamise tähtpäevadest.
2 — Teatis kapitaalremondiks määratud amortisatsiooni-eraldamiste tasumisest Riigipanka eriarvele.
3 — Majandusliku tegevuse näitajad.
4 — Omade käibevahendite normatiivi liikumine.
5 — Teatis pangakrediitide kindlustusest.
6 — Bilansilised näitajad.
7 — Teatmed kontrollidest ja uurimustest.
8 — Kreediidialaste survevahendite rakendamine.

Bilansilised näitajad on koondatud passi tabelisse 6 (vt. tabel 51).

Vaatleme selle Riigipanga poolt esitatud tabeli sisu.

Temas on kõik aktivad ja passivad jagatud kolme rühma, kusjuures 1. rühm on omakorda jagatud kahte alarühma.

Aktiva ja passiva struktuur, sel kujul nagu nad on klassifitseeritud Riigipanga poolt esitatud tabelis, on järgmine:

Bilansi liigendamise skeem.

A. Aktivad väljaspool käivet:	A. Omad vahendid ja püsivad passivad:
I. Põhivahendid ja äravõetud vahendid	I. Omad vahendid ja püsivad passivad .....
II. Vahendite immobiliseerimine ...	II. Omi käibevahendeid kajastavate kirjete regulatiivid .....
B. Normitavad aktivad	B. Normitavate aktivate katteallikad
C. Muud aktivad	C. Muud passivad .....

Selle skeemi aktiva lõike „A" teises osas on kõigepealt oluline märkida alajaotuse „Vahendite immobiliseerimine" esinemist.

Sellesse alajaotusse kuuluvad kõik väljaspool plaani esinevad omade käibevahendite kulutused ning ülekulutused erifondide ja sihilise finantseerimise arvel [5]). Selle alajaotuse sisseseadmise otstarve on selge. Kontrollides ettevõtte käibevahendite seisundit, on Riigipank huvitatud sellest, kas ettevõte kasutab õigesti oma ressursse ja kas tal pole immobiliseeritud käibevahendeid. Oleks õigem, kui sellesse vahendite immobiliseerimise alajaotusse oleksid kantud ka jooksva aasta kahjumid seal, kus need on olemas, ja et alajaotus kannaks nime „Omade käibevahendite immobiliseerimine ja kaotus".

[5]) Et selle alajaotuse otstarbeks on selgitada käibevahendite immobiliseerimist, siis peab üksikute kirjete alal summasid märkima järgmiselt: a) üksikute fondide ülekulutused kajastuvad selles tabeli osas täielikult, ilma et neid saldeeritaks teiste erifondide vabade jääkidega; b) kirjes „Arveldused kapitaalehitustega" peegeldub võlgnevus vaid nende tööde alal, millel puudub vajalik katteallikas (vt. Riigipanga ringkiri nr. 5375 17. apr. 1939. a.).

Tabel 51.

Riigipanga süsteemis 1. juulil 1939. a. kehtestatud bilansi liigendamise tabel ettevõtte finantsseisundi analüüsimiseks.

Aktiva	Passiva
A. I. Aktivad väljaspool käivet:	A. I. Omad vahendid ja püsivad passivad:
1. Põhivahendid	1. Põhikirjafond
2. Plaanimata kapitaalehituse finantseerimine finantsplaani alusel ja siseressursside mobiliseerimise arvel	2. Põhikirjafondi muutumised
3. Sissemaksed Rahanduse RK-le akumulatsioonidest	3. Amortisatsioonifond (välja arvatud eripankadesse, kapitaalehituste ja kapitaalremondi arvele tasumata jäänud osa)
4. Sissemaksed Tööstuspanka akumulatsioonidest	4. Pikaajaline krediitimine
5. Sissemaksed Tööstuspanka amortisatsioonisummadest	5. Finantseerimine riigieelarve ja peavalitsuse kaudu
6. Põhivahendite lõpetamata likvideerimine	6. Akumulatsioonid aruandeperioodi eel
7. Muud äravõetud vahendid	7. Akumulatsioonid aruandeperioodil (tulemuskontode puhassaldo)
8. Bilansside-vahelised ja sisemised arveldused üleantud vahendite arvel	8. Järgneva aruandeperioodi tulud
9. Eraldamised fondidesse	9. Kreeditorid, kes tasuvad toodangu eest osalise valmiduse järgi, mis (plaani piirides) kaupadega katmata
10. Aruandeaasta-eelsed kaotused	10. Minimaalvõlgnevus töötasu ja sotsiaalkindlustuse alal
11. Aruandeaasta kaotused (saldo, mis peegeldab puhast summalist tulemust)	11.
12.	12.
13.	
14.	
Kokku lõikes „A-I“	Kokku lõikes „A-I“
15. Teatis. Käibevahendite summa (bilansi passiva lõike „A-I“ summa miinus bilansi aktiva lõike „A-I“ summa)	
II. Vahendite immobiliseerimine:	II.
16. Ülekulutused erifondide alal	13. Plaanitud ja aruandelise omahinna vahe laos olevate kaupade jäägile ja lähetatud kaupadele
17. Ülekulutused sihilise finantseerimise alal	
18. Arveldused ehitusorganisatsiooniga, mis kuuluvad tasumisele	

Aktiva	Passiva
19. Kulutused kapitaalremondile peale olemasolevate katteallikate	
20. Aruandelise ja plaanitud omahinna vahe laos olevate kaupade jäägile ja lähetatud kaupadele	
21.	
22.	
Kokku lõikes „A-II“	
Kokku lõikes „A“	Kokku lõikes „A“
Teatised:	
23. Majanduslikus käibes ringlevad omad vahendid (passiva lõige „A“ miinus aktiva lõige „A“)	
24. Normatiivid	
25. Omade käibevahendite ülejääk (+) või puudujääk (—)	
B. Normitavad aktivad.	B. Normitavate aktivate katteallikad.
26. Toorained ja põhimaterjalid	
27.	14. Omad vahendid majanduslikus käibes (ei kuulu bilansisumma hulka)
28. Abimaterjalid	15. Riigipanga laenud käibevahendite ajutiseks täienduseks .....
29. Kütteained	16. Riigipanga laenud kaubalis-materiaalsete väärtuste hooajalise kuhjumise ja hooajaliste kulude puhul ...
30.	a) .....
31. Taara ja taaramaterjalid	b) .....
32. Tagavaraosad	c) .....
33. Vähesehinnaline ja kiiresti kuluv inventar, tööriistad ja eririietus ...	17. Laenud ajutiste vajaduste puhul (kaubalis-materiaalsete väärtuste kindlustusel) .....
34.	18. .....
35. Muud tootmisvarud	19. .....
36. Lõpetamata toodang	20. .....
37. Pooltooted	21. .....
38. Valmistooted ja kaubad	22. .....
39. Järgnevate aruandeperioodide kulud	
40. Hankijad, kes tasuvad tellimusi osalise valmiduse järgi	
41.	
Kokku lõikes „B“	Kokku lõikes „B“

Aktiva	Passiva
C. Muud aktivad.	C. Muud passivad.
42. Lähetatud kaubad ja lõpetatud tööd.	23. Riigipanga laenud lähetatud kaupade kindlustusel
43. Kassa	24.
44. Arvelduskonto	25. Tähtajaks tasumata laenud (möödalastud tähtaeg)
45. Muud rahalised vahendid (ilma kapitaalremondi eriarveta)	26. Hankijad aktseptitud maksunõudmistega
46. Tasumata kaubad ja tööd	27. Hankijad tähtajaks tasumata jäänud maksunõudmistega
47. Puudujääkide ja omastamiste deebitorid	28. Hankijad faktureerimata hangetega
48. Vaieldavad võlad	29.
49.	30.
50. Muud deebitorid	31. Muud kreeditorid
51. Kapitaalehituste finantseerimine väljaspool plaani erifondide arvel	32. Erifondid ja sihilise finantseerimise vahendid
52. Kulud erifondide ja sihilise finantseerimise vahendite arvel	33. Muud reservid
53. Bilansside-vahelised ja sisemised jooksvad arveldused	34.
54. Esemed, mis on realiseerimiseks eraldatud	35. Bilansside-vahelised ja sisemised jooksvad arveldused
55.	36. Eripankadesse sissemaksmata amortisatsioon
56. Kulutused kapitaalremondi alal	37. Kapitaalremondiks eraldatud amortisatsioon
57. Kapitaalremondi eri arvelduskonto Riigipangas	38. Pangalaenud kapitaalremondiks
58.	39.
Kokku lõikes „C“	Kokku lõikes „C“
Bilanss	Bilanss

Märkused: 1. Vabad read on jäetud kirjete sissekandmiseks, mis pole paigutatud blanketi vormi. Nendesse ridadesse võib käsitsi sisse kanda need kirjed müügi- ja varumisorganisatsioonide bilansist, mis puuduvad ettevõtte bilansis.

2. Käesoleva tabeli püstveergudes (öeldises) on ette nähtud rida lahtreid kuubilansside andmestiku sissekandmiseks kuue kuu jooksul ja kaks lahtrit andmete sissekandmiseks direktiivsetest bilanssidest kas veerandaastaks või kindlaks tähtpäevaks.

Riigipanga juhatuse poolt esitatud skeemi edasiseks oluliseks iseärasuseks on teatiste kasutamine. Need teatised esinevad skeemis eneses ja juhivad tähelepanu tähtsaimatele kõrvalekaldumistele bilansis. Ettevõttele kuuluvate ja bilansi normitavate kirjete hulgas reaalselt asetsevate käibevahendite summa on siin näidatud korduvalt passivasummade seas (vt. passiva p. 14). Peale selle esinevad erilised teatised (vt. p-d 15, 23, 24 ja 25 tabeli aktivas), kus peavad olema toodud andmed neist ettevõtte käibevahendite summadest, mis oleksid tal olemas, kui ta poleks lubanud

nende immobiliseerumist (tabeli p. 15), omist vahendeist, mis reaalselt esinevad ettevõtte poolt teostatavas majanduslikus käibes, ja lõppeks olemasolevate omade vahendite üle- ja puudujääkidest, võrreldes ettenähtud normatiiviga. Need on olulised näitajad, mis iseloomustavad ettevõtte finantsseisundit.

Huviäratavad on mõned juhendid, mis puutuvad tabeli koostamise tehnika küsimusesse.

Bilansikirjed, millel on eri katteallikad, liigendatakse reaks summadeks, mis märgitakse tabeli eri lõigetesse. Esijoones on liigendatud kirjes „Mitteplaanilise ehituse finantseerimine" (vt. liigendustabeli aktiva p-d 2 ja 51). Väljaspool plaani toimunud ehituse finantseerimise kulud kantakse väljaspool käivet asetsevate aktivate lõike I ossa, kui finantseerimise kulutustel on katteallikad ettevõtte käibevahendite hulgas, ja lõikesse „Muud aktivad", kui finantseerimine on teostunud erifondide arvel. On olemas kolmas võimalus nende kulude tegemiseks ilma seadusliku allikata. Sel juhul soovitatakse täiesti põhjendatult näidata need kulud bilansi aktiva lõike „A-II" rühmas, s. o. summade hulgas, mis kajastavad vahendite immobiliseerimist. Analoogilistel põhjustel liigendatakse kaubajääkide plaanitud omahinda (p. 38) ja vahet laos asetsevate ning lähetatud kaupade aruandelise ja plaanitud omahinna vahel (p. 20), sest neil summadel on erinev finantsiline iseloom. Samadel motiividel on passivas liigendatud võlgnevus töötasude alal kahte ossa: töötasu ja kindlustuse minimaalvõlg ettevõtte finantsplaanis ettenähtud piirides figureerib bilansi passiva rühmas „A", kuna võlgnevuse muu osa kantakse rühma „B".

Passi juurde kuuluvate tehniliste juhendite hulgas esineb järgmine tarvilik märkus arvelduste kohta kõrgemal asuvate organisatsioonidega: „On tarvis silmas pidada, et üksikutel juhtudel kõrgemal asuvad majanduslikud organisatsioonid jätavad ettevõtetesse summasid üle neile määratud põhivarade ja käibevahendite, või aga võtavad neilt osa käibevahendeid ära. Niisugustel juhtudel on vaja hoolikalt analüüsida sisemiste jooksvate arvelduste seisundit ja olenevalt analüüsi tulemustest kanda need arvelduskirjed kas tabeli lõikesse „A" või lõikesse „C".

Seejuures tuleb lähtuda nende arvelduste iseloomust: kui ettevõttel on kestev võlgnevus trustile või peavalitsusele, siis aktivas arvele võetud sisemisi arveldusi võib tunnistada vahendite äravõtmiseks ning kanda lõikesse „A". Seesama kehtib ka sisemiste jooksvate arvelduste kohta bilansi passivas, kui neil on kestev iseloom ja kui nad on ettevõtte või trusti peavalitsuse poolt jäetud käibevahendite puuduva osa katteks" [6]). Me puutume siinkohal kokku vajadusega liigendada ühe kirje sisu, mis finantsiliselt seisukohalt vaadatuna pole ühtlane, tabeli vastavate osade vahel.

Tuleb märkida veel üht iseärasust, mis on omane bilansi liigendamise tabelite arutletud vormidele. Kui bilansi aktiva on neis välja töötatud sääraselt, et Rahandusministeeriumi poolt esitatud skeemis on eriliselt esile tõstetud käibevahendite kulutamine väljaspool plaani, aga Riigipanga poolt esitatud skeemis immobiliseeritud vahendid, siis bilansi passivas pole sugugi välja tõstetud neid kirjeid, mis kajastavad ettevõtte finantstöö puudusi. Me peame silmas kirjeid, milles peegeldub ettevõtte tähtajaks tasumata jäänud võlgnevus. Siia kuuluvad tähtajaks tasumata jäänud

[6]) Riigipanga juhatuse ringkiri nr. 5375 17. apr. 1939. a.

laenud, hankijate maksunõuded, töötasu (kui seda laadi võlgnevust esineb), võlgnevus maksete alal eelarvesse ning amortisatsiooni eraldamise sissemaksed Tööstuspanka. Tähtajaks tasumata võlgnevusele pühendatud eri rühma puudumine tabeli passivas ei luba küllaldase selgusega esile tõsta ettevõtte võlgnevuse iseloomu.

Meie seisukohalt pole kaugeltki küllaldane kindlaks teha, kas ettevõttel on ta päralt olevate käibevahendite alal ülejääk või puudujääk. Kui käibevahendite tegelikud jäägid ületavad ettenähtud normatiivi ja ettevõttel on samal ajal bilansi passivas tähtajaks lunastamata võlgnevust, siis käibevahendite ettenähtud normatiivi ületamine muutub kahekordselt eitavaks nähtuseks. Tuleb üldse tähendada, et kui praktikas on finantsseisundi analüüsimisel jõutud halvakvaliteediliste aktivate eraldamiseni bilansist (kulutused väljaspool plaani Rahandusministeeriumi terminoloogia kohaselt või vahendite immobiliseerimine Riigipanga terminoloogia järgi), siis peab samu rühmituse meetodeid rakendama ka bilansi passiva liigendamisel, tõstes temas esile lunastamata kohustuste eri rühma.

Seoses sellega peame nentima, et ettevõtte bilansis kajastub kehtiv olukord. Kuid finantsseisundi analüüsimisel ei piisa andmeist jääkide kohta eri kirjetes selleks, et hinnata summade kasutamise otstarbekust. Rea kirjete alal peab finantsilise seisundi analüüsimisel võrdlema tegelikke jääke plaanis ettenähtud summadega. Kui näit. ettevõte pidi kandma riigi eelarvetuludeks saadud kasumi arvel 1000 tuh. rbl., tasus aga tegelikult ainult 200 tuh. rbl., peegeldub bilansis üksnes tegelikult tasutud summa. Ta kantakse bilansi liigendamise „A"-lõikesse ja omade vahendite esinemine normitavate aktivate hulgas tehakse kindlaks mitte plaanis ettenähtud kannangute (1000 tuh. rbl.) lahutamise teel ettevõtte omade vahendite summast, vaid ainult tegelikult tasutud summa (200 tuh. rbl.) väljajätmise teel. Ettevõtte poolt kinnipeetud ja eelarvetuludeks tasumata jäetud kasumi summasid käsitatakse automaatselt käibevahendite osalise kattena. See on muidugi vale. Seepärast on finantsilise seisundi analüüsimisel tingimata vaja kõrvutada summasid, mis on tegelikult tasutud riigieelarvesse ja Tööstuspanka kohuslike eraldamiste ja kasumi arvel, plaanis ettenähtud maksete summaga.

Bilansi liigendamise tabelite sisu analüüsimisel tekkis mõte võtta neis esitatud kirjete rühmitus otseselt bilanssi. Kui bilansikirjed rühmitatakse ühtsa finantsilise iseloomu tunnuste kohaselt, muutub bilansi sisu märksa ülevaatlikumaks. Seepärast töötas NSVL Rahanduse Rahvakomissariaat 1. jaanuariks 1939. a. välja uue aastabilansi vormi, kehtestades selle alates 1. juulist 1940. a. ka kuubilanssidele. Kuubilanssidele lisatakse rida teatisi, mis täiendavad bilansi sisu andmetega, mis on

vajalikud majandustöö edukuse jooksvaks hinnanguks. Aastabilansi juurde kuuluvad tabelid andmetega, mis iseloomustavad majandustöö tähtsamate alade ja külgede edukust.

Viimastel aastatel kasutatud aasta- ja kuubilansside struktuuri võib kokkusurutult esitada järgmiselt:

Aktiva	Passiva
A. Põhi- ja äravõetud vahendid (ning kasumid)	A. Omad vahendid ja nendega võrdsustatud vahendid (lahtri ees märgitakse töötasu ja sotsiaalkindlustuse minimaalvõla summa) Teatis. Omade käibevahendite ja nendega võrdsustatud vahendite olemasolu
B. Normitavad vahendid (omad ja krediiditud). (Püstveergudes — öeldises — on andmed käibevahendite normatiividest ja tegelikest jääkidest aruandeperioodi algul ja lõpul)	B. Lühiajalised pangakrediidid normitavate aktivate kindlustusel Teatis. Omade ja nendega võrdsustatud käibevahendite kogusumma ja lühiajaliste krediitide kogusumma normitavate varude kindlustusel
C. Vahendid kapitaalremondi jaoks	C. Kapitaalremondi kulutuste allikad
D. Vahendid arveldus- ja teistes aktivates	D. Muud passivad
Bilanss	Bilanss .....

Niisugune bilansikirjete rühmitus ühendab eneses a) bilanssi kui niisugust ja b) bilansi liigendamise tabelit. Bilansi teksti on võetud teatised, mis on sisult analoogilised Riigipanga poolt soovitatud bilansi liigendamise tabelites leiduvate teatistega. Analüüsime sel kujul esitatud bilansi sisu metodoloogiliselt seisukohalt.

Kapitalistlikus ühiskonnas sõltub vahendite ja nende allikate rühmitamine bilansis ainuüksi ettevõtja tahtest. Seal puudub vajadus üksikute allikate spetsialiseerimiseks. Vahendeid kasutatakse omaniku isikliku äranägemise järgi. Neis oludes piisab vahendite rühmitamisest kahe tunnuse järgi: paigutus ja allikad. Seevastu sotsialistlikus ühiskonnas pole kahest bilansilisest grupeeringust küllalt, et hinnata ettevõtte vahendite seisundit, sest tekib vajadus mitte üksnes arvestada vahendite paigutust ja nende allikaid, vaid selgitada, kuivõrd vahendite paigutus vastab allikate sihilisele iseloomule. Ilmub vahendite uus kvaliteet, nende uus külg, ja vahendite vanast kahest rühmitusest ei piisa enam selleks, et vahendite

paigutuse üle teha õigeid otsuseid. Elu purustab bilansitabeli vana vormi. See avaldub algul bilansi liigendamise lisatabeli koostamises. Hiljem viiakse rida liigendtabeli olulisi osiseid otseselt bilansitabelisse, kuna need teatmed, mis bilansitabelis ei leia kohta, summeeritakse kui teatised. Sel teel rekonstrueeritud bilansivormid kajastavad ühes sellega ka sotsialistlikus majanduses teostunud bilansside sisulist muutumist.

Sotsialistliku ettevõtte finantsseisundi analüüsimise meetodi teises koostusosas mainisime vahendite ringluskiiruse uurimist, mille sihiks on kindlaks teha, kas vahendite käive kiireneb või aeglustub. Kui ettevõtte finantsseisundit analüüsitakse tema bilansi põhjal, võib vahendite ringluskiiruse näitajate arvutamiseks rakendada rea lihtsustatud võtteid.

Eriti tähtis on selgitada vahendite ringluskiiruse näitajaid nende käibevahendite alal, mis kuuluvad normitavate aktivate rühma. Et arvutada vajalikke näitajaid ja neid võrrelda plaaniga, on bilanssi võetud täiendavad andmed, mis näitavad käibevahendite normatiive niihästi nende absoluutses väljendis, rublades, kui ka ajas, mille kestuseks neid varusid on arvestatud. Sääraste andmete paigutamine bilanssi lubab selgitada keskmist päevade arvu, milleks ettevõte on varutud materjalidega, pooltoodete jääkidega jne. Selleks peab ettevõtte finantsseisundi analüüsimisel sooritama bilansi selles osas, milles kajastuvad normitavad aktivad, järgmised tehted.

1. Käibevahendite normatiivi summa jagamine päevade arvuga, milleks normatiiv on ette nähtud, näitab, kui suur on plaanitud päevane kulu üksikute kirjete alal.

2. Ühtede või teiste normitavate käibevahendite tegelike jääkide summa jagamisega päevase kulu summaga tehakse kindlaks, mitmeks päevaks kindlustavad ettevõtet üksikutes kirjetes esinevad vahendite tegelikud jäägid.

Saadud päevade arv kui keskmine suurus evib kõikide keskmiste omadusi, s. o. näitab varumise määra tervikuna. Varumise määra keskmise näitaja detailiseerimiseks on vaja lisaandmeid peale bilansis toodud andmete.

Eriti iseloomustavaks suuruseks vahendite käibekiiruse analüüsimisel on valmistoodangu normaalse jäägi väärtuse summa. Kui plaani põhjal kindlakstehtud valmistoodangu jääk jagada normaalse päevade arvuga, mille jooksul valmistoodang peatub ettevõtte laos, tuletatakse neist andmeist plaanitud valmistoodangu päevase väljalaske väärtus. Neid andmeid võib omakorda kasutada selleks, et hinnata rahaliste vahendite jääke, samuti teisi jääke mittenormitavate aktivate kirjetes.

Selgitame seda näite abil. Oletame, et analüüsitavas bilansis leiduvad järgmised andmed:

Tabel 52.

Väljavõte bilansi aktivast.

B. Normitavad aktivad	Normatiiv		Jäägid kuu algul (tuh. rbl.)	Jäägid kuu lõpul (tuh. rbl.)
	Tuh. rbl.	Päevad		
III. Valmistoodang, kaubad ja lõpetatud tööd				
1. Valmistoodang ja kaubad laos	320	4,0	340	350
V. Rahalised vahendid				
1. Kassa	—	—	6,0	6,5
2. Arvelduskonto Riigipangas	—	—	120	140,0

Toodud andmete põhjal võime määratleda toodangu plaanitud päevast väljalaset. See võrdub:

$$\frac{320 \text{ tuh. rbl.}}{4} = 80 \text{ tuh. rbl.}$$

Milline on aga ettevõtte varumise määr rahaliste vahenditega, mis leiduvad ta arvelduskontos? Arvelduskonto jääk moodustas kuu algul 120 tuh. rbl. päevase toodangu juures 80 tuh. rbl. suuruses. Ta on järelikult moodustatud poolteisepäevaselt toodangult laekunud tuludest. Kuu lõpuks võrdub ta juba 1,75-päevase toodangu väärtusega. See jääk on väike, kuid küllaldane jooksvate maksete õiendamiseks. Kui materjalide väärtus moodustab 50% toodangu üldisest omahinnast, siis kuu lõpul tagab jääk sissetulevate materjalide 3,5 päevanormi tasumist.

Asjaolu, et ettevõtte bilansis leiduvad andmed käibevahendite normatiivist, eristab sotsialistlike ettevõtete bilansse kapitalistlike ettevõtete omist. Nende andmete olemasolu rikastab finantsseisundi analüüsi.

Ettevõtte töö finantstulemused, majandusliku töö tagajärjel saavutatud kasumi või kahjumi esinemine, avaldavad olulist mõju ettevõtte finantsseisundile. Finantstulemuste analüüs on kolmas küsimus, mis vajab selgitamist, kui teostatakse sotsialistliku ettevõtte finantsseisundi analüüsi ja kontrollitakse finantsplaani täitmist tema poolt. Kahjumite esinemisel kahaneb käibevahendite summa ja ettevõte võib koguni muutuda maksujõuetuks. Ümberpöördult loob kasumi, eriti plaani ületava kasumi saamine vahendite lisaallikaid ja parendab ettevõtte finantsilist seisundit. Seepärast peab ettevõtte finantsseisundi analüüsimisel eriti üksikasjaliselt uurima ka tema rentaabluse küsimust. Ülal rõhutasime juba, et ettevõtte bilansis kajastuvad vaid tegelikult teostatud akumulat-

sioonid. Plaanis ülesantud akumulatsioonide summa bilansis ei peegeldu. Samal viisil näeb käesoleval ajal kehtiv omahinna kalkuleerimise metodoloogia ette mitmete ebatootlike kulude ja kaotuste võtmist omahinda. Toodangu omahinda ei lülitata mitte üksnes eelarve piirides tehtud kulud, vaid ka vastavate kirjete alal tehtud ülekulutused.

Peale selle võetakse toodangu omahinna koostisse teiste allikate arvel katmata jäänud kaotusi: praagikaotusi, ettevõtte poolt tasutud trahve ja viiviseid, kaotusi seoses tööseisakutega, jäätmetega ühenduses olevaid kaotusi ja muid ebatootlikke kulusid.

Ettevõtte finantstulemusi peab käsitama mitte ainult kui tulemusi, mis on seotud toodangu realiseerimisega, vaid ka kui suurusi, mis on tingitud omahinna alandamise ülesande täitmisest. Kui kapitalistlikes tingimustes ettevõtte rentaabluse analüüsimisel tuntakse huvi peaaegu eranditult saadud kasumi suuruse vastu, siis on meie majanduses tähtis uurida niihästi akumulatsioonide suurust kui ka akumulatsiooni allikaid. Kui on akumulatsioon saavutatud tootmiskava täitmise ja ületamise teel väljalastud toodangu koguselt, mihuselt või sortimendilt või omahinna alandamise teel üle plaanis ettenähtu, siis on ettevõtte poolt saavutatud finantstulemused jaatavad. Kui akumulatsioon on saavutatud vähema töömahutavuslikkusega sortide väljatöötamise tõttu, siis selline kasum kajastab vaid ettevõtte näilikke edusamme; säärasel juhul pole ettevõtte rentaablus sugugi aluseks, mis võimaldaks ettevõtte tööd jaatavalt hinnata. Sotsialistliku ettevõtte rentaabluse hindamisel ei piirduta saadud kasumi summa selgitamisega, vaid peab selgitama ka saadud kasumi kvaliteeti, sest ainult terved akumulatsioonid võivad anda tunnistust ettevõtte positiivsest tööst.

Andmeid arveldusdistsipliini kohta võib hankida bilansist endast. Tema üksikutes kirjetes on näidatud tähtajaks lunastamata kohustuste summa laenude ja hankijatelt saabunud maksunõudmiste alal. Tähtajaks lunastamata kohustused töötasude alal on märgitud eri teatises; peale selle võib seda umbkaudu määrata, võrreldes töötasu võlgnevuse tegelikku jääki bilansi tekstis näidatud töötasu minimaalvõlgnevusega. Bilansi tekstis leidub lahtrite ees, milledesse on märgitud jääkide summad, eri teatis töötasu minimaalvõlgnevusest ja päevade arvust, mille kohta see minimaalvõlgnevus on näidatud. Kui näit. minimaalvõlgnevus 280 tuh. rbl. suuruses peegeldab 7 päeva töötasu summat, siis kahenädalane võlgnevus töötasu alal võrdub $\frac{280 \cdot 15}{7} = 600$ tuh. rbl. Harilikult on töötasu summa kuu teisel poolel pisut suurem kui kuu esimesel poolel. Progressiivlisatasusid, materjalisäästu ja mihuseliste näitajate eest tasutavate

Plaani täitmine väljalastud toodangu mahu järgi	Omahinna alandamise plaani täitmine
Toodangu väljalaske plaaniülesanne on ületatud. Sortiment vastab plaanile. Toodangu mihus on hea	Omahinna alandamise ülesanne on ületatud, on saavutatud säästu üle plaanis ettenähtud määra
Toodangu väljalaske mahu plaan on täidetud. Sortimendis esineb vähemaid kõrvalekaldumisi plaanis ettenähtust. Harva esineb kaebusi ettevõtte töö üle	Omahinna alandamise ülesanne on täidetud või peaaegu täidetud
Toodangu väljalaske plaaniülesanne on vähesel määral jäänud täitmata. Sortimendis esineb kõrvalekaldumisi plaanis ettenähtud sortimendist. Ettevõttele esitatakse pretensioone	Omahinna alandamise ülesannet pole täidetud, kuid võrreldes eelmise aastaga on omahind alanenud
Toodangu väljalaske plaaniülesanne on jäänud suures ulatuses täitmata	Omahinda pole alandatud ja see on eelmise aastaga võrreldes koguni tõusnud. Lisakulude alal on ülekulutusi

Tabel 53.

seisundi näitajate vastastikune seos.

Rahaliste vahendite ja maksete seisund	Finantsseisundi iseloomustus
Rahaliste vahendite suured jäägid. Pole tähtajaks lunastamata maksukohustusi. Kohustused kasumist tehtavate eraldamiste tasumise ja osalise amortisatsiooni-eraldamiste sissemaksete alal on täpselt täidetud. On tehtud eraldamisi direktorifondi	Hea finantsseisund
Jooksvaiks makseteks on küllaldased rahaliste vahendite jäägid. Pole tähtajaks lunastamata maksukohustusi. Kohustusi vahendite äravõtmise alal täidetakse hilinemisega. Eraldamisi direktorifondi on tehtud peamiselt plaanikohaselt kasumilt	Rahuldav finantsseisund
Rahaliste vahendite jäägid on väikesed. Esineb üksikuid lunastamata maksukohustusi. Kohustusi vahendite äravõtmise alal ei täideta. Puuduvad eraldamised direktorifondi. Normitavate käibevahendite jäägid on alla normatiive	Ebastabiilne finantsseisund
Organisatsiooni arve pangas on koormatud lunastamata kohustustega. Esineb tähtajaks lunastamata kohustusi maksete alal hankijatele ning laenude alal. On tekkinud võlgnevus töötasu alal üle ettenähtud summade ja maksete tähtpäevade. Normitavate käibevahendite jäägid on allpool normatiive. Puuduvad direktorifondi jäägid	Halb finantsseisund

preemiate summad arvatakse juurde üks kord kuus, kuna esimese kahe nädala jooksul tasutakse üksnes edet.

Ettevõtte bilansis esineb järgmisele kuule ülekantav kuu teise poole võlgnevus.

Kaudseks näitajaks, mis iseloomustab ettevõtte arveldus- ja lepingudistsipliini, on ettevõtte poolt tasutud trahvide ja viiviste summa. See summa võetakse ettevõtte ebatootlike kulude hulka.

Lõppeks peab juhtima tähelepanu neljandale momendile, mis sotsialistliku ettevõtte finantsseisundi analüüsimisel vajab selgitust. Meie sotsialistlikud ettevõtted on kohustatud osa oma akumulatsioonidest kandma riigi tuludeks. Peale kasumiosa sissemakse Rahandusministeeriumi arvele näeb ettevõtte finantskava tavaliselt ette ka teatava kasumiosa sissemakset Tööstuspanka. Samasse Tööstuspanka kannab ettevõte üle ka osa oma amortisatsioonifondist, mida Tööstuspank ositab ümber plaani korras ja kasutab uute kapitalimahutuste finantseerimiseks. Vajadus pidada distsipliini kõigi mainitud summade õigeaegse ja täieliku tasumise mõttes on olulisemaid momente, mis määrab sotsialistliku ettevõtte finantsseisundi ja plaani täitmise hinde. Kui ettevõte pidurdab sääraste maksete tasumist, vähendab ta ühtlasi vahendite juurdevoolu riigi eelarve tulude ossa ühes kõigi sellest tekkivate järeldustega.

Eriti praegusel ajal on oluline ettevõtte poolt riigieelarve vastu oma kohustuste täitmise analüüs. 1940. a. läheb meie maa arenemis-ajalukku kui aasta, mil kõigil aladel saavutati töö kvaliteedi otsustav parendus. Vajadus kindlustada meie sotsialistliku kodumaa kaitsevõimet ja kõvendada tootmis- ning finantsdistsipliini on saanud veenva väljenduse sotsialistliku riigi seadustes, samuti partei ja valitsuse direktiivides. Seepärast on ettevõtte kohustuste õigeaegne, täielik ja täpne täitmine eelarve suhtes üks tema lööklesannetest. Majandusliku tegevuse analüüsimise käigus on äärmiselt tähtis selgitada, kuidas ettevõte on selle ülesandega toime tulnud.

Ettevõtte kohustuste täitmist Rahandusministeeriumi ja Tööstuspanga suhtes võib kindlaks teha lisaandmete juurdetõmbamisega täienduseks ettevõtte bilansis leiduvatele andmetele. Ettevõtte bilansis esineb Rahandusministeeriumi ja Tööstuspanka kasumite arvel tegelikult makstud summa. Selleks aga, et hinnata ettevõtte kohustuste täitmise määra riigieelarve suhtes, peab olema teada mitte üksnes tegelikult sissemakstud summa, vaid ka see, mida ettevõte oli kohustatud sisse maksma.

Oleme jõudnud järgmistele tulemustele:

a) Sotsialistliku ettevõtte finantsseisundi analüüsimisel uuritakse ettevõtte vahendite paigutust, nende allikaid ja põhinäitajaid, mis

iseloomustavad finantsplaani täitmist ettevõtte poolt. Selle tagajärjel erinevad sotsialistliku ettevõtte finantsseisundi ja finantsalalise töö analüüsimise sisu ja meetodid kapitalistliku ettevõtte finantsseisundi analüüsimise sisust ja meetodeist.

b) Et sotsialistliku ettevõtte finantsseisundi analüüs on lahutamatult seotud finantsplaani täitmise analüüsiga, siis bilansist üksi analüüsimiseks ei piisa. Ettevõtte töö selle külje analüüsimise käigus tuleb uurida järgmisi andmeid:

1) ettevõtte vahendite paigutus vahendite paigutuse seisukohalt sihiliste allikate järgi;

2) normitavad käibevahendid tuleb kõrvutada ettenähtud normatiividega nii absoluutsetes summades kui ka päevades;

3) plaani täitmine akumulatsioonide alal, teostatud akumulatsioonide iseloom, ülekulutuste, kaotuste ja ebatootlike kulude summa;

4) näitajad, mis iseloomustavad ettevõtte kohustuste täitmist kasumist tehtavate maksete alal;

5) tähtajaks lunastamata kohustuste summa, ettevõtte arveldus- ja finantsdistsipliini seisund.

Ülaltähendatud momentide kogumik annab võimaluse ettevõtte finantsilise seisundi ning tema poolt finantsplaani täitmise küllalt täielikuks ja põhjendatud hindeks, ta lubab ühtlasi märkida konkreetseid samme ettevõtte tervendamiseks, kui viimase finantsseisund oli halb.

Üldises kokkuvõttes on ettevõtte finantsseisund tingitud plaani täitmise näitajaist toodangu väljalaske, omahinna alandamise ülesande täitmise, vahendite äravõtmise plaanist ja reast teistest näitajatest.

Esitame tabeli kujul üksikute näitajate vastastikuse seose (vt. tabel 53, lk. 260—261).

§ 49. Sotsialistliku tööstusettevõtte finantsseisundi analüüsimise konkreetne näide.

Ettevõtte finantsseisund on tingitud plaani täitmise tulemustest toodangu väljalaske alal, omahinna alandamise ülesande täitmisest, ta töö finantstulemustest ja ettevõtte poolt tööprotsessis saadud akumulatsioonide osalise äravõtmise ülesande täitmisest. Teatmed ettevõtte päralt olevate vahendite jääkidest ja nende allikaist on teatavasti avaldatud ettevõtte bilansis. Toome meie poolt analüüsitava tehase bilansi 1. jaan. 1940. a. (vt. tabel 54).

Selgitame, kuidas on paigutatud tehase omad ja viimastega võrdsustatud vahendid.

Passiva I—VIII lõike kogusumma moodustas 1. jaan. 1940. a. 32 923 tuh. rbl. Minimaalvõlg töötasude alal on 170 tuh. rbl. Tehasel on omi ja nendega võrdsustatud vahendeid 33 093 tuh. rbl.

Lõppbilanss
(rublades ja

	Read	Aasta algul		Aasta lõpul	
1	2	3		4	
AKTIVA					
A. Põhi- ja äravõetud vahendid:					
I. Põhivahendid	1	10 835 915	68	11 712 447	97
II. Kapitalimahutuste finantseerimine väljaspool kapitaaltööde plaani NSVL RKN 19. sept. 1935. a. määruse korras: finantsplaanis ettenähtud summade arvel	2	—	—	—	—
III. Äravõetud vahendid:					
1. Sissemaksed Rahanduse RK-le kasumite arvel:					
a) enne aruandeaastat	4	4 740 000	—	—	—
b) aruandeaasta arvel	5	—	—	10 285 000	—
2. Sissemaksed Tööstuspanka kasumite arvel	6	—	—	664 000	—
3. Teiste organisatsioonide finantseerimine	7	—	—	—	—
4. Avansid individuaalsetele ehitajatele	8	—	—	1 1700	—
4a. Eri konto Riigipangas individuaalse elamuehituse pikaajalise krediitimise vahendite alal	8a	—	—	3 800	—
5. Oma peavalitsusele ümberarvestatud summad:					
a) käibevahendite äravõtmine	9	—	—	500 000	—
b) akumulatsioonid	10	—	—	2 947 349	52
c) muud	11	—	—	—	—
6. Põhivahendite lõpetamata likvideerimine	12	—	—	—	—
7. Muud äravõetud vahendid	13	4 700	—	4 700	—
Kokku lõige III	14	4 744 700	—	14 416 549	52
IV. Sisemised arveldused:					
1. Arveldused kapitaalehitusega üleantud põhivarade alal	15	—	—	—	—

1. jaanuariks 1940. a.
kopikates)

Tabel 54.

	Read	Aasta algul		Aasta lõpul	
1	2	3		4	
PASSIVA					
A					
I. Fondid (peale erifondide):					
1. Põhikirjafond	89	8 677 989	92	17 890 695	77
II. Finantseerimine eelarve kaudu:					
1. Finantseerimine riigieelarvest käibevahenditeks	92	—	—	—	—
2. Riiklik dotatsioon	93	—	—	—	—
3. Muud	94	—	—	—	—
IIa. Finantseerimine peavalitsuse poolt:					
1. Käibevahendite täiendamiseks	95	—	—	1 335 615	73
2. Riiklik dotatsioon	96	—	—	—	—
3. Muud	97	—	—	—	—
Kokku lõige II	98	—	—	1 335 615	73
III. Pikaajaline krediitimine	99	—	—	15 500	—
IV. Sisemised arveldused:					
1. Arveldused eraldatud vahendite alal (kapitaalehituse abiettevõtetele)	100	—	—	—	—
2. Arveldused trusti ja ettevõtete vahel eraldatud vahendite alal [7])	101	—	—	—	—
Kokku lõige IV	102	—	—	—	—
V. Järgnevate eelarveperioodide tulud	103	—	—	—	—
Va. Omade käibevahendite normatiivist kaetud kaubalis-materiaalsete väärtuste juurdehindlus	103a	—	—	—	—
VI. Kasum enne aruandeaastat	104	15 862 416	36	—	—
VII. Jooksva aasta kasum	105	—	—	13 681 175	86

[7]) Täidetakse ainult trusti kuuluvate ettevõtete poolt.

	Read	Aasta algul		Aasta lõpul	
1	2	3		4	
2. Arveldused trusti ja ettevõtete vahel eraldatud vahendite alal [8]	16	—	—	—	—
3. Arveldused teiste ettevõtetega eraldatud vahendite alal	16a	—	—	—	—
Kokku lõige IV	17	—	—	—	—
V. Eraldamised fondidesse:					
1. Ettevõtte direktorifondi	18	2 021 500	—	564 000	—
2. Jäätmeist toodetud laiatarbekaupade realiseerimise akumulatsioonide fondi	19	—	—	124 582	72
Kokku lõige V	20	2 021 500	—	688 582	72
VI. Kahjumid enne aruandeaastat	21	—	—	—	—
VII. Jooksva aasta kahjumid	22	—	—	—	—
Kokku rühm „A“	23	17 602 115	68	26 817 580	21

	Read	Normatiivid		Aasta algul		Aasta lõpul	
		Summa (tuh. rbl.)	Päevad				
1	2	2a	2b	3		4	
B. Normitavad vahendid (omad ja krediiti saadud):							
I. Materjalid, toor- ja kütteained (ladudes, teel ja töötluses):							
1. Toorained ja põhimaterjalid	24	2 500	82	1 429 814	24	1 791 339	11
2. Abimaterjalid	25	1 250	155	1 900 469	77	1 937 984	61
3. Kütteained	26	310	75	134 861	60	440 084	30
4. Taara ja taaramaterjalid	27	900	—	645 228	27	508 701	05
5. Tagavaraosad (remontideks)	28	100	—	79 845	57	78 186	40
6. Vähese väärtusega ja kiiresti kuluvad esemed:							
a)	29	—	—	—	—	—	—
b) tööriistad, inventar ja eririietus	30	1 000	—	956 076	10	1 944 791	77
10. Muud	34	—	—	38 962	77	50 616	11
Kokku lõige I	35	5 810	—	5 185 258	32	6 751 703	35
Sellest materjalid teel	36	—	—	221 127	76	193 815	05

[8]) Täidetakse ainult trusti kuuluvate ettevõtete poolt.

	Võlgnevus 7 päeva piires (tuh. rbl.)		Read	Aasta algul		Aasta lõpul	
	Aasta algul	Aasta lõpul					
1	1a	1b	2	3		4	
VIII. Kreeditorid toodangu tasumise alal osalise valmiduse järgi kustutamata osas (lõpetamata toodangu alal)			106	—	—	—	—
Kokku lõiked I—VIII ..			107	24 540 406	28	32 922 987	36
IX. Eraldamised sotsiaalkindlustuse alal	—	—	108	—	—	4 157	58
X. Töölised ja teenistujad	170	170	109	314 557	24	366 203	37
XI.	—	—	110	—	—	—	—
XII.	—	—	111	—	—	—	—
XIII.	—	—	111a	—	—	—	—
Kokku lõiked IX—XIII	170	170	112	314 557	24	370 360	95
Kokku rühm „A“			113	24 854 963	52	33 293 348	31

Omi ja nendega võrdsustatud käibevahendeid (ei arvestata bilansis) on 6 275 407 rbl. 36 kop.

B

I. Lühiajalised pangakrediidid normitud tagavarade kindlustusel:							
1. Laenud toorainete ja materjalide kindlustusel			114	—	—	500 000	—
2.			115	—	—	—	—
3. Laenud lõpetamata toodangu ja pooltoodete kindlustusel			116	—	—	—	—
3. Laenud valmistoodete kindlustusel			117	—	—	—	—
5. Laenud käibevahendite ajutiseks täiendamiseks			118	—	—	—	—
6.			119	—	—	—	—
7.			120	—	—	—	—

	Read	Normatiivid		Aasta algul		Aasta lõpul	
		Summa (tuh. rbl.)	Päevad				
1	2	2a	2b	3		4	
II. Tootmine:							
1. Lõpetamata tööstuslik toodang	37	200	3	109 227	25	142 698	63
3. Omatoodetud pooltooted	39	—	—	—	—	—	—
4. Lõpetamata mittetööstuslik toodang	40	—	—	—	—	—	—
Kokku lõige II	41	200	3	109 227	25	142 698	63
III. Valmistoodang, kaubad ja lõpetatud tööd:							
1. Valmistoodang ja kaubad laos	42	800	12	623 793	31	618 880	96
2. Kaubad jaemüügikauplustes (hinnalisad maha arvatud)...	43	—	—	—	—	—	—
Kokku lõige III	44	800	—	623 793	31	618 880	96
IV. Hankijad tellimuste tasumise alal osalise valmuse järgi	45	—	—	—	—	—	—
V. Järgnevate aruandeaegade kulud	46	50	—	3 168	45	16 105	90
Sellest:							
1.	47	—	—	—	—	—	—
2. Kuulub kustutamisele tuleval aastal	48	—	—	3 168	45	16 105	90
Kokku rühm „B“	50	6 860	—	5 921 447	33	7 529 388	84
1. Normitavad rahalised vahendid ..	50a	—	—	—	—	—	—
2.	50b	—	—	—	—	—	—
3.	50c	—	—	—	—	—	—
Üldkokkuvõttes rühm „B“ (ei arvestata bilansis)	50d	—	—	—	—	—	—

	Read	Aasta algul		Aasta lõpul	
1	2	3		4	
C. Vahendid kapitaalremondis:					
1. Lõpetamata kapitaalremont	51	—	—	4 695	73
2. Lõpetatud kapitaalremont, mis on kapitaalremondiks tehtavatest amortisatsiooni eraldamistest katmata	52	—	—	—	—

	Read	Aasta algul		Aasta lõpul	
1	2	3		4	
8. Riigipanga poolt krediiditud kaubalis-materiaalsete väärtuste juurdehindlus	121	—	—	—	—
K o k k u rühm „B“	122	—	—	500 000	—
Kokku omi ja nendega võrdsustatud käibevahendeid ning normitud varude kindlustusel antud lühiajalisi krediite (ei arvestata bilansis) 6 775 407 rbl. 36 kop.					
C					
I. Vahendid kapitaalremondiks:					
1. Kapitaalremondi finantseerimine muude allikate arvel	123	—	—	—	—
2. Ettevõtte direktori käsutuses kapitaalremondiks kasutatav amortisatsioonifond	125	27 000	—	26 574	34
3. Hankijad lõpetatud tööde eest kapitaalremondi alal	126	—	—	—	—
4. Riigipanga laenud kapitaalremondiks	127	—	—	—	—
K o k k u rühm „C“	128	27 000	—	26 574	34
D					
I. Riigipanga lühiajaline krediitimine:					
1. Laenud teel olevatele summadele on call kontol	129	1 413 700	—	1 669 000	—
2. Laenud akreditiivide, erikontode ja limiteeritud tsekkide kindlustusel	130	—	—	—	—
3. Tähtajaks tasumata Riigipanga laenud	131	—	—	—	—
4.	132	—	—	—	—
K o k k u lõige I	133	1 413 700	—	1 669 000	—
Ia. Riigipanga poolt krediitimata kaubalis-materiaalsete väärtuste üle normatiivide ulatuva osa juurdehindlus	133a	—	—	—	—

	Read	Aasta algul		Aasta lõpul	
1	2	3		4	
3. Hankijad kapitaalremondi arvelduste alal	53	—	—	—	—
4. Kapitaalremondi eri konto Riigipangas	54	—	—	125	06
Kokku rühm „C“	55	—	—	4 820	79
D. Vahendid arveldustes ja teistes aktivates:					
I. Lähetatud kaubad ja lõpetatud tööd	56	1 133 626	61	1 500 315	43
II. Kaubad ostjate vastutaval hoiul aktseptist loobumise puhul	57	—	—	—	—
III. Kaubad ja lõpetatud tööd, mis on ostjate poolt tasumata (incl. transpordikulud)	58	121 382	82	3 571	73
Sellest oma süsteemi kuuluvad ostjad	59	—	—	—	—
IV. Esemed, mis põhivahendite likvideerimise korras on eraldatud realiseerimiseks	60	221 111	16	82 644	55
V. Rahalised vahendid:					
1. Kassa	61	7 103	17	5 617	45
2. Arvelduskonto Riigipangas	62	71 389	72	169	42
3. Allarvelduskonto akumulatsioonide alal	63	32	76	233	65
3a. Allarvelduskonto minemi alal	63a	—	—	—	—
4. Akreditiivid, eri kontod ja limiteeritud tsekid	64	124 181	86	66 861	91
5. Muud (peale kapitaalremondi eri konto Riigipangas)	65	1 794 435	28	10 849	18
Kokku lõike I—V järgi	66	3 473 263	38	1 670 263	32
VI. Arveldused:					
1. Arveldused Vastastikuste Arvelduste Bürooga	67	—	—	—	—
1a. Vastastikuste Arvelduste Büroo kindlustusfond Riigipangas	67a	—	—	—	—

	Read	Aasta algul		Aasta lõpul	
1	2	3		4	
II. Kreeditorid toodangu tasumise alal osalise valmuse järgi, mis on kustutatud lähetatud kaupadega	134	—	—	—	—
III. Erifondid:					
a) Direktorifond	135	1 278 554	48	1 463 051	53
b) Muud erifondid	136	161 855	48	318 383	92
K o k k u lõige III	137	1 440 409	96	1 781 435	45
IV. Amortisatsioonifond, mis kuulub sissemaksmisele Tööstuspanka	138	—	—	—	—
V. Reservid ja eelseisvad maksed					
1. Vaieldavate võlgade reserv	139	1 591	26	790	50
2. Garantiireserv	140	—	—	—	—
3. Eelseisvad maksed	141	—	—	—	—
K o k k u lõige V	142	1 591	26	790	50
VI. Sihiline finantseerimine ja sihilised laekumised	143	—	—	—	—
VII. Arveldused:					
1. Vastastikuste arvelduste büroo	144	—	—	—	—
2. Hankijad aktseptitud maksenõuetega	145	—	—	—	—
3. Hankijad faktuurimata kaubasaadetistega	146	99 445	57	84 645	13
4. Hankijad (tasumata arve-faktuuridega)	147	—	—	30 076	44
Sellest toorainete alal [9])	148	—	—	—	—
5. Rahandusministeerium käibemaksu ja muude arvelduste alal	149	92 318	75	3 777	39
6. Rahandusministeerium kasumist eraldamise alal	150	—	—	—	—
7. Hankijad plaaniarvelduste alal	151	—	—	—	—
8. Muud kreeditorid	152	94 383	79	91 385	30
9. Kreeditorid tellimuste tasumise alal osalise valmiduse järgi arvete esitamisel [10])	153	—	—	—	—
K o k k u lõige VII	154	286 148	11	209 884	26

[9]) Täidetakse Metsatööstuse Ministeeriumi poolt.

[10]) Täidetakse Rasketööstuse, Masinaehituse ja Relvastuse Ministeeriumi poolt.

	Read	Aasta algul		Aasta lõpul	
1	2	3		4	
2. Deebitorid esitatud arvete järgi toodangu tasumiseks osalise valmiduse kohaselt [11]	68	—	—	—	—
3. Plaanitud maksete korras tehtavate arvelduste deebitorid	69	—	—	—	—
4. Deebitorid puudujääkide ja omastamiste alal	70	2 514	26	6 131	38
5. Pretensioonide deebitorid	71	50 766	38	79 093	79
6. Muud deebitorid (peale hankijate osalise valmuse ja kapitaalremondi alal)	72	85 642	73	49 566	14
7. Rahandusministeerium maksude ja lõivude alal	73	—	—	—	—
8. Aruandvad isikud	74	6 913	25	—	—
9. Vaieldavad võlad	75	6 365	05	3 162	10
10.	76	—	—	—	—
Kokku lõige VI	77	152 201	67	137 953	41
VIa. Sissemaksed Tööstuspanka üle amortisatsiooni normi	77a	10 641	52	28 597	78
VII. Kulutused sihilise finantseerimise ja sihiliste sissemaksete arvel	78	—	—	7 911	88
VIII. Ülekulutused, mis kaetakse erifondide arvel	79	—	—	—	76
IX. Ehituste finantseerimine väljaspool kapitaaltööde plaani erifondide arvel NSVL RKN 19. sept. 1935. a. ja 7. juuli 1936. a. määruste korras	80	72 285	51	492 658	87
X. Tasumisele kuuluvad sisemised arveldused:					
1. Ehitusega	81	791 857	76	791 857	76
Sellest:					
a) arveldused, mis tekkisid enne 1. jaan. 1939. a.	82	—	—	—	—
b) lunastamata võlgnevus detsembris 1939. a.	83	—	—	—	—
2. Muud	84	—	—	—	—

[11]) Täidetakse Rasketööstuse, Masinaehituse ja Relvastuse Ministeeriumi poolt.

	Read	Aasta algul		Aasta lõpul	
1	2	3		4	
VIII. Tasumisele kuuluvad sisemised arveldused:					
1. Ehitusega	155	—	—	—	—
2. Muude asutistega	156	—	—	—	—
3. Muud arveldused peavalitsuste, trustide ja ettevõtete vahel (peale arvelduste eraldatud vahendite alal)	157	—	—	—	—
Kokku lõige VIII	158	—	—	—	—
Kokku rühmas „D“	159	3 141 849	33	3 661 110	21
Bilanss	160	28 023 812	85	37 481 032	86
BILANSIJÄRGSED KIRJENDID					
1. Põhivahendite kulumine	161	1 070 698	86	1 010 849	23
2. Kaubad ja materjalid, mis aktseptist keeldumise tõttu on võetud vastutavale hoiule	162	791 870	20	167 130	—
3. Renditud põhivahendid	163	—	—	—	—
4. Töötlemiseks võetud materjalid	164	—	—	—	—
5. Mitmesugused hoiule võetud väärtused	165	2 281	—	715	—

	Read	Aasta algul				Aasta lõpul			
		Aktiva		Passiva		Aktiva		Passiva	
6. Toodangu jäägi plaanitud ja tegeliku omahinna vahe	166	—	—	24 223	32	—	—	30 559	03
6a. [12])	167	—	—	—	—	—	—	—	—
7. Lähetatud kaupade ja lõpetatud tööde jäägi plaanitud ja tegeliku omahinna vahe	168	—	—	37 681	48	—	—	103961	72

[12]) Metsatööstuse Ministeeriumi jaoks.

	Read	Aasta algul		Aasta lõpul	
1	2	3		4	
3. Muud arveldused peavalitsuste, trustide ja ettevõtete vahel (peale arvelduste eraldatud vahendite alal)..	5	—	—	—	—
Kokku lõige X	86	791 857	76	791 857	76
Kokku rühm „D“	87	4 500 249	84	3 129 243	02
Bilanss	88	28 023 812	85	37 481 032	86

Sellest kogusummast on 26 818 tuh. rbl. paigutatud kirjetesse, mis kuuluvad bilansi aktiva „A“-rühma (põhi- ja eraldatud vahendid). Peale põhi- ja eraldatud vahendite täieliku katte jääb ettevõttel käibesse omi vahendeid 6275 tuh. rbl. (33 093 — 26 818 = 6275 tuh. rbl.); see summa on näidatud eri teatises bilansi passiva „A“-rühma all. Toorainete ja materjalijääkide kindlustusel saadud lühiajaliste pangakrediitide summa moodustab 500 tuh. rbl. (vt. bilansi passiva rühm „B“). Kokku on ettevõttel käibes omi ja nendega võrdsustatud vahendeid ning normitavate aktivate kindlustusel saadud pangakrediite 6775 tuh. rbl. (6275 + 500 = 6775 tuh. rbl.). Normitavates aktivates aga on 7529 tuh. rbl. Järelikult puudub ettevõttel normitavate aktivate katteks omi ning nendega võrdsustatud vahendeid ja pangakrediite 744 tuh. rbl. ulatuses (7529 — 6775 tuh. rbl. = 744 tuh. rbl.). See on väga oluline finantsiline lahkuminek, mis poleks tohtinud esineda, silmas pidades akumulatsioonide plaani ületamist tehase poolt. Finantsseisundi analüüsimise käigus peame selgitama selle lahkumineku tekke põhjusi ning võimalusi ta kõrvaldamiseks.

Pöördume tagasi põhi- ning eraldatud vahendite ja nende kattealiikate analüüsimisele. Esijoones selgitame, kuidas on kasutatud ettevõtte kasumit ja kuidas on täidetud ülesanne osa kasumi siirmise alal eelarvetuludeks ning Rahanduse Rahvakomissariaadi arvele. Ettevõtte poolt aruandeaastal saadud puhaskasum ulatus 13 681 tuh. rbl-ni. Sellest summast kanti Rahanduse Rahvakomissariaadile 10 285 tuh. rbl. ja Tööstuspanka 664 tuh. rbl.; peavalitsuse poolt võeti üle 2947 tuh. rbl. Kogu äravõetud summa oli 13 896 tuh. rbl. Aasta jooksul arvestati kasumist avansina direktorifondi 564 tuh. rbl. ja akumulatsioonide fondi jäätmeist toodetud laiatarbekaupade realiseerimisest 124 tuh. rbl., mille tõttu ettevõtte kasumi vaba jääk alanes 12 993 tuh. rublale. Ettevõttelt võeti tervelt kogu kasum, sest peavalitsuse arvele kantud akumulatsioonide summas esineb 903 tuh. rbl., mis on peavalitsuse poolt ära võetud ettevõtte käibevahendeist (13 896 — 12 993 tuh. rbl. = 903 tuh. rbl.). Peale peavalitsuse poolt äravõetud akumulatsioonide figureerib äravõetud käibevahendite hulgas ka ettevõttelt võetud käibevahendite summa 500 tuh. rbl. suuruses. Järelikult on peavalitsuse poolt tegelikult äravõetud käibevahendite summa mitte 500 tuh. rbl., vaid 1403 tuh. rbl. (903 tuh. rbl. + 500 tuh. rbl.). Bilansi passivas figureerib peavalitsuselt saadud ettevõtte käibevahendite finantseerimise summa 1336 tuh. rbl. suuruses. Üldtulemusena on käibevahendite puhas äravõtmine moodustanud 67 tuh. rbl. Märkides ära teatud veidrust peavalitsuse finantstöö korralduses, mis avaldub

Teatis.

1. Maa-alad ..... 45 ha
   Sellest: —
   metsamajand ..... —
   veemajand ..... —
   maarete tagavarad .... —
3. Siseressursside mobiliseerimise korras realiseerimisele kuuluvate mittelikviidsete ja tarbetute materjalide väärtus .... 220 rbl.
4. Käibevahendite seadusevastased mahutused kapitaalehitustesse ..... —
5. Kohalikud maksud ja lõivud:
   a) maarent ..... 4 rbl.
   b) hoonetemaks ..... 33 rbl.
   c) roiskvete äravoolu eest ... 45 rbl.

Valitseja (direktor)

Pearaamatupidaja

selles, et tehase bilansis figureerib üheaegselt niihästi peavalitsuselt saadud summa ettevõtte käibevahendite tugevdamiseks kui ka käibevahendite vähendamise summa, mille tagajärjel ettevõttelt võeti mitte ainult kogu ta kasum, vaid ka osa käibevahendeid, võib alla kriipsutada, et säärane peavalitsuse finantspoliitika on tunduval määral põhjustanud tehases esinenud omade vahendite puudumist normitavate aktivate katteks. Säärase finantssurve avaldamine peavalitsuse poolt tehasele lubab oletada, et mitte kõigil peavalitsuse tehaseil pole nii häid rentaabluse ja plaani täitmise näitajaid, nagu meie poolt analüüsitaval.

Teatises, mis on võetud kasumite ja kahjumite kontosse (vt. tabel 44), esineb 1939. a. finantsplaanis ettenähtud maksete summa:

a) Rahanduse Rahvakomissariaadile kasumi arvel 8157 tuh. rbl. ja b) Tööstuspanka kapitaalehituste finantseerimiseks kasumi arvel 664 tuh. rbl. Rahanduse Rahvakomissariaadile tehtud sissemaksete summa moodustab 10 285 tuh. rbl., Tööstuspangale — 664 tuh. rbl. Kasumite arvel Rahanduse Rahvakomissariaadile tehtud sissemaksete tõus üle plaanis ettenähtud taseme on tingitud realiseerimissumma suurenemisest, mida põhjustas aruandeaasta keskel toimunud grammofoniplaatide hinna tõstmine, mille tagajärjel ettevõte saavutas suurema kasumi. Tööstuspanka kasumite arvel teostatud maksed annavad tunnistust sellest, et ettevõte sellel alal täitis oma kohustused.

Asume normitavate aktivate analüüsimisele. Normatiivide seisundit iseloomustavad tabelis 55 (lk. 276) toodud andmed.

Märkisime juba ülal, et tehase omad, nendega võrdsustatud vahendid ja lühiajalised krediidid ei kata normitavaid aktivaid ja et rahaline lahkuminek on 744 tuh. rbl. Eespool olevast tabelist näeme, et lahkumineku tekke põhjuseks on asjaolu, et normitavate vahendite jääkide kogusumma ületab plaani 669 tuh. rbl. võrra. Tehas kannatab kauba kuhjumise all, mille kogusuurus moodustab 1791 tuh. rbl. Saldeeritud kauba kuhjumise summa ulatub vaid 669 tuh. rbl-ni, kuna tehasel esineb plaaniga võrreldes tunduv puudujääk toorainete, põhimaterjalide, taara ja taaramaterjalide jne. alal (vt. tabel 55).

Tabel 55.

Normitavate aktivate seisundi tabel 1. jaan. 1940. a.

(tuh. rbl.)

	Finatsplaan 1. jaan. 1940	Aruanne 1. jaan. 1940	Vahe	
			Rohkem	Vähem
Põhimaterjalid	2 250	1 791	—	459
Abimaterjalid	1 250	1 938	688	—
Kütteained	310	440	130	—
Taara ja taaramaterjalid	900	509	—	391
Muud materjalid, instrumendid, eririietus	1 100	2 073	973	—
Lõpetamata toodang	200	143	—	57
Valmistooted	800	619	—	181
Järgnevate aruandeaegade kulud	50	16	—	34
Kokku	6 860	7 529	1 791	122
			669	

Kauba kuhjumist üksikute kirjete alal seletab tehas järgmiselt: „Kauba kuhjumise suurim summa esineb „Muude materjalide" alal (bilansis see summa figureerib kirjes „Tööriistad, inventar ja eririietus"). Muude materjalide jäägi hulgas on tehase andmetel arvestatud 951 tuh. rbl. väärtuses tootmises kasutamata jäänud originaale ja 145 tuh. rbl. väärtuses galvaane, s. o. kokku on nende väärtuste jääke 1096 tuh. rbl. suuruses. Meenutagem, et aastaaruande vormis 6 (vt. tabel 32) „Turutoodangu omahind" moodustas tööriistade ja sihilise otstarbega seadmete kulumise kogusumma 1939. a. kogu toodangu väljalaskest 1944 tuh. rbl. Toodangu omahinna analüüsimisel aga selgus (§ 40), et selle kirje kulusumma toodanguühikule langevast osast, mis oli 17,97 kop., moodustavad galvaanide kulud 3,3 kop. ja originaalide kulud 8,25 kop., s. o. kokku 11,55 kop. ehk 64,5% tööriistade ja sihilise otstarbega seadmete kulumisega seotud kulude kogusummast. Kulude kogusumma selle kirje alal moodustas aasta jooksul 1944 tuh. rbl., see aga tähendab, et kulu galvaanide ja originaalide alal ulatus umbes 1250 tuh. rbl-ni aastas. Kui kulu galvaanide ja originaalide aastase tarbimise alal moodustas 1250 tuh. rbl. ja nende 1. jaan. 1940. a. kujunenud jääk oli 1096 tuh. rbl., siis oli tehasel oma ladudes 86,5% aastasest tarbest nende materjalide alal. Ettevõtte finantsseisundi jooksev kontrollimine peavalitsuse poolt oli puudulik. Originaalide ja plaatide tootmise plaanid polnud omavahel küllaldaselt kooskõlas. Tekkis olukord, kus tehas kogu 1940. a. pidi valmistama plaate 1939. a. võetud originaalidelt; töö tempo polnud järelikult kuigi kõrge.

Kütteainete jääk oli 1. jaan. 1940. a. 440 tuh. rbl. plaanis ettenähtud 310 tuh. rbl. asemel. Tehas seletab normatiivi ületamist 130 tuh. rbl. võrra oma metsatööstuse käikulaskmisega, mille poolt toodetud varudes koha peal oli 11 417 m^3 jääke 134 tuh. rbl. väärtuses.

Kauba kuhjumist abimaterjalide alal seletab tehas materjalide esinemisega, mida tehas ei vaja ja mis on määratud realiseerimisele. Need jäägid moodustavad umbes 540 tuh. rbl. ja peale selle on abimaterjalide jäägi hulgas materjale 35—40 tuh. rbl. väärtuses, mis on määratud OKS-le. Et tehas ei anna muid seletusi, siis ei saa üle-

jäänud osa kauba kuhjumist abimaterjalide alal millegagi õigustada. Väga vähe veenev on viis, kuidas tehas motiveerib kauba kuhjumist realiseerimisele määratud materjalide esinemisega. Nähtavasti polnud peavalitsuse poolt tehasele avaldatud rahaline surve, mida ülal mainisime, mitte küllalt tugev, sest kui tehas oleks tõesti kannatanud käibevahendite puuduse all, oleks ta materjalid aegsasti realiseerinud. Tehas peab kiiresti astuma samme, et korraldada normitavate aktivate seas esinevate jääkide küsimust, selgitades peavalitsuses tehase varumise probleemi originaalidega.

Sel kujul, nagu bilansis on esitatud materiaalsete väärtuste jäägid, puudub nende hulgas 500 tuh. rbl. suuruses kasutatud pangakrediidi objekt. Selle summa ühtelangemine peavalitsuse poolt eraldatud käibevahendite summaga lubab oletada, et laen kujutab tegelikult ajutist krediiti peavalitsuse poolt äravõetud ja seetõttu puuduvate käibevahendite täienduseks, krediiti, mis on saadud tehase töö heade näitajate tõttu.

Bilansi aktiva ja passiva rühmas „C" figureerivad kapitaalremonti antud vahendid ja nende allikad. Bilansi põhjal võime kindlaks teha, et kapitaalremondis olevate vahendite summa on 5 tuh. rbl., kuna ettevõtte direktori käsutuses olev amortisatsioonifondi jääk, mis on määratud kapitaalremondi teostamiseks, on 27 tuh. rbl. Ettevõtte vabad vahendid selle fondi arvel peavad olema hoiul Riigipangas vastaval erikontol. Käesoleval juhul aga on vabad vahendid, mis on saadud amortisatsioonifondi arvel ja antud direktori käsutusse, ettevõtte teiste käibevahendite hulgas. Tehas kasutas neid finantskäristuse katmiseks. Amortisatsioonifondi arvel saadud vahendite kogusumma, mis on ettevõtte direktori käsutuses ja mida tehas ei kasuta ettenähtud otstarbeks, on 22 tuh. rbl.

Vahendite kogusumma arvelduste ja muude aktivate kirjetes moodustas aasta lõpuks 3129 tuh. rbl., muude passivate kogusumma 3661 tuh. rbl. Vahet 523 tuh. rbl. suuruses katab juba mainitud finantskäristus. Lähetatud kaupade väärtus moodustab 1500 tuh. rbl. Võib oletada, et võlgnevus kirje alal „Lähetatud kaubad" ulatub 18—20 päeva saadetele. Niisugune võlgnevus on suur; jääke tuleb kontrollida. Äratab tähelepanu tehase teatav ülekrediitimine teel olevate summade kindlustusel. Jääkide summa kirjes „Esemed, mis on määratud realiseerimisele põhivahendite likvideerimise korras" on suur, kuigi tunduvalt väiksem kui aasta algul. Rahaliste vahendite jääk on väike. Vähe on vahendeid arvelduskontos, mille jääk moodustab ainult 169 rbl. Vahendite puudumine arvelduskontos kajastub bilansi passiva lõikes „D", kus hankijate tasumata arvete-faktuuride arvel esineb tähtajaks lunastamata võlgnevus 30 tuh. rbl. suuruses. Selle võlgnevuse olemasolu näitab, et tehas oli bilansi koostamise päeval, s. o. 1. jaan. 1940. a. maksujõuetu. Suur on kassas ja kirjes „Akreditiivid" olevate vahendite jääk. Tehase maksujõuetuse puhul tõuseb akreditiivide teel õiendatud arvelduste hulk. Tähelepanu äratab akreditiivide kindlustusel tehtavate laenude puudumine, millede abil oleks võimalik olnud katta tähtajaks tasuma'a jäänud võlgnevust. Deebitoride võlgnevuse kogujääk moodustab 138 tuh. rbl. Et päevane realiseerimissumma ulatub 160—170 tuh. rublale, ei saa deebitoride võlgnevuse osatähtsust suureks pidada. Pretensioonide-deebitoride võlgnevuse hulgas esinevad 40 tuh. rbl. suurune summa, mis on tekkinud kütteainete hankimise leppe annulleerimise tagajärjel, ja 21 tuh. rbl. vähem lähetatud materjalide eest. Muude deebitoride võlgnevuse hulgas kajastab 32 tuh. rbl. jooksvat võlga autotransporditeenuste ja elektrivoolu müümise eest mujale. Sama summa hulgas esineb ka korteriüürivõlg 9 tuh. rbl. suuruses. Kuigi need summad pole suhteliselt suured, tuleks nad ikkagi

sisse nõuda, eriti et tehasel puudub raha. Muud aktivate kirjed ei kutsu esile märkusi.

Bilansi passiva lõikes „D" esinenud kirjetest pole ühte osa veel arutletud. Kõigepealt tuleb puudutada erifondide küsimust.

Direktorifondi jääkide summa esineb bilansis 1463 tuh. rbl. suuruses. 1939. a. jooksul suurendati fondi edestatud eraldamiste teel, kuna fondi eraldamiste lõplik summa pole peavalitsuse ja Rahanduse Rahvakomissariaadi vahel tekkinud lahkarvamuste tõttu veel selgunud. Peab ikkagi oletama, et pärast seda, kui aruanne on kinnitatud, direktorifondi jääk suureneb. Erifondide liikumise aruandest (vorm 4) on näha, et fondi osas, mis on määratud kultuurilis-eluolulisteks otstarveteks ja premeerimiseks, esineb teatav ülekulutus. Järelikult on kogu direktorifondi arvel figureeriv vahendite summa määratud elamute ehitamiseks.

Tööjõu, kaadrite ja töötasu näitajate analüüsimise protsessis oli tähendatud, et tehases esines tööjõu suur voolavus, mille üheks põhjuseks oli tehase käsutuses oleva elamispinna vähesus. Võitluseks tööjõu voolavuse vastu, mis andis end tunda 1939. a., peaks tehas püüdma kasutada direktorifondi tööliselamute ehitamiseks. Kuid vahendite puudus viis niikaugele, et tehas kasutas kõiki erifondide vahendeid finantskäristuse katmiseks. On vaja veel kord alla kriipsutada külmunud vahendite kiire mobiliseerimise vajadust tehase poolt ning vahekordade selgitamise tarvet peavalitsusega käibevahendite äravõtmise kohta. Oleks õige, kui kõik vabad summad erifondide arvel esineksid rahaliste vahendite lõikes. Siis oleks tehasel tegelik võimalus neid otstarbekalt kasutada.

Peab ära märkima ka suurt võlgnevust hankijaile faktuurimata hangete eest ja kreeditoridele. Tehas peaks seda võlgnevust kontrollima ja selle kustutama.

Anname tehase finantsseisundi hinde. Vaatamata akumulatsioonide kava tunduvale ületamisele on tehase finantsseisund väga pingeline. See on tingitud akumulatsioonide ja osalt käibevahendite äravõtmisest peavalitsuse poolt ning suurest kauba kuhjumisest. Tehas kasutas erifondide summasid käibevahendite puuduva osa katteks, jäädes ilma võimalusest kasutada erifonde ettenähtud otstarbeks. Silmas pidades tehase majandusliku töö näitajaid, mis on meie poolt juba arutletud, oleks tehase finantsseisund pidanud olema märksa parem. Tehas täitis hästi oma ülesande kasumi eraldamiste ja amortisatsiooni osa sissemaksmise alal Tööstuspanka.

Tehase finantsmajandus tuleks lühima aja jooksul korda seada. Kõik vajalikud eeldused selleks on tehasel olemas.

Eelarve täitmise analüüs elamu-kommunaalmajanduse ja lasteaia ülalpidamise alal, samuti kaadrite ettevalmistuse kulude analüüs on metodoloogiliselt lihtne. Seepärast meie näites neid küsimusi ei käsitleta.

§ 50. Sotsialistliku tööstusettevõtte majandusliku töö analüüsist tehtavate järelduste koostamise konkreetne näide.

Ülal paragrahvides 6, 10, 17, 21, 32, 40, 44 ja 49 tõime grammofoniplaatide-tehase tegevuse analüüsimise näiteid. Analüüsimise allikana kasutasime ettevõtte aastaaruannet ja selle juurde kuuluvat seletuskirja. Allikate iseloom tingis analüüsi põhjalikkuse astme; märkisime, et analüüs kujutab näidet peavalitsuses tehtavast tööst. Peavalitsuse poolt tehtud ettevõtte töö analüüsi tulemused fikseeritakse peavalitsuse käskkirja või otsuse kujul. Toome säärase otsuse meie poolt analüüsitud tehase kohta.

KÄSKKIRI.

I. Tootmise alal.

1. Tehase 1939. a. tootmiskava on täidetud 108,3% ulatuses. Toodangu väljalaske suurenemine võrreldes 1938. a-ga moodustas 5,2%.

Grammofoniplaatide väljalaske alal on kava täidetud 106,5% ulatuses.

Jäätmeist valmistatud laiatarbetooteid on välja lastud 352 tuh. rbl. väärtuses plaanis ettenähtud 250 tuh. rbl. vastu ehk 140,4% plaanist.

2. Tehas omandas järgnevate uute toodete tootmistehnika ja võib asuda nende massilisele tootmisele: plaadid „Mignon", „Gnom", atsetüül-tselluloosplaadid, jäätmeist valmistatud postkaardid grammofonikirjega.

3. Tehas täitis edukalt eksporttellimuse kõrgendatud tehniliste nõuetega.

4. Presside tööseisakud moodustasid 1939. a. 1,4% tegelikust tööajast 2,3% vastu 1938. a. Tööseisakute peamisteks põhjusteks olid massi puudumine, takistused elektrienergia saamisel ja seadistuse remontimine.

5. Plaatide praak moodustas 1939. a. naturaalses arvestuses 8,2%, võrreldes 8%-ga 1938. a. Peamiseks praagi põhjuseks on „mullid". Praagikaotused moodustavad 639 tuh. rbl. ehk 2% kogutoodangu omahinnast 3,7% vastu 1938. a.

6. Plaatide saak ühelt galvaanilt oli 1939. a. 958 tk. 993 tk. vastu 1938. a.

II. Tööjõu ja kaadrite alal.

7. Personaali arv moodustas 1939. a. tööliste alal 99,1% plaanist, insener-tehniliste töötajate alal 89,2%, teenistujate alal 90,7%, noorema teenindava personaali alal 79,8% ja õpilaste alal 56,7%.

8. Keskmine väljatöötus ühelt tööliselt moodustas 109,3% plaanis ettenähtust ja ületas 11,3% võrra 1938. a. väljatöötust.

9. Tööstusfondi on töötajate kõikide liikide alal kulutatud 98,5% ulatuses plaanist, sellest tööliste alal 98,7%. Tööliste töötasufondi suhteline sääst, arvestades kogutoodangu plaani täitmist 108,3% ulatuses, moodustas 511 tuh. rbl.

III. Omahinna ja lisakulude alal.

10. Kaubandusliku omahinna muutumine, võrreldes 1938. a. aruandega, moodustas +5,5%, kuna plaanitud oli +2,3%. Omahinna tõus üle plaanis ettenähtud taseme oli tingitud peamiselt järgmistest põhjustest:

a) alates aasta teisest poolest võeti kaubandusliku omahinna hulka taara, pakendi ja raudteetariifi väärtus, mis tõstis plaani omahinda 7,5—8 kop. võrra;

b) ülekulutus üldtehaseliste kulude alal;

c) ebatootlike kulude esinemine 210 tuh. rbl. suuruse summana ehk 1,07 kop. suuruses igalt plaadilt „Grand".

Kui eemaldada kaubanduslikust omahinnast taara ja prahi väärtus, et teha omahinda võrreldavaks plaaniandmetega, on tehas, võrreldes plaaniga ja 1938. a. andmetega, suutnud omahinda alandada.

11. Üldtehaseliste kulude alal oli tehas teinud ülekulutusi peamiselt järgmistel aladel:

büroo- ja posti-telegraafikulud ..... 25 tuh. rbl.
hoonete ja ehitiste remont ..... 196 „ „
Tsehhide kulu alal on saavutatud 156 tuh. rbl. säästu.

IV. Kapitaalehituse alal.

12. 1939. a. kinnitatud kapitaalehituste töömaht 1000 tuh. rbl. suuruses summas teostati eelarve järgi 1445 tuh. rbl. ulatuses ehk 144,5%.

Direkorifondi arvel teostati töid 475 tuh. rbl. väärtuses plaanitud 1000 tuh. rbl. vastu.

13. Plaaniga ülesandeks tehtud ehituse omahinna alandamine 4,5% võrra teostati eelarve-assigneeringute alal 5,2% ulatuses, kuna direktorifondi alal omahind tõusis 0,3% võrra selle tõttu, et tõusid ehitusmaterjalide hinnad.

14. Ekspluatatsioonile võtmise plaan, mis oli eelarve-assigneeringute alal ette nähtud 1000 tuh. rbl. ja direktorifondi alal 267 tuh. rbl. suuruses, täideti eelarve alal 93,1% ja direktorifondi alal 33% ulatuses.

V. Finantsilise ja kaubandusliku tegevuse alal.

15. Toodangu realiseerimise plaan on plaanilis-kaubandusliku omahinna alusel täidetud 106,8% ulatuses; arvestades materjalide realiseerimise tulemusi ja lahutades tulud ning kaotused, on ettevõttel plaanis ettenähtud kasum ületatud 4797 tuh. rbl. suuruses summas.

16. Käibevahendite jääk moodustab 1. I 1940. a. 7529 tuh. rbl. normatiivi vastu 6860 tuh. rbl. suuruses. 1. I 1940. a. normatiiv on 1940. a. plaanis ette nähtud 5610 tuh. rbl. suuruses.

17. Toorainete, materjalide, kütteainete, väheväärtuslike ning kiiresti kuluvate esemete varud ületavad limiidi 942 tuh. rbl. võrra abimaterjalide ja väheväärtuslike tööriistade arvel, kusjuures põhimaterjalide varud on madalamad, kui on plaanis ette nähtud. Eriti on limiit ületatud abimaterjalide alal (+688 tuh. rbl., võrreldes plaaniga).

18. Deebitoride ja kreeditoride võlgnevus on üldiselt alandatud; kuid arveldusi pole mõne kreeditoriga ja deebitoriga reguleeritud sellele vaatamata, et need dateeruvad aasta esimesest poolest.

19. Aasta jooksul on tehas korralikult täitnud oma kohustusi riigieelarve ja peavalitsuse suhtes ning tal pole tähtajaks tasumata võlgnevust.

VI. Arvestuse, aruandluse ja finants-eelarvelise distsipliini alal.

20. Kvaliteedilt rahuldav aastaaruanne esitati ettevõtte poolt peavalitsusele 11. jaanuaril — kaks päeva enne määratud tähtaega.

21. Bilanss on koostatud täieliku aastase inventuuri alusel, mis teostati ettenähtud tähtajal.

22. Nii inventeerimise ajal kui ka kogu aasta kestel esinesid tehases aastast aastasse korduvad suured materiaalsete väärtuste puudu- ja ülejäägid, mis andsid tulemusena mahakirjutamise ebatootlike kulutuste arvel 93 tuh. rbl. suuruses.

23. Tehases esinesid 1939. a. järgmised finants-eelarvelise distsipliini rikkumise juhud ja plaanis ettenägemata kahjumid ning kaotused:

1.	Ülekulutus kapitaalremondi alal	54 tuh. rbl.
2.	Ülekulutus tehase juhtiva aparaadi alal	61 „ „
3.	Trahvide, viiviste ja leppetrahvide tasumine (ebatootlike kulude kogusumma suurus kasumi lahutamisel 210 tuh. rbl.)	131 „ „
4.	Kahjum ostetud toodangu realiseerimisel (albumid jms.)	153 „ „
5.	Kahjumid materjalide realiseerimisel kapitaalehitusele	152 „ „
6.	Kahjumid elamu-kommunaalmajanduse ekspluatatsioonist	121 „ „

Esines teisigi distsipliinirikkumisi, mis avastati 1939. a. toimunud dokumentaalse revisjoni puhul.

1940. aastaks on tehasele esitatud rida suuri ja vastutavaid ülesandeid, mille edukas täitmine on tehase juhtkonnale ja kogu kollektiivile auasjaks.

Nende ülesannete hulka kuuluvad:

1) täielik vabanemine kallihinnaliste toorainete importimisest;
2) tsehhi ehitamine šellaki ekstraktimiseks purunenud plaatidest ja selle töötehnika omandamine;
3) tehase rekonstrueerimistööde laiendamine seoses üleminekuga šellakita plaatide tootmisele.

1940. a. ülesande täitmise kindlustamiseks tuleb tehase direktoril teostada järgmised abinõud:

1. Võidelda lakkamatult ja kavakindlalt praagi vähendamise eest ja jõuda selle täieliku likvideerimiseni.

2. Viia 1940. a. esimesel veerandil plaatide kaal tehnilistes tingimustes ettenähtud normini.

3. Alates teise poolaastaga üle minna plaatide pressimisele ilma äärt lihvimata (ilma et see halvendaks plaatide mihust). Teostada see üleminek kõigi uute kirjete suhtes.

4. Viia ekspluatatsiooni 1940. a. esimesel veerandil uus galvaanimistsehh.

5. Viia 1940. a. jooksul galvaanide tootmise arv ühelt originaalilt kuni 10-ni (sõltumata kirjete iseloomust) ja ühe galvaani tiraaživõime kuni 1000 äratõmbeni.

6. Teostada 1940. a. esimesel poolel remondi-mehhaanikatsehhis tehniliselt põhjendatud normimistööd.

7. Välja töötada 1940. a. esimese veerandi jooksul tehase normid aladel, kus kasutatakse ühtsaid norme, kuna hinded koostatakse tehase tariifide alusel.

8. Välja töötada 1. aprilliks 1940. a. abitööde mõõted ja normatiivid.

9. Kindlustada plaanis ettenähtud korralduste teostamine mitme masinpingi teenindamise ja kutsekaasluse alal.

10. Kindlustada 1. märtsiks 1940. a. kõik 1940. a. plaani ehitusobjektid tehnilise dokumentatsiooniga kuni tööjoonestusteni.

11. Viia mitte hiljem kui 1. märtsiks 1940. a. abimaterjalide ja vähesehinnaliste tööriistade hulk ettenähtud normatiivide tasemele.

12. Kindlustada 16. veebruariks deebitoride võlgnevuse sissenõudmine, alandades 1. märtsiks nii deebitoride kui ka kreeditoride võlgnevus 50% võrra.

13. Mitte hiljem kui 1940. a. teisel veerandil otsustavalt ümber korraldada tehase laomajandus, organiseerida vajalik arvestus tehase varumisosakonnas, jätta tehas kuhjamata mittevajalike materjalidega.

14. Sisse seada vagunikaalud, nähes vajalikud kulud ette 1940. a. tiitelnimestikus.

15. Realiseerida 1. märtsiks 1940. a. liigsed materjalid, eriti tehasele mittevajalik kvaliteetteras.

16. Välja töötada kiltkivi ja maršalliidi loomuliku kao normid ja juurutada need normid, alates 1940. a. esimesest veerandist.

Esitatud aastaaruandes ja 1. jaan. 1940. a. bilansis teostada muudatused, mis on loetletud käesoleva käskkirja lisas. Pärast tähendatud paranduste tegemist põhitegevuse bilanss vääringult 33 245 100 rbl. 62 kop. suuruses ja kapitalimahutuste bilanss vääringult 2 666 007 rbl. 79 kop. suuruses k i n n i t a d a.

KÄSKKIRJA LISA GRAMMOFONIPLAATIDE-TEHASE AASTAARUANDE KOHTA.

Tehase poolt esitatud 1. jaan. 1940. a. bilansis teha järgmised muudatused:

A. P õ h i t e g e v u s e b i l a n s i a l a l:

1.	Kanda põhikirjafondi suurendamiseks peavalitsuselt saadud finantseerimissumma, mis oli määratud käibevahendite täienduseks	1 335 615.73
2.	Kirjutada põhikirjafondist maha:	
	a) kasumite arvel Tööstuspanka tehtud sissemaksed	664 000. —
	b) peavalitsusele siirdud summad:	
	käibevahendite äravõtmise arvel	500 000. —
	akumulatsioonide äravõtmise arvel	2 947 349.52
	K o k k u põhikirjafondist maha kirjutada	4 111 349.52
3.	Kirjutada 1939. a. kaotusteks eraldamised akumulatsioonifondi, mis saadi jäätmeist toodetud laiatarbekaupade realiseerimisest	124 582.72,

kinnitades kirje „Erifond" suurendamist selle summa võrra.

B. K a p i t a l i m a h u t u s t e b i l a n s i a l a l:

Maha kirjutada saadud finantseerimise vähendamiseks lõpetatud kapitalimahutuste summa ja muud mahakirjutised, mis on teostatud bilansi aktivas esineva finantseerimise arvel:

1.	Tööstuspangalt saadud finantseerimissummade arvel	888 978.43
2.	Põhitegevuse vahendeist NSVL RKN 13. sept. 1935. a. ja 7. juuli 1936. a. määruse korras	127 647.11
	K o k k u Rbl.	1 016 625.54

Seoses lahkarvamustega peavalitsuse ja Rahanduse Rahvakomissariaadi vahel eraldamiste suuruse kohta direktorifondi jäi puhaskasum ositamata; kasumi arvel

Rahanduse Rahvakomissariaadile tehtud sissemaksete summa figureerib bilansis edasi, direktorifondi lõplik summa on alles määramata.

Peavalitsuse määruses pole mõned momendid üldse leidnud märkimist. Pole mainitud vajadust parendada ettevõtte varumist pooltoodetega pressvormide ja rõngaste valmistamiseks, aga seda pidi peavalitsus ise tegema.

Määruses pole öeldud, et kapitaalehituste omahinna alandamine on osaliselt (152 tuh. rbl. ulatuses) saavutatud ehitusmaterjalide müügi tõttu madalama hinnaga ja et sellest tingitud kaotused on kaetud kasumiga, mis on saadud materjalide realiseerimisest mujale.

Samuti pole näidatud, et toodangu plaanitud omahind oli võetud liialdatud kõrguses lisakulude liigse suurendamise arvel ja et selle liiguse summa moodustab peavalitsuse arvamusel 893 tuh. rbl. (see summa on peavalitsuse poolt võetud tema poolt koostatud direktorifondi tehtavate eraldamiste arvestusse).

Edasi pole käskkirjas ära tähendatud liialdatud tasumäärasid insener-tehniliste töötajate, teenistujate ja noorema teenindava personaali töö tasumisel, millest oli tingitud töötasufondi suhteline ülekulutus nende töötajate rühmade alal. Suhtelise ülekulutuse summa töötasude maksmise tõttu kõrgendatud määrade alusel moodustas 168 tuh. rbl.

Käskkirjas pole midagi öeldud tehase sisemistest töötootlikkuse kadudest etikettide ebaratsionaalse kasutamise ja galvaanide ning pressvormide mitteküllaldase tiraaživõime tõttu.

Peavalitsuse käskkirjas puuduvad konkreetsed ettepanekud töödistsipliini tõstmiseks.

Käskkirjas pole tehase finantsseisundi hinnet. Pole märgitud tehases esinevat kauba kuhjumist originaalide ja galvaanide alal, samuti kui pole mainitud teatavat kooskõlastamatust originaalide tootmise ja plaatide väljalaske plaani vahel. Pole tehtud ettepanekuid finantskäristuse katmiseks (peale ettepanekute vähendada deebitoride võlgnevust ja realiseerida tehasele mittevajalikud materjalid).

Hoolimata loetletud lünkadest fikseerib peavalitsuse käskkiri õigesti tehase põhinäitajad ja on ühtlasi kokkusurutud programmiks tehasele tema tööks tulevikus.

Sisukord.

Lk.

Venekeelse väljaande eessõna 3
Eestikeelse väljaande eessõna 4

I peatükk.

Sotsialistlike tööstusettevõtete majandusliku tegevuse analüüsi sisu, ülesanded ja meetodid.

§ 1. Sotsialistlike tööstusettevõtete majandusliku tegevuse analüüsi sisu ja ülesanded 7
§ 2. Majandusliku tegevuse analüüsi ja tööstusstatistika vastastikune seos . . 13
§ 3. Sotsialistlike ettevõtete majandusliku tegevuse analüüsi meetodid 15
§ 4. Sotsialistlike ettevõtete majandusliku tegevuse analüüsi allikad 17
§ 5. Sotsialistlike ettevõtete majandusliku tegevuse analüüsi vahendid ja võtted 22
§ 6. Analüüsi tehnika 24

II peatükk.

Väljalastud toodangu mahulise tootmisprogrammi täitmise analüüs.

§ 7. Väljalastud toodangu mahu kindlakstegemine ettevõtte töö analüüsimisel 37
§ 8. Ühiku valik väljatöötatud toodangu mahu mõõtmiseks. Küsimuse formuleerimine 45
§ 9. Ühiku valik väljatöötatud toodangu mahu mõõtmiseks 52
§ 10. Toodangu väljalaske plaani täitmise analüüsi konkreetne näide (aastaaruande andmeil) 58

III peatükk.

Töövahendite kasutamise analüüs.

§ 11. Töövahendite kasutamise analüüsi eeldused 61
§ 12. Töö töövahenditega varustumuse analüüs 62
§ 13. Töövahendite kasutamise analüüs 73
§ 14. Uute kapitalimahutuste ekspluatatsiooni toomise mõju plaani täitmisele väljatöötatud toodangu mahu järgi 79
§ 15. Ettevõtte töö analüüs seadistuse korrashoiu alal 80
§ 16. Põhivahendite kasutamise mõju toodangu omahinnale 81
§ 17. Töövahendite kasutamise analüüsi konkreetne näide 83

Lk.

IV peatükk.

Tööesemete kasutamise analüüs.

§ 18. Tööesemete kasutamise analüüsi eeldused 88
§ 19. Materjalide varumise plaani täitmise analüüs 89
§ 20. Materjalide hoiuoperatsioonide analüüs 99
§ 21. Tööesemete kasutamise analüüsi konkreetne näide 103

V peatükk

Tööjõu koosseisu, töötootlikkuse ja töötasu analüüs.

§ 22. Tööjõu koosseisu, töötootlikkuse ja töötasu analüüsi eeldused 106
§ 23. Tööjõu koosseisu töötootlikkust ja töötasu iseloomustavate aruandetabelite sisu 112
§ 24. Kaadrite komplekteerimise ja ettevalmistuse analüüüs 113
§ 25. Tööaja kasutamise analüüs 117
§ 26. Kultuurilis-eluoluliste tingimuste, tööjõu käibe ja koosseisu muutumise analüüs 123
§ 27. Eeldused, mis määravad töötootlikkuse analüüsi suuna 127
§ 28. Töötootlikkus 130
§ 29. Töötootlikkuse mõõtmise viisid. Nende teoreetiline analüüs 132
§ 30. Töötootlikkuse mõõtmise viisid. Arvutustehnika 138
§ 31. Töötasu analüüs 141
§ 32. Töö, kaadrite ja töötasu näitajate analüüsi konkreetne näide 148

VI peatükk.

Tootmise ja toodangu omahinna analüüs.

§ 33. Tootmisprotsessi ja toodangu omahinna analüüsi eeldused 153
§ 34. Tootmisprotsessi analüüsimise põhiküsimusi 158
§ 35. Kogu toodangu väljalaske omahinna alandamise analüüs 160
§ 36. Toodanguühiku omahinna analüüs. Kaks suunda toodangu omahinna analüüsimisel 171
§ 37. Materjalikulu analüüsimise põhiküsimused 176
§ 38. Tootmistööliste töötasu analüüsimise põhiküsimused 185
§ 39. Lisakulude ja mitmesuguste kadude analüüsi põhiküsimused 186
§ 40. Tootmise ja toodangu omahinna analüüsi konkreetne näide 189

VII peatükk.

Sotsialistlike tööstusettevõtete rentaabluse (finantstulemuste) analüüs.

§ 41. Sotsialistlike tööstusettevõtete rentaabluse analüüsi eeldused 205
§ 42. Ettevõtte osa analüüsimine sotsialistliku akumulatsiooni moodustamisel 211
§ 43. Ettevõtte töö rentaabluse analüüs 213
§ 44. Finantstulemuste analüüsi näide 215

VIII peatükk.

Vahendite ringluskiiruse näitajad.

§ 45. Vahendite ringluskiiruse näitajad vahendite eri liikide järgi 223
§ 46. Käibevahendite ringluskiiruse näitajad tööstusettevõtetes teostatava täieliku ringlustsükli kohta 232

IX peatükk.

Sotsialistliku tööstusettevõtte finantsseisundi analüüs.

Lk.

§ 47. Ettevõtte finantsseisundi analüüsimise metodoloogilised eeldused sotsialistlikus majanduses 242

§ 48. Sotsialistliku tööstusettevõtte finantsseisundi uurimise meetodid 247

§ 49. Sotsialistliku tööstusettevõtte finantsseisundi analüüsimise konkreetne näide 263

§ 50. Sotsialistliku tööstusettevõtte majandusliku töö analüüsist tehtavate järelduste koostamise konkreetne näide 278

1. trükk.

Vastutav toimetaja
K. Kongo.
Tehniline toimetaja
H. Kohu.

Ladumisele antud 7. II 47.
Trükkimisele antud 23. V 47.
Paberi kaust 67×95. 1/16. Trükipoognaid 18. Autoripoogn. 20,07.
Arvestuspoogn. 21. MB 03573.
Laotihedus trpg. 53 700. Tiraaž 3200. Trükikoja tellimus nr. 219.
Trükikoda „Hans Heidemann“
Tartu, Valikraavi 4.

Hind rbl. 20.—

Проф. С. К. Татур, Анализ хозяйственной деятельности промышленных предприятий

На эстонском языке.
Эгосиздат „Научная Литература“, Тарту.

Rbl. 20.—